STEVE STEWART-WILLIAMS

DARWIN TANRI ve YAŞAMIN ANLAMI

Evrim kuramı bildiğimiz her şeyi nasıl altüst etti?

SAY

DARWIN, TANRI VE YAŞAMIN ANLAMI

Evrim kuramı bildiğimiz her şeyi nasıl alt üst etti?

STEVE STEWART-WILLIAMS

İngilizceden çeviren:
İbrahim Hoca

SAY

Say Yayınları
Bilim

Darwin, Tanrı ve Yaşamın Anlamı – Evrim kuramı bildiğimiz her şeyi nasıl alt üst etti? / Steve Stewart-Williams
Özgün adı: *Darwin, God and the Meaning of Life – How Evolutionary Theory Undermines Everything You Thought You Knew*

Bu kitabın İngilizce orjiinali CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS tarafından yayımlanmıştır.

Copyright © Steve Stewart-Williams 2010

Türkçe yayın hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0165-9
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: İbrahim Hoca
Editör: Sinan Köseoğlu
Sayfa düzeni: Mehmet İlhan Kaya

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık
Topkapı-İstanbul
Tel.: (0212) 674 93 54
Matbaa sertifika no: 11254

1. baskı: Say Yayınları, 2012
2. baskı: Say Yayınları, 2017

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Teşekkür 7

1. Darwin ve Büyük Sorular 9

I. DARWIN DİNİ ELE ALIYOR

2. Titanların Savaşı 31
3. Darwin'den Sonra Tasarım Savı 57
4. Darwin'in Tanrısı 67
5. Boşluk Doldurucu Olarak Tanrı 87
6. Darwin ve Kötülük Sorunu 119
7. Dinin Paketlenmesi 145

II. DARWIN'DEN SONRA YAŞAM

8. İnsanlar ve İnsanın Evrendeki Yeri 157
9. İnsanın Hayvanlar Arasındaki Yeri 179
10. Hayatın Anlamı Huzur İçinde Yatmak mı? 207

III. HURAFEDEN ARINMIŞ AHLAK

11. İyinin Evrilmesi 221
12. Ahlâkı Yeniden İnşa Etmek 245
13. İnsanlık Onuru İlkesinin Kökünün Kazınması 283
14. Evrim ve Doğru ile Yanlışın Ölümü 307

Notlar 339
Okuma Önerileri 365
Kaynaklar 367
Dizin 365

TEŞEKKÜR

Bu kitabı, son on yıldan beri okuyacak böyle bir kitap bulamadığım için yazdım. Fakat bu işi tek başıma yapamazdım. En başından, yanımda olmasını isteyeceğim bazı en iyi arkadaşlarım ve meslektaşlarım çeşitli yardımlarda ve teşviklerde bulunmuştur. Öncelikle çocuklarımın annesi ve hayatımın aşkı, eşim Jane Stewart-Williams'a teşekkür ederim. Ayrıca bu kitabın yazıldığı Yeni Zelanda, Kanada ve Galler'de bulunan arkadaşlarıma ve meslektaşlarıma minnettarım. Yeni Zelanda'daki doktora danışmanlarım John Podd, Stephen Hill ve James Battye'ye şükranlarımı sunmak istiyorum. Doktora konumu bir yıllık doktora programına çevirmem için beni teşvik eden Poddy'ye de teşekkürlerimi sunarım. Riskli bir hareketti, fakat sonunda işler istediğimiz gibi gitti ve bunu yapmasaydım, bu kitabı yazacak konumda hiçbir zaman olmayabilirdim (uzun hikâye). Yalnızca birkaç hafta kala yaptığım başvuruya rağmen doktora sonrası çalışmalarıma ev sahipliği yaptıkları (yine uzun bir hikâye); mutfaklarında yanlışlıkla yangın çıkardığımda bunu sorun etmedikleri ve gerçekten muhteşem bilim insanları oldukları için Kanada'da bulunan doktora sonrası danışmanlarım Martin Daly ile Margo Wilson'a teşekkürler. Maalesef Margo geçtiğimiz günlerde hayatını kaybetti. Bu durum, hem benim için ve birçok kişi için, hem de bilim dünyası için çok acı bir kayıp oldu. Bu yüzden, Margo ile Martin'e ve Daly-Wilson la-

boratuvarındaki herkese tekrar teşekkürler. Ayrıca, Swansea Üniversitesi'ndeki meslektaşlarıma, aşırı büyüklükteki not koleksiyonumu ve düşüncelerimi elinizdeki bu kitaba dönüştürürken son derece destekleyici bir ortam sağladıkları için teşekkürler.

Kitabın bölümlerini veya tüm metni gözden geçiren Giles Boutel, Stephen Hill, Danny Krupp, Rob Lowe, Jane Stewart-Williams, Andrew Thomas, J. J. Tomash ve annem Bea Stewart'a minnettarım. Dokuz yaşımızdan bu yana birbirimizin yazma çalışmalarını desteklediğimiz Giles Boutel'a özel teşekkürlerimi sunarım. Cambridge University Press'te çalışan Andrew Peart'a ofisimin kapısını çalıp, bana bir kitap sözleşmesi teklif ettiği, Hetty Reid'a ise, Andrew başka bir iş için ayrıldığında sorumluluğu eline aldığı için teşekkürler. Kitap kapağı konusunda yardımcı olduğu için Claire Williams'a teşekkürler. Ayrıca, Mark Ayling, Hilary Nicholl Bartle, Alan Beaton, Laura Bell, Dave Benton, Mark Blagrove, Stephen Boulter, Paul Brain, Brian Cainen, Gretchen Carroll, Neil Carter, Julia Davis-Coombs, Gerald Dreaver, Daniel Dunlavey, Simon Dymond, Jason Evans, Laura Finn, Nikki Finnemore, Iain Ford, Anna Harrod, Marcus Hinds, Daniel Jeffares, Michelle Lee, Andrew Loughnan, Daniel Loughnan, Lisa Osborne, Phil Newton, Carrie Parkinson, Andy Parrott, Ian Pepper, Richard Porter, Sandanalakshmi Ramakrishnan, Jordan Randell, Phil Reed, Ian Russell, Tim Ryder, Jackie Scholz, David Skibinski, Dan Skipper, Paul Spence, Jolyon Stewart, Lynsey Thomas, Phil Tucker, Sophie Ulbrich-Ford, Barbara Williams ve Brian Williams'a çeşitli yardımlarından ve katkılarından dolayı teşekkürler. Son olarak, küçük projesi üzerinde çalışırken bazen somurtkan bir babayla baş etmek zorunda kalan Darwin'e ve India'ya da teşekkürlerimi sunarım.

Bölüm 1

DARWIN VE BÜYÜK SORULAR

Onun adı, gelecek kuşaklar açısından Batı uygarlığının entelektüel gelişiminde bir dönüm noktası olacaktır. ... Şayet haklıysa, insanlar modern düşüncenin başlangıcı olarak 1859 yılını göstereceklerdir.
— Will Durant (1931), s. 22

Tüm organizmalar ortak bir kökten geldiğinden, insanlık doğduğunda biyosferin bir bütün olarak düşünmeye başladığını söylemek doğru olacaktır. Canlılığın geri kalanı vücutsa, biz akılız.
— E. O. Wilson (2002), s. 132

Yalnızca bu dünya ile sınırlı olan bir görüşe tahammül edemiyorum. Diğer dünyalara açılan pencereleri olmadıkça, yaşamın çok küçük olduğunu düşünüyorum. Bunu, güçlü bir şekilde, içgüdüsel olarak ve tüm benliğimle hissediyorum.
— Bertrand Russell, alıntı Ray Monk (1996), s. 248

Neden buradayız?

Evrim kuramı, insanların kendilerine sorduğu en temel ve kökten sorulardan birisini, düşünen zihinleri evrende var oldukları sürece kurcalayıp duran bir soruyu yanıtlar: Neden

buradayız? Bu evrende var olmaya nasıl başladık? Üzerinde bulunduğumuz gezegen birçok yönden oldukça sıradandır. Üzerinde yaşam barındırmasaydı, bilinen evrendeki milyarlarca galaksiden birisinde bulunan sıradan bir yıldızın (sıradan bir güneş sisteminin) sıradan bir uydusundan farkı olmayacaktı. Başka bir şekilde düşündüğümüzde bu gezegen oldukça gariptir, çünkü yüzeyinin küçük bir kısmı, kendini bir şekilde *canlandırmıştır*. Daha da garip olan, gezegenin üzerindeki yaşam biçimlerinin küçük bir kısmının kendi varlıklarının farkında olmaları ve –bir dereceye kadar– çevrelerindeki dünyayı anlamlandırma yetilerinin bulunmasıdır. Bu nasıl oldu? Küçük parçacıklar, kendilerinin ve dünyada kapladıkları alanın bilincine varacak şekilde nasıl birleşti?

Charles Darwin, evrildiğimiz için burada olduğumuzu ilk olarak söyleyen bir İngiliz bilim adamıdır. Ama bu yanıt herkes tarafından kabul görmez. Darwin'in doğal seçilim yoluyla evrim kuramı, ayrım yaratabilecek fikirlerden birisidir. Bir tarafta, birçok insan bu fikri beğenir. Bu fikir onları heyecanlandırır, cezbeder ve dünyayı kavrayışlarını aydınlatır. Diğer tarafta ise, bu fikirden gerçekten *nefret eden* birçok insan vardır. Bu fikrin kötü niyetli olduğunu ve toplumu yıpratacağını düşünürler. Darwin'in dünya görüşünü rahatsız edici bulurlar. Bu kamptan birisi bunu "karanlığın ve ölümün dogması" olarak tanımlamıştır.[1] Bazıları evrim kuramının insanları Tanrı'dan uzaklaştırıp ateizme sürüklemek için tasarlanmış büyük bir komplonun parçası olduğuna inanır. Yine de bu kuramın savunucularının ve düşmanlarının fikir birliğine vardığı bir nokta vardır: Darwin'in kuramının ne olursa olsun düşünce tarihindeki en önemli fikirlerden birisi olduğunu kabul ederler. Aslında birçok insan en önemli fikir olduğunu öne sürer. Bu kadar önemli olmasının sebeplerinden birisi de yalnızca küçük bir entelektüel çevreyi ilgilendi-

ren türden batını, akademik sorular içermemesidir. Örneğin, atom kuramının ve görelilik kuramının aksine evrim kuramı, kendimizi ve evrendeki yerimizi nasıl gördüğümüz hakkında önemli içerimler barındırır. İnsanlar için gerçek anlamda önemli olan, insanları çok ilgilendiren, çoğumuzun bir fikre sahip olduğumuz konularla ilgili içerimleri vardır. Bunları, bu kitapta inceleyeceğiz.

Evrim kuramının, özellikle felsefenin aşağıda listelenen "sıcak gündem maddeleri" ile ilgili içerimlerine göz atacağız:

1. Evrim ve Tanrı'nın varlığı.
2. Evrim ve insanın doğadaki yeri.
3. Evrim ve genel ahlâk (neyin doğru, neyin yanlış olduğu sorusu).[2]

İlk bakışta, Darwin'in kuramının –veya herhangi bir bilimsel kuramın– felsefenin herhangi bir konusu ile ilgili içerimler barındırabileceği akla gelmeyebilir. Bilim, gözleme ve olgulara dayalı konuların oluşturduğu bir dünya ile ilgilenir. Felsefe ise, neredeyse tanımı gereği, bilimin etkinlik alanı dışında kalan konularla ilgilenir. Uygulanabilirlik alanı içerisinde, evrim kuramı çarpıcı bir başarıdır, fakat felsefecilerin uğraştığı soruların herhangi birisi için açık veya dolaysız içerimleri yoktur. Bazıları, içerisinde hiç felsefi içerim barındırmadığını öne sürer. Örneğin, Yaratılışçı veya İncil'i en tutucu anlamıyla yorumlayanlardan birisi değilseniz, evrim kuramının Tanrı'nın varlığı hakkında hiçbir şey barındırmadığını; ateizme doğal olarak uygun olduğunu, fakat aynı zamanda Tanrı inancına da uygun olduğunu öne sürersiniz. Bazıları ise, evrim kuramının ahlak sorunları hakkında hiç bir şey ima etmediğini, çünkü evrimin olgularla, ahlakın ise değerlerle ilgilendiğini ve değerlerin olgulardan

türetilemeyeceğini iddia eder. Anlaşılması zor bir kişi olan Ludwig Wittgenstein, "Darwin'in kuramının felsefe ile, doğa bilimlerindeki herhangi başka bir kuramdan daha fazla ilgisi yoktur"[3] şeklindeki sözleriyle, konu hakkındaki genel tutumunu özetlemiştir.

Birçok kişi ise, onunla aynı fikirde değildir ve haklıdırlar. Her şey bir yana, geleneksel felsefi hükümlerimiz, evrimci biyolojinin bakış açısından çok farklı görünür. Büyük İngiliz düşünür Bertrand Russell şöyle yazmıştır:

> İnsan daha düşük yaşam biçimlerinden, fark edilemeyecek aşamalarla evrilerek farklılaştıysa, birkaç şeyi anlamak çok zorlaşır. Atalarımız evrimin hangi noktasında özgür iradeye kavuştu? Amipten başlayan uzun yolculuğun hangi evresinde ölümsüz ruhlara sahip olmaya başladılar? Ne zaman, bağışlayıcı bir Yaratıcı'nın kendilerini sonsuz eziyete göndermesini haklı kılacak türden bir kötülüğü yapabilecek düzeye geldiler? İnsanlar böyle bir cezanın, Avrupalıların kafasına Hindistan cevizi atmaktaki ısrarlarına rağmen maymunlar için bile ağır olacağını düşünür. Peki, *pithecanthropus erectus?* Elmayı yiyen gerçekten o muydu, yoksa *homo pekinensis* mi?[4]

Bunlar garip sorulardır ve daha pek çok böyle garip soru vardır. Evrenin her şeye gücü yeten yaratıcısı neden iki ayaklı, tropik bir maymuna bu kadar çok bağlansın? Neden özellikle bu kuyruksuz primatlardan birisinin vücut şekli üzerinde çalışsın? Neden bu kadar görkemli bir varlık, yalnızca bir memeli türünün, özellikle de dişi üyelerinin kılık-kıyafetlerine ve cinsel davranışlarına kılı kırk yararcasına kafayı taksın, bu önemsiz konularda bu kadar takıntılı olsun? Melekler nedir? Doğal seçilimle mi evrildiler? Yoksa Neanderthaller gibi *homo sapiens*in ilkel kuzenleri mi? Değilse, bize neden bu kadar benziyorlar?

Bu gibi sorular, evrim kuramının geleneksel felsefi kanılarımız için oluşturduğu tehlikeyi işaret etmeye başlar. Yine de içerimler garip sorular sormanın ötesine geçer. En başından beri insanlar, Darwin'in kuramının felsefeye yönelik radikal içerimleri olacağını hissetti. Darwin'in kendisi de böyle olacağından şüphelenerek, türlerin dönüşümü üzerine tuttuğu notlardan birisinde üstü kapalı bir tespitte bulundu: "İnsanın kökeni artık kanıtlandı. Metafiziğin ilerlemesi gerekir. Babunu anlayanlar, metafizik alanına Locke'dan da büyük bir katkı yapacaktır."[5] Oldukça dikkatli birisi olduğu için, bu önermenin üzerinde fazla durmadı. Diğerleri ise o kadar sakin değildi. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Darwin'in kuramının ne demek istediğini açıklama amaçlı birçok fikir vardı; birçok da görüş ayrılığı. (Psikolog William James'in belirttiği gibi, bu çok şaşırtıcı değildir, çünkü düşünürlerin güvenilir olduğu tek nokta, birbirleriyle düştükleri fikir ayrılıklarıdır.) Bazıları evrim kuramının Tanrı inancına tehdit oluşturduğunu düşünürken, bazıları da "teolojik düşüncede bir ilerleme" olduğunu ileri sürdü.[6] Bazıları bu kuramın bizleri hayvan krallığı tahtımızdan indirdiğini belirtti; bazıları ise hayvanlar arasında nasıl ve neden üstün bir konuma geldiğimizi açıkladığını iddia etti. Bazılarına göre bu kuram, kendisine yaklaşıldığı sürece doğru olanı gösterirdi; bazılarına göre ise, evrim hiçbir şeyin doğru veya yanlış olduğunu anlatmazdı; diğer bir deyişle ahlak kavramının tamamını yerle bir ederdi. Ölümünü takip eden on yıl içerisinde Josiah Royce, Darwin'in en büyük eseri olan *Doğal Seçilim Yoluyla Türlerin Kökeni Üzerine* hakkında: "Yalnızca Newton'ın *Prensipler*'i hariç olmak üzere, hiçbir ampirik bilim kitabı felsefe için Darwin'in bu çalışmasından daha önemli olmamıştır"[7] dedi.

Yine de maalesef, yirminci yüzyılın büyük bölümünde, düşünürler Charles Darwin hakkındaki hemen hemen her şeyi unuttu.[8] Bunların çoğunluğu, evrim kuramının ken-

di alanlarına dair hiçbir şey söylemediğini ileri süren Wittgensteinci görüşü benimsedi. Darwin'in felsefe çevrelerindeki talihi, Daniel Dennett, Michael Ruse ve Peter Singer gibi düşünürlerin, çalışmalarında evrim kuramını büyük ölçüde onayladıkları yirminci yüzyılın son yıllarına kadar herhangi bir değişme göstermedi. Özellikle Dennett, Darwin'e övgüler dile getirmeyi bir görev haline getirdi. Onun görüşüne göre Darwinizm, insan düşüncesinin her alanına sızarak bulaşan "evrensel bir asit"tir. Felsefe de bundan nasibini almıştır.

Tabii ki bazen en temel inançlarımızı yerle bir eden felsefenin kendisi zaten aşındırıcı bir madde olma özelliğine sahiptir. Hazımsızlıktan mustarip on dokuzuncu yüzyıl düşünürü (Darwin'in fikirlerinden oldukça fazla etkilenmiş olan) Friedrich Nietzsche bunu, "etkisi karşısında hiçbir şeyin güvende olmadığı korkunç bir patlama" olarak nitelendirmiştir. Bu sebeple, bu kitapta ilgileneceğimiz soru şudur: Evrensel bir asidi korkunç bir patlayıcıyla karıştırdığınızda ne olur. Bu sorunun kısa cevabı, Tanrı, insan ve ahlak üzerine olan en sarsılmaz ve köklü inançlarınızın bazılarına meydan okunacağıdır. Uzun cevabı ise bu kitabın geri kalanıdır. Fakat bu konuların ayrıntılı bir tartışmasına girmeden önce, ilgi alanımız içinde kalan konularda soracağımız sorular arasında kısa bir tur atalım ve yolda karşılaşacağımız fikirleri inceleyelim.

Kısım I. Darwin Dini Ele Alıyor[9]

Tanrı'nın varlığı sorusuyla başlıyorum. Tanrı mı bizi kendi görüntüsünde yarattı, yoksa biz mi onu kendi görüntümüzde yarattık? Veya Nietzsche'nin ortaya koyduğu gibi: "İnsan mı Tanrı'nın, yoksa Tanrı mı insanın yanılgılarından birisidir? Bu bölümde soracağımız soruların bazıları şunlardır:

Evrime inanan birisi Tanrı'ya da inanabilir mi? • Evrim sürecini Tanrı doğrudan mı yönetti? • Tanrı, yaşamı yaratmanın dolaylı bir yolu olarak doğal seçilimi mi seçti? • Yaşamın, evrenin ya da bilincin kaynağını açıklamak için Tanrı'ya mı başvurmalıyız? • Doğal seçilimin neden olduğu ıstırap, Tanrı'nın olmadığını, varsa bile kötü bir varlık olması gerektiğini mi öngörür?

Bu kitapta Tanrı'nın varlığını destekleyen veya buna karşı olan savları değil, yalnızca Darwin'in kuramı ile ilgili olanları bulacaksınız. Aşağıda Kısım I'i oluşturan bölümlerin (2-7 arası) bir özeti verilmiştir.

Bölüm 2. Titanların Savaşı

En baştan başlayacağız: Evrim mi geçirdik, yoksa Tanrı bizi şimdiki şeklimizde mi yarattı? Tabii ki seçenekler bu kadar değil, fakat bunlar, üzerinde en çok tartışılan ve insanların çoğuna göre en önemli olanlar. Evrim kuramını ve evrim-yaratılış tartışmasını bilen okurlar doğrudan bir sonraki bölüme geçmeyi yeğleyebilir, fakat ümit ediyorum ki bu okurlar bile burada kayda değer bir şeyler bulacaktır. Bu bölüm, yaratılışçı görüşün bir özetiyle başlar ve evrim kuramının bir özetiyle devam eder. (Evrim kavramını ortaya atan kişinin aslında Darwin olmadığını biliyor muydunuz?) Daha sonra, Darwin'in kuramını destekleyen şaşırtıcı ve garip kanıtlardan bazılarını inceleyeceğiz. Yarasa kanatlarının neden kuş kanatlarına pek benzemeyip balinaların yüzgeçlerine daha çok benzediğine; uçmayan kuşların neden kanatlarının olduğuna; insan embriyosunda neden solungaç yarığı bulunduğuna; balinaların neden arka ayaklarıyla insanlarınsa kuyruklu olarak doğduğuna göz atacağız. Son olarak, evrim kuramının karşısındaki savların bazılarını masaya yatıracağız. Bu savların en

inandırıcı olanlarından birisi, canlılar dünyasında doğal seçilim yoluyla evrilmemiş şeylerin olduğunu öne sürmektedir. Bunlar, kamçılı bakteri, bağışıklık ve pıhtılaşma sistemleridir. Bu mantıklı savlar, biyoloji dışı alanlardan bilimsel düşünceye sahip bazı kişilerin durup düşünmesine sebep olmaktadır. Şayet onlardan biriyseniz, Akıllı Tasarım hareketinin bu titiz pazarlama taktiğinin etkisine kapılmışsınızdır. Umarız, Bölüm 2'nin sonundan itibaren bu dertten kurtulacaksınız.

Bölüm 3. Darwin'den Sonra Tasarım Savı

Bölüm 3'te dikkatimizi Tanrı'nın var olduğunu kanıtlama temelli önemli bir felsefi sava yönelteceğiz: Tasarımdan ortaya çıkan tezler. Temel fikir şöyle: Doğal dünyanın belirli kısımları tasarlanmış gibi görünür (örneğin, gözler, dişler ve tırnaklar); bir tasarımcı olmadan tasarımın olması imkânsızdır. Buradan hareketle bir tasarımcının olması gerekir ve bu da Tanrı'dır. Evrim kuramının bu tezi çürüttüğünü ve *başka sebeplerden dolayı, inananların* Tanrı inancına bile ciddi bir tehdit oluşturduğunu göreceğiz. Aynı zamanda, bu felsefi alan içerisinde Darwin'in, tüm zamanların en büyük düşünürlerinden birisi olan David Hume'dan daha büyük bir etki yarattığını anlayacağız.

Bölüm 4. Darwin'in Tanrısı

Kısım I'in kalan bölümleri şu soruya yanıt arıyor: Evrime inanan bir kişi Tanrı'ya da inanabilir mi? Bir bakıma, yanıt açık bir şekilde evettir; ikisine de inanılabilir. Bunu biliyoruz, çünkü birçok kişi hem evrime, hem de Tanrı'ya inanmaktadır. Bu durum sıklıkla bu iki inancın birbirleriyle uyumlu olması gerektiğinin bir delili olarak görülür. Fakat bu düşünce fazla iddialıdır; bu uyumsuzluğun ilk bakışta fark edilmesi güç oldu-

ğunu gösterir. Daha yakından incelediğimizde, birbirleriyle uyumlu olmadıklarını görürüz. Bu konuya hitaben, Tanrı'ya inananların, inançlarını evrim gerçeği içerisine yerleştirmeye çalışmak için kullandığı bazı yolları sunacağız. Örneğin, bazıları evrim sürecini kısmen veya tamamen Tanrı'nın bizzat yönettiğini söyler. Bazıları ise, Tanrı'nın doğal seçilimi yaşamı oluşturmanın yolu olarak seçtiğini öne sürer. Birçok önemli bilim insanı ve bazı aydınlar bu tür fikirleri savunmuştur. Bu sebeple, bunlardan birisinin Tanrı ile evrimi uzlaştırmak için mantıklı bir çözüm olduğunu düşünüyorsanız, yalnız değilsiniz. Fakat aynı zamanda haklı da değilsiniz. Bölüm 4'te sizi belirli ölçüde buna inandırmayı ümit ediyorum.

Bölüm 5. Boşluk Doldurucu Olarak Tanrı

Bu bölümde, bazı okurların zaten aklını kurcalamış olan başka bir karşı savı inceleyeceğiz. Evrim kuramı, canlılar dünyasında görülen tasarımı açıklayabilir, fakat hâlâ açıklanması gereken, Tanrı'nın varlığını kabul etmemizi gerektirebilecek bilinmezlikler vardır. 1. Bilinmezlik: Yaşam nasıl başladı? Evrim kuramı, mevcut türlerden yeni türlerin ortaya çıkmasını açıklayabilir, fakat cansız varlıklardan canlıların oluşmasını açıklayamaz. Kendini çoğaltan ilk moleküller nasıl ortaya çıktı? 2. Bilinmezlik: Evren nasıl oluştu ve yaşamın evrilmesine neden bu kadar mükemmel bir şekilde uygun? 3. Bilinmezlik: Yalnızca hareket halindeki maddelerin bulunduğu bir dünyada zihin ve bilinç nasıl oluştu? Bu soruların her birisi, dünyanın bilimsel görüntüsünde, muhtemelen yalnızca Tanrı'nın doldurabileceği bir boşluğu ortaya çıkarmaktadır. Bunları ele alırken, bu evrenin birçok evrenden birisi olduğunu ve Darwinci ilkelerin, evrenlerin sahip oldukları özellikleri nasıl elde ettiklerine ışık tuttuğunu da içeren, birçok kişiye çok garip gelecek fikirlerle karşılaşacağız. Yine de, fizikteki son durum

göz önünde bulundurulduğunda, bu fikirlerin –en kötü olasılıkla– kabul edilemez olmadığını göreceğiz. Aynı zamanda, şaşırtıcı çıkarımlarımız üzerinde dururken, evrilmiş zihnin incelenmesinin Tanrı'nın varlığı üzerine yaptığımız tahminleri güçlendirmek yerine *zayıflattığını* göreceğiz. Bunun yanında, en büyük soruya değineceğiz: Neden varız?

Bölüm 6. Darwin ve Kötülük Sorunu

Evrim kuramı, yalnızca Tanrı'ya inanmak için gerekli olan nedenleri ortadan kaldırmıyor, aynı zamanda *inanmamak* için nedenler sunuyor. Kötülük sorununu duyanınız var mı? Bu, her şeye gücü yeten ve mutlak anlamda iyi olan bir yaratıcının, dünyada gördüğümüz "kötülüklere" (ya da acılara) izin vermeyeceğini öne süren ve buradan yola çıkarak, Tanrı'nın olmadığını iddia eden karşıt bir görüştür. Evrim kuramı, kötülük sorununu beklenmedik bir şekilde alevlendirir. Bizi hayata getiren evrim süreci, farklı zaman aralıklarında garip güçlüklere yol açmıştır. Darwin bunu "hantal, müsrif, beceriksiz, alçak ve dehşet verici bir şekilde zalim" olarak betimlemiştir.[10] Tanrı, neden bu kadar acımasız bir yaşam biçimi yaratmayı seçsin? Bu bölümde varacağımız sonuç, Tanrı varsa Yaratılışçıların haklı olacağını, fakat haklı olmadıkları için Tanrı'nın muhtemelen olmadığını öngörür. Bu sonuca ulaşırken, bu gibi bazı konularla ilgileneceğiz: Diğer hayvanlar bilince sahip midir? Zevk ve acı hissederler mi, yoksa yalnızca bilinçsiz birer biyolojik makine midirler? Gerçekten bir Tanrı varsa bile ona itaat etmeli miyiz? (Bu son soru ilginizi çektiyse, ilgili notları mutlaka okumalısınız.)

Bölüm 7. Dinin Paketlenmesi

Bölüm 7, şimdiye kadar tartışılan savlara, yani Tanrı'nın yalnızca geleneksel antropomorfik (insan biçiminde) bir çerçeve-

de algılanmasına ortak bir cevap içerir. Birçok kişi, inandıkları Tanrı'nın bu geleneksel algıdan çok daha büyük ve ince çizgilerle belirlendiğini; Tanrı'nın En Üst Gerçeklik'i, Tüm Varlığın Temeli'ni veya her şeyin varlığı için bir ön koşulu temsil ettiğini... iddia eder. Belki de böyle bir Tanrı görüşü, Darwinizm'in evrensel yıpratıcılığına karşı koyabilir. Belki yine de karşı koyamaz. Bunlar Kısım I'in sonunda yer alan Bölüm 7'nin konusunu oluşturmaktadır.

Kısım II. Darwin'den Sonra Hayat[11]

İkinci büyük konu başlığımız, felsefenin; insanlar, insanın doğadaki yeri, insan yaşamının anlamı ve amacı ile ilgilenen alt disiplini, *felsefi antropoloji*dir. Bu bölümdeki sorularımızın bazıları ise şöyle: (Bölüm 8-10):

> Bedenin ölümünden sonra zihin yaşamını sürdürür mü? • Evrenin bilinci var mıdır? • Diğer hayvanlardan üstün müyüz? • Diğer hayvanlardan *aşağıda mıyız*? • Doğal seçilim kaçınılmaz olarak ilerleme mi kaydeder, yoksa Darwin'in kuramı yanlış mı anlaşılmıştır? • Hayatın anlamı nedir? • Evrim kuramı yaşamın anlamsız olduğunu mu ima eder?

Bölüm 8. İnsanlar ve İnsanların Evrendeki Yeri

Bu bölüm insanı ve insan beyninin doğadaki yerini inceler ve bana göre kitaptaki en iyi bölümlerden bir tanesidir. Bu bölümde, evrenin tarihindeki her şeyin bir usa sahip olup olmadığını, insan veya insan-olmayan ve canlı veya cansız gibi sınıflandırmalar da dahil olmak üzere, en oturmuş ve tüm insanlığın paylaştığı fikirlere evrim kuramının tehdit oluşturduğunu göreceğiz. Aynı zamanda evrimin bakış açısından, zihnin doğanın dışında olmak yerine doğanın bir parçası olduğu gibi önemli çıkarımları bulunan olguları inceleyeceğiz.

Bunlardan birisi, bilincimizin yalnızca evrene dair olmadığı, aynı zamanda evrenin bir *parçası* olduğu ve bu nedenle evrenin de kısmi bir bilincinin bulunduğudur. Bu konuyu içeren bölüm ("Bilinçli Evren" başlıklı bölüm) belki de bu kitapta en sevdiğim kısmı oluşturur. Geri kalan hiçbir şeyi okumasanız dahi, bunu okumanızı tavsiye ederim. Bu bölümün geri kalanında, insanlar ve hayvanlar arasındaki ayrımın, Darwin'den sonra da geçerli olmasına rağmen, örneğin, yunuslar ve yunus olmayanlar arasındaki ayrımdan daha az keyfî olmadığını göreceğiz. İnsanlar, canlılar ve zihinler ezelden beri var olmamasına rağmen, ilk insan, ilk canlı ve ilk zihin gibi şeylerin olmadığı şeklindeki açıkça çelişkili hükme geçerek, tıp doktorlarının neden yalnızca abartılmış birer veteriner, cerrahların ise abartılmış birer tamirci olduğunu masaya yatıracağız.

Bölüm 9. İnsanın Hayvanlar Arasındaki Yeri

Bu bölüm, önceki bölümün bıraktığı yerden devam etmektedir. Bu bölümün, kitabın alanına en büyük katkılardan birisini yaptığını düşünüyorum. Konu hakkında yorum yapan birçok kişi, Darwin devriminin, öncesindeki Kopernik devrimi gibi, insanın, kendisinin büyük resimde önemli bir yere sahip olduğu görüşünü haksız çıkardığını gözlemlemiştir. Zoolog Desmond Morris'in ortaya koyduğu şekliyle, artık düşmüş melekler değil, ayağa kalkmış maymunlardık. Yine de, Darwin'in kuramını kabul eden birçok kişi, insanların diğer hayvanlardan üstün olduğu düşüncesiyle teselli bulur. Bu yaklaşım, evrimin aşamalı olduğu, daha yüksek zekâ ve karmaşıklığa doğru kaçınılmaz bir ilerleme anlamına geldiği ve bizim bu gidişatın ön sırasında olduğumuz fikrine dayanır. Siz de böyle bir fikre sahip olabilir ve bu nedenle, Bölüm 9'da bunun her açıdan yanlış olduğunu öne süreceğimi öğrendiğinizde şaşırabilirsiniz. Amacım, bu bölümün

sonunda, şempanzeye veya başka bir hayvana "insandan aşağı hayvan" veya "alt insan" denildiğinde, tıpkı birisi sizi şempanzeden veya hindiden aşağı bir hayvan olarak tanımlamışçasına utanç duymanızı sağlamak. Aynı zamanda, "daha çok evrilmiş" veya "daha az evrilmiş" gibi söz öbeklerini fikir dağarcığınızdan atmanızı sağlamayı umuyorum. Bu sırada, rock yıldızı Jim Morrison'ın, yirmi yedi yaşında ölmesine rağmen, neden evrimsel bir başarı hikâyesi olduğunu; belirli bir açıdan neden mavi balinalardan ve hatta karıncalardan büyük ölçüde daha zeki olmadığımızı ve insanların daha alt seviyedeki hayvanlardan geldiğini söylemenin neden yanlış olduğunu göreceğiz. Son olarak, yalnızca birkaç kişinin sormaya cesaret edebildiği bir soruyu soracağız: Hiç evrilmemiş olsak dünya daha iyi bir yer olur muydu?

Bölüm 10. Hayatın Anlamı Huzur İçinde Yatmak mı?

Bölüm 10'da en önemli sorulardan birisine odaklanacağız: Hayatın anlamı nedir? Evrim kuramı, bu soruya verdiğimiz cevapları birkaç şekilde sınıflandırabilir. Bu konudaki yaygın bir sezgi, bir cismin amacının, onu yapanın niyetinden türediğini öngörür. Örneğin, bir tornavida yaparsam, ona bir amaç yüklemiş olurum. Benzer şekilde, Tanrı tarafından yaratılmışsak, amacımız Tanrı'nın bizi yaratma amacı olur. Buradan hareketle, doğrudan Tanrı tarafından değil de doğal seçilimle yaratılmışsak, bu soruya en az iki yanıt vardır. Birincisi, doğal seçilimi Tanrı'nın yerine koymaktır: "Yaratıcımız doğal seçilimse, hayattaki amacımız doğal seçilimin 'aklında olan'dır, yani genlerimiz yoluyla geçenler." İkinci yanıt ise çok farklıdır: "Yaratıcımız doğal seçilimse, aslında bir yaratıcımız olmamıştır ve bu da, hayatımızın bir amacının olmadığı anlamına gelir." Bu bir seçim sorunu gibi görünmemektedir, fakat bu seçeneklerden birisinin doğru olduğunu savunaca-

ğım. Hangisi olduğunu öğrenmek için Bölüm 10'u okumanız gerekecek.

Kısım III. Hurafeden Arınmış Ahlak[12]

Sırada ahlak gibi önemli alanlar var. Bu kısımda (Bölüm 11-14) cevaplayacağımız sorular şunlardır:

> Bir davranışın evrimsel bir kökeni varsa, bunun anlamı, bu davranışın doğal ve bu nedenle ahlaki yönden kabul edilebilir olduğu mudur? • Psikolojiye evrimsel yaklaşım, bu nedenle insanların yaptıklarından sorumlu tutulamayacakları sonucuna varır veya eşitsizlik ve savaşı haklı çıkarır mı? • İntihara veya gönüllü ötenaziye ahlaki olarak izin verilebilir mi? • İnsan-olmayan hayvanlara nasıl davranmalıyız? • İnsanların yaşamlarının hayvanların iyiliği için feda edilebileceği durumların olması söz konusu mudur? • Evrim kuramına inanmak insanları daha ahlaksız mı yapar? • Evrim kuramı, hiçbir şeyin ahlaki olarak doğru veya yanlış olmadığını mı ima eder?

Bölüm 11. İyinin Evrilmesi

Kısım III'ün ilk bölümünde, insan ahlakının doğal seçilimin gizli müdahalesiyle oluşturulmuş bir uyum olup olmadığını soracağız. Bu, tuzaklı bir sorudur. Bir tarafta evrim kuramının, özgecilik ve belirli cinsel davranış türleriyle ilişkili ayırt edici özelliklerimiz gibi, ahlakın alanına giren davranışlardan bazılarının kökenine ışık tutabileceğine neredeyse hiç kuşku yoktur. Diğer tarafta ise, "uyum olarak ahlak" varsayımı ciddi bazı zorluklarla karşı karşıyadır. Ahlak evrimin doğrudan ürettiği bir şey ise, insanlar neden sürekli neyin doğru, neyin yanlış olduğunu tartışıp dursun? Neden çocuklarımıza iyi olmayı öğretmemiz gereksin? Ahlaki olarak doğru olduğunu düşündüğümüz ile gerçekte yapmak istediğimiz arasında

neden bir iç çatışma yaşayalım? Evrimci psikolog olarak, bu soruların her birisi için hazır bir cevabım olacağını düşünebilirsiniz. Fakat durum böyle değil; bütün bunların önemli eleştiriler olduğunu düşünüyorum ve ahlakın, evrimin doğrudan sonucu olduğunu düşünmüyorum. Doğru olduğunu düşündüğüm ve bu bölümde tartışacağım şey ise ahlakın sosyal bir olgu olduğu; bir noktaya kadar evrilmiş eğilimlerimizi bünyesinde taşıyarak yansıtması, fakat bir noktaya kadar da bunlara karşı gelmesidir.

Bölüm 12. Ahlakı Yeniden İnşa Etmek

Bölüm 12'de, yıllardır çok fazla insana çok fazla uykuya mal olmuş bazı sorularla ilgileneceğiz. Evrim kuramı, en güçlünün hayatta kalması ilkesini ahlaki kural edinmemiz gerektiğini mi öne sürer? Süre gelen durumu ve kadınların toplumda ezilen konumunda olmasını haklı çıkarır mı? Erkeklerin ihanetten veya tecavüzden sorumlu tutulamayacağını mı ima eder? Sosyal refahın ortadan kaldırılmasını ve kıran kırana rekabete dayalı kapitalizmin kabul edilebilir tek siyasi sistem olduğunu mu öngörür? En güçsüz olanlarımızın çocuk sahibi olmasını zorla engellememiz gerektiğini mi iddia eder? Nazilerin gen havuzunu arıtma girişimini haklı mı çıkarır? Genellersek; kötü olarak değerlendirdiğimiz bir şeyin, (örneğin, şiddet, cinsel ayrımcılık veya ırkçılık) zihnin evrimiyle ilgili olduğunun ortaya çıkması, aslında onun iyi bir şey olduğuna mı işaret eder?

Bütün bu soruların cevabının net bir şekilde "hayır" olduğunu duymak sizi rahatlatacaktır. Yine de bu, düşündüğünüz sebep olmayabilir. Alan hakkında biraz bilginiz varsa, "doğalcılık yanılgısı"nı duymuşsunuzdur. Bu, genellikle bir şeyin doğal olduğu için iyi olduğunu veya aynı sebepten, olayların cereyan ettiği şekilde cereyan etmesi gerektiğini dü-

şünmektir. Teknik olarak, bu gibi çıkarımlar mantıksal açıdan aldatıcı olur, çünkü bir şeyin evrimsel bir kökeninin olması, otomatik olarak bunun zorunlu ve hatta ahlaki olarak kabul edilebilir olmasını gerektirmez. Yine de, Bölüm 12'de, belirli mantıksal ayrıntılara dikkat ettiğimiz sürece, evrimsel olguların ahlaki çıkarımlarımıza ipuçları vermesinin önünde aslında hiçbir engel olmadığını göreceğiz. Böylece, yukarıdaki paragrafta değinilen ahlaki çıkarımlarla ilgili bir sorun olursa (ki kesinlikle vardır), bunun sebebinin doğalcılık yanılgısı olmadığını söyleyebiliriz. Bunların hepsi Bölüm 12'de açıklığa kavuşturulacak.

Bölüm 13. İnsanlık Onuru İlkesinin Kökünün Kazınması

Bu bölüm, kitaptaki en sevdiğim bölüm unvanının bir diğer adayı. Bu bölümde evrim kuramının intihar, ötenazi ve insan-olmayan hayvanlara doğru şekilde davranma gibi uygulamalı ahlak ile ilgili bir dizi konu için ifade ettiklerini inceleyeceğiz. Bölümü kapsamı, ahlaki düşüncede *insanlık onuru ilkesi* olarak adlandırılan önemli bir akımdır. Bu ilkenin işaret ettiği görüşe göre insan yaşamı son derece önemli olup, insan-olmayan hayvanların yaşamı daha az öneme sahiptir veya hiçbir öneme sahip değildir. Darwinizmin evrensel aşındırıcılığının bu tarihi dogmayı çürüteceğini ve bunun da bizi, rahatsız edici birtakım çıkarımlar yapmak durumunda bırakacağını göreceğiz. Örneğin, insan yaşamının en üst düzeyde değere sahip olmasının yalnızca bir batıl inanç olması; masum bir canlının yaşamını sonlandırmanın ahlaki olarak kabul edilebilir; bir kişinin yaşamını sürdürmesini sağlamanın ise tamamen *ahlak dışı* olacağı çıkarımları.

İnsanlık onuru ilkesinin terk edilmesinin, insan-olmayan hayvanlara nasıl davranacağımız hakkında da önemli içe-

rimleri vardır. Türümüzün, hayvanlara kötü davranma konusunda uzun bir sabıka kaydı vardır. Bazıları hayvanlara yönelik davranışlarımız Nazi Soykırımı'na bile benzemektedir. Geçtiğimiz yüzyıllarda kölelik ve kadın hakları gibi ahlaki sorunlarla mücadele etmiş olmamıza rağmen, çok az kişi diğer türlerin üyelerine karşı davranışlarımızın ahlaki boyutunu sorgulamayı akıl etmiştir. Son zamanlarda ise konuyla ilgili farkındalık artmış olup, artık belirli bir türe dahil olma üzerinden yapılan ayrımcılığın bir adı dahi vardır: *Tür ayrımcılığı*. Bölüm 13'te Darwinci bakış açısının tür ayrımcılığına da, cinsiyet ve ırk gibi ayrımcılıklara yaptığı kadar karşı çıktığını göreceğiz. Sonuç olarak, dünyada daha az acı çekilmesi, daha fazla acı çekilmesinden iyidir ve insanlık onuru ilkesini dışarı attığımızda, acı çekenin insan veya başka bir canlı olmasının ahlaki yönden pek farkı yoktur. Avustralyalı düşünür Peter Singer, savını, hayvan özgürlüğü hareketinin, günümüzde, cinsiyet ayrımcılığı ve ırkçılık karşıtı toplumsal hareketlerden bile daha önemli olduğunu öne sürecek kadar ileri götürmüştür.[13] Singer aynı zamanda, belirli durumlarda bir şempanzenin veya domuzun hayatının bir insanın hayatından daha değerli olabileceğini öne sürmüştür. Evrim kuramına bağlı bir ahlaki sistem, Singer'ın görüşleriyle tutarlı olur. Bazı okurların bunu aşırı ve anlaşılmaz bulacağını ve hiç düşünmeden reddedeceğini biliyorum. Bu okurların Bölüm 13'ün sonuna vardıklarında ne düşüneceklerini bilmek ise ilgi çekici olurdu.

Bölüm 14. Evrim ve Doğru ile Yanlışın Ölümü

Kitabın son bölümünde iki temel soruyu değerlendireceğiz. Birincisi, evrim kuramını kabullenmenin insanları kötü yapıp yapmadığı. Darwin'in yaratılışçı eleştirisini yapan birçok kişi, kuramının varlığın tüm temel anlamlarını ortadan kaldırarak,

insan yaşamının değerini sıfıra indirdiğini iddia eder. Bunu yaparken de, ahlakı yok ettiğini, bencilleştirdiğini, cinsel farkları ortadan kaldırdığını ve insanı şiddete daha yatkın bir hale getirdiğini belirtir. Bu durum, on dokuzuncu yüzyılda yaşamış bir piskoposun karısının (muhtemelen uydurulmuş) sözleriyle örneklenmektedir: "Darwin'in söylediklerinin doğru olmadığını umuyorum. Doğruysa dahi yaygınlaşmamasını umarım." Birçok kişinin görüşü bu yöndedir. Peki, iyi olmak; birbirimize iyi davranmak ve birbirimizin iyiliğini istemek için evrimsel köklerimizi gerçekten reddedip, evren hakkında yanlış ve temelsiz inançlara mı sahip olmamız gerekir? Ahlakı din ile özdeşleştirmemek daha güvenli ve etkin olabilir mi? Bölüm 14'ün ilk konusu budur.

İkincisi ise, ahlaki inançlarımızın –*tüm* ahlaki inançlarımızın– nesnel olarak doğru olup olmadığı sorusudur. Ahlak hakkındaki kanılarınızın doğruluğundan muhtemelen oldukça eminsinizdir. Cinayetin yanlış, insanlara yardım etmenin doğru, bunun aksini iddia edenin ise hatalı olduğunu düşünürsünüz. Ben de aynı şekilde düşünüyorum. Yine de şunu bir düşünün: Düşünebilen karıncalar olsaydık, bireysel hakların kötü olduğunu düşünecektik. Birer termit olsaydık, kardeşler arasında çiftleşmeyi gerektiren bir aşk kavramı hakkında hiçbir ahlaki kaygımız bulunmayacaktı (ve aslında bunu destekleyecektik). Diğer taraftan, bal arısı olsaydık, kovanımızdaki arıları öldürmeyi kutsal bir görev olarak değerlendirecektik. Karınca, termit veya bal arısı olarak bizi türümüzün evrilmiş yaşam tarzına uygun kılacağından, bu davranışları sergileyecektik. Tam da bu yüzden, gerçekte sahip olduğumuz ahlaki davranışları sergiliyoruz: Çünkü bunlar bizi *homo sapiens* türünün evrilmiş yaşam tarzına uygun kılar. Ahlaki inançlarımız, yalnızca atalarımızın genlerini aktarmasına yardım etmek için var olan arzular ve duygular tarafından belirlenir.

Öyleyse, ahlaki inançlarımızın nesnel olarak doğru olduğunu nereden biliyoruz? Daha açık bir şekilde, *herhangi bir* ahlaki inanışın nesnel doğruluğundan nasıl emin oluruz? Bölüm 14'te varılan yargı, bunların doğru olduğunu *bilmediğimiz* yönündedir ve bunlar gerçekten de doğru değildir. Yine de bu durum, ahlaktan vazgeçebileceğimiz veya vazgeçmemiz gerektiği anlamına gelmez. Aksine, kitabın son sayfalarında evrim kuramının ahlaka faydacı bir yaklaşım için zemin hazırladığını öne sürüyorum. Eylemlerimizin doğruluğunu veya yanlışlığını, bu eylemlerin tümü üzerindeki etkileri açısından yargılayan bir yaklaşım için.

Sonuç

Sonuç olarak, konumuz şu: Evrimin ışığında Tanrı, insan ve ahlak. Bu konular yoğun bir şekilde birbirleriyle bağlantılı olup, evrim kuramının bunlardan birisiyle ilgili içerimleri olduğunda, genellikle diğerleri için de içerimleri olur. Örneğin, evrim kuramı, bizlerin doğaüstü bir varlık tarafından yaratılmış ayrıcalıklı varlıklar olmamız ihtimalini azaltır. Bunun doğadaki yerimiz ile ilgili içerimleri de vardır (insan-olmayan hayvanların yalnızca ihtiyaçlarımızı karşılamak için var olması ihtimalini azaltır) ve bu da ahlak ile ilgili bazı içerimler doğurur (bizi, diğer hayvanlara karşı davranışlarımızı gözden geçirmeye zorlar). Bu örnek, kitabın gidişatı hakkındaki bazı şeylere de ışık tutar. Kısım I (Tanrı'nın varlığı hakkındaki kısım), daha sonra gelecek konular için temel teşkil eder. Kısım II ve III ise (sırasıyla insanlık ve ahlak hakkındaki kısımlar) daha özgün ve daha az tartışılan fikirler içerir. Başlangıç noktanız ne olursa olsun, tüm yolculuk boyunca bana katılacağınızı umuyorum. Yol boyunca, Yaratılışçılar ve Tanrısal Evrimciler, dirimselciler ve mekanistler, evrimci psikologlar ve Boş Tahta Darwincileri, Sosyal Darwinciler ve

insanın üstünlüğünü savunanlar gibi çeşitli ve renkli bir karakterler dizisiyle karşılaşacağız. Papa II. Jean Paul'ün evrim kuramını kabul ettiği gibi yaygın inanışları sorgulayarak; çok eski (neredeyse Platon zamanından kalma) bir flört tavsiyesini değerlendirecek ve hatta evrenin kaderi hakkında fikir yürüteceğiz. Son olarak da, asırlardır süregelen gizemlere kesin yanıtlar bulacağız: Yumurta mı tavuktan çıktı, tavuk mu yumurtadan? Masum insanlar neden acı çeker? Öldüğümüzde neler olur? Üstesinden gelinecek çok konu var. Bunun için, bir yerden başlasak iyi olur. Gündemimizin ilk maddesi Tanrı.

KISIM I

DARWIN DİNİ ELE ALIYOR

Bölüm 2

TİTANLARIN SAVAŞI

Her canlının eti aynı değildir. İnsan eti başka, hayvan eti başka, kuş eti, balık eti başka başkadır.
— *Kutsal Kitap,* Korintliler 15:59

Mantıksal sonucuna ulaştırılan evrim kuramı, İncil'in tüm hayati gerçeklerine ters düşer. Kaçınılmaz olmasa da doğal olan eğilimi, önce kendisini gerçekten kabul eden agnostisizme, sonra da ateizme önderlik etmektir. Evrimciler İncil'in gerçeklerine saldırıyor. İnsanın yaratılışının vahiy yoluyla gelmiş belgelerini anlamlarından soyutlamak için başta açık açık bir sav kullanmak yerine, "şiirsel", "sembolik", "alegorik" gibi anlam bozucu kelimeler kullanıyorlar.
— William Jennings Bryan (1925/2008)

Tanrıbilim, *evrime* dair herhangi bir hüküm barındırmamıştır. İncil'i yazanlar tam da en önemli vahyi atlanuşlardır! Gerçekte hiçbir zaman Tanrı'nın düşüncelerine sırdaş olmamış olabilirler mi?
— Edward O. Wilson (1998), s. 6

Tanrı aşkına, neden bahsediyoruz?

Evrimin olup olmadığına dair kafamızda hiçbir mantıklı şüphe kalmadı. Evrimin olduğunu biliyoruz ve dünyanın doğru

bir görüntüsünü elde etmek isteyen herkesin, kendisini bu gerçeğe hazırlaması gerekir. Maalesef bu durumda da konuşmak, harekete geçmekten daha kolaydır. Özellikle de hassas konularda. Bugüne kadar birinin dini inançlarını sorguladıysanız, dinin belki de en hassas konu olduğunu bilirsiniz. Evrim kuramı, dine inananlara zor sorular yöneltir. Tek başına bu olgu, ortaya ilk atıldığından bu yana 150 yılı aşkın zaman geçmiş olsa da, bugün bile neden bu kadar tartışmalı olduğunu kolayca açıklar. Ayrıca, evrim üzerine artık mantıklı bir tartışma olmasa da, evrim kuramının yaşamın önemli soruları hakkındaki çıkarımları üzerine hâlâ kayda değer tartışmalar yapılmaktadır. Buna Tanrı'nın varlığı sorusu da dahil. Kitabın bu kısmının (Bölüm 2 ile 7 arası) amacı, Darwin'in kuramının Tanrı inancı ile ilgili içerimlerini incelemektir.

Ancak yola koyulmadan önce ne hakkında konuştuğumuzdan emin olmamız gerekir. Tanrı kavramı, insanlık tarihindeki en güçlü kavramlarından birisidir. Peki, Tanrı tam olarak nedir? Bu sözcüğü tanımlamadan, var olup olmadığı hakkında konuşamayız. Yine de asıl sorun, Tanrı'nın tam bir tanımını yapmaya çalışmanın bir ağaca jöle çivilemek gibi olmasıdır. Konu hakkındaki düşünceler o kadar çeşitlidir ki –yalnızca dinler arası değil, belirli bir dinin içerisinde bile– Tanrı'ya inandığını iddia eden iki kişinin dahi aynı şeye inanmadıkları sıklıkla ortaya çıkar. Aslında bazı durumlarda, inandıkları şeyler arasındaki fark, bir ateist ile aralarındaki fark kadardır.

Bazılarına göre Tanrı, kelimenin tam anlamıyla gökyüzündeki koca adamdır; diğerleri için, bir vücuttan soyutlanmış cinsiyetsiz bir akıl ile özdeştir. Bazılarına göre kıskanç ve öfkeli bir zorbadır; diğerlerine göre ise esirgeyen ve bağışlayan bir babadır. Bazıları için, insan gibi bir varlıktır; diğerlerine göre ise bir güç veya ilkedir. Bazıları için olayları yönetir ve

dualara kulak verir (duymazlıktan gelse bile mutlaka bir bildiği vardır); diğerleri için ise yalnızca uzaktan izler ve evrenin işleyişine nadiren müdahale eder veya kesinlikle müdahale etmez. Bazıları için, insanların yaşamları ve tarihin gidişatı üzerinde gerçek zamanlı eylemlerde bulunur; diğerleri için ise zamandan ve mekândan arınmıştır. Bazılarına göre doğadan tamamen ayrı bir varlıktır; diğerleri içinse doğaya veya doğanın kanunlarına eşdeğerdir. Bazıları Tanrı'nın tüm bu sayılanların hepsi ve daha fazlası olduğunu iddia ederek bu çelişkilerden kaçınır veya ilahi olanın, mantık kurallarını aşarak çelişkilerle iç içe olduğunu; fakat kendisinin başka bir Tanrı kavramı olduğunu ve mantığa aykırı olmayan öteki kavramlarla yarıştığını öne sürer. Adil olmak gerekirse, tanrıbilimciler Tanrı özellikleri temel dilek listesi üzerinde fikir birliğine varma eğilimi gösterir: Kusursuz, tüm varlığı seven, her şeyiyle iyi, her şeyi bilen, aynı anda her yerde olan ve her şeye gücü yeten.[1] Yine de, dinlere bayağı biçimde inananlar için (Tanrı'nın başlıca işlevlerinin duaları dinlemek, adaleti sağlamak ve ölüm sonrası yaşamın teminatını vermek olduğunu düşünenler için), tanrıbilimcilerin üzerinde durduğu özellikler pek merkezi bir konumda bulunmaz. Tanrı'nın tam olarak ne olduğu konusunda fikir birliğine varılamamasından kaçış yoktur. Bunun yanında, bu noktaya kadar yalnızca perdeyi araladık. Tanrısal olana dair daha birçok görüş ve tanım bulunur. Bunlardan en fazla sevdiklerim şunlardır:

Tanrı: Sonsuzdur • Sondur • Mutlaktır • Mutlak Bilinmezdir • Brahman'dır (Üstün Kozmik Öz) • Kusursuz Hareket Ettiricidir (Aristo) • İlk Etkendir • Tüm nedenlerin etkenidir • Tüm açıklamaların kaynağıdır • Her şeyin var olmasının şartıdır • Kendini oluşturandır (Platon) • Eşyadan bağımsız ve aşkın yaratıcıdır • Kendi kendini düşünen düşüncedir • Merkezi her yer, çevresi hiçbir yer olan bir dairedir • İnsanın

kavrayışının ötesindeki akıldır • Aklın en üst etmenidir • En mükemmel varlıktır • *Ensrealissimum* (en gerçek varlıktır) • Akla gelebilecek her şeyden büyük olandır • Yalnızca kendine ihtiyacı olan ve muhtaç olunandır • Özü varlığına denk olandır • Her şeyin üstünde ilgilendirendir • Tüm varlığın en temelinde bulunandır • Yaşamın merkezindeki derinliktir • *Élan vital* yani yaşam atılımıdır • Sonsuz Sen'dir (Martin Buber).

Maalesef, Tanrı kavramlarının geniş yelpazesi, mantıksal olarak tutarlı bir dünya görüşü içerisinde Tanrı ile evrimin birlikte yer alıp alamayacağının belirlenmesini çok zor bir hale getirir. Hangi Tanrı'dan bahsediyoruz? Bu ve bunu izleyen birkaç bölümde öncelikle en yaygın Tanrı kavramı üzerinde duracağım: Evreni tasarlayıp yaratan ve günümüzde de dünyanın gidişatında rol oynayan en üst zekâ. Bu stratejinin, bazı okurların keyfini kaçırması olasıdır. Bilgili dinbilimciler, eskiden çocukça bir yaklaşımla düşünülmüş olan insan benzeri bir Tanrı'ya artık inanılmadığını öne sürerek karşı çıkabilirler. Benim yaklaşımımın (Kurt Vonnegut'un sözleriyle konuşacak olursak) dindar bakış açısını adil bir şekilde yargılamadığını söyleyerek, görece daha basit Tanrı kavramlarına ağır savlar ve delillerle saldırmanın, çikolata soslu dondurmaya baştan aşağı zırh kuşanarak saldırmaktan farksız olduğunu iddia edebilirler. Bu okurların sabırlı olmasını istiyorum. Görece basit kavramlarla başlasam da, daha sonra ilgimi daha karmaşık olanlara yöneltiyorum. Bölüm 4 ve 5'te inancın işaret ettiği Tanrı'yı; Bölüm 5 ve 6'da geleneksel teolojinin Tanrısı'nı; Bölüm 8'de ise, yaşamın merkezindeki derinliği teşkil etmesi gibi, Tanrı'nın kavranması daha zor anlamlarını ele alıyorum. Bu bölümde ise evrim kuramını reddeden ve Yaratılış'ın kelimesi kelimesine yorumlanmasını benimseyen Yaratılışçıların Tanrısı'nı ele alacağım.

İncil'de yazan her şeye inanmak

İnsan zihninin karşılaştığı en önemli soruların bazıları köken sorusudur. Tüm kültürlerin, dünyanın, gökyüzünün ve yaşamın kökeni ile ilgili mitleri vardır. Bunlar arasında en bilineni, son bahsettiğim konuya odaklananlardır: Biz ve diğer hayvanlar var olmaya nasıl başladık? Yirmi birinci yüzyılın başında bu soruya gerçekten yalnızca bir yanıt var: Evrildik. Ancak halk kültüründe buna karşıt bir durum vardır. Bu durum, *yaratılışçılık* olarak bilinir. Yaratılış, Hıristiyanların Eski Ahit'inin (ve aynı zamanda Musevilerin Kutsal Kitap'ının) ilk bölümü olan "Genesis"in kelime anlamına dayanır. Yaratılışçılar, her bir türü ayrı ayrı ve bağımsız olarak Tanrı tarafından yaratılan bu varlıkların durağan ve değişmez canlılar olduğuna inanır. Bu inanışa göre, insanlar maymunların değil, Adem ile Havva'nın çocuklarıdır. Yaratılışçılar, evrim kuramını büyük bir yanlış veya insanları Tanrı'dan uzaklaştırarak ateizmi yaymak için (belki de şeytan tarafından) icat edilmiş bir Büyük Yalan olarak görürler. (Bu komplo sadece kısmen başarıya ulaşmış olacak ki, ileriki bölümlerde evrime inanan birçok kişinin Tanrı'ya da inandığını göreceğiz.)

Yaratılışçılar çeşitli çizgilerden gelir. Aralarında en önemlileri, Genç Dünya Yaratılışçıları (GDY'ler) ile Yaşlı Dünya Yaratılışçılarıdır (YDY'ler). GDY'ler, Tanrı'nın dünyayı ve bütün yaşamı geçmiş jeolojik zamanlarda altı tane yirmi dört saatlik günde yarattığına inanır. Genellikle bunun 6.000 ilâ 10.000 yıl öncesi olduğu varsayılır. Bazı GDY'ler, yaratılışın tarihi hakkında oldukça kesin konuşur. 1650 yılında Piskopos Ussher tarafından yapılan ve İncil'de geçen soy ağacına dayanan bir tahmine göre, dünya milattan önce MÖ 22 Ekim 4004 yılında yaratılmıştır. Birçok GDY'ye göre, Düşüş'ten önce Cennet Bahçesi dahi yalnızca bitkilerden oluşan, huzurlu bir yerdi. Adem ile Havva yasayı çiğneyerek elmayı yiyene ka-

dar hayvanlar birbirlerini öldürüp yememiş ve ölüm dünyaya girmemişti. Çoğu GDY, yaklaşık 4.400 yıl önce, dinozorlar da dahil olmak üzere birçok türü yok eden büyük bir selin meydana geldiğine inanır.

GDY'lerin inancı işte böyledir. Diğer taraftan YDY'ler, dünyanın 6.000 veya 10.000 yıldan çok daha yaşlı olduğunu kabul eder. Hatta bazıları dünyanın 4,6 milyar yaşında olduğunu ve farklı bitki ve hayvan türlerinin farklı zamanlarda var olduğunu dahi kabul ederler. Yine de türlerin Tanrı tarafından tek tek yaratıldığına inanırlar. Birçok YDY, Tanrı'nın tek değil, birçok yaratım faaliyetinde bulunduğu gibi ilginç bir sav öne sürer: Örneğin, dinozorları 250 milyon yıl önce, insanları ve bilip sevdiğimiz tüm diğer hayvanları ise daha yakın bir zamanda yaratmıştır. Yaşlı Dünya Yaratılışçılığı, Genç Dünya Yaratılışçılığı'na göre akıl yönünden büyük bir gelişimdir. Sonuç olarak, Darwin'in kuramını ortaya koymasından uzun zaman önce jeologlar, dünyanın 6.000 yıldan daha yaşlı olduğunu belirlemiş olup, fosil kalıntıları, gezegenimizde farklı zamanlarda farklı tür gruplarının bulunduğunu ortaya koymuştur. Yaşlı Dünya Yaratılışçılığı bunu hesaba katar ve bu nedenle Darwin öncesi bilimle tutarlılık gösterir. Ancak, bu durum onları Genç Dünya Yaratılışçılığı'ndan üstün kılsa da, birazdan göreceğimiz gibi büyük sorunlar ve zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Darwin'in tehlikeli fikri

Genç ve Yaşlı Dünya Yaratılışçılığı, var olmaya nasıl başladık sorusuna bir yanıt bulmuştur: Bizi Tanrı yarattı. Doğrudan ve başka bir şey kullanmadan. Diğer yanıt ise, tabii ki evrildiğimizdir. Evrim kuramına göre ve Yaratılışçıların görüşünün aksine, türler durağan değildir; zaman içerisinde evrilirler. Günümüzde gördüğümüz bütün türler, yaklaşık 3.8 milyar

yılda önceki türlerden evrilmiştir. Tüm dünyadaki yaşamın soyağacı ilişkilidir ve evrimsel değişimin arkasındaki temel mekanizma doğal seçilimdir (kabaca, en güçlünün hayatta kalması).

Evrim fikrini ilk ortaya atanın kim olduğunu sorsanız, birçok kişi bunun Darwin olduğunu söyleyecektir. Aslında öyle değildir. Bu fikir, Darwin'in kalemi eline alıp dünyayı sarsan, çığır açan, ezber bozan kitabı *Doğal Seçilim Yoluyla Türlerin Kökeni*'ni yazmaya başlamasından uzun zaman önce de gündemdeydi. On sekizinci yüzyılın sonlarında, Darwin'in büyük babası Erasmus Darwin, evrimin mümkün olup olmadığı[2] konusuna kafa yormuş ve hemen sonrasında, Fransız doğacı Jean-Baptiste Lamarck, evrimsel değişimin nedenlerini belirlemek için başarısız bir girişimde bulunmuştur. Eşit derecede başarısız başka bir girişim de, Robert Chambers'ın, kendi adını kullanmadan yayımladığı *Yaratılışın Doğal Tarihinden İzler*[3] kitabıyla gelmiştir. Evrim fikrini Darwin ortaya atmamışsa da, tartışmaya o da katılana dek, evrim son moda bir sahte bilim olarak görülüyor ve doğası gereği, kafatası bilimine benzetiliyordu. Darwin, bu durumu tersine çevirerek, bu kavramın entelektüel saygınlık kazanmasını sağladı ve çoğu bilim insanını, bunun kurmaca değil, gerçek olduğuna inandırdı.

Evrimin kaderi, *Türlerin Kökeni*'nin yayımlandığı tarih olan 1859 yılında değişti. Darwin'in kitabının iki temel amacı vardı. Birincisi, genel olarak evrimin gerçekten var olduğu savıydı; yani, adına *evrim olgusu* diyeceğim kavramı öne sürmekti. Darwin, evrimin gerekçelerini ikna edici bir biçimde açıkladı ve biz de birazdan bunun delillerini değerlendireceğiz. *Türlerin Kökeni*'nin ikinci amacı ise, şayet evrim varsa, nasıl oluştuğunu açıklamak; yani, evrim olgusunu açıklamak için bir evrim kuramı öne sürmekti. Darwin'in varlığını kabul ettiği

mekanizma doğal seçilimdi. (Doğal seçilimin, Darwin'den bağımsız olarak, doğacı Alfred Wallace tarafından da keşfedildiğini ve birkaç kişi tarafından da ima edildiğini göz önünde bulundurmakta fayda var.) Felsefeci Daniel Dennett, bu kuram hakkında şunu ifade etmiştir: "Kartlarımı açık oynamak istiyorum. Şimdiye dek bir kişinin ortaya attığı en iyi fikir için ödül verecek olsam, bunu Newton'ın, Einstein'ın ve geri kalan herkesin önüne geçen Darwin'e verirdim."[4] Güçlü bir övgü! Ancak, yaygın olan bir duygusallığı içeriyor: Birçok insan Darwin'in kuramına sadece hayran oluyor.

Şimdi bütün bu kargaşanın nedenine bir bakalım. Doğal seçilimin üç temel öğesi vardır: Ayrışık üreme; çeşitlilik; kalıtım. Daha basit bir dille bunlar şu ifadelerle özetlenebilir: (1) bazı fertler diğerlerinden daha fazla yavrular; (2) fertler birbirlerinden farklıdır; (3) yeni nesiller ebeveynlerine benzeme eğilimi gösterir. Bu üç öğeyi bir araya getirdiğinizde, evrimsel değişimi kendiliğinden elde edersiniz. Her türden organizma, pek çok nedenle büyüyemeden yok olma ihtimaline karşı, birkaçının hayatta kalabilmesi için çok sayıda yavru yapar. İşler bu şekilde yürür. Bu kuramın ilk dayanağı ayrışık üremedir. Her türlü organizma, hayatta kalması muhtemel olan bireylerin sayısından daha fazla sayıda yavru yapar. Herhangi bir engelle karşılaşmasalar, sayıları geometrik olarak (2, 4, 8, 16...) artardı. Ancak böyle bir şey olmaz, çünkü birçok organizma üreyemeden ölür. Darwin'in deyişiyle, her aşamada bir "varoluş mücadelesi" vardır. Peki, hangi bireylerin varlığını sürdüreceğini belirleyen nedir? Kısmen şans faktörü: Bir hayvana göktaşı çarparken, diğeri kıl payı kurtulur (Stephen Jay Gould'un deyişiyle, şanslı olanın hayatta kalması). Ancak, her şey rastlantısal değildir ve bu bizi Darwin'in kuramındaki ikinci öğeye götürür: Çeşitlilik. İki birey tamamen benzer değildir. Bazıları çevresindekilerden daha uzun, ba-

zıları daha hızlı, bazılarıysa daha güçlüdür. Bazı durumlarda ise, büyük ölçüde rastlantısal olarak bireyler, hayatta kalma ve üreme olasılıklarını arttıran özelliklere sahiptir. Örneğin bazı bireyler, yiyecek bulma, avcılardan kaçma veya yavrularıyla ilgilenme konularında, türünün diğer üyelerinden daha iyidir. Diğer özellikleri eşit dahi olsa, bu bireyler geride komşularının bırakacağından daha çok torun bırakacaktır.

Darwin'in kuramındaki üçüncü ve son unsur ise kalıtımdır. Yani, ebeveynlerin kendi özelliklerini yavrularına geçirme eğilimi göstermesi. Bir bireyin hayatta kalma ve üreme olasılığını artıran bir özellik kalıtsal ise, o bireyin yavrularının da aynı özelliği taşıma olasılığı yüksektir. Bireyin daha fazla yavrusu olacağından, bir sonraki nesilde bu özelliğe sahip olan birey sayısı artacaktır. Bunun birçok nesil boyunca sürmesi durumunda, söz konusu özellik yaygınlaşarak türün özelliği haline gelir. Diğer bir deyişle, seçilmiş olur.

Konuyu bir örnekle açıklamak istiyorum. Küçük bir sincap topluluğu düşünelim. Açıklamayı kolaylaştırmak için, yalnızca üç tane hayal edelim ve bunlardan birinin, diğerlerinden biraz daha hızlı olduğunu düşünelim. Yani, iki yavaş, bir tane de hızlı sincabımız var. İlk soru: Hızlı sincap neden hızlıdır? Aslında hızlı olmak işe yaradığı için değil; sadece onu daha hızlı yapan bir genetik dönüşüme sahip olduğundandır.[5] İşe yaradığı için hızlı olmasa da, hızlı olmanın işe yaradığını söyleyebiliriz, çünkü bu, kendisini avlamak isteyenlerden kaçma olasılığının daha yüksek olması anlamına gelir. Avcılarından kaçma olasılığı yükseleceğinden, hayatta kalma olasılığı da artar ve daha fazla yaşarsa da daha yavaş olan benzerlerinden daha fazla yavruya sahip olur. Şimdi ilk yavaş sincabın, yavaşlığını kalıtsal olarak alan tek yavrusu olduğunu hayal edin. İkincisinin maalesef hiç yavrusu yok; yavrulayamadan bir avcı onu yakalayıp yedi. Buna karşın hızlı sincap, hızlı

olduğu için avcısından kaçarak daha uzun yaşar ve kendisinden hızlılık özelliğini miras alan iki yavru doğurur. İkinci nesilde bir yavaş, iki de hızlı sincap vardır. İlk nesilde bunun tam tersi olduğunu unutmayın: Bir hızlı ve iki yavaş sincap vardı. Yani, hızlı sincaplar ilk nesilde toplumun üçte birini oluşturuyordu, fakat şimdi üçte ikisini. Hızlı olma özelliği seçilmektedir. Doğal seçilim tam olarak budur: Bir organizmanın hayatta kalma şansını artıran kalıtsal özellikleri, topluluk içerisinde daha yaygın hale gelir. Bu süreç yeterince uzun zaman devam ederse, hızlı sincapların sayısı giderek artarken, yavaş olanlar azalarak yok olacak ve sincaplar daha hızlı hayvanlar haline gelecektir.

Doğal seçilim çok basit bir fikirdir. Doğal seçilimin gerçek gücü, yalnızca bir unsur eklenerek daha gözle görülür hale gelir: Zaman. İnsan algısını aşacak kadar büyük zaman dilimlerinde, avantaj sağlayan özelliklerin yavaş yavaş bir araya gelmesi söz konusudur. Bu da (gözler, kanatlar, filin hortumu ve insanın beyni gibi) karmaşık uyum sağlama özelliklerinin oluşmasını sağlar. Bu durum da, sonunda tamamen yeni türlerin meydana gelmesiyle sonuçlanabilir. Darwin'in kuramının büyüsü, biyolojik dünyadaki tüm bu karmaşıklığın, on yaşındaki zeki bir çocuk tarafından dahi anlaşılabilecek kadar basit bir ilkeyle açıklanmasıdır. Yine de, Darwin ortaya çıkıp bunu açıklayana kadar kimse tarafından anlaşılamamıştır. Darwin bunu başararak en büyük bilim insanı konumuna erişmiştir.

Evrim neden doğrudur?

Darwin'in kuramı, Yaratılışçılığın türlerin kökeni açıklamasına açık bir şekilde ters düşer. Her şeyden önce, doğal seçilimin bugün çevremizde gördüğümüz bitki ve hayvanları oluşturması için 6.000 yıldan daha fazla zaman gerekir. Bu

da GDY'lerin, dünyanın yaşı hakkındaki tahminleriyle çelişir. İnsanın cennetten kovulmasından önce dünyanın, ölüm olmayan, tamamen bitkiyle örtülü bir cennet olması, evrim kuramıyla (ve hatta düz mantıkla bile) kesinlikle bağdaşmaz. Havva'nın yasak meyvenin tadına bakmasından önceki milyonlarca yıl boyunca hayvanlar birbirlerini öldürüp yiyordu. Bundan da önemli olarak; evrim kuramı, mevcut türlerin daha önceki türlerden evrildiğini ve dünya üzerindeki yaşamın soyağacının geriye doğru yeterince takip edilmesi durumunda herhangi iki türün ortak bir atasının bulunacağını öne sürer. Bu sav, her bir türün şimdiki şeklinde ayrı ayrı yaratıldığını öngören Yaratılışçı sav ile çelişir. İnsan yaşamının ve bilinen geçmişinin kısa süresi göz önünde bulundurulduğunda, insanların, türlerin sabit ve değişmez olduğunu düşünmüş olması, tıpkı sınırlı bakış açımızdan dolayı dünyanın düz ve hareketsiz olduğunu düşünmemiz kadar doğaldır. Ancak, bilimsel araştırmalar evrenin dünya merkezli görüşünü nasıl tersine çevirdiyse, türlerin değişim göstermediği görüşünü de tersine çevirmiştir. Yaşamın evrim süreciyle ortaya çıktığına artık hiç şüphe yoktur. Bundan nasıl bu kadar emin olabiliyorum? Yalnızca bir sebepten: Evrimin olduğunun ve birincil nedeninin doğal seçilim olduğunun artık dağ gibi kanıtı vardır.[6] Bu bölümde evrimin en ilginç ve inandırıcı kanıtlarını inceleyeceğiz.

İşe fosil kalıntılarıyla başlayacağız. Günümüzde bilim insanlarının elinde kelimenin tam anlamıyla milyonlarca fosil vardır ve bunlar bir araya getirilerek bir organizma türünün diğerine dönüşümünü gösteren mükemmel diziler oluşturulmaktadır. Buna, yaklaşık altmış milyon yıl önce yaşamış olan köpek boyutundaki *Hyracotherium*'dan (önceden bilinen adıyla Eohippus) başlayan ve günümüzdeki atların evrimini belgeleyen meşhur fosil dizisi de dahildir. Bu aynı zaman-

da, balinaların dört ayaklı kara memelilerinden evrilmesini belgeleyen fosil dizisini de içerir. Ayrıca bilim insanları, modern hayvanların oluşturduğu büyük grupların geçiş türlerini keşfetmiştir. Bunların arasında en bilineni, sürüngenler ve modern kuşlar arasındaki bir tür olan *Archaeopteryx*'tir. "Archaeopteryx" kelimesini Google'da aratırsanız, hem dinozor, hem de günümüzdeki kuşlarla ürkütücü bir benzerlik taşıyan garip görünüşlü bir hayvanın resimlerine ulaşırsınız. Bu şekilde görünmesinin sebebi, bu hayvan grupları arasında gerçekten bir geçiş türü olmasıdır. (Kuşların, dinozorların bir türünden evrildiğini bilmeyenleriniz için; evet, bu böyledir.)[7] Bilim insanları, sürüngenler ile memeliler arasındaki türleri de keşfetmişler ama, kuşlar ile memeliler arasında bulunan bir türe rastlamamışlardır. Evrim kuramı, bu örneği iyi bir şekilde anlamlandırmaktadır. Kurama göre, kuşlar ile memeliler arasında herhangi bir türün bulunmaması bu iki türün birbirlerinden bağımsız olarak sürüngenlerden evrildiğini göstermektedir.

Birçok kişi, evrimin kanıtlarının temel kaynağının fosil kalıntıları olduğunu düşünür. Bu, tekrar tekrar yanlıştır. Hiç fosil yokken dahi evrimin delilleri çok kuvvetliydi. Diğer kanıtlar, çeşitli organizma grupları arasında bulunan genellikle şaşırtıcı anatomik benzerliklerden gelmektedir. Örneğin, zürafalar, fareler ve insanlar eşit sayıda omura; amfibiler, sürüngenler, memeliler ve kuşlar ise ortak bir dört bacaklı vücut yapısına sahiptir. Kişisel olarak, sıklıkla değinilen birçok anatomik benzerliğin, çoğu evrimci biyoloğun sandığı kadar inandırıcı kanıtlar olmadığını düşünüyorum. Yaratılışçılar, organizmalar arasındaki benzerliğin, tüm organizmaların tek bir tasarımcı tarafından yaratıldığını ve bazı özelliklerin çeşitleri olmasının da bunu kanıtladığını öne sürebilir. Bu savın, yaratıcının hayal gücünden yoksun olduğu anlamına gelebi-

leceğini ve birçok inananın buna pek katılmak istemeyeceğini kabul etmeliyiz. Ancak, bu durumun çevresinden dolaşan bir yol olduğuna hiç şüphe yoktur ve birçok durumda anatomik benzerlikleri, Yaratılışçı dünya görüşü ile bağdaştırmak kolaydır.

Bazı durumlarda ise bu ikisi bağdaşmaz ve Tanrı'nın en iyi fikirlerine dönüp dolaşıp geri döndüğü fikri çuvallar. Yarasa kanatları, insan elinden ve balina yüzgeçlerinden çok farklı bir işleve sahiptir, fakat bu eklentilerin hepsinin benzer bir kemik yapısı vardır: Boyları ve büyüklükleri farklıdır ama üçü de benzer sayıda ve benzer dizilişte kemik içerir. Oysa yarasalar ile kuşların kanatları tamamen aynı işleve (uçmayı sağlamak) fakat farklı kemik yapılarına sahiptir. Evrim kuramı bunu kolayca açıklar: Yarasalar, insanlar ve balinalar gibi memelilere daha yakındır ve bu yüzden bunlara, kuşlara benzediğinden daha çok benzer. Yaratılışçılığın buna denk düzeyde tatminkâr bir açıklaması yoktur. Doğada tekrarlanan biçimler, Tanrı'nın en iyi fikirlerini tekrardan işlemesiyse, kuşların ve yarasaların kanatları için neden aynı tasarımı kullanmadı? Yarasaların kanatları neden kuşların kanatlarına, *balinaların yüzgeçlerine* olduğundan daha az benziyor.

Evrimin Yaratılışçılık'tan daha ikna edici oluşunun başka bir nedeni de, yalnızca organizmalar arasındaki benzerlikleri değil, *işlevsiz* benzerlikleri de vurgulamasıdır. Birçok organizma, hiçbir işlevi olmayan özelliklere sahiptir. Örneğin, kör mağara semenderlerinin olgunlaşmamış, işlevsiz gözleri vardır. Kivi gibi uçamayan kuşların da olgunlaşmamış, işlevsiz kanatları bulunur. Evrim kuramı, Yaratılışçılıkla açıklanamayan bu özellikleri bir çırpıda açıklar. Mağara semenderi işlevsiz gözlere sahiptir, çünkü mağarada yaşamayan ve bu nedenle tamamen işlevsel gözlere ihtiyaçları olan sürüngenlerden evrilmiştir. Kivilerin işlevsiz kanatlarının olmasının

sebebi ise, kanatları olup uçan kuşlardan evrilmiş olmalarıdır. Yaratılışçılar bu işlevsiz organları nasıl açıklar? Bu sorunun tek kelimelik bir cevabı vardır: Açıklayamazlar.

Evrimin bazı kanıtları çok gariptir. Buna, karada yaşayan omurgalıların (insanlar da dahil) ilk embriyon evresindeki gelişimleri sırasında, balıklarda bulunanlara benzer solungaç yarıklarına sahip olmaları da dahildir. Bu durum, karada yaşayan tüm omurgalıların denizde yaşayan türlerden evrildiği ve ilk gelişim programının bazı öğelerinin varlığını sürdürdüğü (veya hiçbir zaman seçilimin dışında kalmadığı) varsayımıyla tamamen tutarlıdır. Ama, karada yaşayan bütün türleri Tanrı'nın sıfırdan yarattığı varsayımıyla tutarlı değildir. Mevcut biçimimizde yaratılmışsak, solungaç yarıklarımızın olmasının sebebi nedir? Bir diğer garip kanıt da, adına *soyaçekim* denilen kavramdan gelir. Bazı balinaların doğuştan arka ayakları vardır. Evrimcinin bu durum için yaptığı açıklama, balinaların ayaklı kara memelilerinden evrildiği ve hâlâ arka ayakların oluşumunu sağlayan genler taşıdığı şeklindedir. Bu genler genellikle diğer genler tarafından pasifleştirilir. Bazen de gelişim sürecinde bir şeyler ters gider ve bu genler aktif hale gelir. Arka ayağı olan balinalar, türlerin ayrı ayrı yaratıldığı varsayımıyla açıklanamaz. Akli dengesi yerinde ve mantıklı bir Tanrı, balina genomunda neden arka ayaklar için gerekli olan genleri de yaratsın?

Bu dolaylı kanıta ek olarak, evrimsel değişim hem doğada, hem de laboratuvar ortamında doğrudan gözlenmiştir. Hayvan ve bitki yetiştiriciler, her nesilden en çok talep edilen örnekleri seçici bir şekilde çiftleştirerek, sayısız yeni yaşam türü üretmiştir. Bilim insanları, böceklerin böcek ilaçlarına, bakterilerinse antibiyotiklere karşı direnç geliştirdiklerine tanık olmuştur. Evrimci biyologlar Peter ve Rosemary Grant, Galapagos Adaları'nda bulunan ispinozların –gaga uzunluk-

ları gibi– çeşitli özelliklerini çevre koşullarına karşı nasıl değiştirdiklerini gözler önüne sermiştir.[8] Yaratılışçılar bunların hepsini, bir tür *içerisindeki* gen sıklığında veya özelliklerde meydana gelen değişim anlamına gelen *mikroevrim* olarak adlandırmakta gecikmez. Ancak hiçbiri, bir türün diğerine dönüşmesi olan *makroevrim*e değinmez. Şimdiye kadar kimsenin makroevrimin gerçekleştiğine şahit olmadığını öne sürerler. Bu sav tartışmaya açıktır. Yine de doğru bile olsa, kaçınılmaz son olması pek mümkün değildir. Doğal seçilim kısa vadede küçük ölçekli değişiklikler meydana getirebiliyorsa, uzun vadede neden büyük ölçekli değişiklikler ortaya çıkarmasın? İnandırıcı bir cevap bulunamaması halinde, mantıklı bir öncül varsayım, böyle bir şeyi meydana getirebileceğini ve getirdiğini öngörür. Ayrıca, tüm dolaylı kanıtlar da (fosil kalıntıları gibi), türlerin gerçekten diğer türlerden evrildiğini göstermektedir.

Darwin'in zamanında birçok düşünür, evrim kuramının insan-olmayan canlılar için geçerli olduğunu kabul ederken, insan için geçerli olduğunu reddetti. Günümüzde dahi, biyolojik dünyanın geri kalanının evrilmiş olduğunu; fakat insanın Tanrı tarafından özel olarak yaratıldığını iddia edenler var.[9] Kanıtlar yine de açık ve kesindir: Biz de evrim tarafından meydana getirildik.[10] Değinilmesi gereken başlangıç noktası şudur: İnsanları Tanrı yarattıysa ve sadece insanları yarattıysa, garip bir sebepten, tasarımlarının çoğunu doğal seçilimden çalmış demektir. İnsanlarda bulunan birçok tasarım özelliği, diğer hayvanlarda da (bizden farklı olarak, doğal seçilim yoluyla ortaya çıkmış hayvanlarda) bulunmaktadır. Bu nokta, insanların apayrı bir biçimde yaratıldığı varsayımını çürütür. İkinci bir nokta ise, yalnızca insanlar yaratıldıysa, insanın canlı dünyasının evrilmiş bölümünü kapsayan sınıflandırma sistemine uygun olması, diğer bir deyişle primat,

memeli, hayvan gibi sınıflandırmalara uygun olması için, Tanrı'nın büyük bir çaba gösterdiğidir. Bunun böyle olması için bir neden göremiyorum.

Ayrıca, fosiller vardır. Birçok Yaratılışçı, bilim insanlarının, insanlar ve (diğer) maymunlar arasında "kayıp bir halka" bulamadığı kanısındadır. Ancak, bilim insanları çok fazla kayıp halka bulmuştur. Çoğu kişi, en azından bunların bazılarından haberdardır. *Homo erectus* ve *homo habilis* bunlara örnek gösterilebilir. Artık, insanın insan olmayan atalarından evrimini gösteren ayrıntılı ve kapsamlı bir fosil dizisine sahibiz. Ateşli bir Yaratılışçı, bunların geçiş türü değil, ayrı ayrı yaratılmış ve soyu tükenmiş canlılar olduğunu öne sürecektir. Öyleyse, Tanrı neden tamamen farklı türler yaratmak yerine geçiş *gibi görünen* bu kadar çok ara tür yaratmıştır?

Evrimin genelinde olduğu gibi, insanın evrimi konusu sadece fosillere dayalı değildir. Son derece ikna edici başka bir kanıt dizisi de, evrimsel geçmişimizin bedenimizde taşıdığımız izleridir: Gözle görülür herhangi bir işleve sahip olmayıp, geçmiş türlerimizden aldığımız organ ve özelliklerimiz. Bu konuda en sevdiğim örnek, tüylerin ürpermesidir. Üşüdüğümüzde, korktuğumuzda veya sinirlendiğimizde, vücudumuzdaki tüyler dikelir. Bunun neden olduğunu hiç merak ettiniz mi? Diğer memelilerde bunun belirli bir amacı vardır. Aslında birçok amacı vardır. Bunlardan birisi, tüyleri kaldırmanın ısı yalıtımını artırması ve hayvanın sıcak kalmasına yardımcı olmasıdır. Bunun yanında, tehdit altındayken bireyi daha büyük göstererek, düşman veya avcının saldırma ihtimalini düşürebilir. İnsanlarda vücudun çoğu yerinde ince bir tüy tabakasından başka bir şey kalmamış olsa da, üşüdüğümüzde veya korktuğumuzda hâlâ tüylerimiz diken diken olur. Bunun ısı yalıtımı veya koruma gibi işlevlerinin olmadığı açıktır. Aslında herhangi bir işlevi yoktur. Yalnızca ev-

rimsel bir izdir. Bizden çok daha tüylü olan ve tüy dikeltme mekanizmasından faydalanan canlılardan evrildik. Artık bu mekanizmanın bize bir yararı yok ama hâlâ devrede. Bu, her durumda, evrimcinin anlatacağı hikâyedir. Tüylerin dikelmesine daha iyi bir açıklamanız var mı?

Evrimin izlerinin diğer bir örneği de kuyruk sokumu kemiğidir (veya koksiks). Bu yapının işlevsiz olduğundan neredeyse eminizdir; cerrahi müdahaleyle çıkarılabilir ve cerrahi müdahalenin ortaya çıkardığı dışında herhangi bir komplikasyon görülmez. Öyleyse, Tanrı'nın yarattığı özel canlılar isek, neden böyle bir yapıya sahibiz? Şüphesiz, bir neden uydurulabilir. Ancak bunun, tüm maymunların (biz de dahil) ortak atasında bulunan kuyruğun –tamamen olmasa da– ortadan kalkmış olmasından daha geçerli bir neden olması gerekir. Kuyruk sokumu, evrimsel geçmişimizin başka bir izi ya da Darwin'in ortaya koyduğu şekliyle "köklerimizin aşağıda oluşunun damgası"dır.

Kuyruktan bahsetmişken, denizde yaşamayan diğer omurgalılarda olduğu gibi, hamileliğin erken döneminde insan embriyosunun da bir süre açıkça görülen bir kuyruğunun olduğunu biliyor muydunuz? Dahası, bazı balinaların arka ayaklı doğması gibi; bebekler de gerçek, işleyen bir kuyrukla doğabilmektedir. Bunun sebebi nedir? Aslında bu durum, hepimizin genomunda kuyruk genlerinin olduğunu ve bu genlerin arada bir kendilerini ifade etmesi yüzünden, çocuğun kuyrukla doğduğunu gösterir. Sıfırdan şimdiki biçimimizde yaratılmışsak, insan genomunun neden kuyruk geni içerdiğini açıklamak son derece zordur.

Evrimin en inandırıcı kanıtları moleküler biyolojiden gelir. Bu alandaki kilit bulgu, dünya üzerindeki tüm yaşamın aynı genetik kodu kullandığını gösterir. Bunun anlamı, tüm türlerde aynı amino asitler için aynı DNA kod dizisinin olduğudur.

Bu durum, ortak köken tezi (veya belki de Hayal Gücünden Yoksun Yaratıcı tezi) için güçlü bir destek teşkil eder. Dahası, farklı türlerin üyeleri büyük oranda ortak genlere sahiptir. Daha yakından ilişkili türler ise daha az ilişkili türlere göre daha fazla ortak gene sahiptir. Örneğin insanlar, yaşayan en yakın akrabaları olan şempanzelerle yüzde 94'ten fazla ortak gene sahiptir. Bu durum, yaratıcının tasarımlarını yeniden kullanmasının başka bir örneği olarak öne sürülebilir. Yine de asıl sorun, şempanzelerle yalnızca işlevsel genlerimizi değil, işlevsel olmayan genlerimizi de paylaşmamızdır. Bu işe yaramaz genlere sahip ortak bir soydan evrilmiş değilsek, bu durum neden böyle oldu?

Bu, yalnızca evrimin kanıtlarından bir örneklemedir. Tüm yaşamın evrildiğinin en güçlü kanıtını henüz incelemedik. Evrim kuramı yalnızca bir grup kanıtın üzerine kurulu değildir; evrimin geçmişte ve günümüzde meydana geldiğinden şüphe duymayı tamamen mantıksız kılan birçok kanıtın bir araya gelmesidir. Yaratılışçıların, evrimin her bir kanıtını örtbas etmek için bir açıklama bulmaları söz konusu olsa dahi, tüm kanıtların neden Darwin'in kuramını destekleyecek şekilde gerçekleştiğini de açıklamaları gerekir. Bunun nedeni kuramın doğru olması değilse, bunların hepsi aşırı düzeyde bir rastlantı ve Darwin'in kuramı tarihteki en büyük, en iddialı ve en başarılı aldatma çalışmasıdır. Evrimin kanıtları artık o kadar güçlüdür ki; hâlâ bir Tanrı'ya inanıyorsanız, yaratıcının, yaşamın evrildiği düşüncesine kapılmanız için neden bu kadar büyük bir çaba harcadığını gerçekten kendinize sormanız gerekir. Dennett, türlerin aslında evrilmiş olmadığının anlaşılmasını ümit etmenin, dünyanın aslında düz olduğunu ümit etmekten daha gerçekçi bir tavır olmayacağını ileri sürmüştür. Hatta, "gezegenimiz üzerindeki yaşamın çeşitliliğinin evrim süreciyle oluştuğundan şüphe edenler, ancak

gerçeği göz ardı edenlerdir" ifadesini kullanacak kadar bu durumdan emindir.[11] Böyle düşünenlerin göz ardı ettikleri, önümüzde duran tüm kanıtlar ve tüm zamanların en başarılı ve aydınlatıcı bilimsel kuramlarından birinin, Darwin'in tehlikeli fikrinin açıklama gücüdür.

Yaratılışçılığın Truva Atı

Her şeye rağmen, güçlü, iyi örgütlenmiş ve büyük para desteği olan evrim karşıtı bir hareket vardır. Bu direniş büyük ölçüde Yaratılışçılardan kaynaklanmakta ve başlıca iki eleştiri yöneltmektedir: (1) Gerçekler evrim kuramının yanlış olduğunu göstermektedir; (2) bu kuram insanların ahlakını bozmaktadır. İkinci eleştiriye Bölüm 14'te değineceğiz. Birincisiyle ilgili olarak, Yaratılışçıların, Darwin'in kuramının yanlışlığını ortaya koymak için büyük bir sav cephanesi vardır. Bunların arasında genel olarak benimsenen "evrim sadece bir kuramdır"; "termodinamiğin ikinci kanununa karşı geldiğinden, evrim imkânsızdır" ve "insan gözü gibi harika ve karmaşık bir şey şans eseri meydana gelmiş olamaz" gibi savlar bulunur. Bu eleştiriler, açık bir şekilde yanlış anlamayı yansıttığından, kuramın reddedilmesinden çok, hakkında daha fazla okuma yapılmasını gerektirir. Evrim kuramına, son zamanlarda Akıllı Tasarım (AT) hareketi şeklinde daha incelikli bir saldırı görülmektedir.[12] Bu hareket, sadece evrim üzerindeki bilimsel fikir birliğini değil, aynı zamanda AIDS'e HIV virüsünün yol açtığı savını sorgulayan emekli hukuk profesörü Phillip Johnson tarafından başlatılmıştır. AT'nin iki temel savı vardır.[13] Birincisi, evrim kuramının, en azından bazı biyolojik olguları açıklayamadığıdır. Bu kruam bir "kriz" içerisindedir. İkincisi ise, evrim kuramının açıklayamadıklarının, bir tür akıllı tasarımcının var olduğu varsayımıyla açıklanabileceğidir. AT'nin, tasarımcının kimliği konu-

sundaki yaklaşımı resmi olarak agnostiktir (bilinemezcidir). DNA'yı düzenleyen Tanrı olabileceği gibi, zaman gezgini bir biyokimyacı veya dünya dışı bir tür de olabilir.[14] AT kuramcıları, bunun Tanrı olduğunu düşündüklerini kabul etmekten memnun olsa da, bu durum AT savının –resmi olarak– bir parçası değildir.

AT karşıtları, kılık değiştirmiş yaratılışçılık olduğunu belirttikleri bu hareketi, "gizli yaratılışçılık" ve "ucuz smokinli yaratılışçılık" olarak tanımlarlar. Yine de, tam anlamıyla entelektüel bir duruş olarak değerlendirildiğinde, AT, yaratılışçılık ile aynı şey değildir. Bazı AT savunucuları kesinlikle yaratılışçı olsa da, hepsi böyle değildir. Hareketin önderlerinden birçoğu, "Tanrıcı-Evrimci", yani dünyadaki tüm yaşamın ortak bir kökenden geldiğini kabul eden, fakat doğal seçilimin buna yeterli bir açıklama getirebildiğini reddedenlerdir.[15] AT hareketi, kendisinden önceki yaratılışçılıktan bu yönüyle ayrılır. Yine de, politik olarak, amacı her zaman ABD'deki devlet okullarında Tanrı kavramına hareket alanı sağlamak olan diğer yaratılışçıların ve yaratılış bilimi hareketlerinin devamı niteliğindedir. Bilim insanları AT'ye –haklı olarak– genel anlamda dine yaklaştıklarından daha az hoşgörüyle yaklaşırlar, çünkü AT savunucularının, bilimi ilerletmek yerine kamuoyunu evrim kuramından soğutmak ve AT'nin fen bilgisi derslerinde öğretilmesini sağlamak şeklindeki gerçek gündemlerini kasıtlı olarak gizlediğini öne sürerler.[16]

Şimdi siyaseti bırakıp savlara yoğunlaşalım. AT hareketiyle özdeşleştirilen en ünlü ve içgüdüsel olarak cezbedici olan sav, Michael Behe'nin *indirgenemez karmaşıklık savıdır*.[17] Bu savın temel önermesi, belirli biyolojik yapıların doğal seçilim yoluyla evrilmiş olamayacak kadar karmaşık olduğu ve bu yüzden akıllı bir tasarımcının eseri olması gerektiğidir. Evrim kuramının geçmişi, şu ya da bu yapının evrilmiş olamayacağı

şeklindeki kendinden emin savlarla doludur. Bu savların ilk ortaya atılanları, gözler ve kanatlar üzerinde yoğunlaşmıştır ama sonları iyi olmamıştır[18] ve bu yüzden, bu genel yaklaşımı benimsemek riskli görünür. Yine de Behe, bu sava iki yeni yön vermiştir. İlk olarak, savın odağını görünür yapılardan mikroskobik biyokimyasal yapılara yöneltmiştir (Behe biyokimyacıdır). İkinci olarak da, indirgenemez karmaşıklık kavramını geliştirmiştir.

Behe'ye göre, parçalarından biri çıkarıldığında işlevini yitiren bir yapı, indirgenemez karmaşıklığa sahiptir. Saatler ve fare kapanları, insan elinden çıkmış indirgenemez karmaşıklığa sahip yapılardır. Behe, biyokimyasal dünyada çok fazla bulunan indirgenemez karmaşıklığa sahip yapıların doğal seçilimle evrilemeyeceğini öne sürer. En ünlü örneği, bakteri kamçı-motorudur. Kamçı, bakterinin hareket etmek için kullandığı bir organdır. Bazı bakterilerde bir taraftan diğerine sallanarak, bir kürek gibi işlev görür. Behe'yi gerçekten etkileyen diğer bakterilerde ise, bir motor gibi sürekli kendi çevresinde döner. Behe, oldukça mantıklı bir şekilde, kamçı-motoru oluşturan parçaların rastlantısal mutasyon veya cinsel yeniden-birleşim yoluyla tek bir adımda ortaya çıkamayacağını, çünkü bunun açık bir şekilde, çok olasılık dışı olduğunu öne sürer. Aynı zamanda, çalışması için her bir parçasının yerinde olması gerektiğini belirterek, sistemin aşamalı bir dizi adımda evrilmiş olabileceğini de reddeder. Bu düşünceye göre, tüm ara aşamalar işlevsiz olacaktır. Böylece, bunlar seçilemeyecek ve bir sonraki adım atılamadan ayıklanacaktır. Behe, tıpkı bir saat veya fare kapanı gibi, kamçı-motorun da planlı bir tasarımın ürünü olması gerektiği sonucuna varır. Bu durum, bağışıklık sistemi, metabolizma sistemi ve kanın pıhtılaşma sistemi gibi biyokimyasal sistemler için de geçerlidir.

Behe, akıllı tasarımın biyokimyasal kanıtlarını alçakgönüllülükle şu şekilde tanımlar: "Sonuç o kadar açık ve kayda değer ki, bilim tarihindeki en büyük başarılardan biri olarak anılması gerekir. Bu keşfin rakipleri Newton, Einstein, Lavoisier, Schrödinger, Pasteur ve Darwin'in keşifleridir."[19]

Behe bu sonuca ulaşmakta çok aceleci davranıyor olamaz mı? Bu soruya yanıtımı tahmin edebilirsiniz. İlk olarak, kamçı-motoru, bağışıklık sistemini ve kanın pıhtılaşma sistemini içeren, Behe'nin indirgenemez karmaşıklığa sahip olduğunu öne sürdüğü sistemlerin birçoğu için ikna edici evrimsel açıklamalar vardır.[20] Bunların hiçbirini ayrıntılı olarak inceleyecek olmasak da, bu alandaki hiçbir uzmanın indirgenemez karmaşık yapıların doğal süreçler yoluyla evrilemeyeceğinden şüphe etmek için herhangi bir neden görmediğini göz önünde bulundurmak yeterli olacaktır. Uzman olmayanlar için ise, Behe'nin savındaki bazı genel sorunları değerlendirmek daha yararlı olabilir.

İlk gerekçem sadece Behe'nin savı için değil, çoğu Yaratılışçı/AT savı için geçerlidir. Bütün sorun, bu savların neredeyse tamamen evrim kuramının sözde başarısız olduğu noktaların irdelenmesine dayalı olmasıdır. Bu savları savunanlar, bir soruyu bilimin yanıtlayamaması durumunda işin içinde Tanrı'nın olduğunu varsayarlar. Peki, Tanrı neden hükmen galiptir? Belirli bir olgu evrimsel açıdan açıklanamazsa ve kesinlikle açıklanamayacaksa dahi, bu durum, gerçek açıklamanın Tanrı olduğunu düşünmek için herhangi bir sebebimiz olduğu anlamına gelmez. Bir kuramda bulunan boşluklar, başka bir kuram için destek teşkil etmez. Ediyor olsaydı, hangi kuramı desteklerdi? Hıristiyan yaratılışçılığını mı, İslam yaratılışçılığını mı? Yaşamın milyonlarca yıl öncesinde veya ezelden beri evrenin şu anki durumunda var olduğunu öngören Hindu görüşünü desteklemez miydi? Peki,

Lamarck'ın evrim kuramını veya henüz keşfedilmemiş, Darwinci olmayan başka doğalcı açıklamaları? Evrim kuramında olduğu sanılan eksiklikleri eleştirme stratejisi yalnızca mevcut seçeneklere at gözlüğüyle baktığımızda mantıklı görünür. Hıristiyan yaratılışçılığı, desteksiz binlerce köken inancından yalnızca birisidir. Evrim kuramında olduğu sanılan eksiklikler bu inançlardan birisini destekliyorsa, hepsini destekliyor demektir.

Tabii ki, aslında hiçbirini desteklemezler. Buraya kadar gördüğümüz gibi, evrim kuramı birçok kanıtla desteklenmektedir. Buna karşılık, hiçbir yaratılış miti herhangi bir makul kanıtla desteklenmez. Normal şartlarda sağlam bir şekilde desteklenen bir kuramın, birkaç eksikliğinden dolayı, kesinlikle hiçbir desteği olmayan başka bir kuram uğruna reddedilmesi nasıl haklı çıkarılabilir? Başka bir şekilde ifade etmem gerekirse, evrim kuramı, biyolojik dünya hakkında bildiklerimizin çoğunun açıklamasını yapar. Kuramın henüz açıklayamadığı bazı inatçı olguların olması, biyolojik dünya hakkında hiçbir şeyi açıklamayan bir kuram uğruna ondan vazgeçmeyi gerektirmez. Elbette bazıları Tanrı varsayımının aslında biyolojik dünyaya ve geri kalan her şeye açıklık getirdiğini öne sürecektir.[21] Ancak, bu gerçekten bir şeyi açıklığa kavuşturur mu? "Tanrı'nın eseri" demek yeterince kolaydır. "Kardan adam Donmuş'un eseri" demek de eşit derecede kolaydır. Donmuş varsayımı, olgulara tam olarak Tanrı varsayımı kadar ayrıntılı bir açıklama getirir ve bu sebeple tam olarak onun kadar iyi bir açıklamadır. Diğer bir deyişle, iyi bir açıklama değildir. İyi bir açıklamanın, en azından bir olgu kümesiyle tutarlı olup diğeriyle olmamak için yeterli ayrıntıya sahip olması gerekir. Herhangi bir olguyu "açıklamak" için "Tanrı'nın eseri" (veya Donmuş'un eseri) denilebilir. Bu da bize Tanrı varsayımının anlamsız olduğunu gösterir. Bu

durum, kendi içerisinde Tanrı varsayımının yanlış olduğunu ispatlamaz, fakat dünya hakkında aksi takdirde açıklanamayacak olguları açıkladığı gerekçesiyle Tanrı varsayımını kabul etmemiz gerektiğini söyleyen tüm savların altını oyar. Çünkü Tanrı varsayımı hiçbir şeyi açıklamaz.

Aynı eleştiri, özellikle AT varsayımına yöneltilebilir. Dünya üzerindeki yaşam çeşitliliği nasıl yaratıldı? Evrimcinin yanıtının basitçe "doğal güçler sebep oldu" şeklinde olduğunu düşünün. Kuramın tamamı bu olsaydı, bu bir kuram sayılmazdı. Ancak bir kuramın ana hatlarının taslağı yerine geçerdi. En iyi olasılıkla, ilgili kuramın sağlayacağı olası sonuçlar hakkında belli belirsiz bir ipucu olduğunu iddia edebilirdik. Fakat AT açıklaması –"akıllı tasarımın eseri"– doğal güçlerin eseri savından daha ayrıntılı değildir. Fosil kalıntılarını ve organizmalar arasındaki farkları ve benzerlikleri AT nasıl açıklar? Akıllı tasarımcı, bakteri kamçı-motorunu veya bağışıklık sistemini tam olarak nasıl yaratmıştır? Evrim kuramının açıklayamadığı varsayılan olguları açıklayarak Tanrı daha iyi bir iş çıkarıyor gibi görünüyorsa da, bunun sebebi, Tanrı'nın gücünün her şeye yettiği yönündeki, hiçbir şekilde açık olmayan ve sağlam temellere dayanmayan varsayımdır. Ayrıntıların hiçbirinin hiçbir zaman içi doldurulmamıştır.

Şunlar ve şunlar evrilmiş olamaz savının bir sorunu daha vardır. Aslında bu şekildeki herhangi bir sav, belirli biyolojik yapıların inanılmaz olduğunu ve bu yüzden bunların akıllı bir tasarımcının eseri olması gerektiğini öne sürer. Adil olmak gerekirse, canlılarda bulunan düzen ve karmaşıklığın, inanılmayacak kadar şaşırtıcı olduğunu kimse inkâr etmez. Ancak, akıllı tasarımcı fikri biyolojik yapılardan muhtemelen daha da şaşırtıcıdır. Tasarımcı Tanrı fikri ise, sonsuz kez daha şaşırtıcıdır. Böylece, akıllı bir tasarımcı varsayımı sorunu çözmez; sadece daha kötüye götürür. Bir kez daha, bu da

Tanrı'nın varlığını kendi içerisinde çürütür. Yaptığı şey ise, Tanrı'yı destekleyen bir dizi savın önünü kesmektir. Behe'nin ortaya attığı türden bütün savlar, işlev yönünden karmaşık birtakım yapıların nasıl meydana geldiği gibi bir gizemi çözmek için Tanrı'yı kullanmamızı gerektirir. Ancak, bu savlar mevcut gizemin yerine daha büyük bir gizem koyduğundan, yapmaları gereken şeyi yerine getirmezler. Bu yüzden, "şunlar şunlar çok şaşırtıcı şeyler; kesinlikle Tanrı'nın işi" şeklindeki savların reddedilmesi gerekir.[22] İnananlar, Tanrı'ya neden inandıklarını kendilerine sormalıdır.

Yaratılışçı/AT savlarının ispatlanabilir zayıflıkları dikkate alındığında şunu sormalıyız: Bu savlar neden bu kadar çok kişiye böylesine ikna edici geliyor? Bunun önemli bir sebebi, karmaşık yapıların akıldan yoksun basit süreçler yoluyla meydana gelemeyeceği sezgisidir. Peki, böyle konularda sezgilerimizin isabetli olmasını beklememizin sebebi nedir? Bilim tarihi, gündelik deneyimlerimizin ötesinde bulunan gerçeklik hakkındaki sezgilerimizin hiç de iyi olmadığını sağlam bir şekilde ortaya koyar. Boyutları bizimkine yakın nesneler ve yıllarla ölçülebilecek zaman dilimleri için sezgilerimiz, amaçlarımıza uygun şekilde isabetli olsa da, bu noktanın ötesinde geçerliliklerini yitirirler. Çok büyük (genel görelilikle tanımlanan evren) ve çok küçük (kuantum fiziğiyle tanımlanan atom altı dünya) ölçeklerde, sezgilerimiz bizi sistematik olarak yanıltır. Modern bilimin büyük bir kısmı sezgiye aykırıdır ve evrim kuramı da bu açıdan farklı değildir. Görelilik kuramı veya kuantum fiziği gibi aklın sınırlarını zorlamasa da, safça sezgilerimizi kapıda bırakmamızı gerektirir. Buna rağmen, ne yazık ki çoğu insan, sezgilerin gerçeğe ulaşmakta sağlayacağı faydayı abartmaktadır. Sezgisel inandırıcılık, halkın ilgisini çekmenin en kolay yoludur ve dolayısıyla, Yaratılışçıların ve AT savlarının bilim insanı olmayan kişiler arasındaki başarısının anahtarıdır.

Sonuç

Kuramını ortaya attığı ilk andan bu yana Darwin'in haklı olması durumunda, yaşamın kökeninin İncil'de geçen açıklamasının yanlış olacağı çağdaşları tarafından biliniyordu. İnsanlar, canlıların nasıl yaratıldığı konusunun *ayrıntılarında* İncil'in yanıldığı sonucuna prensipte varmış olabilirdi, fakat Tanrı'nın varlığı konusunda böyle bir durum söz konusu değildi. Bazıları, özellikle Darwin'in kuramının geçerli olacağı ortaya çıktığında, bu yolu seçti. Ancak, birçok kişi İncil'in açıklamasını bir paket teklif olarak görüp, evrimin bunun bir yönüne karşı çıkması durumunda, tamamına karşı çıkacağını düşündü. Bu durumu yorumlayan birinin telaşla dile getirdiği gibi: "Bu varsayım doğruysa, İncil katlanılmaz bir kurgudan ibarettir ... ve Hıristiyanlar neredeyse iki bin yıldır iğrenç bir yalanla uyutuluyor demektir."[23] Doğal olarak, Darwin'in birçok çağdaşı bu varsayımı kabul etmeye sonuna kadar direndi. Hâlâ direnenler de vardır. 1859'un Victoria dönemi ortalama insanları gibi, günümüzün Yaratılışçıları da Darwin'i, kendi dünya görüşlerine gerçek bir tehdit olarak görür. Ancak bu tehdit, evrim kuramı ile İncil'in yaratılış açıklaması arasındaki çatışmadan kaynaklanmaz. Gerçekte buna neden olan bir şey varsa, o da bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, inananların kaygılanacağı son şeydir.

Bölüm 3

DARWIN'DEN SONRA TASARIM SAVI

Gökler Tanrı'nın görkemini açıklamakta, gök kubbe ellerinin eserini duyurmakta...
— *Kutsal Kitap*, Mezmurlar 19:1

Tanrı'nın yaratılıştan beri görünmeyen nitelikleri –sonsuz gücü ve Tanrılığı– yaratılanlar tarafından açıkça görülmekte, anlaşılmaktadır.
— *Kutsal Kitap*, Romalılar 1:20

Doğal seçilim, tıpkı bir dönme deneyiminde olduğu gibi, doğanın tasarımı nasıl taklit edebileceğinin anlaşılmasını sağlamıştır ... Dünyayı Paley'in gördüğü gibi değil, Darwin'in gördüğü gibi görmek, derin bir varoluşçu deneyim olabilir.
— John Brooke (2003), s. 195-6

İnşa eden Tanrı

Çağlar boyunca, Tanrı'ya inanmak için birçok neden öne sürülmüş olsa da, bunlardan yalnızca ikisi Hıristiyanlar arasında kabul görmüş ve inandırıcı olmuştur. Bunlardan birincisi, Bölüm 2'de bahsettiğimiz, İncil'in hükümlerine bağlılıktır. İkinci ve daha karmaşık neden ise, *tasarım savı*dır. Bu sav, en temelinde şunu iddia eder: Dünyanın belirli kısımları tasar-

lanmış gibi görünür ve tasarım, bir tasarımcı gerektirir. Bu tasarımcı da Tanrı'dır. Bu bölümde, tasarım savını ve bu savın geçmişini inceleyerek, Darwin'in kuramının tartışmanın en temel kurallarını nasıl baştan yazdığına göz atacağız.

Tasarım savı

Tasarım savı (veya *teleolojik sav*), Tanrı'nın varlığı yönündeki savların en beğenileni ve sezgisel olarak akla en yatkın olanıdır. En az eski Yunanlılar zamanından beri bilinip, (bölümün başındaki ilk iki alıntıda gördüğümüz gibi) dünya dinlerinin kutsal kitaplarında düzenli olarak geçmektedir. Gariptir ki, tasarım savının en güzel ifade edilmiş yorumlarından birisi, bu kuramı destekleyen değil, eleştiren bir kişiden gelmiştir: On sekizinci yüzyılın büyük düşünürü ve doğuştan şüpheci David Hume. Ölümünden sonra yayımlanan *Doğal Din Üzerine Diyaloglar* kitabında Hume, yarattığı Clanthes karakterinin ağzından şunları dile getirmiştir (kendi görüşleri, "dikkatsiz şüpheci" Philo tarafından ifade edilmiştir):

> Dünyaya bir bakın. Bütününü ve her bir parçasını düşünün. İnsan duyularının ve melekelerinin takip edebileceği ve açıklayacağı düzeyin ötesinde alt bölümlere ayrılan sonsuz sayıda küçük makineye bölünmüş büyük bir makineden başka bir şey olmadığını göreceksiniz. Bu çeşitli makinelerin tümü, en küçük parçaları bile, bunlar üzerine düşünen her insanda hayranlık uyandıran bir incelikle birbirlerine göre ayarlanmıştır. Doğa yoluyla gerçekleşen bu araçların amaçlara uydurulması insanın becerisinin çok üstünde olsa da, tam olarak, insan elinden çıkma düzeneklerin, insan tasarımlarının, düşüncesinin, bilgeliğinin ve zekâsının ürünlerine benzer. Bunu göz önünde bulundurarak, sonuçların birbirlerine benzemesi, benzeşimin tüm yasalarının öngördüğü biçimde sebeplerin de birbirine benzediğini –ve ortaya koyduğu eserin

> ihtişamı ile orantılı olarak, Doğanın Yaratıcısı daha yüksek melekelere sahip olsa da–, dolayısıyla bu yaratıcının insan aklına benzediğini düşünmemize yol açar. Bu savdan yola çıkarak ve sadece bu savla, Tanrı'nın varlığı ile insan aklı ve zekâsına benzerliğini bir kerede ispatlamış oluruz.[1]

Doğada görülen tasarım söz konusu olduğunda, en fazla göze çarpan örnekler biyolojik dünyada; amaçlarına hizmet eden organlarla ve incelikle işleyen düzeneklerle dolup taşan canlılar dünyasında bulunur. Beklendiği gibi, tasarım savının en etkileyici sürümlerinden birisi, büyük ölçüde canlı dünyasının gözlemine dayanır ve yazarı da Başdiyakoz William Paley'dir. Kaleme aldığı ünlü yazısında Paley, bir fundalıktan geçerken bir kaya parçası görürseniz, bu kayayı yapan birinin olduğunu kesinlikle düşünmezsiniz. Ancak, bir saat bulursanız durum tamamen farklı olacaktır. Kusursuz şekilde bir araya getirilen parçalarla bir işlevi olan saat oluşturulmuştur. Böyle bir düzene sahip olmasaydı, saat o işlevi yerine getiremezdi. Paley'e göre bu sav, biyolojik yapılar için de geçerlidir. Örneğin göz, bir mühendislik harikasıdır. Bu yüzden, kesinlikle harika bir mühendisin eseri olması gerekir. Paley'nin deyişiyle, "gözün görmek için yapıldığının kanıtı, teleskobun göze yardım etmek için yapıldığının kanıtıyla aynıdır".[2] Aynı şekilde, elin yapılış amacı nesneleri kavramak ve işlemek; sindirim sisteminin ise yiyeceklerden besin öğelerini çıkarmaktır. Bu açıdan, organların hepsi belirli amaçları yerine getirmek için tasarlanmıştır. Paley, savını şöyle özetlemiştir: "Tasarımın işaretleri göz ardı edilemeyecek kadar güçlüdür. Her tasarımın bir tasarımcıya ihtiyacı vardır. Tasarımın bir insan olması gerekir. Bu insan da Tanrı'dır."[3] (Savın son adımı –tasarımcının Tanrı'yla özdeşleştirilmesi– genellikle üzerinde pek durulmadan geçilir, fakat bu ayrı bir adımdır ve bağımsız

bir doğrulama gerektirir.) Cambridge'de dinbilim okurken Darwin de Paley'nin eseriyle tanışmış ve şunları yazmıştır: "Paley'nin *Doğal Dinbilim* adlı eserinden daha çok hayran kaldığım bir kitap neredeyse hiç olmamıştır. Okumadan önce de aynı şeyleri söylerdim."[4]

1859 yılından önce bilim yalnızca tasarım savını güçlendiriyor gibiydi. Kimsenin beklemediği kadar düzenli ve karmaşık bir evren fikri ortaya konuluyordu: Gezegenlerin yörüngelerinin kusursuz işlemesi, biyolojik yapılarda bulunan küçük ayrıntılar, evrenin her yanında örülü fizik kanunlarının matematiksel güzelliği ve ekonomisi. Bu gizli mucizeleri ortaya çıkaran bilim, insanların Tanrı'nın ustalığına olan hayranlığını artırdı. Doğaya duyulan hayranlık, Tanrı'nın zekâsının yüksekliğine duyulan hayranlık demekti. Kabul etmek gerekirse, bilim aynı zamanda İncil'i ciddiye almayı gitgide zorlaştırıyordu. Bahsettiğimiz gibi, jeologlar dünyanın kutsal kitaplarda bahsedilenden çok daha yaşlı olduğunu tespit ediyor; Kutsal Kitap'ın çelişkilerle ve tarihsel hatalarla dolu insan yapımı bir belge olduğunu ortaya koyuyordu. Ancak bilim İncil'e inanmayı zorlaştırsa da, birçok insan için Tanrı'ya inanmayı kolaylaştırmıştır. En azından Darwin gelip dikkatleri üzerine çekene kadar.

Hume'un tasarım savına yönelttiği eleştiri

Ciddi düşünürlerin aklını uzun süre meşgul etmesi, tasarım savının inandırıcılığının ölçütüdür. Bunu söylememin nedeni, ancak çok ciddi bazı felsefi çelişkilerin ortaya konulmasıyla, tasarım savının popülerliğini yitirmesidir. *Türlerin Kökeni*'nin yayımlanmasından yaklaşık yüz yıl önce, David Hume, tasarım savının zaaflarından bazılarını gün yüzüne çıkarmış, tasarımın bir tasarımcı gerektirdiğini kabul etsek dahi, tasarımcının neden tektanrılı dinlerin Tanrısı olması

gerektiği varsayımına dikkat çekmiştir. Tasarım savı, göksel dinlerin Tanrısı için olduğu kadar, Zeus veya Thor için de iyi (veya kötü) bir sav olabilir. Bununla birlikte, bir ekip yerine tek bir tasarımcı olduğunu düşünmemiz için bir neden var mı? Birçok kültürün yaratılış mitinde iki yaratıcı vardır: Kadın yaratıcı ve erkek yaratıcı. Tasarım savı, dünyanın tek bir Tanrı tarafından yaratıldığı fikrini desteklediği kadar, bu yaratılış mitlerini de destekler. Hatta tasarımın delillerinin, iki yaratıcı varsayımına daha güçlü bir destek sağladığını bile öne sürebiliriz. Darwin, Avustralya'daki hayvanlarla ilk kez karşılaşıp, bunların dünyadaki diğer hayvanlardan ne kadar farklı olduğunu gözlemlediğinde, günlüğüne şöyle bir not düşmüştür: "Kendi aklı dışında hiçbir şeye inanmayan birisi, bunların iki ayrı yaratıcının işi olduğu sonucuna varır."[5] Tasarım savının, tek bir Tanrı'nın varlığını kanıtladığının kabul edilmesinin tek nedeni, insanların diğer nedenlerle Tanrı'ya zaten inanıyor olmasıdır.

Hume, tasarım savının diğer zayıf yanlarını da dile getirmiştir. Tasarımcının her şeye gücünün yettiğini veya kusursuz olduğunu neden düşünelim? Evren pek de kusursuz değil. Kusursuz olsa dahi, kusursuz bir yaratım, yaratıcısının kusursuz olduğu anlamına gelmez. Hume'un belirttiği gibi:

> Bir gemiyi ele alırsak, bu kadar karışık, kullanışlı ve güzel bir makineyi meydana getiren marangozun ustalığının ne kadar görkemli olduğunu düşünmeliyiz? Buna karşılık, yıllar boyunca sayısız deneme, düzeltme, kafa yorma, tartışma sonunda adım adım ilerleyen bir sanatı kopya eden basit bir teknisyen olduğunu öğrendiğimizde ne kadar şaşırmalıyız? Bu sistem kurulmadan önce, dünya yaratma sanatında, yıllar boyunca birçok dünya berbat edilmiş ve bozulmuş olabilir. Çok emek heba olmuş, başarısız birçok deneme yapılmış ve yavaş fakat sürekli bir ilerleme sağlanmış olabilir.[6]

Bu da ateistin baş ağrılarına çare olmaz. Tasarımcının kötü değil, iyi olduğunu; şeytan değil, Tanrı olduğunu nereden bilebiliriz? Tasarımcının varlığını hâlâ sürdürdüğünü nereden bilebiliriz? Belki de Tanrı ölmüştür! Tasarım savı, aksini düşünmemiz için hiçbir neden sağlamaz. Hume'un değinmediği bir olasılık da, tasarımcının bilinçsiz bir otomat olmasıdır. Evreni tasarlama becerisine sahip bilinçsiz bir otomatın nasıl var olacağını sorabilirsiniz. Bu iyi bir soru olsa da, cevabı, böylesine yetenekli ve *bilinçli* bir tasarımcının nasıl olup da var olduğunu açıklamaktan daha güç değildir!

Türlerin Kökeni'nin yayımlanmasından neredeyse bir asır önce Hume, tasarım savı üzerine ciddi eleştiriler öne sürmüştü. Ancak ne kendisi, ne de başka birisi doğada açıkça görülen tasarıma daha iyi bir açıklama getirememiş ve böylece bu sav, gücünün önemli bir kısmını korumuştur. Aslında Hume gönülsüzce, evrenin insan zekâsı ile uzak bir benzerlik taşıyor olabileceği sonucuna varmıştır. 1831 yılında genç Darwin, *HMS Beagle* adlı gemiyle tarihi yolculuğuna çıktığında, doğadaki tasarımın Tanrı'nın varlığının kanıtı olduğu fikri, üzerinde herkesin birleştiği görüştü.

Ancak Darwin her şeyi değiştirmek üzereydi.

Tasarımın çözülmesi

Birçok kişi, doğal dünyanın belirli bölümlerinin tasarlanmış gibi göründüğü konusunda hemfikirdir. Darwin'den önce, düşünürler bunun iki olası açıklaması olduğunu düşünmüştür: Gerçekten tasarlanmışlar veya yalnızca rastlantı sonucu meydana gelmişlerdir. Yalnızca rastlantı sonucu meydana geldiği fikri, saflığı kırılma noktasına kadar götürür ve (bu sava göre) tasarım fikriyle baş başa kalırız. Geriye doğru baktığımızda, tasarım/rastlantı ikiliğini kabul etsek dahi, bunun zayıf bir sav olduğunu görebiliriz. Sonuç olarak, rastlantının

bir açıklama olma olasılığı ne kadar düşük olursa olsun, tasarım olasılığı daha da düşük olabilir. Darwin, tasarım/rastlantı ikiliğinin temelini tamamen çürüttüğünden, bu bir tartışma konusudur. Darwin, "üçüncü bir yol" olarak, akıldan yoksun doğal bir işlemin, tasarım illüzyonunu nasıl yaratacağının açıklamasını getirmiştir. Bu üçüncü yolun felsefi çıkarımlarını, dinin konusu hakkında yazdığı (hiçbir zaman yayımlanmasını istemediği, fakat ölümünden sonra gün yüzüne çıkan) bir makale ile yine kendisi yorumlamıştır:

> Paley'nin anlattığı ve daha önceleri bana oldukça inandırıcı gelmiş olan doğadaki tasarım savı, artık doğal seçilim keşfedildiğinden, geçerliliğini yitirmiştir... Nasıl ki rüzgârın hangi yönden eseceğinin tasarlanması söz konusu değilse organik varlıkların çeşitliliği ve doğal seçilimin deviniminde de hiçbir tasarım gözükmemektedir.[7]

Paley, "gözün incelenmesi ateizmin ilacıdır"[8] demişti. Darwin, bu özel ilacı piyasadan kaldırdı. Birçokları için bu, sistem için oldukça sarsıcı bir etki taşıyordu. Darwin'den önce bilim yalnızca tasarım savına katkıda bulunuyor gibi görünüyordu. Artık bilimsel kuram, tasarımın tacındaki mücevheri, canlı dünyasındaki tasarımı, fark ettirmeden yok ediyordu. Darwin'in kuramı, tasarıma karşı bir açıklama getirdi ve bu durum, rahatsızlık verici bir olasılığı doğurdu: Doğadaki tasarımı açıklamak için ihtiyaç duyulmuyorsa (ki bu da tasarımcının en iyi kanıtı olarak değerlendiriliyordu), Tanrı var olmayabilirdi. Darwin, türlerin kökenini veya uyumları (adaptasyonları) açıklamak için herhangi bir doğaüstü kurama duyulan ihtiyacı ortadan kaldırarak, Hume'un yapamadığını yaptı: Psikolojik olarak, insanların tasarım savından ve dolayısıyla Tanrı'dan vazgeçmelerini mümkün kıldı. Diğer bir deyişle, Darwin, felsefenin bu alanında gelmiş geçmiş en

büyük düşünürlerden birisi olan David Hume'dan daha büyük bir etki yarattı.

Tanrı'ya inananların buna tepkisi nasıl olacaktı? Bir tepki, evrim kuramının, Tanrı'nın varlığı yönündeki en güçlü savlardan birisini büyük ölçüde zayıflatmasına rağmen, Tanrı'nın var olmadığını göstermediğini öne sürmek olacaktı. İnananların pek çoğunun tasarım savından haberi yoktu ve hayatlarında hiç duymadıkları bir savın çürütülmesi yüzünden Tanrı'ya olan inançlarını terk etmeleri olasılık dahilinde değildi. Tasarım savıyla ilgilenenlerin çoğunluğu ise Tanrı'ya zaten başka sebeplerden inanıyordu. Tasarım savı, en kötü ihtimalle, inananların dine bağlılığını güçlendiriyor ve belki de Tanrı'ya inanmak için mantıklı hiçbir sebepleri olmadığı yönündeki rahatsız edici şüphelerini gideriyordu. Bu gruba girenlerin, tasarım savının Darwin'in ellerinde yok olmasından kaygılanması beklenemezdi. Dahası, bazı Hıristiyan düşünürler, Darwin tarafından yerle bir edilmeden önce tasarım savını reddetmişti. Öyleyse, savın geçerliliğini yitirmesinin Tanrı'ya inananları kaygılandırması için herhangi bir neden var mıydı?

Bu güzel bir sorudur. Ancak, Tanrı'ya diğer sebeplerden inananlar arasında dahi, tasarım savının genellikle inancı güçlendirici bir rol oynadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Buradan yola çıkarak, savın geçersiz olduğunu gördüklerinde, inançlarının hepten yok olmasa da, belirli ölçüde zayıflayacağını söyleyebiliriz. Bu durumda, Tanrı'nın herhangi bir delil gerektirmediği veya inancın tamamen imana ve diğer temellere dayandığı savını benimsemek yerine, Tanrı'ya her zamanki hevesle inanmayı sürdürmek mantıksal yönden sahtekârlık olurdu. Tanrıya olan inancını desteklemesi için mantıklı savlar benimseyen herkesin, bu savların eksikleri or-

taya çıkarıldığında, bu inancı terk etmeye (veya en azından, görüşlerini gözden geçirmeye) hazır olması gerekir.

İkincisi, inancın en baştaki sebebinin tasarım savı olmadığına dikkat çekilirken, bu sebebin ne olduğu da sorulur. Çoğu kişinin dini inançları benimseme nedeni, eleştirel düşünemeyecek kadar küçükken, aileleri ve/veya güvenilir kabul ettikleri kişiler tarafından bu inançların kendilerine empoze edilmesidir.[9] Ancak bu, doğru inançlar oluşturmanın güvenilir yolu değildir. Farklı kişiler farklı şeyler söyler ve bunların tümü doğru olamaz. Darwin'in tasarım savına saldırması, bu konuları su yüzüne çıkarmıştır. Bu nedenle, Darwin'in kuramı farklı sebeplerden dolayı inananlar için dahi önemli zorluklar teşkil eder. Neresinden bakarsanız bakın, Tanrı, Darwin'den sonra, öncesine göre daha zayıf bir zemine yerleşmiştir.

Sonuç

Evrim kuramının geleneksel dini inanca iki temel cephede saldırdığını gördük: Evrim kuramı, Yaratılış'ın kelime anlamıyla okunmasının yanlış olduğunu ima etmiş ve tasarım savının hızını kesmiştir. Öyleyse Darwin'in, kuramını ilk açıkladığında, Galileo ile kilise arasındaki çatışmaya benzeyen bir savaşın fitilini ateşleyerek, entelektüel anlamda bir tartışma fırtınası koparması şaşırtıcı değildir. Birçok kişi evrim kuramının Tanrı inancıyla çelişik olduğunu görmüştür. Ancak, Tanrı kavramının uzun bir raf ömrü olduğu kanıtlanmıştır. Bu kavram, değişen düşünce ortamlarına sürekli uyarlanarak, yok olmaktan kurtarılmıştır. Artık birçok insan, yaşamın doğal seçilimle evrildiği de dahil olmak üzere, bilimsel dünya görüşünün merkezî ilkelerini kabul etmenin yanında bir Tanrı inancı da barındırır. Bir sonraki bölümde, bunu nasıl yaptıklarına ve bu çabalarının dikkatli sorgulamalara dayanıp dayanmadığına göz atacağız.

Bölüm 4

DARWIN'İN TANRISI

Geçerliliğini yitirmiş tanrıbilimciler, tıpkı Herkül'ün beşiğinin yanında yatan boğazlanmış yılanlar gibi, her bilimin beşiğinin çevresinde uzanır.
— Thomas Huxley, alıntı Browne (2006), s. 94-5

Bu yüzyıla Darwin'in yüzyılı adı verilecek. O, bu dünyaya ayak basan en büyük insanlardan biriydi. Yaşamı, tüm din öğretmenlerinin açıkladığından daha çok açıkladı. Charles Darwin'in ismini bir tarafa, gelmiş geçmiş tüm tanrıbilimcilerin isimlerini diğer tarafa yazın. Tek isim, dünyayı diğerlerinin tümünden çok aydınlatmıştır.
— R. G. Ingersoll (1884) *Orthodoxy*, Ingersoll (2007), s. 168

Bazısı Evrim der,
Bazısı Tanrı
— William Herbert Carruth (1909), s. 2

Tanrı ile Darwin'i uzlaştırmak

Charles Darwin, evrim kuramını halkla paylaşmaktan kesinlikle korkuyordu. Doğal seçilimin temel fikri, aklına ilk 1838 yılında gelmişti, fakat bunu dünyaya açıklamasına kadar yirmi yıl geçmişti. Diğer bir deyişle, tam yirmi yıl boyunca, ce-

sur fikirlerini yalnızca bir avuç yakın arkadaşıyla paylaşarak, tüm zamanların en önemli bilimsel kuramlarından birisinin üzerinde oturdu. Bu süre boyunca da, kuramını açıkladığında halkın tepkisinin nasıl olacağından kaygılandı. 1844 yılında, kaçınılmaz günün gelmesine henüz on dört yıl varken, Darwin bir arkadaşına yazdığı mektupta türlerin zaman içinde değişikliğe uğradığına "neredeyse ikna olduğunu" kabul ediyor ve bu kabullenmeyi, "bir cinayeti itiraf eder gibi" sözleriyle tanımlıyordu.[1] Fikirleri yüzünden başının kesildiği veya asıldığı kâbuslar gördüğünü söylüyordu. Kuramını bu kadar uzun süre kendine saklamasının sebebinin bu olup olmadığını kimse tam olarak bilmiyor. Bazıları, böylesine radikal bir yeni fikri desteklemek için, elinde bulunan delillerin yeterliliğinden emin olmaya çalıştığını öne sürüyor. Her iki durumda da Darwin, kuramının yaratacağı karmaşadan endişe duyuyordu.

Ancak, yıllarca süren endişeden ve uykusuz gecelerden sonra Darwin gizlendiği yerden çıkarak cinayeti itiraf etti ve bunun için ne asıldı, ne de başı kesildi. Halk, onun kuramına şaşırtıcı bir biçimde ılımlı bir tepki göstermişti. Ortaya atılan fikir kesinlikle tartışmalıydı, fakat Darwin'in beklediğinden ve ortalama bir tahminin öngöreceğinden daha az tartışmalıydı.[2] *Türlerin Kökeni*'nin kitap raflarında yerini aldığı andan itibaren evrim kuramını kabul eden Hıristiyanlar vardı. Hatta bazıları oldukça hevesli bir şekilde kabul etmişti. Bu durum, birisi tarafından "tanrıbilim düşüncemizde bir ilerleme" olarak dahi tanımlandırılmıştı.[3] Her yerde, bilimsel araştırmalar Genesis'in kelime anlamıyla değerlendirilemeyeceğini ve gezegendeki çeşitli türlerin evrimsel bir süreç yoluyla ortaya çıktığı anlaşılmışsa, artık Tanrı ve yarattıkları hakkında öncekinden daha fazla bilgiye sahip olduğumuz ve ilahi olanı anlayışımızın zayıflamaktan çok güçlendiği görüşü hakimdi.[4] Evrim kuramının, Tanrı'nın dünyayı yaratmak gibi muazzam

bir işle nasıl başa çıktığı konusundaki bilgilerimizde bulunan boşlukları doldurduğu öne sürülüyordu. 1882 yılında Darwin öldüğünde, resmi bir cenaze töreni düzenlenmiş ve naaşı Westminster Abbey'de, Isaac Newton'ın yanına gömülmüştür. Bu durumun, kuramının dinsel inanç ile bağdaştırılabilmesini simgelediğini düşünmek cazip gelebilir.

Darwin'in dindarlar arasında yarattığı rahatsızlığı tabii ki küçümsememeliyiz. Kuramına çok sayıda ateşli tepki vardı ve bazı insanlar gerçekten dehşete düşmüştü. Bazıları kuramı doğrudan reddetmişti, bazıları ise bugün bile reddetmektedir. Ancak, bir o kadarı da, Tanrı inancı ile evrim inancı arasında hiçbir çatışma görmez. Kuşkusuz bunun nedeni, genellikle konu üzerinde pek kafa yormamış olmalarıdır. Yine de, konu hakkında düşünüp, evrim düşüncesinin, Tanrı inancı taşıyan bir dünya görüşü içerisine kolayca yerleştirilebileceği sonucuna varmış birçok insan vardır. Bu bölümde, bu duruma eleştirel bir gözle bakacağız.

Dindar Darwinciler

Darwin, din hakkındaki görüşlerini genellikle saklamıştır. İnsanları, özellikle de dindar bir Hıristiyan olan karısı Emma'yı kırmaktan endişeleniyordu. Dolayısıyla, konu hakkındaki görüşleri pek açık değildi. Yine de, evrim kuramını ilk tasarladığında Darwin'in teist veya deist olduğu görülür. Yirmi yıl sonra kuramını herhangi bir şeyden şüphelenmeyen bir dünyanın üzerine saldığında da böyle olabilir. Bazen kararsız kalıp ateist olarak tanımlanmasının daha iyi olacağını söylese de, yaşamının ileri evrelerinde kendisini genellikle agnostik olarak görmüştür. Yine de bir şey kesindir: Darwin, gittikçe daha az dindar bir hale gelmiştir.

Evrim kuramını eleştirenlerden bazıları, Darwin'in inancındaki bu çöküşe saldırarak, bunun nedenini, bu kuramın

zararlı etkilerine bağlamaya çalışır. Ancak bu doğru değildir. Darwin'in, müşfik bir Tanrı'ya olan inancının aşınmasında, evrim kavramı kadar, aile trajedileri de (özellikle de on yaşındaki kızının ölümü) etkilidir. Bu yüzden, Darwin hayatının büyük bir kısmında Tanrı'ya inanmasa da, evrimin Tanrı inancını devre dışı bırakacağını da kesinlikle düşünmemiştir. *Türlerin Kökeni*'nde şöyle yazmıştır: "Bu kitapta geçen görüşlerin insanların dini inançlarını sarsması için bir neden göremiyorum." Ayrıca birçok yerde de, bir kişinin "aynı anda hem Tanrı inancına sahip, hem de evrimci" olabileceğini yazmıştır.[5] Daha sonra ortaya çıkan birçok evrimci de Darwin'in savını kanıtlamıştır. Şu alıntıyı ele alalım:

> Dindar bir insana, organik yaşamın evrildiği kuramının sunduğu temel yenilik, yaratılışın uzun zaman önce sona ermediği, inanılmaz sürecinin hâlâ devam ettiğidir. Genesis'in [Yaratılış'ın] diliyle konuşacak olursak, hâlâ altıncı günde ve muhtemelen sabahın ilk saatlerindeyiz. İlahi Sanatçı henüz eserini bitirip, onun "güzel" olduğunu ilan etmedi.
>
> Evrim, Tanrı'nın veya doğanın yaratma yöntemidir. Yaratılış, MÖ 4004 yılında meydana gelmiş bir olay değil; yaklaşık 10 milyar yıl önce başlamış ve hâlâ devam etmekte olan bir süreçtir.[6] ... Evrim kuramı dinsel inanca ters düşer mi? Düşmez. Kutsal kitapları, temel astronomi, jeoloji, biyoloji ve antropoloji ders kitaplarıyla karıştırmak düşüncesizliktir. Sembollerin, vermek istedikleri anlamın dışında yorumlanmaları, çözümlenemez çatışmalara yol açar.
>
> Evreni, zaman ve mekânla sınırlandırılamayan Tanrı yaratmış ve bunu yönetecek doğa yasalarını belirlemiştir. Aksi takdirde verimsiz olacak olan bu evreni canlılarla doldurmak isteyen Tanrı, mikroorganizmaları, bitkileri hayvanları yaratmak için, ince bir evrim mekanizmasını seçti. En dikkat çekici

olanı ise, Tanrı, akla, doğru-yanlış bilgisine ve hür iradeye sahip, kendisiyle ilişki kurmak isteyecek özel canlıların ortaya çıkması için evrimi bilerek seçti.

Yukarıdaki ilk alıntı Sir Ronald Fisher'dan, ikincisi Theodosius Dobzhansky'den, üçüncüsü ise Francis Collins'tendir.[7] Fisher ve Dobzhansky önemli evrim kuramcılarıydı. Aslında her ikisi de, çoğu kişinin Darwin'den sonraki en iyi on evrim kuramcısı listesine girebilir. Collins'ten bahsetmek gerekirse, insan genomunun ilk kopyasını çıkaran ekibin başında yer alıyordu. Yani bunlar sıradan bilim insanları değil, birinci lig oyuncuları ve aynı zamanda birer "ateşli Tanrıcı" idi. Tabii ki, öne çıkan birçok ateist evrim kuramcısı da olmuştur, fakat bunlar, öne sürdüğüm, evrim kuramını kabul etmenin Tanrı'yı inkâr etmeyi gerektirmeyeceği iddiasını zayıflatmaz. Birçok kişi, evrim kuramını Tanrı inancıyla bağdaştırmanın bir yolunu bulmuştur.

Bu, ilk bakışta o kadar da zor değildir. Darwin'in kuramının temeli (örneğin, türlerin zaman içinde değiştiği ve gezegendeki tüm yaşamın aynı soydan geldiği fikri) yalnızca yaratılış öyküsünde geçen Genesis sözcüğü kelime anlamıyla yorumlandığında uyumsuzdur. İncil'deki öykülerin mecazi anlamlar barındırdığını kabul eden herkes, Tanrı'nın yaşamı bir evrim süreci *yoluyla* yarattığı fikrini savunabilir. Bu durum bazılarına, İncil'in evrim kuramının oluşturduğu tehditten korunması için oldukça açık ve saçma bir hile gibi gelebilir. Darwin'den önce herkesin kelimenin tam anlamıyla bir Genç Dünya Yaratılışçısı olduğu, fakat Darwin'den sonra, inananların Genesis'in baştan sona mecazi bir anlam içerdiğini keşfettiği, yaygın bir görüştür. Ancak bu, adil bir tanımlama değildir. İncil'in kelime anlamı dışında yorumlanmasının uzun bir geçmişi vardır.[8] Örneğin, Aziz Augustine, eğitimsiz bir

kitleye hitap etmesi için, İncil'in ilk bölümlerinin mecazlarla bezeli olduğunu öne sürmüştür.[9] Diğer bir deyişle, Genesis, yaratılışın kelimesi kelimesine değil, aptallaştırılmış bir yorumudur. Augustine'in, İsa'dan dört yüzyıl sonra yaşadığını da göz önünde bulundurun. Bu demektir ki, günümüzde İncil'i kelime anlamıyla yorumlayanlar, tahmin ettiğimiz çağın da gerisindedir! Her durumda, Genesis kelime anlamı dışında yorumlandığı sürece, Tanrı inancı ile evrim kuramı arasında doğrudan hiçbir tutarsızlık meydana gelmez. Tanrı ile evrimi birleştiren bir dünya görüşü benimsemeye çıkan kapı her zaman açıktır.

En basit, en açık ve en yaygın yaklaşım, Tanrı'nın evrim sürecini yönettiğinin varsayılmasıdır. Bu fikrin birkaç çeşidi vardır. Örneğin, bazı Tanrıcılar, Tanrı'nın bu yolu takip ederken bazı aşamalarda sürece müdahale ettiğini düşünür. Diğerleri ise, evrimsel geçmişi, Tanrı'nın sonsuz aklında yatan ezelî bir planın oluşumu olarak görür. Bu ve ilgili cevapların ortak noktası, tüm evrim sürecinin Tanrı tarafından öngörülüp, önceden düzenlendiğidir.

Bir diğer popüler yaklaşım da, süreci kişisel olarak yönetmek yerine, Tanrı'nın doğal seçilimi, kendisinin yerine yaşamı yaratması için seçmiş olmasıdır. Bu kuramın savunucuları arasındaki yaygın bir kanı, Tanrı'nın biyosfer üzerindeki canlıları, parça parça yaratmak yerine, ihlal edilemez fizik kurallarıyla yaratmasının daha akıllıca olduğudur. Tanrı'nın bu kadar çok şeyi bu kadar basit bir kuralla halledebilmiş olması, dehasının kanıtıdır. Darwin'in, *Türlerin Kökeni*'nde belirttiği gibi:

> Ünlü yazar ve tanrıbilimci Charles Kingsley bana, Tanrı'nın, kendini başka ve gerekli türlere doğru geliştirme yeteneğine sahip birkaç ilk tür yaratmış olmasına inanmanın, kendi koy-

duğu yasaların boşluklarını doldurmak için yeni bir yaratma eylemine gereksinim duyduğuna inanmak kadar yüce bir görüş olduğunu yazmıştır.[10]

Böylece, elimizde Tanrı ile evrimi bağdaştıran iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar, bir bütünün iki ucu olarak görülebilir. Bir tarafta, Tanrı'nın tüm evrim sürecine yol göstermesi ve doğal seçilimin hiçbir rol oynamamış olması bulunur. Diğerinde ise, doğal seçilime kadar her şeyi Tanrı'nın yapmış olması ve sonrasına hiçbir şekilde karışmamış olması vardır. Birçok inanan, Tanrı ile doğal seçilim arasındaki iş yükünü paylaştırarak, bu iki ucun arasında bir noktaya varır. Bazıları, doğal seçilime sadece küçük bir rol biçer. Böylece, örneğin bazı AT kuramcıları, doğal seçilimin türler içerisinde küçük değişiklikler yaratabileceğini gönülsüzce kabul etse de, geri kalan her şeyden (karmaşık uyum sağlama işlemleri ve bir türün diğerine dönüşmesi gibi) Tanrı'nın sorumlu olduğunda ısrar eder. Diğerleri ise, doğal seçilime başrolü vererek, sürecin çoğunda Tanrı'nın işleri doğal seçilime bıraktığını, fakat yine de, işleri yoluna sokmak veya seçilimin kendi başına halledemeyeceği işleri halletmek için, bir yol gösterici olarak müdahalesinin arada bir gerekli olduğunu öne sürer. Bu kişiler, örneğin, cansız yaşamdan canlı yaşama ilk geçişin kaynağını, ilk DNA'yı, ilk hücreyi, çok hücreli ilk organizmaları, hayvan yaşamında Kambriyen döneminde meydana gelen "ani" patlamayı, her büyük taksonomi sınıfının (memeliler, kuşlar gibi) ilk üyesini, ilk insanı veya ilk insan aklını açıklamak için Tanrı'ya başvurmamız gerektiğini öne sürer. Bu kampta bulunanlar, evrimsel değişimin hepsini olmasa da, büyük bir kısmını doğal seçilime bağlamaya hazırdır. Kilit noktalarda ise ilahi müdahaleye açık kapı bırakmakta ısrar ederler.

Değinmemiz gereken bir bağdaştırma girişimi daha var. Şimdiye kadar tartışılanlardan farkı, doğal seçilim ile Tanrı tarafından yapılanlar arasında bir ayrım gözetmemesi. Aksine, bu girişimde Tanrı ile doğal seçilim her aşamada yakından ilişkilidir. Özellikle Darwin'in kuramının ortaya çıkmasından hemen sonra ünlenen bu fikre göre, Tanrı'nın evrimsel geçmişteki rolü, doğal seçilimin kullandığı çeşitliliği sağlamaktır. Bu fikir, bin sekiz yüzlü yıllarda Harvard Üniversitesi'nin doğa tarihi Bölümü'nde profesör ve Darwin'in Amerika'daki ilk önemli savunucularından olan Biyolog Asa Gray ile çok yakından ilişkilidir. "Darwin'e, hipotezinin felsefesinde çeşitliliğin belirli fayda yollarından geçtiğini kabul etmesini söylememiz"[11] gerektiğini vurgulayarak, yeni türlerin yalnızca rastlantı sonucu oluştuğu savını reddetmiştir. Son zamanlarda, AT kuramcısı Michael Behe bu görüşü canlandırmaya çalışmıştır.[12]

Ayrıntılar ne olursa olsun, evrimin geçmişinde Tanrı'nın belirli bir rolünün olduğu fikri –*Tanrıcı evrim* olarak da bilinir– çok kabul görmektedir. Bu görüş, Hıristiyanlar ve Yahudiler arasında yaygın olup, birçok Müslüman bilim insanı tarafından da benimsenmiştir. Yaratılışçılığın aksine Tanrıcı evrim, birçok bilim insanı ve önemli düşünürün[13] desteğini arkasına almış olup, bu açıdan düşünsel saygınlığa sahip bir görüş olarak değerlendirilebilir. Bu yüzden, bu görüşü hiç düşünmeden reddetmemiz mümkün değildir. Bölümün kalanında, önce bu savların titiz bir incelemesini yapıp, sonra reddedeceğiz.

Bu ne hız?

Evrim sürecini Tanrı'nın tasarladığı fikri, ilk bakışta, evrim kuramı ile din inancını bağdaştırmanın düz ve sorunsuz bir yolu gibi görünür. Ancak daha yakından baktığımızda, bu

bağdaştırmayı etkileyecek her girişimin, ya dine, ya evrim kuramına, ya da ikisine birden ağır zararlar verdiği ortaya çıkar. Öncelikle dini ele alacağız. İlk iddiamız, Darwin'in, inananları inançlarını daha gelişmiş temellere oturtma gerekliliğine iten fikirlerinin, Hıristiyan doktrinlerini ve genel olarak Tanrı inancını radikal bir şekilde yeniden yorumlamaya zorladığıdır. Darwin'den sonra, bilimi Tanrı inancıyla örtüştürmek birdenbire çok daha fazla beyin jimnastiği gerektirir olmuştur. İnsanlar bazen bilim ile dinin apayrı konularla ilgilendiğini; bu ikisinin, Stephen Jay Gould'un ünlü sözleriyle, *apayrı yollardan giden öğretiler* olduğunu öne sürer.[14] Bu görüş doğru olsa da, doğru olmasının nedeni, kısmen evrim kuramının, dini kendi hareket alanının dışına atmasıdır. Evrim kuramı, birçok insanı, dinlerinin Darwinci dünya görüşüyle açık seçik veya çok sert bir biçimde çelişen yönlerinden uzaklaşmaya sevk ederek, kutsal kitaplarda geçen öyküleri harfi harfine yorumlamamalarını zorunlu hale getirmiştir.[15] Bu durum, İncil'i Darwin'in öncesinde kimsenin mecazi olarak yorumlamadığı anlamına gelmese de, evrim kuramı, bu şekilde yorumlanmasını daha zorunlu ve yaygın bir hale getirerek, İncil'in hükümlerine yönelik şüpheleri güçlendirdi.[16] Günümüzde, bilimsel okumalar yapmış tüm rahipler ve papazlar, İncil'in bir fen bilgisi ders kitabı olmadığını ve bu şekilde değerlendirilmemesi gerektiğini söyleyecek; evrenin *nasıl* yaratıldığını açıklamak için değil, sadece "suçu işleyeni" bulmamızı sağlamak için yazıldığını; yahut gerçek amacının nereden geldiğimizi değil, nereye gittiğimizi anlatmak olduğunu öne sürecektir. Ancak, Darwin'den *önce* kaç kişinin sözleri türlerin nasıl var olmaya başladığı konusuna alternatif bir açıklama getirmiştir ki? Evrim biliminin, İncil'in gerçek mesajını anlamamıza yardımcı olduğu öne sürülebilir. Yine de, İncil'in yazarlarının yanılmış olduğu da eşit derecede akla yatkın değil midir?

Bir şeyi kabul etmemiz gerekir: İncil'in kelime anlamına ne kadar az yoğunlaşırsak, savlarını evrim kuramıyla o kadar çok bağdaştırabiliriz. Ancak sorun şudur ki, dünyadaki her şeyle de o kadar çok bağdaştırabiliriz. İncil'in inandırıcılığını neredeyse hiç artırmayan bir olgudur bu. Dahası, yalnızca İncil'de geçen yaratılış öyküsü değil, herhangi bir yaratılış öyküsü de mecazi bir şekilde yorumlanırsa evrimle bağdaştırılabilir. Kültürel at gözlüklerimizi çıkarıp, diğer kültürlerin yaratılış öyküleri üzerine düşünmeye başladığımız anda, bazı zor sorularla karşılaşıyoruz. Tüm yaratılış öyküleri, Büyük Patlama'nın ve yaşamın evriminin şairane birer betimlemesi midir? Hepsi, insanların gerçekten doğru olduğuna inandığı öykülerden çok, ahlaki mecazlar mıdır? Yoksa sürekli dinleyerek büyüdüğümüz yaratılış öyküsü bizim için bir istisna mı?

Kutsal kitaplarda geçen öykülerin sembolik olduğu fikri, saçmalık derecesinde hoşgörülüdür. Gözde bir öğrencisinin çalışmasında açık seçik hatalara rastladığında, öğrencisinin sembolik bir dil kullandığına kanaat getirip, ona en yüksek notları veren bir üniversite profesörü hakkında ne düşünürdük? Genesis'in tamamının mecazi ve evrimin Tanrı'nın yüceliğinin delili olduğu görüşünün altında, politikacıların kötü şöhretinin sorumlusu olan türden bir yandaş medya anlayışı yatar. Ilımlı Hıristiyanlar, evrim kuramıyla bağdaşması için, dini inançlarında bazı değişiklikler yapar ve sonra da evrim kuramının dine karşı bir tehdit oluşturduğu görüşüyle alay eder. Bunu yaparak da, dinlerini yeniden yazdıkları gerçeğini örtbas ederler. Dinin bu yeni şekli, temelindeki şeklinden muhtemelen farklıdır; sadece adı aynıdır.

Bazı durumlarda, insanlar inanç sistemlerini o kadar büyük değişikliğe uğratmışlardır ki, artık inançlarını *dinsel* ola-

rak değerlendirmek dahi abartılı olur. Önceleri, en önemli bazı evrimci biyologların oldukça dindar kişiler olduğunu öğrendik. Ancak biraz yakından bakarsak, gerçekte tam da öyle olmadığını görürüz. Theodosius Dobzhansky için düzenlenen bir anma etkinliğinde, eski öğrencisi Francisco Ayala şöyle demiştir: "Geleneksel dinin, insanlaştırılmış bir Tanrı'nın varlığı ve fiziksel ölüm sonrası yaşam gibi temel inançlarını reddetse de, Dobzhansky dindar bir insandı."[17]

Bana göre, bu cümle Dobzhansky'nin dindar olmadığını söylemenin garip bir yoludur. Daha da önemlisi, dinsel görüşleri bilimsel dünya görüşüyle birleştirme çabalarının ortak sonucunun bir örneğidir: Dinsel inançlara büyük bir saygısızlık yapmış olursunuz.

Bunun vereceği zarar iki yönlüdür. Darwinci evrimi Tanrı inancıyla örtüştürme yönündeki göstermelik birçok çaba gerçekte Darwinci evrimin reddedilmesiyle eş anlamlıdır. Örneğin, Tanrı'nın evrim sürecini şahsen yönettiği fikri, evrimin çıplak olgusuyla, türlerin zaman içerisinde değiştiği yönündeki basit, gösterişsiz olguyla tutarlıdır. Yine de, evrim olgusuyla tutarlı olsa da, modern evrim kuramının merkezi bir ilkesiyle çelişir: Organizmalarda bulunan tasarım, belirli bir düzen takip etmeyen (fakat faydalı) rastlantıların (belirli bir düzen içerisinde) bir araya gelmesidir. Genel yer çekimi olgusunu (bırakılan bir cismin yere düşmesi) kabul eden fakat Einstein'ın yer çekimi kuramını (genel görelilik) kabul etmeyen birisini düşünün. Bu kişinin, modern fiziği dünya görüşüne dahil ettiğini kesinlikle söyleyemezdik. Evrim olgusunu kabul edip, evrim kuramını kabul etmeyenler de modern biyolojiyi kabul etmemiştir.

Her şeye rağmen, bu yaygın bir savdır. Asa Gray'in, evrimin işlemesini sağlayan çeşitliliği Tanrı'nın yarattığı fikrini

hatırlayın. Bu sav, evrim *olgusunun* kabul edilmesini gerektiriyor, fakat nedenlerinin, dolayısıyla Darwin'in evrim *kuramının* kabul edilmesini değil. Darwin, bu sürecin bir yol gösterici olmadan ve rastgele olduğunu doğru bir şekilde tahmin etmişti. Aslında bu varsayım, Darwin'in kuramının içinde vardır. Kendisinin de belirttiği gibi, türler yeterince uygun olsaydı, doğal seçilim için yapacak bir şey kalmazdı. Gray'e göre ise doğada tasarımın bilinçli yapıldığının reddedilmesi, ateizmle eşdeğerdir. Diğer yandan, bilinçli bir tasarımın reddedilmesi, Darwin'in kuramının *tanımlayıcı özelliğiydi*. Böylece Gray'in görüşü Tanrı'yı Darwinci evrimle bağdaştırmaz; Darwinci evrimin reddedilmesini temsil eder.

Peki, önde gelen Hıristiyan mezhepleri bu konuda ne düşünür? Çoğu evrime ılımlı yaklaşır gibi görünür. Örneğin, Katolik Kilisesi'nin Darwin'in kuramını benimsediğine ve kabul ettiğine inanılır. Papa II. Jean Paul, 1996 yılında yayımlanan bir papalık genelgesinde evrimi kabul etmiştir.

> Yeni bilgiler, evrim kuramının bir varsayımı aşan bir görüş olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Bu kuramın, çeşitli bilim alanlarında yapılan bir dizi keşfin ardından, araştırmacılar tarafından gittikçe daha fazla kabul görmesi aslında kayda değer bir gelişmedir. Birbirlerinden tamamen bağımsız olarak yürütülen çalışmaların bir noktada birleşmesi, bu kuramın lehine önemli bir kanıt oluşturur.

Bu genelgeyi okuyanlar –hem evrimciler, hem de Katolikler– papa evrim kuramını kabul ettiği için sevinmektedirler. Peki, papa evrim kuramını gerçekten kabul etti mi? Aslında *evrim olgusunu* kesinlikle kabul etmiştir. Ne var ki, tekrar belirtmek gerekirse, modern teoriyi –tamamen olmasa da– kabul etmemiştir. Aynı genelgede, Papa II. Jean Paul doğal seçilimin, insanların maymunlardan, "ruhsal varlık olmaya

geçiş" olarak tanımlanabilecek bir olayla evrilmesini açıklayabileceğini reddetmiştir. Jean Paul, (insanın ölümden sonra da yaşamını sürdüren bilinçli aklını kastettiğini varsaydığım) insan ruhuna doğal seçilimin bir açıklama getirebileceğini de reddetmiştir. Böylece, Papa II. Jean Paul'ün evrim kuramını kabul ettiğine büyük ölçüde inanılsa da, aslında onun evrim kuramını kabul etmesi, herhangi bir kişinin Kopernik'in gezegenlerin Güneş'in çevresinde döndüğü şeklindeki görüşünü Dünya'yı bu gezegenlerin dışında tutmak koşuluyla kabul etmesine benzer.

Jean Paul'ün bu geleneğini sürdüren halefi Papa XVI. Benedict, yaşamın ve türlerin kökenine yönelik doğalcı yaklaşımların eksik olduğunu ve Tanrı'nın rolünün de göz önünde bulundurulması gerektiğini öne sürmüştür. Diğer Katolikler daha sert bir duruş benimsemiştir. Viyana başpiskoposu Kardinal Christoph Schönborn, "Evrim kuramı ortak soy konusunda doğru olabilir, fakat yeni-Darwinci anlamda –rehbersiz, plansız rastgele bir çeşitlenme ve doğal seçilim anlamında– doğru değildir," demiştir. Bu söyleminden de anlaşıldığı gibi aslında Schönborn, evrim kuramını açık bir şekilde reddeder. Duymuş olabileceklerinizin aksine, kilise içerisinde, evrim kuramının geçerliliği üzerine görüş birliği yoktur. Bazıları bu kuramı açık bir şekilde kabul ederken, birçoğu bunu yapmaz. Bu, diğer büyük Hıristiyan mezhepleri için de geçerlidir. Belki de günümüzde yaşayanların en ünlüsü olan Protestan tanrıbilimci Alvin Plantinga, Schönborn'un bu görüşünü paylaştığını dile getirmiştir. Başka bir deyişle, Plantinga yaşamın evrildiği olasılığını kabul etmiş, fakat evrimin nedenlerine ilişkin modern kuramları reddetmiştir. Bu ve bundan önce verdiğimiz örnekler bize, Tanrı ile evrimi bağdaştırma yönündeki birçok çabanın evrim kuramının red-

dedilmesine yol açtığını göstermektedir. Tanrı ile Darwin'in arasını bulmak, düşündüğümüz kadar kolay değildir.

Tanrıcı evrimin sorunu nedir?

Şu kadarını söyleyebiliriz: Tanrıcı evrim, Tanrı ile Darwinci evrim arasındaki ikileme bir çözüm getirebilir. Ancak çözüm, bu görüşleri uzlaştırmak değil, Darwinci evrimi reddetmektir. Tanrıcı evrim ile Darwinci evrim, oldukça açık bir şekilde birbirleriyle tutarsızdır. Tabii ki kendi başına bu durum Tanrıcı evrimin yanlış olduğunu göstermez. Bu yüzden, sıradaki sorumuz şudur: Darwinci evrimi Tanrıcı evrime tercih etmemiz için sebeplerimiz var mıdır? Görünüşe bakılırsa vardır ve bunlar çok iyi sebeplerdir.

Evrimci biyoloji, Tanrı'nın evrim sürecini şahsen veya büyük ölçüde şahsen yönettiği görüşünün karşısına önemli sorunlar çıkarır. Bunlardan birisi, evrimin, uyumu sağlayan ve geliştiren genlerin aktarılması için tasarlandığının açık bir şekilde ortada olduğu gerçeğinden kaynaklanır.[18] Bu, yaşamı tasarlamak için ussuz, rehbersiz bir gen seçimi sürecini seçtiği anlamına geldiğinden, Tanrı'nın kalıtsal uygunluğu kullanmış olması ilginçtir. Böyle bir şeyi neden yapsın? Yaşamın büyük oyununu yönettiğinin kanıtlarını neden saklasın?

İkinci ve daha ciddi bir sorun da bu gezegende bulunan her türün her üyesinde tasarım hataları ve kusurlar bulabilmemizdir. David Hume'un yüzyıllar önce dile getirdiği gibi, tasarımın kusurları mükemmel tasarımcı varsayımını şüpheli kılmaktadır.[19] En iyi bilinen örnek, insanların ve diğer omurgalıların göz yapısıdır. Işığa duyarlı hücreler retinanın ön yüzünde değil arka yüzünde bulunur. Böylece, dış dünyadan gözümüze ulaşan ışık ışınları bu hücrelere erişip beynimizde görüntü haline getirilmeden önce retinanın ön yüzünde bulunan sinirler ve kan damarları arasından geçmek zorunda

kalır, bu nedenle de, elde edilen görüntünün kalitesi azalır. Gözün kötü tasarlandığını kesinlikle söylemiyorum. Göz, son derecede iyi bir tasarım olup, bize çok iyi hizmet eder, ancak dile getirilmesi gereken iki önemli nokta vardır. Birincisi; ışığa duyarlı hücreler retinanın ön yüzünde olsa, hiçbir ek maliyete katlanmadan daha iyi bir görme yetisine sahip olurduk. İkincisi ve çok daha önemlisi; gözlerimiz bu şekilde yapılansaydı, ancak akıllı bir varlığın işi olacak türden, çok daha üstün bir tasarıma sahip olurdu. Gerçekte ise, tam da akılsız, rehbersiz bir sürecin ürününden bekleyeceğimiz türden bir gözle karşılaşırız. *Akılsız tasarım* diyebileceğimiz bundan farklı birçok örnek vardır. Çenemizin boyutları dikkate alındığında, ağzımızın içinde çok fazla diş bulunur. Bu yüzden, çoğumuz yirmilik dişlerimizle ilgili sorunlar yaşarız. Öyleyse, akıl dişlerimiz, ne tuhaftır ki, "yaratıcının" aklını değil, beceriksizliğini gözler önüne serer. Hemoroid, varis ve bel ağrısına karşı da hassasızdır ve bunun sebebi, dik yürümeye tam uyum sağlayamamış olmamızdır. Tüm bir evrim süreci göz önüne alındığında iki ayağımız üzerinde yürümeye daha yeni başladığımızı ve atalarımızın milyonlarca yıl boyunca dört ayak üzerinde yürüdüğünü düşündüğümüzde, bu durum pek şaşırtıcı değildir. Biyolojik dünyada bunun dışında pek çok tasarım hatası ve eksikliği vardır. Bunların hepsi bizi aynı soruya götürür: Kusursuz bir yaratıcı neden bizim gibi kusurlu varlıklar tasarlasın?

Bu, cevabı zor olan bir sorudur. Buna karşın, doğal seçilimin mükemmelliği neden hiçbir zaman ortaya koyamayacağını anlamak ise çok kolaydır. İlk olarak, doğal seçilim yalnızca tamamen rastlantısal olarak ortaya çıkan değişiklikler arasından en iyi (veya en az kötü) olanları "seçmekle" sınırlı, öngörüden yoksun bir süreçtir. İkinci olarak ise, aşamalı evrimdeki her bir adımın, uyumu sağlayan genler için avantajlı

olması gerekir. Akla uygun birçok tasarıma ulaşmak mümkün değildir, çünkü bunlara doğrudan avantajlı bir adımlar dizisi yoktur. Bu yüzden, canlıların tasarımındaki eksiklikler, anında yaratılışın veya Tanrı tarafından yönetilen bir evrimin değil, doğal seçilimin bir ürünü olması durumunda bekleyeceğimiz şeylerdir. Kuşkusuz, akıllı tasarım normal olanı gerektirmez. Ne var ki, sorun yalnızca tasarımların kusursuz olmaması değildir. Asıl sorun, tasarımların, ancak akıllı bir güç tarafından oluşturulmamış bir doğal seçilimin ürünü olduğunu kabul ettiğimizde mantıklı gelmesidir.

Gözümüze çarpanların yalnızca çok belirgin eksiklikler olduğu ve aslında idrak edemeyeceğimiz bazı nedenlerden ötürü öyle olduğu öne sürülerek bu teze karşı çıkılabilir. Örneğin, AT kuramcısı Michael Behe, bu durumu gözlemleyerek şöyle demiştir: "Bir tasarımda garip durduğu için dikkatimizi çeken özellikler, oraya ... sanatsal sebepler, çeşitlilik, gösteriş, henüz fark edilememiş pratik amaçlar veya tahmin edilemeyen bir sebepten yerleştirilmiş olabilir."[20] Diğer bir deyişle, Tanrı gizemli bir şekilde hareket eder. Bu türden bir savın sorunu –felsefi yazında *bilgisizlik mazereti* olarak bilinen– bütün tutarsız veya garip olguları örtbas etme çabasıdır. Bu da pek inandırıcı bir hamle değildir. Böyle bir sava sığınmak zorunda kaldığınızda, bu savın en azından kuramınızın verilerini açıklayamadığını görürüz. Bunun aksi söz konusu olsaydı, o savı kullanmanız zaten gerekmezdi. Yine de bunun farklı anlamları da vardır. Haklı çıkmak için her yola başvurduğunuzu anlarız. Yapabildiğinizin en iyisi bilgisizlik gerekçesinin arkasına sığınmak olduğunda, belki de *yapmanız gereken*, tartışmayı kaybettiğinizi kabullenmek olacaktır.

Tanrıcı evrimcilerin bu eleştirilerden kaçmalarının bir yolu var mı? Aslında var. Yukarıda değinilen savlar yalnızca Tanrı'nın rehberlik eden elinin evrimi oluşturan tek güç

olması veya en azından temel güç olması durumunda geçerlidir. Evrimin geçmişini idare etmekte Tanrı'ya büyük ölçüde azaltılmış bir rol verip, aslan payını doğal seçilime ayırmamız durumunda, uyumların kalıtsal uygunluğu güçlendirmek için tasarlandığını ve biyolojik dünyanın eksikliklerle tıka basa dolu olduğunu açıklamamız uygun olur. Bu yaklaşım ilk bakışta iyi bir çözüm gibi görünür. Temelde Darwinci evrimi kabul eder, fakat Tanrı'ya da küçük bir rol ayırır. Ne var ki bu sözde çözüm, sadece bir dizi sorunu diğer bir dizi sorunla değiştirir. Birincisi, Tanrı istediğinde müdahale edebiliyorsa, en sevdiği eserlerinin tasarımındaki eksikliklerden bazılarını ortadan kaldırmak için neden bir şey yapmıyor? Özellikle gereksiz ıstıraba neden olanların icabına neden bakmıyor? Bakteri kamçı-motorunu yapabiliyorsa, Afrika halklarında sıtmaya karşı bağışıklık oluşturmak veya apandisitin yol açtığı tehlikeleri ortadan kaldırmak için neden bir müdahalede bulunmuyor? Tanrı, insanların ve diğer hayvanların acılarını azaltmaktan çok, havalı biyomakinelerin seri üretimiyle mi ilgileniyor? (Tanrıcı evrimin bu türü için büyük bir ayak bağı olan acı sorununa Bölüm 6'da daha fazla değineceğim.) Dahası, Tanrı müdahaleye bağlı kaldıkça, bunun garip bir sonucuyla karşı karşıya kalıyoruz: Doğal seçilim birçok şeyi başarmakta yeterince iyi olsa da, Tanrı'nın ortaya çıkıp özellikle bazı ince tasarımlara yardımcı olması gerekir. Bu durum, evren için koyduğu doğa kanunlarının, isteklerini meydana getirmekte yetersiz olduğu anlamına gelmez mi? Yaratılış için seçtiği yöntemin, istediği her şeyi yapmasına yetecek kadar iyi olmadığı ve bu yüzden, işleri yoluna sokmak için kendi kurallarını çiğnemesi gerektiği sonucunu çıkaramaz mıyız? Bu da mükemmelin biraz altında bir Tanrı anlamına gelmez mi?

Deist evrim

Bu küçük açmazın çözümü, Tanrı'nın evrime müdahale etmeyip, yaşamı tamamen doğal seçilim mekanizması yoluyla yaratmayı seçtiğini varsaymaktır. Tanrı'nın az da olsa doğrudan müdahalesinin bulunduğu görüşü üzerine kurulu Tanrıcı evrimden ayırmak için, bu görüşü *deist evrim* olarak adlandıracağız. Deist evrimciler, Tanrı'nın evreni ve doğa yasalarını yarattığını (ve belki de yaşamı kendisinin başlattığını), fakat küre bir kez dönmeye başladıktan sonra dünyanın günlük gidişatına veya doğa yasalarının işleyişine müdahale etmediğini savunur. Tanrı, eterin Einstein'dan sonraki hali gibiydi: Evrenin işleyişinde herhangi bir rol oynamıyordu. Deist evrim, şimdiye kadar tartıştığımız sorunlara uzaktır. İlk olarak, Darwinci evrimle tamamen tutarlıdır. İkincisi, tasarım hatalarının ve uyumların kalıtsal uyumu en üst düzeye çekmek için tasarlandığını kabul edebilir. Üçüncü olarak ise, Tanrı'nın yaratma yönteminin, yaşamın tasarlanması için yetersiz olduğunu öne sürmez. Bunun ötesinde, deist evrim bilim ile Tanrı inancı arasındaki dolaysız tüm çatışmaları ortadan kaldırır. Tanrı'nın rolünün yalnızca doğa yasalarını oluşturmak olduğuna inanan herkes, bilimsel dünya görüşünü bütünüyle kabul edebilir. Bunun üzerine yalnızca –bilimin tanımladığı dünyadan Tanrı'nın sorumlu olması gibi– "Tanrı yaptı" düsturunu eklerler. Tüm bu açılardan deist evrim, Tanrıcı evrimden baskındır.

Bu, etkileyici bir özellik olup, beklendiği gibi saygıdeğer birçok destekçi toplamıştır. Zaman zaman Darwin de deizmle flört etmiştir. Evrimin tamamen akılsız ve rehbersiz bir süreç olduğuna ikna olmuşsa da, bu akılsız sürecin tasarlanmış olabileceği ihtimaline de ılımlı yaklaşmıştır. Bazen de, bir Tanrı'nın olduğu fikrini benimsemiş olsa da, evrimdeki rolünün doğal seçilimin meydana geldiği alanı (fiziksel evren) oluşturmaktan ibaret olduğunu düşünmüştür. *Türlerin*

Kökeni'nin yayımlanmasından kısa bir süre sonra Amerikalı biyolog Asa Gray'e yazdığı bir mektupta şunları dile getirmiştir:

> Bu harika evreni ve özellikle de insanın doğasını görüp, her şeyin kaba kuvvetin sonucu olduğunu söyleyip geçemem. Her şeyi, ayrıntıları iyi veya kötü olsa da, rastlantı diyebileceğimiz şeyin işlemesine kalmış olan tasarlanmış kanunlardan kaynaklanmış varlıklar olarak görme eğilimindeyim. Bu kavramın beni rahatlattığını söylemiyorum. Tüm bu konunun, insan aklı için fazla büyük olduğuna dair güçlü bir inancım var. Bir köpeğin, Newton'ın zihni üzerine kafa yorması gibi bir şeydir bu.[21]

Şimdilerde E. O. Wilson dahil bazı önemli modern evrimciler, deizm olasılığını kabul etmiştir, fakat çekiciliği açık olsa da, bunu benimsemenin büyük bir bedeli vardır. Deist evrim, Tanrı'yı, çoğu inananın olmazsa olmaz kabul ettiği birçok özelliğinden yoksun bırakır. Bize vahiyler gönderen veya kitaplar yazan bir Tanrı'yı; kendi yasalarını çiğneyerek mucizeler yaratan bir Tanrı'yı; insanların yaşamına karışan veya dualara cevap veren (Tanrı'nın tüm organik yaşamın evrimini başıboş bırakıp, *homo sapiens* türüne dahil bireylerin anlık dilekleriyle ilgilenen) bir Tanrı'yı ortadan kaldırır. Bunlar, birçok dindar insanın kabul etmek istemeyeceği çıkarımlardır.

Böyle de olmalıdır. Deizmin Tanrısı, kesinlikle tektanrılı dinlerin Tanrısı veya birçok kişinin inandığı Tanrı değildir ve bu olguyu örtbas etmemeliyiz. Deistseniz, Yahudiliğe, Hıristiyanlığa veya İslama inanan birisi olduğunuzu iddia edemezsiniz. Aslında, gerçekte neye inandığınız açık değildir. Deist olanın Tanrısı, geleneksel algılardan çok daha az içeriğe sahiptir. Böylece, samimi bir biçimde hem Tanrı'ya, hem de Darwin'e bağlı kalmaya çalışanlar, bir zamanlar ait oldukları

dinin oldukça sınırlandırılmış ve cansız bir haliyle baş başa kalırlar. Hatta dinlerini kaybetme aşamasında oldukları bile söylenebilir. Tanrılarını çoğu özelliğinden yoksun bırakmakla kalmaz, aynı zamanda gereksiz kılarlar. Bu durumda kendilerine şu soruyu sormalıdırlar: Evren Tanrı'nın varlığında ve yokluğunda gözümüze tamamen aynı görünüyorsa, Tanrı'ya neden inanalım? Bir kez daha, uzlaştırmanın ayrıntılarına bakmaksızın, manevi bir yaratıcıyı Darwin tarafından şekillendirilen bir dünya görüşüne dahil etmenin son derece zor olduğunu görüyoruz.

Sonuç

Darwin'in tehlikeli fikri toplumun hayal gücünü ele geçirdiğinden bu yana, inananlar, inançlarını evrim gerçeğiyle bağdaştırmaya çalışmaktadır. İncil'in kelime anlamı dışında anlaşılmasına izin verir ve daha dikkatli bakmak için kendimizi zorlarsak, Yaratılış'ı evrim kuramıyla bağdaştırmak mümkündür. Sonrasında ise hem Tanrı, hem de evrimi içeren bir öykü kolayca yazılabilir. Bu bölümde bu öykülerden ikisine göz attık: Yaşamın evrimine Tanrı'nın şahsen yol gösterdiği fikri ve kendisinin yerine yaşamı oluşturması için doğal seçilimi ortaya çıkardığı fikri. Ne var ki, her iki fikir de yüzeyde çekici görünse de, biraz derine indiğimiz anda, uzlaştırma girişimlerinin evrime veya Tanrı inancına ya da ikisine birden zarar verdiğini görüyoruz. Evrim kuramı, tüm kontrolü elinde bulunduran Tanrı'yı, bir zamanlar olduğundan daha az inanılır kılar. Düşünen ve Tanrı inancına sahip olan insanları, bu inançlarını terk etmeye zorlayarak, deizm veya ateizme doğru iter. Peki, bu seçeneklerden hangisi doğrudur? Bir sonraki bölümde, deizmin benimsenmesi için öne sürülmüş en iyi savlardan bazılarını değerlendirecek ve sonunda reddedeceğiz. Böylece, evrim kuramının bu konuya yaptığı katkıları gözden geçirmiş olacağız.

Bölüm 5

BOŞLUK DOLDURUCU OLARAK TANRI

Darwinizm yalnızca bazı hayvanların hayatta kalma mücadelesinde neden elendiğini açıklayabilir; duyulardan ve inançlardan oluşan zihinsel yaşamlarıyla neden hayvanların ve insanların var olduğunu değil. Bir şeyi açıklayabildiği noktada ise kaçınılmaz bir şekilde, evrim yasalarının neden bu şekilde olduğu sorusu ortaya çıkar. Bunların hepsini ancak Tanrı inancı açıklayabilir.
— Richard Swinburne (2002)

"Bay Rankin, anlamadığınız her şeyi Tanrı'ya bağlıyorsunuz. Tanrı sizin için, dünyanın tüm gizemlerini, zekânızın karşılaştığı tüm zorlukları süpürdüğünüz bir yer gibi. Adeta aklınızı devre dışı bırakıp, bunu Tanrı'nın yaptığını söylüyorsunuz."
— Dr. Arroway, Sagan (1985), s. 166

Dünyanın nasıl olduğu değildir gizemli olan; olduğudur.
— Ludwig Wittgenstein (1921), 6.44

Yaşam, evren ve her şey

Evrim süreci içerisinde Tanrı için bir rol olmadığını gördük. Ancak, belki sürecin dışında bir rol bulunabilir. Darwin, türlerin kökenini açıklamış olabilir, fakat hâlâ inananların,

Tanrı'nın varlığını desteklediğini iddia ettiği birçok bilinmez vardır. Bu bölümde bunlardan üçü üzerinde duracağız. İlk olarak, doğal seçilim yalnızca seçecek bir şey olduğunda meydana gelebilir ve Darwin'in kuramı, yaşamın nasıl başladığı hakkında hiçbir şey söylemez. Bu yüzden, burada Tanrı için olası bir rolümüz vardır. İkinci olarak, evrim kuramı ve genel olarak bilim, evrenin içerisinde bulduğumuz şeylerin çoğunu açıklasa dahi, evrenin var olduğu gerçeğini henüz açıklamış değil. Sadece bu değil, evren yaşam için mükemmel bir şekilde ayarlanmış gibi görünür: Doğanın yasaları biraz bile farklı olsa, yaşam (en azından bildiğimiz şekliyle) evrilmeyebilirdi. Bu durumda, belki de Tanrı'yı evreni başlatan ve ince ayarını yapan varlık olarak kabul etmeliyiz. Üçüncü olarak ise, evrim kuramı insan bedenlerinin varlığını açıklasa dahi, bazıları bilincin doğalcı yaklaşımla açıklanamayacağını ve bu yüzden Tanrı'ya ithaf edilmesi gerektiğini belirtir. Tanrıcılar, bu alanların her birinde Darwin'in ele geçiremediği, Tanrı'ya ait bir rol olduğunu düşünebilir.

Bu konulardaki tartışmaların çoğunun evrim kuramıyla bağlantısı yoktur ve bu yüzden bu kitabın kapsamı dışındadır. Ancak kuram, Tanrıcıların sahiplendiği yeni alanların her biri için dinsel bir açıklama getirilmesi ihtiyacının reddedilmesine yardımcı olur ve bunu yaparken, Tanrı'nın var olduğunu ileri süren diğer savları da zayıflatır. Bazıları, yaşamın, evrenin ve zihnin mucizevi olduğunu öne sürer. Bu bölümün sonuç kısmı, bunların çok çok şaşırtıcı olduğunu ama mucizevî olmadığını (mucizeviden kastınız "çok çok şaşırtıcı" değilse) açıklar. Yaşamın kökeniyle başlayacağız.

Cansızdan canlıya[1]

Evrenin büyük gizemlerinden birisi şu cümlenin içinde saklıdır: Tavuk mu yumurtadan çıktı, yumurta mı tavuktan? Tavuklar sadece yumurtalardan çıkıyorsa ve yumurtalar sadece tavuklardan çıkıyorsa, tüm süreç nasıl başladı? Çoğu kişi bu

soruyla çocukluğunun ilk yıllarında karşılaşmış ve çok geçmeden cevaplamaya çalışmaktan vazgeçmiştir. Bu soruyla boğuşan herkes sıkı dursun; artık kesin bir cevabın olduğu haberini vermekten mutluluk duyarım: *Önce yumurta ortaya çıkmıştır*. Nedenini anlamak için yalnızca tavukların daha önce yaşamış yumurtlayan kuş türlerinden evrildiğini gözlemlememiz gerekir.

Tabii ki asıl soruyu bilerek kaçırıyorum. Asıl soru şu: Yaşam nasıl başladı? Yeni bir yaşam ancak var olan bir yaşamdan ortaya çıkarsa, tüm döngü nasıl başladı?[2] Darwin'in kuramı, türlerin kendi içindeki değişimi ve yeni türlerin kökenini güzelce açıklar. Yine de, ancak kendini yenileyen yaşamın zaten var olması durumunda doğal seçilim meydana gelebilir. Evrim kuramı, yaşamın nasıl ortaya çıktığı konusunda suskundur. Bu alanda bilim insanları tarafından ortaya atılan geçici varsayıma göre, türlerin kökeni gibi yaşamın kökeni de sıkı bir şekilde doğal ve rehbersiz bir işlemdi. Din ile güdülenen bazı eleştirmenler, bu olasılığı kesin bir dille reddeder. Yaşamın, fizik ve kimya yasalarının doğal işleyişi yoluyla meydana gelmiş olamayacağını; bu şekilde olduğunu öne sürmenin inandırıcı olmadığını iddia ederler. Bunu öne sürenler genellikle Yaratılışçı olup, evrim kuramına karşı güçlü bir sav olarak görme eğilimindedirler. Ne var ki, yaşamın kökeni meselesinin, türlerin evrimi meselesinden ayrı olduğunu hatırlamak gerekir. Yaratılışçıların, canlıların bir anda cansız varlıklardan ortaya çıktığı savı doğru olsa dahi, farklı türlerin evrimle oluştuğunu zaten kesin olarak biliyoruz. Açıklık getirilmesi gereken şey, biyolojik evrim başlamadan önce ne olduğu? Kendini çoğaltan ilk varlıkları Tanrı mı yarattı, yoksa doğal süreçlerle kendileri mi meydana geldiler?

Canlıların akıllı bir müdahale olmaksızın cansızlardan nasıl şekillenebileceğini düşünmek zor olsa da, çeşitli se-

naryolar ortaya atılmıştır. Yaşamın kökenlerinin doğalcı bir açıklamasını formüle etme yönündeki ilk çabalardan birisi *kendiliğinden türeme*dir. Bu eski kurama göre canlılar, cansız varlıklardan kendiliğinden ve düzenli olarak doğar. İlk gözlemcilere göre, bunun yeterli delilleri var gibi görünüyordu. Örneğin, kurtçukların çürüyen etin üzerinde kendiliğinden oluşuyor ya da farelerin tahılın içinden kendiliğinden çıkıyor gibi görünmesi bunlara örnek olarak gösterilebilir. Artık kurtçukların ve farelerin sadece kendi türlerinin yetişkin üyelerinin döllenmiş yumurtalarından çıkabileceğini biliyoruz. Bu yüzden, kendiliğinden meydana gelme diye bir şeyin, en azından bir zamanlar düşündüğümüz şekilde olmadığını anlamış bulunuyoruz. Ancak, canlıların ortaya çıkışının sadece doğalcı bir şekilde anlaşılabileceğini kabul eden herkes, cansız varlıklardan canlılara kendiliğinden geçişin en az bir kez meydana geldiği görüşüne bağlı kalır. Balçığın aniden farelere veya insanlara dönüşmesi şeklinde olmasa da, son derece yavaş bir süreç olmuş ve ilk yaşam biçimleri, bildiğimiz herhangi bir yaşam biçiminden daha basit olmuş olabilir. Peki, bu durum nasıl meydana gelmiş olabilir?

Darwin, *Türlerin Kökeni*'ndeki "başta yaratıcı tarafından birkaç biçime veya tek biçime hayat verilmiştir"[3] cümlesi dışında (belki de dindar okurların gönlünü almak niyetiyle), canlıların nasıl meydana gelmiş olabileceği konusunda açıkça bir şey dile getirmemiştir. Ancak, özel bir mektupta, yaşamın, "her türlü amonyak ve fosforik tuzun, ışığın, ısının, elektriğin... bulunduğu [ve böylece], daha karmaşık değişikliklere uğramaya hazır bir protein bileşiğinin kimyasal olarak meydana geldiği küçük, sıcak bir su birikintisinde"[4] başladığı yönünde fikir yürütmüştür. Ardından gelen kuramcılar, bu savı geliştirerek, cansız maddelerden yaşamın kendiliğinden ortaya çıkması için gerekli temel olayları ana hatlarıyla orta-

ya koymuştur.[5] Üç aşama vardır. Birincisi, amino asitler ve nükleik asitler gibi organik moleküllerin kaynağına ihtiyaç vardır. Bunlar, organik dünyanın tuğlaları ve harcı, yaşamın temel yapı taşlarıdır. İkinci olarak, bu organik moleküllerin uzun, karmaşık zincirler veya *polimerler* halinde birleşmesi gerekir. Üçüncü ve son olarak da, bu polimerlerin kendi kendini çoğaltan yapılar, kendinin aslı gibi kopyalarını üretebilen varlıklar halinde birleşmesi gerekir. Çoğalma sahneye çıktığında, Darwinci evrim görevi devralır ve gerisi tarihin işidir.

Çok uzun bir öyküyü çok kısalttığımı söylememe gerek yok. Bu nedenle, sırayla her adımı gözden geçirip, bunlardan herhangi birisine yukarıdan bir müdahale gerekip gerekmeyeceğini sorgulayalım. İlk adımda herhangi bir sorun yoktur: Deneyler, organik moleküllerin, organik olmayan moleküllerden tamamen doğal süreçler yoluyla oluşabileceğini göstermiştir.[6] Bu moleküller dünyada meydana gelmiş veya dünya uzayda meydana gelen organik maddelerin yağmuruyla tohumlanmış olabilir. Her iki şekilde de, ilk adımda Tanrı'yı çağırmaya gerek yoktur. Aynı durum ikinci adım için de geçerlidir. Organik moleküller zinciri yerküre üzerinde veya başka bir şekilde[7] oluşmuş olabilir. Ancak, bu kadar uzaklaşmak işin kolay kısmıdır. Zor kısmı ise, milyonlarca yılda bu zincirlerin kendi kendini çoğaltabilen yapılar oluşturacak şekilde nasıl bir araya geldiğini açıklamaktır. Organik moleküllerle dolup taşan bir dünyadan, Darwinci doğal seçilimin görevi devraldığı bir dünyaya nasıl geçtik? Kendiliğinden oluşan doğal süreçlerin yetersiz kalmaya başladığı nokta burasıdır. Kendi kendini çoğaltan bir molekülün tamamen rastlantısal olarak meydana gelmesi olasılığı yok denilecek kadar azdır. Bu olasılık, ortalama bir benzetme ile bir kasırganın hurdalığı vurup bir jet uçağı ortaya çıkarması kadar azdır. Öyleyse bu nasıl olmuştur?

Bu soruya verilen üç temel cevap vardır. Bir numaralı cevap, kendi kendini kopyalayan bir molekülün kendiliğinden meydana gelmesi olasılığının, içgüdülerimizin bize söylediği kadar düşük olmamasıdır. Bu kadar olanaksız görünmesi, kısmen sınıflandırarak düşünme eğilimimizden kaynaklanıyor olabilir. Doğal olarak, dünyayı canlılar ve cansızlar olarak ikiye ayırırız ve bu ayrım çoğu zaman işimizi görür ama, bizi cansız varlıklar ile ilk yaşam biçimleri arasında hiçbir şekilde doldurulamaz bir boşluk olduğunu düşünmeye iter. Darwinci ilkeler, bu konuda düşünmek için bir seçenek ortaya koyar. Kelimenin tam anlamıyla ilk yaşam biçimi diye bir şey yoktu. Dünyanın geçmişinde bir noktada, açık ve net bir şekilde hiç yaşam yoktu. Daha sonra da açık ve net bir şekilde yaşam vardı. İkisinin arasında ise, tamamen keyfe keder bir geçiş noktası belirlenmediği sürece canlı veya cansız olarak sınıflandırılamayacak ara türler vardı. Modern dünyada da bu kavramsal açıdan bakir topraklara mensup varlıklar –virüsler– bulunması, canlı ve cansız varlıklar arasında bir geçiş evresinin var olduğu fikrini destekler. Bir süreklilik açısından değerlendirme yaparak cansızlar ile canlılar arasında bir geçiş noktası belirlemediğimizde, yaşamın cansız maddelerden kendi kendine nasıl meydana geldiği sorununu hafifletiriz. Bir noktada dev bir sıçrama varmış gibi görünür. Ancak, böyle bir şey olmamıştır.

İkinci bir husus ise, kendini kopyalayan moleküllerin kendiliğinden meydana gelmesi kozmik bir rastlantı olsa dahi, bunun doğal süreçten başka bir şey olduğunu düşünmememiz için hiçbir neden olmazdı. Evren çok büyük ve çok eskidir. Bu açıdan, meydana gelme olasılığı yok denecek kadar az olan olaylar bile en az bir kere meydana gelebilir. Biyolog Richard Dawkins'in belirttiği gibi, yaşamın kendiliğinden meydana gelme olasılığı milyarda bir bile olsa, yalnızca gözlemlenebi-

lir evrende en az bir milyar gezegen olduğu için, yaşamın, sadece şans eseri olmak üzere, kabaca bir milyar kere meydana gelmiş olabileceğini düşünebiliriz.[8] Bunu düşünmenin bir başka yolu ise şöyledir: Hayatınızın aşkıyla bugün tanışacak olma ihtimaliniz çok düşüktür. Ancak, hayatınızı oluşturan pek çok günün birinde tanışacak olma ihtimaliniz çok yüksektir (çoğu kişi bunu başarır). Tam olarak aynı şekilde, yaşamın belirli bir gezegen üzerinde kendiliğinden oluşmuş olma olasılığı, mucize gibi görünecek kadar düşüktür. Ne var ki, milyar kere milyar gezegenin olduğunu göz önünde bulundurursak, evrende bir yerlerde evrilmiş olmamamız bir mucize olurdu. Canlıların *belirli* bir gezegen üzerinde değil, *herhangi* bir gezegen üzerinde evrilecek olması kesin gibidir. Bu bir çelişki gibi gelebilir, fakat bu durum, evrende çok sayıda gezegen olmasının basit bir istatistiksel sonucudur. Bunun bize anlattığı: Canlıların kendiliğinden çoğalmasının gerçekten de aşırı derecede olasılık dışı olduğunu kabul etsek bile, Tanrı'ya başvurmamız için hâlâ bir neden yoktur.

Üçüncü konuya Bölüm 2'de değindik, ancak bu konuyu bir daha işlememizde yarar var. Yaşamın kökeninin, bir yanıt için bas bas bağıran bir bilinmezlik olduğunu kimse inkâr etmemelidir. Canlılarda görülen düzen ile karmaşıklık inanılmaz ve idrak edilemez düzeydedir. Yine de, canlıların Tanrı tarafından yaratıldığını söylemek gizemi çözmez; aksine büyütür. Yaşamın varlığını açıklar fakat bunu, daha gizemli, daha inanılmaz ve açıklaması daha zor bir şeye; yaşamı yaratma yetisine sahip bir varlığa başvurarak yapar. Tanrıcılar, oldukça mantıklı bir şekilde, yaşamın başlangıcının doğal süreçler yoluyla olmasının inanılmaz derecede olanaksız göründüğünü dile getirir. Ancak, önerdikleri çözüm *daha da olanaksız* bir şeyi öne sürmektir. Tanrı'ya başvurmak, yaşamın köklerindeki gizemi çözmez; yaşamın köklerinin gizemi

de, Tanrı'yı yardıma çağırmak için bir neden sunmaz. Bu, Tanrı'nın olduğu savını çürütmez, fakat Tanrı için ortaya atılan bu savı çürütür. Böylece de, Tanrı varsayımını tehlikeli bir duruma sokarak, şu tehditkâr soruyu tekrar sorar: Gerçekten, inanmamızın sebebi nedir?

Yaşamın cansız varlıklardan nasıl evrildiğinin ayrıntıları hep bir bilinmezlik olarak kalabilecek olsa da, bu alandaki araştırmalar en azından doğal süreç dışında bir şey olduğunu düşünmemize gerek olmadığını ortaya koymaktadır. Yalnızca yaşamın cansız varlıklardan, kimyanın yavaş yavaş biyolojiye evrilmesi şeklinde tamamen doğal bir süreç yoluyla geliştiğini varsaymak akla uygundur. Uzun süren bir kimyasal evrimden sonra biyolojik evrim başlamış ve sonunda bu gezegende yaşayan –bu gibi konularda kafa yoran garip bir tür dahil– milyarlarca ve milyarlarca tür ortaya çıkmıştır.

Evrenin kökeni

Yaşamı Tanrı'nın başlatmış olması gerektiği savı başarısız olmuştur. Ancak, belki Tanrı'nın rolünü zamanda geriye götürebiliriz. Bilim insanları canlıların evrende nasıl oluştuğunu açıklayabilse de, evrenin kendisinin nasıl oluştuğunu henüz açıklayamamışlardır. Belki de bu en temel soruları cevaplaması için Tanrı'ya başvurmamız gerekir. İşte bu savın, profesyonel düşünürlerden çok, inananların ağzından çıkabilecek basit bir versiyonu: "Çevrenizdeki tüm güzelliğe ve evrenin görkemine bakın. Tüm bu inanılmaz düzenin ve ihtişamın kendiliğinden ortaya çıkmış olabileceğine nasıl inanırsınız? Bunların hepsini yaratmış bir Tanrı olmalı." Bu savın Kozmolojik Sav ya da İlk Neden Savı olarak bilinen biçimi şudur:

Her olayın bir nedeni vardır.
Nedenler zinciri geçmişe doğru sonsuza dek uzanamaz.

> *Bu nedenle*, bir İlk Neden olmalıdır ve bu da adına Tanrı dediğimiz şeydir.

Darwin, canlıların kökeninde cansız varlıkların olması savında yaptığı gibi, yayımladığı yazılarında evrenin kökeni hakkında bir tahminde de bulunmamıştır. Ne var ki, Kozmolojik Sav, fikirleri üzerinde belirli bir etkiye sahiptir. 1873 tarihli bir mektubunda şunları yazmıştır:

> Bu büyük ve görkemli evrenin rastlantıyla oluştuğunu aklımızla idrak etmenin olanaksız oluşu, bana göre Tanrı'nın varlığının en büyük kanıtıdır. Ne var ki, bunun gerçeklik değeri taşıyan bir kanıt olup olmadığına henüz karar veremedim.[9]

Yakın bir tarihte evrim kuramcısı E. O. Wilson benzer bir yaklaşımı benimsemiştir. Wilson'a göre, biyolojik bir Tanrı'nın (biyolojik dünyanın yaratılmasında katkısı bulunan bir Tanrı) varlığı evrim bilimi tarafından çürütülmüştür. Ne var ki, Kozmolojik bir Tanrı'nın (evreni yaratan bir Tanrı) varlığı halen çözülmemiş bir sorundur. Wilson'a göre bu, astrofizik alanının bir sorunudur.[10]

Darwin ile Wilson tarafından temkinli bir şekilde onaylanmasına rağmen, Kozmolojik Sav oldukça kusurludur. Her şeyden önce, Tanrı'ya başvurmak evrenin nasıl meydana geldiği sorununu çözebilir, fakat karşımıza başka bir sorun çıkarır: Tanrı nasıl meydana geldi? Bu da çok daha zor bir sorundur, çünkü Tanrı evrenden çok daha şaşırtıcıdır. Evreni açıklamak için bir Tanrı'ya ihtiyaç duyuyorsak, Tanrı'yı açıklamak için bir Süper Tanrı'ya, Süper Tanrı'yı açıklamak için de Mega-Süper Tanrı'ya ihtiyaç duyup bunu sonsuza kadar götüremez miyiz? Tanrıcılar bu açıklamaya karşı koyarak, Tanrı'nın bir sebep gerektirmediği savında ısrar edecektir. Ancak, Tanrı'nın nedensiz de var olacağını kabul edebiliyor-

sak, evrenin de nedensiz var olacağını kabul edip bu konuyu neden kapatmıyoruz? Tanrı'nın evrenden sonsuz kez daha büyük olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, bunu kabullenmemiz çok daha kolaylaşır. Tanrı'nın açıklama gerektirmeyen türden bir varlık olduğunu düşünüyorsanız, üstü kapalı bir şekilde, Tanrı'yı kendi varlığının nedeni olan bir varlık olarak tanımlıyorsunuz demektir. Ancak kelimeleri tanımlama biçimimiz, evren hakkındaki en temel sorularımızdan birine yanıt getirmez.[11]

Bir bütün olarak evren bir sebep gerektirse dahi, bunun adına Tanrı dememiz gerektiği hayli tartışmalı bir konudur. Darwin'in öne sürdüğü gibi, İlk Neden'in Tanrı'yla özdeşleştirilebileceği fikri yalnızca bir varsayımdır ve bilmediğimiz bir şeyi biliyormuşuz gibi davranmaktansa, bilgisizliğimizi kabul etmek daha dürüstçe olacaktır. Tanrı İlk Neden olarak *tanımlanırsa* İlk Neden'i Tanrı'yla özdeşleştirmek tabii ki yalnızca bir varsayım değildir. Ancak, tanımınız buysa, Tanrı kavramınıza herhangi başka batıl özellikler ekleyemezsiniz. Tanrı'nın yaratıcı, bilinçli, sizi ve sevdiklerinizi seven bir varlık olduğunu veya insan aklıyla herhangi bir benzerlik taşıdığını düşününeniz için kesinlikle hiçbir neden yoktur. Böyle bir durumda Tanrı hakkında tam olarak hiçbir şey bilmediğiniz söylenebilir. Öyleyse ona neden Tanrı diyelim? Başka bir ad versek –örneğin, Alfa– kavram tüm dini yükünden sıyrılırdı. Hem bu yeni ad aynı zamanda İlk Neden kavramının aslında fizikte bir varsayım olduğunu çok daha açık bir hale getirir. Çoğu fizikçinin gereksiz bulduğu bir varsayım olduğunu da... Dahası, ister Alfa deyin, ister Tanrı; bu savın hâlâ çeşitli sorunları vardır. Yeni başlayanlar için Hume'un tasarım savı eleştirileri, İlk Neden Savı ile eşit güçtedir. Nedenler zincirinin geriye doğru iki veya daha fazla neden yerine tek bir nedene gideceğini nereden bilebiliriz? İlk Neden'in kötülük

olmadığını nereden bilebiliriz? İlk Neden'in varlığını sürdürdüğünü nereden bilebiliriz?

Bu, İlk Neden Savı'nın kısa bir incelemesidir. Şimdi de evrim kuramının bu yaklaşıma getirdiklerine bakalım. Göz önünde bulundurmamız gereken temel ilke, tüm savın, evrenin bir nedeni olması gerektiği sezgisine dayalı olduğudur. Evrimsel bir bakış açısıyla akıl, bu sezgiye oldukça şüpheyle yaklaşmamız gerektiği konusunda bizi uyarır. Dünyayı nedenler ve sonuçlar bazında yorumlama yeteneğinin, tahmin edilebileceği üzere evrimsel bir aslı vardır. Bu yetenek, evrildiği koşul ve durumlar (örneğin, orta büyüklükte nesneler ve olaylar dünyası) içerisinde uygun ve kullanışlı bir özelliğe sahiptir. Ne var ki, bu koşulların ötesinde ve bu durumların dışında açık bir şekilde geçersizdir. Maddenin atom altı seviyedeki davranışlarında böyle olduğu görülür. Kopenhag kuantum olaylar yorumuna (konu hakkında olasılıkla en fazla kabul edilen görüştür) göre, atom altı seviyedeki bazı olayların *nedeni yoktur*. Bunlar, radyoaktif çekirdeğin ayrışma süresi ile elektronların ve fotonların ölçülen hallerini içerir. Bu olaylar için olasılıklar belirleyebiliriz, fakat bunları kesin bir şekilde öngöremeyiz. Yeterince iyi anlamadığımızdan değil, özünde, indirgenemez bir şekilde tahmin edilemez olduklarından. Gerçek anlamda nedensiz olaylardır.

Böylece, her olayın bir nedeninin olması gerektiğini öngören doğal sezgimizin, maddenin atom altı seviyedeki davranışı söz konusu olduğunda yanlış çıktığını görürüz. Sezgilerimiz, evrenin başlangıcı konusunda da yanlış çıkabilir. Gerçek olan, evrenin hiçbir nedeninin olmadığıdır. Bu sadece başıboş bir öngörü değildir. Birçok fizikçi, evrenin uzay-zaman boşluğunda meydana gelen nedensiz bir dalgalanmadan ortaya çıktığına inanır.[12] Kuantum dalgalanması, tamamen boşluktan, nedensiz, kendiliğinden bir enerjinin görülme-

sidir. Bu noktada genel bilgilerimiz (muhtemelen, enerjinin korunumu yasasından destek alarak) "dur bir dakika" diye haykırır. "Hiçlikten bir şey elde edemezsin!" Söz konusu "bir şey" hiçliğe eşit olursa edersin. Kuantum dalgalanmaları, bir parçacığın ve eşleştiği bir anti parçacığın aynı anda ortaya çıkması ile ilgilidir. Bu, her zaman olur ve bu "sanal" parçacıklar genellikle doğrudan birbirlerinin içerisine ve hiçliğe çöker. Ancak her zaman değil. En az bir durumda işler biraz farklı yürümüş ve hiçlik yerine Büyük Patlama'yla evren meydana gelmiş olabilir. Bu varsayıma göre, evrenin toplam enerjisi sıfır olarak görünür. Stephen Hawking, bunu bir noktada basitleştirerek şunu öne sürmüştür: "Uzayda yaklaşık olarak türdeş olan bir evren olması durumunda, negatif çekim enerjisinin, maddenin temsil ettiği pozitif enerjiyi tamamen ortadan kaldırdığı gösterilebilir."[13] Diğer bir deyişle, evrenin kendisi, sonucu sıfır olan bir denklemdir. Bu da, evrenin nedensiz bir kuantum dalgalanması –hiçliğin eşit ve aynı zamanda zıt olan bir şeylere bölünme– ile başladığı fikriyle tutarlıdır. Günlük hayatta meydana gelen her şeyin bir nedeni olduğu varsayımı her zaman faydalıdır ve kuşkusuz bu durum avcı-toplayıcı atalarımız için de geçerliydi. Belki de bu basit hesap, evrenler için geçerli değildir. Belki de evrenler gibi şeyler açıklamaya kapalıdır. Bu bir bahane öne sürmek gibi görünebilir; peki, Tanrı'nın varlığının açıklanamamasından daha mı sorunludur?

Kuantum parçacıklarının ve evrenlerin birden meydana gelebildiği uzay-zaman boşluğunun varlığının nedeni hakkında elbette bir fikrimiz yoktur. Bu da bizi insan zihninin sorabileceği en temel sorulardan birisiyle karşı karşıya bırakır: Neden hiçlik yerine varlık var? Sonuç olarak bu soru, evren için olduğu kadar Tanrı için de geçerlidir. Neden hiçlik yerine Tanrı var? Neden başka bir Tanrı değil de, *bu* Tanrı? Tanrı'ya

başvurmak, neden hiçlik yerine varlık olduğu gizemini çözmemize yardımcı olmaz; yalnızca anlayışımızdaki bir boşluğun üzerini kapatır. Anlamadığımız bir şey için Tanrı, sözde bir açıklama haline gelir. Genel çıkarımımız mı? Evrenin varlığı, Tanrı'ya inanmamız için bir neden sunmaz.

Ilıman Bölge bilmecesi

Böyle bir nedeni başka bir yerde de arayabiliriz. Evrenin çeşitli yönleri, yaşam için şaşırtıcı –veya belki de şüpheli– bir biçimde uygundur. Evren biraz dahi farklı olsaydı, ne yaşam, ne de zihin evrilebilirdi.[14] Bazılarına göre bu durum, doğa kanunlarının, yaşamın ve zihnin evrilebilmesi için bu şekilde olduğuna ve Tanrı'ya inanan insanlar için, işlerin bu kadar yolunda gitmesinin arkasında Tanrı'nın olduğuna kanıt teşkil eder. Bu savın iki temel versiyonu vardır. Bir tanesi ve pek inandırıcı olmayanı, evrenin yaşam için özel olarak düzenlenmiş olmasıdır. Daha inandırıcı olmasına rağmen daha başarılı olmayan diğeri ise, daha temel bir seviyede olan fizik kanunlarını ve evrenin temel sabit değerlerindeki ince ayarı irdeler. İlk versiyona kısaca değinip, ikincisine yoğunlaşacağız.

İnce ayar savının ilk versiyonu, tüm makul zorluklara rağmen, dünyanın ve güneş sisteminin, yaşamın, aklın ve bilginin burada var olmasına izin verecek şekilde düzenlendiğini öne sürer.[15] İşler biraz bile farklı olsa, bunların hiçbirisi evrilemezdi. Bir örnek vereceğim. Bildiğimiz haliyle yaşam, sıvı suya bağımlıdır. Gezegen çok sıcak olsaydı, bütün sular buharlaşırdı. Gezegen çok soğuk olsaydı, bütün sular donardı. Buradan hareketle, yaşama ev sahipliği yapacak bir gezegenin ne çok sıcak, ne de çok soğuk olması gerekir. Bu durum, yaşamın evrileceği gezegenin türüyle ilgili birkaç kısıtlama getirir. Birincisi, bu gezegenin yörüngesinin, çevresinde dolaştığı yıldıza görece yakın bir bölgede olması gerekir. Buna "barı-

nılabilirlik bölgesi" veya "Ilıman Bölge" denilir; yani ne çok sıcak, ne çok soğuk; tam kıvamında. Yaşamı destekleyen bir gezegenin yörüngesinin aynı zamanda daireye yakın olması gerekir. Fazla eliptik olursa, zaman zaman Ilıman Bölge'nin dışına çıkılır ve yaşam sürdürülemez. İnce ayarın açık bir şekilde görüldüğü başka bir örnek ise, dünyanın çekiminin, atmosferin uçup gitmesini önleyecek kadar güçlü olması, fakat hareket eden canlıların ortaya çıkmasını önleyecek kadar da güçlü olmamasıdır. Bunlar ve diğer birkaç yönden, dünyanın yaşama mükemmel ve beklenmedik bir biçimde uygun olduğu görülür.[16]

Bu olağanüstü olguyu nasıl açıklayabiliriz? Açıklamalardan birisi, işleri Tanrı'nın bu şekilde ayarladığıdır. Ancak, bu önermeye karşı çıkan birçok fikir vardır. Bunlardan birisi, Tanrı'nın işleri sondan başa doğru düzenlediğidir: Dünya yaşam için özel olarak ayarlanmamıştır; yaşam dünya için özel olarak ayarlanmıştır ve evrim kuramı, bu ince ayarın nasıl meydana geldiğine açıklık getirir. Bununla ilgili bir itiraz, dünyanın bundan çok farklı olması durumunda, bildiğimiz haliyle yaşamın evrilemeyeceğini öne sürse de, bilmediğimiz bir yaşam büyük olasılıkla evrilirdi. İstatistiksel bir konuya da değinmemiz gerekir. Belirli bir gezegenin yaşanabilir olma olasılığı akıl almaz derecede düşük olabilir. Yine de, gördüğümüz gibi, birçok gezegen vardır! Bilim insanları, sadece bu galakside milyarlarca gezegen olduğunu belirtmektedir. Tamamen rastlantısal bir şekilde, bu gezegenlerin küçük bir azınlığı yaşamı destekleyebilir. Peki, bu kadar düşük bir olasılığa karşın, nasıl oldu da kendimizi yaşamı destekleyen gezegenlerden birisinde bulduk? Cevabı basit: Kendimizi bu gezegende bulmasaydık, başka bir yerde bulana kadar var olduğumuzdan bahsedemezdik! Bu durumda "antropik prensip" olarak bildiğimiz şey söz konusudur: Dünya hakkındaki

kuramlarımızın, dünyada var olduğumuz gerçeğiyle tutarlı olması gerektiği fikri. Antropik prensip, kendimizi yaşamı destekleyen bir gezegende bulduğumuz gerçeğini açıklamaz. Tek yaptığı, herhangi bir açıklamanın gerekmediğini gözler önüne sermektir.

İnce ayarlanmış dünya savına güvenli bir şekilde sırtımızı dönebiliriz. Bu konunun ikinci ve daha güçlü bir varyasyonuna geçelim. Fizikçiler iki düzine kadar temel fiziksel değişmez belirlemiştir. Işığın vakum ortamındaki hızı, yerçekimi sabiti, güçlü çekirdek kuvveti, zayıf çekirdek kuvveti ve proton-elektron kütle oranı. Bazıları, bu temel değişmezlerin dengesinin bıçak sırtında durduğunu; çok az farklı bir değere sahip olsalar, evrenin canlıların evrimine kesinlikle uygun olmayacağını öne sürer.[17] Örneğin, Büyük Patlama'nın kuvveti biraz daha düşük olsaydı, yıldızların ve gezegenlerin oluşmasından ve yaşamın evrilebilecek duruma gelmesinden uzun zaman önce evren kendi içine çökmüş olacaktı. Öte yandan, Büyük Patlama'nın kuvveti biraz daha fazla olsaydı, evren dağınık bir parçacık bulutundan biraz daha büyük olurdu ve yine, hiçbir yıldız veya gezegen –ve dolayısıyla yaşam– olmazdı. Ancak bunun yerine, Büyük Patlama'nın kuvveti, tam da yıldızların ve gezegenlerin oluşmasına olanak tanıyacak, böylece de canlıların evrilmesi için uygun bir ortam sağlayacak düzeyde olmuştur. Bu şekilde birçok kozmik rastlantı tespit edilmiş olup,[18] bunların hepsi aynı soruyu akla getirir: Evren neden yaşama göre hassas şekilde ayarlanmış gibi görünür?

Evrenin yaşam için ince ayarlı olması (varsayımsal), bu ince ayarı yapan kişinin Tanrı olduğu anlamına gelmese de, en yaygın çıkarım budur. Bazıları, öyküyü bir adım ileri götürerek, Tanrı'nın evreni özel olarak, akıllı varlıkların evrilip evreni inceleyecekleri ve bunu yaparken, evrensel yasala-

rın ve değişmezlerin parametrelerindeki rastlantılar sonucu oluştuklarını anlamaya başlayacakları şekilde yarattığını öne sürer. Böylece, kendi akıllarıyla Tanrı'yı bilmeye ve sevmeye yöneleceklerdir (olağanüstü zeki olanlar ise her durumda Tanrı'yı bilecek ve sevecektir).

İnce ayar savı, tasarım savının, biyolojik mekanizmaların karmaşıklığı yerine, doğa kanunlarına uygulanmış halidir. Bana göre, Tanrı'nın var olduğunu ileri süren savların en inandırıcı olanıdır. Ancak, bunu reddetmek için iyi nedenlerimiz de vardır ve bunların bazıları Darwinci ilkelere dayanır. İnce ayar savı Tanrı'nın varlığını gerçekten daha olası kılsa da, yokluğundan daha olası yapmıyor. Bu da tamamen, ince ayar savıyla karşılaşmamızdan önce Tanrı'nın varlığının ne kadar mümkün olduğuna bağlıdır. Bana öyle geliyor ki, evrim kuramı Tanrı fikrini son derece mantıksız kılmıştır. İnce ayar savı bu mantıksızlığı biraz hafifletebilse de, Tanrı'ya inanmanın gerçekten mantığa uygun olduğu bir noktaya getiremiyor.

Bu nedenle, bu sav işe yarasa da asıl amacına ulaşamayabilir. Peki, gerçekten işe yarar mı? Öncelikle evrenin gerçekten yaşam için yeterince uygun olup olmadığını sorgulamamız gerekir. Evren zaten canlı dostu olsa da, biraz daha dost canlısı olabilirdi. Bu gezegende yaşamış türlerin yüzde 99'undan fazlasının nesli tükenmiştir. Az sayıda türün ortadan kalktığı durumların yanı sıra, dünyanın yaşamı boyunca en az beş kez toplu tükenme meydana gelmiştir. Şimdiye dek, yaşam her zaman uçurumun kenarından geri dönmeyi başarmıştır. Yine de bu durum, işlerin böyle devam edeceği anlamına gelmez. Yaşam, sonunda mutlaka kaybedeceği sürekli bir savaş halindedir. Budistlerin söylediği gibi, bozulabilen her şey zamanın sonsuzluğunda bozulacaktır. Daha geniş bir bakış açısı ile, evrenin çoğu boşluktan oluşur ve evrendeki çoğu şey

–gezegenlerin çoğu da dahil– canlı yaşamına kesinlikle uygun değildir. Ama temel değişmezlerin, bu evrende bulunandan *daha fazla* yaşamın varlığına izin verecek farklı kombinasyonları olması son derece olasıdır. Bundan, Tanrı'nın yaşamdan hoşlandığı, fakat fazlasına tahammül edemediği sonucunu mu çıkarmalıyız?

Evrenin akıl veya zekâ için özel olarak ayarlandığı fikriyle ilgili olarak Bertrand Russell, "Kozmosun amacı zihnin evrilmesi ise, bu kadar uzun bir zamanda bu kadar az şey üretmesini bir yetersizlik olarak kabul etmemiz gerekir,"[19] demiştir. Yerel (dünyaya ait) eğilimlerle düşündüğümüzden, nicelikten çok niteliğin önemli olduğu öne sürülebilir, ancak evren bu ölçütte de yetersiz kalır. Şimdi de şunu ele alalım: Gözler sadece bu gezegende en az kırk kez evrilmiştir. Uçma yeteneği de birçok kez evrilmiştir. İnsandaki gibi bir düşünme yetisi ise, bildiğimiz kadarıyla sadece bir kez evrilmiştir. Buradan hareketle, evrenin zekâdan çok, gözlerin ve kanatların evrilmesi için tasarlandığı yönünde güçlü bir sav ortaya atılabilir.

Evrenin, canlıların üremesi için özel olarak ayarlandığı fikrinin daha temel bir sorunu vardır. Yaşam, var olabilecek tek şaşırtıcı şey değil, bu evrende görülebileceklerden sadece bir tanesidir. Bu yüzden, olası diğer evrenler de, canlılardan daha inanılmaz olmasa da, canlılar kadar inanılmaz şeyler; bu evrendeki fiziksel değişmezlerin kombinasyonu tarafından elenen, hayal bile edemeyeceğimiz türden şeyler ortaya koyabilir. Bizim evrenimiz, mantıklı bir şekilde yaşama elverişlidir ve yaşam inanılmazdır (en azından bana göre). Ancak, evrenin inanılmaz bir şeye elverişli olması, göründüğü kadar inanılmaz değildir, çünkü olası diğer evrenlerde bulunabilecek olası inanılmaz şeyleri hesaba katmıyoruz.

Dahası, evren gerçekten ince ayarlı olsa da, bizim için ayarlandığını nereden bilebiliriz? Evrenin canlıların evrimine uygun olduğu doğru olsa da, burada bulunan diğer tüm varlıklar için eşit derecede uygun olduğu da doğrudur. Bu yüzden, bizi daha az ilgilendiren yönlerinden çok, canlılar veya zihin için özel olarak ayarlandığını nereden bilebiliriz? Büyük yıldızlar için, periyodik cetveldeki ağır elementler için veya insan aklından çok insan teknolojisi için tasarlanmadığını nereden bilebiliriz? İnsanların sadece bir özelliğinden çok, türümüzün tüm yönleriyle çoğalması için ayarlanıp ayarlanmadığını nereden bilebiliriz? Gezegenimiz üzerinde çok fazla acı yaşanıyor ve bu durum acı çekme özelliğine sahip bir sinir sisteminin evrilmesiyle mümkün hale geldi. Bu açıdan, evren acı üretmeye ayarlanmış olabilir! Tüm bu savlar, kanıtlardan eşit derecede yoksundur. Canlılar ve akıl bize önemli gelir, çünkü bir akla sahip olduğumuzdan, bu konuda tarafsız davranamıyoruz.

Öyleyse, evren ince ayarlanmış olsa da, ne için ayarlandığını bilemeyiz. Bunun da üzerinde, bu ince ayarı kimin veya neyin yaptığını da bilemeyiz. Tanrı konusunda ortaya konulan deliller belirsizdir. Kozmolojik parametrelere ince ayar yapılması, örneğin, başka bir evrenden gelmiş, dünya yaratan gelişmiş bir uzaylı türü için de, Tanrı için olduğu kadar iyi bir delil oluşturabilirdi. Dünya yaratıcı uzaylıların ve evrenlerinin nereden geldiği sorulabilir. Güzel soru! İşte güzel bir soru daha: Tanrı nereden geldi? Ayrıca, tüm bu fikirleri görmezden gelsek dahi, olası tüm evrenler arasından neden insanlar, canlılar ve akıl için özel ayarlanmış olanın var olduğunu açıklamamıza Tanrı'nın gerçekten yardımcı olup olmayacağını sorgulamamız gerekir. Tanrı kuramı, olası tüm Tanrılar arasından, var olan Tanrı'nın neden evreni insanlar, canlılar ve akıl için özel olarak düzenleyen Tanrı olduğunu açıklayarak,

bu sorunun yerine yenisini koymak dışında bir şey yapar mı? Evrende karşımıza çıkan ince ayar gizemli görünebilir. Belki gerçekten de öyledir. Ancak, bir Tanrı'nın olduğunu düşünmek için herhangi bir neden sunmaz.

Çoklu evrendeki evimizde

İnce ayarlanmış evren savını reddetmek için, bazı güçlü nedenlere göz attık. Ancak, en güçlü nedene henüz değinmedik. Bu fikir, birçok fizikçinin, bizim evrenimizden başka evrenler de olduğu görüşünden ortaya çıkar. Birden çok, hatta sonsuz sayıda evren olabileceği görüşü günümüzde yaygındır.[20] *Çoklu evren hipotezi* olarak bilinen bu fikir, başta göründüğü kadar çılgınca veya mantıksız değildir. Daha önce de bahsettiğim gibi, birçok fizikçi, evrenin nedensiz bir kuantum dalgalanmasından meydana geldiğinden şüphelenir. Victor Stenger'in öne sürdüğü gibi, bu bir kez meydana geldiyse, birçok kez meydana gelmiş olabilir ve gerçekten de böyle olmuş olabilir. Neden olmasın?[21]

Öyleyse, çoklu evren olduğunu kabul edelim. Bu durum, ince ayar savıyla hangi açıdan ters düşer? Ters düştüğü nokta, farklı evrenlerde farklı temel fizik değişmezlerinin olabileceği olasılığından gelir. Bu parametreler, evrenlerin büyük çoğunluğunda canlıların evrilmesine uygun olmayacaktır. Ne var ki, yeterli evrenin olması durumunda, evrenlerin küçük bir alt kümesinde ve tamamen rastlantısal olarak, bu parametreler uygun olur. Bu durumda, bu özel evrenin uygunluğu artık mucize olmaz; evrenlerin yeterince fazla olması durumunda içlerinden birisinin yaşama elverişli olmaması mucize olur. Peki, aşırı ender görülen uygun evrenlerden birisinde olacak kadar şanslı olmamızın sebebi nedir? Bu noktada antropik prensibe geri dönüyoruz: Burada olup bu soruyu sorduğu-

muza göre, şanslı azınlığın içinde olması gereken bu evrendir.

Çoklu evren senaryosu doğruysa, evrenimizin canlıların evrimi için uygun olduğu gerçeğine hayret etmek, bir yandan birinin zoru başarıp lotoyu kazanmasına hayret ederken, diğer yandan milyonlarca farklı kişinin daha oynayıp kazanamaması gerçeğini kararlılıkla görmezden gelmek gibidir. Yalnızca kazanana odaklandığınızda, kimim kazanacağının Tanrı tarafından bir şekilde planlandığı sonucuna varmak oldukça çekicidir. Özellikle de kazanan siz olduğunuzda. "Tabii ki *birilerinin* kazanması gerekiyor" diye düşünürsünüz. "Fakat neden *ben*?" Sorun, bu soruyu cevaplaması için Tanrı'ya başvurmanızdır. Bu durumda, bir milyon kişinin arasından şans eseri kazanan kişi olduğunuz gerçeğine kafa yormak yerine, Tanrı'nın bir milyon kişinin arasından kazanan olarak sizi seçmesine kafa yormanız gerekir.

Çoklu evren varsayımının bir versiyonu da, evrenin ince ayarını açıklamak için Darwinci ilkeleri kullanır. Fizikçi Lee Smolin, evrenin gerçek anlamda evrildiğini öne sürmüştür.[22] Bu fikir çılgınca görünür, fakat şüphelerinizi bir süre askıya alırsanız, pek çılgınca olmadığına sizi ikna ederim. Smolin, bir süreci evrimsel olarak değerlendirmek için üç unsurun gerektiğini söyler: Çoğalma, kalıtım ve ayrışık uygunluk (bkz. Bölüm 2). Evrenlere uygulandığında, bunun ima edecekleri şöyle olacaktır. İlk olarak, evrenlerin diğer evrenlerin oluşumunu sağlamasının bir yolu olması gerekir (çoğalma). İkinci olarak, bu "yavru" evrenlerin fiziksel parametrelerinin, "ebeveyn" evrenlerin parametreleriyle birebir aynı olmasa da, bunlara çok benzemesi gerekir (kalıtım). Üçüncü olarak ise, bazı evrenlerin diğerlerinden daha fazla yavrulaması gerekir, yani bazı farklı parametrelere sahip olan evrenler, diğer ev-

renlerden daha uygun veya daha doğurgan olmalıdır (ayrışık uygunluk).

Kulağa garip gelse de, bu koşullar olanaksız değildir. Gezegenlerin kendilerini nasıl çoğaltabileceği konusuyla başlayacağız. Cevap, kara delik olgusunda saklıdır. Büyük bir yıldız patlar (bu olaya süpernova denir) ve kalıntıları kendi çekim güçlerinin etkisiyle çökerek sonsuz ölçüde küçük ve aşırı yoğun bir nokta haline gelir ve böylece bir kara delik oluşturur. Kara deliğin çekim gücü o kadar büyüktür ki, bir kara delikten ışık dahi kaçamaz. Birçok fizikçi, evrende bir kara delik oluşumunun, yeni bir evrenin Büyük Patlama'sına yol açtığını öne sürmüştür. Buradan hareketle, bizim evrenimiz başka bir evrendeki bir kara deliğin ürünü olabilir. Belirli bir evrenin temel değişmezleri birçok büyük yıldızı içerecek şekildeyse, o evren sonunda kara delikler içerir ve birçok yavru evren doğurur (ayrışık uygunluk). Bu yavru evrenlerin ebeveynlerine yeterince benzemesi halinde (kalıtsallık), bunlar da birçok yavru evren meydana getirir. Bu "doğurgan" evrenler sonunda çoklu evrende baskın hale gelirken, daha az doğurgan olanlar geri plana çekilir. Böylece, gerçek bir evrim sürecine tanıklık ederiz. Bu kuram doğruysa, evrenimiz büyük yıldızlar ve kara delikler üretmek için doğal seçilim tarafından "tasarlanmıştır"; insanlar, canlılar veya akıl üretmek için değil. Bunlar, kozmolojik evrimin yalnızca yan ürünleridir.[23]

Smolin'in kuramı başta olağandışı gelebilir ve beklendiği gibi oldukça tartışmalıdır. Yine de, bu durumun şimdiki amaçlar açısından bir önemi yoktur. Yanlış olduğu ortaya çıksa da, bir kuram felsefi açıdan önemli olabilir. Kozmolojik evrimin prensipte mümkün olması, evrenin (görece) canlı dostu olmasının tek açıklamasının Tanrı olmadığını ima eder. Böylece, evrenin canlılara uygun olması, mantıklı tek açıkla-

ma olarak Tanrı'yı görmez. Tıpkı, organizmaların oluşumunun (akıllı veya akıllı olmayan) bir tasarımcı gerektirmemesi gibi, doğa yasalarının çok ince bir şekilde ayarlanmış olması, (Tanrısal veya Tanrısal olmayan) bir ince ayarcının varlığını gerektirmez. İnce ayar savı, Tanrı'ya inanmayı mantıklı kılma amacına ulaşamamaktadır. Tanrıcıların kendilerine bir kez daha şunu sorması gerekir: İnanmak için ne gibi nedenlerim var?

Boşluğa dikkat

Bu bölüme, Tanrı'nın evrimsel süreçte yeri olmadığını öne sürerek başladım. Artık yaşamın başlangıç düğmesine basmakta veya yaşamın evrilebileceği bir gezegen meydana getirmekte de Tanrı'nın herhangi bir rolünün olmadığını keşfetmiş bulunuyoruz. Ancak hâlâ girebileceğimiz başka bir yol var. Bu noktaya kadar bakışımızı fiziksel evrenle sınırladığımız iddia edilebilir. Peki, fiziksel varlığı olmadığı söylenen alan –aklın alanı– ne olacak? Birçok insanın evrim konusundaki görüşü altı kelimeyle özetlenebilir. "Vücut için evet, akıl için hayır." Darwin'den bu yana, bazıları vücudun evrimin bir ürünü olduğunu kabul etmiş, fakat insan bilinci veya ahlak ve estetik duygusu gibi belirli zihinsel melekeler için bu durumu reddetmiştir.[24] Örneğin, birçok Katolik düşünür, evrimin büyük ölçüde bilim insanlarının anlattığı biçimde gerçekleştiğini, fakat bu süreç içerisinde bir noktada Tanrı'nın bir hominid çifti seçip, bunlara özgür iradeyle ve iyi ile kötüyü ayırt etme bilgisiyle donatılmış ölümsüz bir ruh yerleştirdiğini öne sürmüştür. Türümüz, Tanrı'nın evrim geçiren ruhsuz bir maddenin soyundan ilk insanları yarattığı tam bu anda ortaya çıkmıştır. Bu andan sonra Tanrı, her bir insanın ruhunu doğrudan ve bir anda yaratmıştır.[25]

Doğal seçilim ilkesini keşfedenlerden birisi olan Alfred Wallace, insan beyninin veya aklının evrim sürecinin bir ürünü olduğunu reddeden ve bunların ilahi bir yaratıcının sanatı olması gerektiğini öne süren ilk kişilerden biriydi. Başta, aklın doğal yollarla açıklanabileceğini düşünmüş, fakat daha sonra (Darwin'i büyük ölçüde hayal kırıklığına uğratarak) bu tutumunu değiştirmiştir. Wallace'ın temel savı, üreme konusunda hiçbir üstünlük sağlamayan ve dolayısıyla evrilmiş olamayacak zihinsel yetilere sahip olduğumuz yönündeydi. Oluşturduğu evrilemeyen özellikler listesi, dil, matematik, soyut akıl yürütme, müzik, estetik duygusu ve ahlakı içeriyordu. Ayrıca, bu yetiler evrimsel işlevlerden yoksun olmakla kalmaz, aynı zamanda bunları kullanmayan insanlarda da bulunabilir. Wallace, "yabani" insanların sonatlar bestelemediğini, satranç oynamadığını, kalkulus kullanmadığını, ancak bunların hepsi için yeterli bir kapasiteye sahip olduğunu dile getirmiştir. Bu fikrini şöyle öne sürmüştür:

> Önümüzdeki delillere göre, goril beyninden biraz daha büyük bir beyin, yabani insanların sınırlı zihinsel gelişimi için yeterlidir ve bu yüzden kabul etmeliyiz ki, gerçekten sahip olduğu bu büyük beyin, temelinde her bir türün isteklerine tam olarak uygun bir yapılanma sağlayan ve bu isteklerin ötesine kesinlikle geçmeyen evrim yasalarının herhangi biri tarafından geliştirilmiş olamaz.
> Doğal seçilim, vahşi insana maymunun beyninden sadece birkaç derece üstün bir beyin de bahşedebilirdi; ne var ki, vahşinin gerçekte taşıdığı beyin, bir filozofunkinden çok az aşağıdadır.[26]

Modern insana bu sözler ırkçı gelebilir –zaten öyledir de– fakat ilkel olarak tanımlanmış insanların da Avrupalılar ile karşılaştırılabilecek düzeyde bir zekâya sahip olduğu fikriyle

Wallace, çağdaşlarından kayda değer bir şekilde daha az ırkçıydı. Her durumda, asıl soru şudur: Zihinsel melekelerimiz evrilmiş olamazsa, bunlara sahip olmayı nasıl başardık? Wallace, bu soruya çok ilginç ve son derece mantıksız bir yanıt vermiştir. Bu özelliklerin bize seçici bir üstün akıl tarafından verildiğini öne sürmüştür.

> Bu tür bir olgudan çıkaracağım sonuç, bizden daha üstün bir aklın, tıpkı insanın birçok hayvan ve bitki türünün gelişimine rehberlik etmesi gibi, insanın gelişimine belirli bir doğrultuda ve özel bir amaçla rehberlik ettiğidir.[27]

Diğer bir deyişle, Wallace'a göre akıl doğal seçilimin değil, doğaüstü seçilimin bir ürünüdür. Wallace'un görüşünün özellikle bu yönünü kimse benimsememişse de, aklın belirli özelliklerinin evrilemez, bu yüzden de ilahi müdahalenin sonucu olması gerektiği savı, Wallace tarafından öne sürüldüğünden bu yana düşünsel görünümün düzenli bir özelliği olmuştur. Örneğin, 1970'lerde Anglikan rahibi olmak için Cambridge Üniversitesi'ndeki profesörlük görevinden istifa eden teorik fizikçi John Polkinghorne tarafından yakın bir zamanda yinelenmiştir. Polkinghorne, dışarıdan desteklenmeyen doğal seçilimin, aklımızı yalnızca günlük yaşamın uyumsal zorluklarıyla başa çıkmak için gerekli becerilerle donatabileceğini öne sürer. Bunlar sahip olduğumuz tek beceriler midir? Kesinlikle hayır! Polkinghorne özellikle de aklın; matematik, kuantum fiziği ve görelilik kuramının, hayatta kalma şansımız veya genlerimizi sonraki nesillere aktarma olasılığımız üzerinde hiçbir etkisi olmayan gerçeklerini idrak edebilmesinden etkilenmiştir. Bu yeteneklerin, zihinlerimizin doğal seçilimin ürünü olmadığını ispatladığını öne sürer. Bunlar, Tanrı'nın tasarımının ve sevgisinin varlığının kanıtıdır.[28]

Şimdi bu savları değerlendirelim. Öncelikle, vücudun evrimin ürünü olup, aklın veya ruhun böyle olmaması, Darwinizmin (deyim yerindeyse) ruhuna ters düşer. Bu savlar insan organizmasının iki kısmının ortaya çıkışı ve insan aklı ile diğer hayvanların akıllarının arasında radikal bir süreksizlik varsayar. Bu gibi süreksizliklerin, evrim kuramıyla mantıksal tutarsızlığı olmasa da, Darwin'den sonra büyük bir şüpheyle incelenmesi gerekir. İnsan aklının doğal seçilim sürecinin dışında olduğunu öne sürmek istiyorsak, bu savımızı güçlü temeller üzerine oturtmamız gerekir. Evrimi dinsel inançlarla bağdaştırma isteği yeterli değildir.

Peki, bu savlar ne kadar güçlüdür? Aslına bakarsanız, en zayıf savlar değildirler, fakat Tanrı'ya zaten inanmayan birisini etkileme olasılıkları düşüktür. Modern evrimci psikologlara göre, zihnin temel tasarımı, organizmanın işlevsel olarak karmaşık olan herhangi başka bir özelliği gibi, taşıyıcılarının uygunluğunu güçlendiren değişkenlerin zamanla bir araya gelmesinin ürünüdür. Estetik duygusu, dil edinme kapasitesi ve temel matematik bilgisi[29] gibi, Wallace ve diğerlerinin hiçbir evrimsel işleve sahip olmadığını iddia ettiği birçok beceri için inandırıcı evrimsel açıklamalar öne sürülmüştür. Bölüm 11'de inceleyeceğimiz gibi, insan ahlakının oluşumunu saptama yolunda da büyük atılımlar gerçekleşmiştir. Ciddi miktarda saygı toplayacak kadar mantıklı Darwinci açıklamalar üretmenin mümkün olması, tek başına bu zihinsel kapasitelerin akıllı bir tasarımcıya (veya tasarımcılara; Hume'un tasarım savı eleştirisini unutmayalım) inanılmasını zorunlu kıldığı fikrinin altını oymaktadır. Tanrıcıların savları tüm etkilerini yitirmektedir.

Yine de, insan zihninin, hayatta kalma veya üreme ile herhangi bir ilgisi görünmeyen birçok şey yapabildiği gerçeğini göz ardı edemeyiz. Polkinghorne'un da belirttiği gibi, buna

ileri matematiği, kuantum fiziğini ve görelilik kuramını anlamak da dahildir. O halde, zihnin Tanrı'nın bir armağanı olduğu sonucuna mı varmalıyız? Hayır. Beynimizi, tasarımında bulunmayan şeyleri yapması için eğitebiliriz (yani, beynimiz bunlar için kendini eğitir). İnsan beyni, örneğin gitar çalmak veya futbol maçlarının skorlarını ezberlemek için tasarlanmamıştır, fakat bu amaçlar için kullanılabilir. Tamamen aynı şekilde, insan beyni karmaşık matematiği, kuantum fiziğini veya görelilik kuramını anlamak için özel olarak tasarlanmamıştır, fakat diğer amaçlarla seçilen psikolojik yetiler bu işlere atanarak, bütün bunlar anlaşılabilir. İnsanların bunu başardığı gerçeği artık ne bir sırdır, ne de bisiklet sürmenin öğrenilmesine veya tornavidaların zarf açacağı olarak kullanılmasına kıyasla Tanrı'nın varlığının daha iyi bir kanıtıdır.

Tam da görelilik kuramı ve kuantum mekaniği konusuna değinmişken, modern bilimin bu ikiz direklerini herkesin anlayamayacağını da belirtmemiz yerinde olacaktır. Bu durum, herkesin aklının Tanrı'nın bir armağanı olmadığı anlamına mı gelir? Ayrıca, akıl gerçekten Tanrı'nın bir armağanıysa, görelilik kuramını ve kuantum fiziğini neden daha iyi kavrayamıyoruz? Aklın kavramakta neredeyse yetersiz kaldığı bilgi alanları neden var? Kuantum fiziği, sezgilerimize o kadar aykırıdır ki, uygulayanlar bile doğru dürüst anlamadıklarını söylerler. Tanrı'nın, zihinsel melekelerimizi, özellikle gerçeğin temel niteliklerini idrak edebilmemiz amacıyla yarattığı varsayımıyla bunu açıklamak zordur. Bunun aksine, evrimsel bir açıklama bu verileri kolayca anlamlandırabilir. İnsan zihni, kendi boyutlarındaki dünyayı, hareket eden cisimleri ve yürüyerek erişilebilen mesafelerin dünyasını anlamak için evrilmiştir. Bu zihin, atom altı dünyayı (veya maddenin güçlü bir çekim alanında ya da ışık hızına yaklaşırken gösterdiği davranışı...) anlamak gibi son derece farklı şeyler yapmak

için kullanıldığında hantallaşıyor ve bu işleri ancak noksan olarak gerçekleştirebiliyor. Gerçekliğin bu uzak alanlarını anlama güçsüzlüğümüz, tam da aklımızın doğal seçilimin bir ürünü olması durumunda bekleyeceğimiz şey olurdu.

Bilinç sorunu

İnsan aklının kapasitesini doğal yollarla açıklayabilsek de, hâlâ bir sorunumuz vardır. Bu kapasite, evrilmiş bir beynin işlemesinden başka bir şey değilse, bilincin varlığını nasıl açıklayabiliriz? İnsanlar hareket eden cisimlerden başka bir şey değilse, gülün kokusunun, portakalın tadının, güneşin kızıl batışının görüntüsünün nasıl farkında olabiliriz? Yalnızca cisimden ibaret olan bir şey, herhangi bir şeyin nasıl farkında olabilir? Wallace, farkında olamayacağını ve sadece cisimden öte bir şey olmamamız gerektiğini öne sürmüştür.

> Bir element veya bir molekül üzerinde birleşmiş bin element aynı şekilde bilinçsizdir. Bir, iki veya bin adet farklı elementin bir araya gelerek oluşturduğu daha karmaşık bir molekülün, herhangi bir şekilde kendini bilen bir varlık ortaya koyma eğilimi göstermesine inanmamız mümkün değildir. İşler son derece farklıdır.[30]

Evrim kuramı, madde kümelerinin, çevrelerindeki dünya üzerinde bilgi edinecek ve bunu kendi davranışlarını yönetmek için kullanacak şekilde nasıl bir araya geldiğini açıklayabilir. Ne var ki, bu bilgi işlem cihazlarının neden bilince sahip olduğunu sorgulayan daha temel bir soruyu yanıtlayamaz. Madde, belirli bir biçimde bir araya gelip işlev kazandığında neden bilinçli olma kapasitesine sahip olduğunu açıklayamaz. Teolog Richard Swinburne'ün sorduğu gibi, doğal seçilim bizi oluşturan tek şeyse, neden hissiz robotlar değiliz?[31]

Birçok kişiye göre, bizde maddeden fazlasının olduğunu kanıtlayan bilinçtir. Birçok kişiye göre, fiziksel olmayan bileşeni açıklamanın tek yolu Tanrı'ya başvurmaktır.

Bilinci açıklamak kesinlikle zor, belki de olanaksızdır.[32] Bu noktada iki soru sormamız gerekir. İlk olarak, Tanrı'ya başvurmak sorunu çözmemize katkıda bulunur mu? İkinci olarak ise, bilinci açıklayamasak da, bunun doğal bir olgu olduğunu kabul etmek için herhangi bir neden bulabilir miyiz? Maalesef, Tanrıcı için ilk sorunun yanıtı "hayır"; ikinci sorununki ise "evet"tir. Tanrı'ya başvurmanın, bilincin gizemini çözmeye yardımcı olup olmayacağını sorgulayan ilk soru ile ilgili olarak, şunu sormakla başlayabiliriz: Tanrı neden madde dışı ruhları, aksi takdirde dağlar veya çamur kadar bilinçsiz olacak, hareket eden evrilmiş madde yığınlarına hapsetmek istesin? Özellikle hangi anlamları içerdiğini düşündüğünüzde, bu biraz garip gelebilir. Tanrı muhtemelen, ruhun doğasını, ruhun istek ve arzularının, madde yığınlarına evrimin şart koştuğu hayatta kalma ihtiyaçları ve davranışları ile örtüşecek biçimde tasarlamıştır. Tanrı'nın, örneğin kar tanelerine insanlara yaptığı gibi birer ruh vermesini ve hayattaki yerlerine –kristal şekilleri oluşturup usulca yere inme arzusuna– uygun bir psikoloji ihsan etmesini garip kılan nedir? Tanrıcının sorması gereken diğer bir soru da şudur: Bilinci Tanrı yarattıysa, Tanrı'nın bilinci nereden geldi? Tanrı'nın bilinçli olduğunda hemfikirsek, insanın bilincini, Tanrı'nın bilinçli yaratım eylemi üzerinden açıklamak bizi döngüsel ispat yanılgısına götürmez mi? Bu, diğer bir deyişle, tam da açıklanmaya çalışılan bilincin varlığının önceden kabul edilmesidir. Bilinci (veya dünyadaki herhangi başka bir şeyi) tam olarak anlamış olmayabiliriz, fakat bir sonucun açıklamasının, o sonucun "büyüsü" olduğunu düşünmenin bir mantığı yoktur. Tanrıcı açıklamanın özünde işte bu "büyü" vardır. Bilgimiz-

de boşlukların bulunduğu yerlerde, bizden daha bilgisiz olan eski halkların herhangi bir dayanağı olmayan cevaplarına sığınmaktan çok, bilgisizliğimizi kabul etmemiz gerekir.

Tam olarak nasıl olacağını bilmesek de, bilincin doğal bir olgu olduğunu kabul etmemiz için nedenler bulup bulamayacağımızı sorgulayan ikinci soruyla ilgili olarak ise, tek başına maddenin bilince sahip olmasını düşünmenin ne kadar zor olacağını kabul etmekle başlamamız gerekir. Bu sorunun çözümü için, bilince sahip olan, doğa dışı başka bir "varlığa" (akıl veya ruh) başvurmak sorunu çözmez; yalnızca sorunun yönünü değiştirir. Madde dışı bir varlık bilinçli olma özelliğine sahip olabilirken, maddesel bir varlığın bilince sahip olamaması herhangi bir sorun teşkil etmiyorsa, bunun tek sebebi, bu maddeyi, dolaylı olarak bilince sahip olabilecek bir varlık olarak tanımlamamızdır. Madde dışı akıllı bir varlığın bilince sahip olabileceğini öne sürebiliyorsak, bunu madde için neden söyleyemeyelim? Aslında ikinci seçenek tercih edilebilir, çünkü madde dışı bir şeyin maddesel dünya ile nasıl etkileşebileceğini (örneğin, fiziksel olmayan bir akıl ile fiziksel bir bedenin davranışlarının nasıl yönetilebileceğini) açıklama sorununu bir kenara iter. Böylece, bilincin doğal bir olgu olduğu görüşünü benimsememiz için güçlü bir nedenimiz olur. O halde aklın, beyinle etkileşim içinde olan fizik dışı bir tür varlık olmaktan çok, evrimleşmiş bir beynin etkinliği olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bunu kabul ettiğimiz anda ise, çok ilginç bir şey olur. Aklın, Tanrı'nın varlığının bir kanıtı olduğu savıyla başladık. Ancak, akıl fiziksel bir organın –beynin– kapasitesiyse, aslında bu savın tam tersi olur: Tanrı'nın varlığına karşı kanıt teşkil eder. Her şeyden önce, aklın varlığının beyne bağlı olması, aklın ancak beyin var oldukça varlığını sürdürebileceğini ve dolayısıyla, ölümden sonra yaşam olamayacağını gösterir. (Bölüm 8'de bu konuyla ilgili daha

fazla şey söyleyeceğim.) Tanrı'nın bize ölümden sonra devam eden bir yaşam bahşettiği fikri, çoğu kişinin Tanrı algısının ayrılmaz bir parçasıdır. Aynı şekilde, beynin bir etkinliği olarak akıl olgusu, çoğu inananın sahip olduğu Tanrı kavramıyla çelişmektedir. Ne var ki, inananlar, aklın ölümlü olduğu ve bu yüzden Tanrı'yı çok daha mantıksız kıldığı gerçeğini görmezden gelme eğilimindedir.

Bu, daha da kötüye gider. Aklı bir uyarlanma, genleri çoğaltmak için tasarlanmış bir mekanizma olarak görmeye başladığımız anda, Tanrı'nın insan aklı ile uzaktan ilgili bir şey olduğu fikri dahi, bir zamanlar sahip olduğu gücü yitirir. *Nature* dergisindeki bir yazının ortaya koyduğu gibi:

> Evreni yaratma yeteneğine sahip bir varlığın aklının, Afrika savanasında toplumsal kümeler içerisinde yaşamaya uyum sağlamış iki ayaklı bir maymun ile aynı duygusal yapıları ve algısal çerçeveyi taşıyor olması en baştan olasılık dışıdır.[33]

Akıl, oldukça şeffaf bir biçimde, bir organizmanın hayatta kalması, çoğalması ve soyunu geliştirmeye yardımcı olması için tasarlanmış bir düzenektir. Bu durum, insanların ve diğer hayvanların akılları için mantıklıdır; bizler, bu tür düzenekleri bir araya getiren bir evrim sürecinin ürünleriyiz. Yaratılmamış ve her şeye gücü yeten bir Tanrı neden böyle bir şeye benzesin?

Evrimsel bakış açısından akıl, Tanrı'nın bu kadar mantıklı görünmesine neden olan sezgilerden bazılarının temelini çürütür. Fizikçi ve bilim yazarı Paul Davies[34] gibi bazı kişiler, evrenin akıl içermeyen bir rastlantının ürünü olamayacak kadar düzenli olduğunu ve bu yüzden, çevremizde gördüğümüz düzenin altında yatan bir akıl veya zekânın olması gerektiğini öne sürer. Yine de, evrimsel açıdan bakıldığında,

doğadaki düzenin *sebebi* akıl değildir. Akıl, doğadaki düzenin bir *örneğidir*. Bu yönden, geri kalan her şeyin açıklaması olmaktan çok, açıklanması gereken bir şeydir. Aklı bir uyarlanma olarak gördüğümüzde, her şeyin en sonunda akla veya akıllı bireylere dönüşmesi gerektiği fikri, gözlere, kanatlara veya bakteri kamçısına dönüşmesi gerektiği fikriyle neredeyse eşit düzeyde inandırıcı ve mantıklı görünmeye başlar. İlk bakışta akıl ve bilinç, bir yaratıcının varlığını gösterir gibi görünür. Yakından baktığımızda ise böyle değildir. Tanrı'yı öncekinden de mantıksız bir hale getirir.

Sonuç

Bu bölümde, Tanrı'ya evrim süreci dışında bir rol biçmek için yapılan üç girişimi inceledik: Cansız doğaya hayat üflemek, hiçlikten canlı dostu bir evren çıkarmak ve sadece hareket eden maddelerin olduğu bir dünyaya akıl ve bilinç aşılamak. Her bir girişim yetersiz kalmış ve her durumda evrim kuramı buna katkıda bulunmuştur. Daha genel bir noktaya da değinmemiz gerekir. Bu bölüm boyunca baş ettiğimiz eski bir tanrıbilim alışkanlığı var: Bilimsel açıklamalarda bulunan tüm boşluklara Tanrı'yı yerleştirmek. Böyle savlara *Boşlukların Tanrısı* denilmektedir. Boşlukları, Tanrı'nın varlığının delili olarak kullanmak riskli bir stratejidir. Öncelikle, gerçekten bir boşluk varsa (ki genellikle yoktur), Tanrı'nın uygun bir dolgu maddesi olduğunu düşünmemiz için bir neden yoktur. İkinci olarak ise, bilimin, bir zamanlar doldurulmaz gibi görünen boşlukları doldurmak gibi kötü bir alışkanlığı vardır. Aynı şekilde, boşluk savı, Tanrıcıları utanç verici bir karşı ispat olasılığıyla karşı karşıya bırakır ve birçok tanrıbilimci böyle bir risk almamayı tercih eder. Bunun yerine, Tanrı'yı kendi dünya görüşleri içerisine yerleştirmenin başka yollarını arar-

lar. Örneğin, on dokuzuncu yüzyılda yaşamış ("Boşlukların Tanrısı" sözünü ortaya atan) vaiz Henry Drummond'a göre, Tanrı'yı evrenin bilimsel açıklamasındaki boşluklarla sınırlamak yerine, *tüm* doğanın yaratıcısı olarak görmemiz gerekir. Asıl sorun ise, "Tanrı'nın işine" evrimin gözlüklerinden baktığımızda, çok eski bir sorunun yeni bir versiyonuyla yüz yüze gelmemizdir: Bir Tanrı varsa, dünyada neden bu kadar acı var? Şimdi ele alacağımız konu bu.

Bölüm 6

DARWIN VE KÖTÜLÜK SORUNU

Evrim kuramının ve doğal seçilimin verilerinin işaret ettiği Tanrı, nasıl olursa olsun, sakla samanı, gelir zamanı diyen Protestan Tanrısı değildir. Kendi ürettiklerini umursayan sevecen bir Tanrı da değildir. ... Galapagos'un Tanrısı dikkatsiz, müsrif, ilgisiz ve neredeyse şeytanidir. Kesinlikle kimsenin ibadet etmeye istekli olacağı türden bir Tanrı değildir.
— David Hull (1991), s. 486

Doğada işe yarar uyarlamalar bulmak için harcanan gayretin onda biri Yaratıcının karakterini karalamak için delil toplama amacıyla kullanılsaydı, neredeyse istisnasız bir şekilde, yok eden ve yok edilen olarak ayrılan ve korunmak için gerekli melekelerden yoksun bırakıldıklarından bin türlü kötülüğe yem olan daha aşağı hayvanların tamamının varlığı içerisinden bunu destekleyen bir yorum çıkarılamaz mıydı?
— John Stuart Mill (1874), s. 58

Evrenin bildiğimiz kısmında büyük bir adaletsizlik vardır ve genellikle iyiler acı çekerken kötüler kazanır. Hangisinin daha rahatsız edici olduğuna ise kimse karar veremez.
— Bertrand Russell (1957), s. 13

Sorun nedir?

Bu bölüme dek ulaştığımız başlıca sonuç, evrim kuramının, Tanrı'ya inanmak için öne sürülen en güçlü nedenlerden bazı-

larını çürüttüğüdür. Tüm yaptığı bu olsa da, daha fazla ilerlemeden önce bunun önemsiz bir çıkarım olmadığını göz önünde bulundurmamız gerekir. Sonuç olarak, bir şeye, inanmak için nedeniniz olmadan inanmanız mantıksızdır. Ancak, her durumda evrim kuramı, inancın nedenlerini ortadan kaldırmaktan fazlasını yapar; inanmamak için de olumlu nedenler ortaya koyar. Bunlardan bazılarına zaten değindik: Doğanın tasarım yetersizlikleri, belirli Tanrı kavramlarına, özellikle de Yaratılışçıların ve Tanrıcı Evrimcilerin her şeyi idare eden yaratıcı kavramına karşı delildir. Ancak, evrimi kabul eden, fakat bunu bir Tanrı inancıyla bağdaştırmak isteyen kişi için başka bir zorluk daha vardır: Tanrı evrim sürecine doğrudan müdahale mi etmiştir, yoksa her şeyi ayarladıktan sonra arkasına yaslanıp olanları mı izlemiştir? Bu, asırlık "kötülük sorunu"na, Tanrı'nın varlığına karşı bir sav olarak yeni bir yaklaşımdır.[1] Bu sorun, tek bir basit soruda özetlenebilir: Tanrı varsa ve iyiyse, dünyada neden bu kadar fazla kötülük ya da acı var?

Evrim kuramı, geleneksel kötülük sorununu alevlendirir. Dünyadaki yaşamın tarihi, kıyım ve israfın; büyük ve kanlı bir varoluş savaşının tarihidir. Evrim oyunu ise binlerce değil, milyarlarca yıldır sahnelenmektedir. Kısacası, kötülük sorunu herhangi bir kişinin düşündüğünden çok daha büyüktür. Dahası, evrimin bakış açısı, sadece kendi türümüzün üyelerine odaklanma eğilimimize karşı koyarak, insan-olmayan hayvanların uzun evrim saati boyunca yaşadığı acılara dikkatimizi çeker. Kötülük, Darwin'den önce bir sorunsa, artık bin kat büyük bir sorundur.

Ateizmin öldürücü savı

Kötülük sorunu Tanrıcıları binlerce yıldır meşgul etmektedir. Bu konunun zorluğu, kötülük ve acının varlığının, her şeyi

bildiği, her şeye gücünün yettiği ve mutlak iyi olduğu varsayılan bir yaratıcı olgusuyla örtüştürülmesidir. Tanrı bilinecek her şeyi biliyorsa, bu gezegen (ve olasılıkla diğerleri) üzerinde meydana gelen tüm acı ve ıstıraptan haberdar olması gerekir. Mutlak iyiyse, bu acı ve ıstırabı ortadan kaldırması gerekir. Ayrıca, Tanrı'nın gücü her şeye yetiyorsa, bunu yapmaya da gücü yeter. Ancak, acı ve ıstırap varlığını sürdürmektedir. Neden? Tanrı bu duruma neden müdahale etmez? Onun, bir yaprağın düşmesinden bile haberdar olan bir Tanrı olduğunu unutmayın. Asıl sorun, Tanrı'nın araya girip işleri yoluna koyması değildir. Olası tüm evrenleri Tanrı yaratmışsa, kötülüğü barındıranı neden hepsinden önce yarattı? Buradan hareketle, bir evreni neden yarattı? Büyük olasılıkla bunu yapmak zorunda değildi. Ancak, yine de yaptı ve bu yüzden dünyada olan biten her şeyden sorumludur. Ancak Tanrı'nın yokluğunun Tanrı'yı haklı çıkaracağında Albert Einstein'a katılmak yerinde olabilir.

Tanrı kavramının doğası ile kötülüğün varlığı arasındaki çatışma, düşünen Tanrıcılara birkaç seçenek sunar, ancak bunlardan hiçbiri çekici değildir. Bir tanesi, Tanrı'nın kötülüğü önleyecek güce sahip olmadığını kabullenmektir. Bir diğeri ise, Tanrı'nın mutlak iyi olmadığını kabullenmektir. Hatta kötü olduğunu! Belki de Tanrı'nın kötü olmaktan çok, ilgisiz olduğunu kabullenmek gerekir. Dünyada karşımıza çıkan acılar bizim için önemlidir, fakat belki de büyük resme baktığınızda, pek de önemli olmayabilir. Belki de bizler yalnızca Tanrı'nın oyuncağıyız ve o da, bizim bir bilgisayar simülasyonuyla yapabileceğimiz deneyler gibi, bizimle kayıtsız bir şekilde deneyler yapıyor. Son seçenek ise, en başından beri Tanrı hakkında yanılmış olmamızdır; son birkaç bin yıldır korkunç bir hata yapıyoruz ve aslında Tanrı diye bir şey yok.

Kötülük savının hükümlerinin tüm ateistler tarafından kabul görmemesine dikkat etmekte fayda var. Richard Dawkins, kötülük sorununun "sadece iyi bir Tanrı'nın varlığına karşı bir sav" olduğunu öne sürerek, "doğaüstü bir tür zekânın varlığına inanan daha eğitimli bir kişi için, kötülük sorununu aşmak çocuk oyuncağı"[2] demiştir. Kuşkusuz, kötülük sorunu Tanrı'nın yalnızca bir yönü için geçerlidir savı, –her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve mutlak iyi Tanrı– özelliklerinin birini veya birkaçını aradan çıkarmak için çekici bir seçenek gibi görünür. Çoğu Tanrıcı'nın, konu hakkında düşünmeden önce, Tanrı'nın gücünün her şeye yettiği, her şeyi bildiği veya mutlak iyi olduğu konusunda net bir fikri olmadığından, küçültülmüş bir Tanrı algısını benimsemekle kaybedecekleri çok az şey vardır. Ama bu, maalesef o kadar da basit değildir, çünkü yakından bakıldığında, böyle bir kavramın içerimleri birçok yaygın dinsel uygulamanın ve davranışın temellerini çürütür. Tanrı'nın gücü her şeye yetmiyorsa, sizi veya sevdiklerinizi kollayacağına nasıl güvenebilirsiniz? Tanrı'nın gücü her şeye yetmiyorsa, buyruklarını eleştirel bir incelemeden ve gerekli durumlarda gözlemsel bir sorgulamadan geçirmeden kabul etmek için bir neden var mıdır? Diğer bir deyişle, hiçbir kanıtı olmayan bir şeye neden inanalım? Son olarak, Tanrı iyi değilse, ona neden tapalım veya itaat edelim? Aslında, Tanrı kötü olsaydı ona itaat *etmemeyi* gerektiren ahlaki bir yükümlülüğümüz olmaz mıydı?[3] Kötülük sorunu, asla Dawkins'in öne sürdüğü kadar önemsiz değildir. Tanrı inancını tam kalbinden vurur.

Darwin ve kötülük

Kötülük sorunu, ateizme geçişte büyük bir rol oynamamıştır. Ancak, birçok insan için belirleyici unsur veya bardağı taşıran son damla olmuştur. Sadece bu da değil; bunun yanında, Darwinci bakış açısının yaptığı katkı birçok kişiyi inançlarını

terk etmeye götürmüştür. Aşağıdaki alıntı, evrimin meydana geldiğini kabul eden, ancak Tanrı'ya olan inancını da korumak isteyen bir kişinin yüzleştiği sorunun açık bir tanımını içerir:

> Sevgiyle dolu yüce bir Tanrı'nın tasarladığı, öngördüğü, planladığı ve yarattığı bir dünyada varoluş mücadelesi olabilir mi? Her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve mutlak iyi bir Tanrı, hayvanın hayvanla, insanın insanla, her türün kendi kendisiyle soğukkanlı bir biçimde rekabet ettiği; akıllı, kurnaz ve zalim olanın hayatta kaldığı bir düzen kurmuş olabilir mi?[4]

Bu cümlelerin yazarının bir din adamı olduğunu öğrenmek sizi şaşırtabilir. Aslında bu sözleri yazıya döktüğünde, evrim kuramını gerçekten anlamış birisi için ateizmin düşünsel yönden dürüst olan tek konum olduğu sonucuna varmış *eski* bir din adamı olduğunu söylemek belki de sizi daha az şaşırtacaktır. Darwin, doğal seçilimin yol açtığı acıdan her zaman rahatsızlık duymuştu. Bölüm 4'te bahsettiğim gibi, zaman zaman doğanın kanunlarını bir tür Tanrı kralın belirlediği ihtimali üzerinde durdu. Yine de, evrenin herhangi bir tür *iyilik* gücü tarafından idare edildiğini veya yönetildiğini tasarlama noktasında büyük çekinceleri vardı. *Türlerin Kökeni*'nin yayımlanmasından kısa bir süre sonra arkadaşı Asa Gray'e şöyle yazdı:

> Ateist bir yazı ortaya koyma niyetinde değildim. Ne var ki tasarımın delillerini ve iyi yönlerini tam da istediğim gibi düz bir şekilde göremediğimi itiraf etmeliyim. Bana, dünyada çok fazla ıstırap var gibi geliyor. Verici ve her şeye gücü yeten bir Tanrı'nın Ichneumonidae'yi [parazitik bir yaban arısı], kasıtlı

> olarak tırtılların canlı bedenleri içerisinde beslenen [larvalar] bırakma veya bir kediyi, fareyle oynama amacıyla yaratmış olabileceğine kendimi inandıramıyorum.[5]

Duygularını bu şekilde ifade eden tek evrimci Darwin değildir. Birçoğu, doğal seçilimi incelemiş ve ahlaki yönden kabul edilemez olduğuna kanaat getirmiştir. Önemli bir evrim biyoloğu olan George C. Williams, doğal seçilime "kötü"[6] diyecek noktaya gelmiştir. Doğal seçilim büyük ölçüde verimsiz bir süreçtir. Faydalı her mutasyon için, sahibine kötü ve amaçsız bir acı veren mutasyonlar vardır. Başarılı her değişim için binlerce organizma perişan bir halde yok olur. Bunun yanı sıra, başarılı olanlar dahi –örneğin, fazla yavrulayan organizmalar– günlerini ıstırap içinde geçirir. Dawkins bu konuya iyi bir şekilde değinmiştir:

> DNA'nın hayatta kalmasını etkilemedikçe, doğa acının şu veya bu türüyle ilgilenmez. Örneğin, ölümcül bir şekilde ısırıldığında acı çekecek olan ceylanları uyuşturan bir gen hayal etmek zor değildir. Bu gen doğal seçilim tarafından benimsenir mi? Ceylanın uyuşturulması, o genin gelecek nesillere aktarılma olasılığını artırmadığı sürece benimsenmez. Bunun neden böyle olduğunu anlamak zordur ve bu yüzden, sonunda çoğunun başına geldiği gibi, öldürülmek için kovalanan ceylanların dehşet verici bir acı ve korku yaşadıklarını tahmin edebiliriz. Doğada her yıl yaşanan toplam acı miktarı, tüm tahminlerden fazladır. Tam bu cümleyi kurduğum sırada binlerce hayvan canlı canlı yeniliyor; diğerleri korku içinde haykırarak can havliyle kaçıyor; bazıları kendilerini içten öğüten parazitler tarafından yavaş yavaş yok edilirken, her türün binlerce üyesi açlık, susuzluk ve hastalıktan ölüyor.[7]

Bu paragrafta belirtildiği gibi, sadece doğal seçilim süreci değildir acımasız olan; ortaya koyduklarından birçoğu da eşit

derecede acımasızdır. Doğa hakkında birbirinden acı sayısız olgu doğrudan doğal seçilime mal edilebilir. Ebeveynli türlerde, anneler genellikle zayıf veya özürlü yavrularını terk eder; doğrudan ölüme terk eder. Aynı şekilde, bir aslan bir bölgeyi ele geçirdiğinde, rakip erkeklerden dünyaya gelmiş yavru aslanları öldürür.[8] Hayvanlar âleminde bebek katli, kardeş katli ve tecavüz oldukça yaygındır. Bu eylemler aslında epey mantıklıdır çünkü, böylece, gelecek kuşaklara aktarılacak genlerin seçilimi, benzer genlerin (rakip *alleller*in) rekabet yoluyla birbirine üstün gelmesi yöntemine oranla çok daha hızlı gerçekleşmiş olur. Asıl soru ise şudur: Nazik ve iyi bir Tanrı, canlılar için neden böylesine dehşet dolu bir yol seçsin?

Bu soruya verilebilecek yanıtlardan birisi, Darwin'in zamanından bu yana ortaya çıkan doğa görüntüsünün acımasız bir zulümden ibaret olmadığı ve doğadaki rekabet ve bencilliğin büyük ölçüde abartıldığı[9] şeklindedir. Evrim sadece kötü özellikler ortaya koymaz. Bölüm 11'de göreceğimiz gibi, ebeveyn şefkatinin, özgeciliğin ve ahlaki yönden olumlu diğer davranışların kökeni de doğal seçilimde yatar. Ancak, doğa acımasızca kana bulanmış dişlere ve pençelere sahip olsa da, hâlâ Tanrıcıların hızını kesecek kadar fazla kan vardır. George Williams şunları söylemiştir:

> Doğanın verdiklerini öne çıkarma çabaları, genelde isim değiştirme şeklini almaktadır. Bir geyiğin dağ aslanları tarafından öldürülmesi, "Sosyal Darwinci" bir nesil için "dişleri ve pençeleri kana bulanmış doğa" anlamına geliyordu. Daha yakın bir nesil için ise, Tabiat Ana'nın geyiklerin açlık veya hastalıktan ölecek kadar çoğalmasını önlemek için ortaya koyduğu nezaket anlamına gelmektedir. ... Basit olgular, geyik için av olma ve açlıktan ölmenin acılı durumlar olduğu ve aslanın daha çok özenilecek bir konumda olmadığı yönündedir.[10]

Bu acı gerçekten kaçınılmanın bir yolu yoktur: Bu gezegende acı deneyimini kopyalayabilen sinir sistemine sahip çok hücreli organizmalar olduğu sürece acı ve ıstırap sürecektir. Bu gezegen en az dört milyar yıl değerinde acıya ev sahipliği yapmıştır. Bölüm 4'te birçok Tanrıcının, Tanrı'nın doğal seçilimi canlıları yaratmanın yolu olarak seçtiği yönündeki savını görmüştük. Ancak, bunun ne anlama geldiğini düşündüğünüzde, bu fikirden dehşet içinde uzak durursunuz. Bu kan gölünün nedeni nedir?

İnsan-olmayan hayvanlarda bilinç sorunu

Tüm bu savlar, insan-olmayan hayvanların en azından bazılarının duygularının olduğu; acı duydukları ve istenmeyen ruh hallerinde bulunabildikleri varsayımı üzerine kuruludur. Tanrıcının bunu reddetme seçeneği vardır. On yedinci yüzyılın ünlü düşünürü René Descartes, insan-olmayan hayvanların kurmalı oyuncaklardan daha fazla acı hissedemeyen hissiz makineler olduğunu öne sürmüştür. Sezgilere bu kadar ters düşen bu savı çok az kişi benimseyebilmişse de, doğru olması durumunda, Darwin'in daha etkili bir şekilde ortaya koyduğu kötülük sorununu aşmanın bir yolunu sunabilirdi. İnsan olmayan hayvanlar bilinçsiz otomatlarsa, avlanma veya yavruları öldürme yalnızca estetik açıdan çirkin olurdu. Diğer yandan da, doğal seçilimin acımasız ürünleri, insan-olmayan hayvanların hislerinin olması nedeniyle, tam da müşfik bir Tanrı'nın varlığıyla zıtlık içindeki bir tür kötülüğü temsil eder.

Hayvanların bilincinin olmadığı fikri, rahatsız edici bir paralellik ortaya çıkarır. İspanyol kâşifler Güney Amerika'ya ilk vardıklarında, bu toprakların yerli halklarının ruhlarının olup olmadığını ciddi bir şekilde tartışmıştı. Benzer şekilde, geçmişte Hıristiyanlar, tıpkı Descartes'ın insan-olmayan hay-

vanlar için yaptığı gibi, beyaz olmayan insanların ruhunun olmadığını iddia etmişti. Şanslıyız ki, insanların çoğu artık bu tür bir önyargı taşımıyor. Ancak, hayvanlarda "ruh" veya bilincin varlığının reddedilmesi, gelecek nesillerin, tıpkı bizim beyaz olmayan insanların ruh taşımadığını savunanlara karşı duyduğumuz kuşku ve aşağılamayla bakacağı, benzer bir önyargıdır. Hiç değilse bu olasılığın, insan-olmayan hayvanların bilinç taşıdığını reddedenleri bir an duraksatması gerekir. Bu konularda hata yapmaya kesinlikle eğilimliyizdir.

Öteki hayvanlara bilinç atfettiğimiz zaman onlara insanbiçimci şekilde baktığımız –yani sadece insanlarda bulunan nitelikleri, bu niteliklere sahip olmayan hayvanlara atfettiğimiz– ileri sürülerek, bu yaklaşıma karşı çıkılabilir. Bu tuzağın da kesinlikle farkında olmalıyız. Bunun tersi olan bir hataya düşmemek için, hayvanlarla aramızdaki ortak özellikleri insana özgü olarak görmememiz gerekir. Bu, sıklıkla gözden kaçar. Belki de bunun bir nedeni, bu durumu adlandırabileceğimiz bir sözcük veya söz öbeğinin olmamasıdır.[11] Ancak, ikinci hatanın insanbiçimcilikten daha yaygın olduğundan şüphelenmek yersiz değildir. İnsan-olmayan hayvanları gıda için, derileri için ve bazen de eğlence için öldürürüz. Köleleştirip, bizim için çalışmaya zorlarız. Üzerlerinde deney yapıp, kendi çıkarlarımızı öne sürerek, onlara çektirdiğimiz acıları haklı gösteririz. Çoğumuz kendini iyi bir insan olarak görebilmek istediğinden (ve belki de daha önemlisi, başkalarının bizi iyi bir insan olarak görmesini istediğimizden), insan-olmayan hayvanları, bu eylemleri ahlaki yönden sorunsuz kılacak şekilde görme eğiliminde olmamız mümkündür. Bunu yapmanın bir yolu, diğer hayvanların bizden tamamen farklı olduğunu düşünmektir. Darwin, bu konuyu merak etmiş ve insanbiçimcilikten kaçınmamız için birbirimizi uyarmamı-

zın fakat diğer hatayı yapanları uyarmamamızın sebebinin, insan-olmayan varlıklara davranışlarımızı akla uygun kılma ihtiyacı hissetmemiz olduğunu dile getirmiştir.[12]

Diğer hayvanların bilinçli olduğunu ve acı hissedeceğini düşünmemiz için çeşitli sebepler vardır.[13] Birincisi, daha önce de gördüğümüz gibi evrimsel bir bakış açısının bize, aklın beyinde meydana gelen bir etkinlik olduğunu söylemesidir. İnsan beyni bilinçliyse, bu durum neden insan-olmayan canlılar için, özellikle de beyni bizimkine çok benzeyen canlılar için geçerli olmasın? İkincisi, diğer hayvanların da bizim gibi acı hissettiklerinin göstergesi, büyük ölçüde diğer *insanların* acı hissettiğinin göstergesiyle aynıdır: Davranışlardan yapılacak çıkarım. İnsanlarda acının göstergeleri yeterince iyiyse, hayvanlarda neden böyle olmasın? *Homo sapiens* dışındaki tüm hayvanların bilinçten yoksun olmasının prensipte mümkün olduğunu inkâr etmeyeceğim; ancak, birinin, kendisi dışındaki tüm insanların bilinçten yoksun olduğunu düşünmesi de prensip olarak mümkündür. İki ihtimali de ciddiye almamız için bir neden var mı?

Hesaba katmamız gereken bir şey daha var. Tartışma götürmez delillere ulaşana kadar, diğer hayvanların bilinç taşıdığını varsaymamamız gerektiğini öne sürenler vardır. Ben bunun tersini savunuyorum: Tartışma götürmez delillere ulaşana kadar, diğer hayvanların bilinç *taşımadığını* varsaymamamız gerekir. Bilinçli olduklarını varsayıp haksız çıkarsak, hatamızın bedeli küçük olacaktır: Onlara, gerektiğinden daha insanca davranırız. Ancak, bilinçli olmadıklarını varsayıp *bunda* yanılırsak, onlara gerekli olandan çok daha kötü davranmamızın bedeli söz konusu olacaktır. Her iki varsayım da yanlış olabilir, fakat birincisinin sonuçları ikincisinden çok daha az dehşet vericidir.

Öyleyse, en azından bazı insan-olmayan hayvanların duygularının olduğu ve acıyı hissedebildikleri kanısının tama-

men mantıklı olduğu sonucuna varmalıyız. Aslında, bunun aksini kanıtlayan çok güçlü bir sav olmaması durumunda tersini düşünmek mantıksızdır. İnsanların, herhangi başka bir hayvandan *daha büyük* bir acı çekme kapasitesine sahip olduğunu düşünmek için yeterince dayanağımız olabilir. Ancak, insan-olmayan hayvanlar bizim kadar acı çekmese de, şefkatli bir yaratıcının varlığını sorgulayacak ve düşünen Tanrıcıları geceleri uyanık tutacak kadar acı çekmemiş midir?

Tanrı'yı zor durumdan kurtarmak

Doğal seçilimin ve ortaya koyduklarının gözle görülür "zulmü", Tanrı'nın varlığını ortadan kaldırmaz. Ne var ki, Darwin'in de belirttiği gibi, doğal seçilimin yol açtığı acıyı, sonsuz iyi ve her şeye gücü yeten bir ilahi güç ile örtüştürmek zordur. Zor olduğunun farkında olmamızın nedeni, bunun birçok kez denenmiş olmasına rağmen, hiçbirinde herhangi bir şekilde başarılı olmamasıdır. Kötülük sorununu Tanrı'dan vazgeçmeden yanıtlamaya yönelik girişimlere *teodise*[14] denilir. İlerleyen sayfalarda, en yaygın dokuz teodiseyi kısaca ele alıp, en önemli üçüne yoğunlaşacağız: Özgür irade savunması, evrenin bir ruh geliştirme okulu olduğu fikri ve doğanın kanununun (doğal seçilim "kanunu" da dahil) kaçınılmaz bir yan ürünü olarak kötülük. Sorunun Darwinci versiyonuyla yüzleştirildiğinde, tüm standart teodiselerin can sıkıcı bir biçimde başarısız olduğunu göreceğiz.

1. *Kötülük gerçek değil, bir yanılsamadır. Dünyada kötülüğün olduğunu düşünürüz fakat yanılırız.*

Kötülük konusunda bardağın dolu tarafını gören bu yaklaşımın nasıl işe yarayacağını anlamak neredeyse olanaksızdır. Kötülük bir yanılsama olsa bile, hoş bir yanılsama değildir

(kötü bir yanılsama olduğu öne sürülebilir). Bunun da ötesinde, öznel bir hal olan acı veya kederin bir yanılsama olduğunu söylemenin anlamı açık değildir. Herhangi bir öznel durum gibi, acı çekmek de yaşandığı ölçüde vardır. Yaşanıyorsa gerçektir. Psikosomatik acı bile gerçek bir acıdır; sadece organik bir hasardan çok, psikolojik etmenlerin yol açtığı bir acıdır. Acı çekmenin bir yanılsama olması nasıl bir temele oturtulabilir ki?

2. *Gölge nasıl yalnızca ışığın olmaması ise, kötülük de yalnızca iyiliğin olmamasıdır.*

Bu fikrin tek gerçek özelliği çekiciliğidir. Acıyı nörolojik seviyede düşündüğümüzde, beynimizin haz veya mutluluktan sorumlu kısımlarının etkinliğinin olmamasından fazlası olduğunu görürüz. Acı, beynin acı üretme amacı için özel olarak evrilmiş bölgelerinin etkinleşmesinin sonucudur. İyiliğin yokluğunun kötülük olduğu savı, tıpkı kötülüğün yanılsamadan başka bir şey olmadığı savı gibi hüsnükuruntu kokar.

3. *İyilik sadece kötülük ile olan ilişkisi dahilinde değerlendirilebilir. Üzüntü mutluluğun, çirkinlik ise güzelliğin kıymetinin daha fazla bilinmesini sağlar.*

Bu fikri değerlendirmenin bir yolu şunu sormaktır: Acıyı hissedememeniz durumunda, hazzı hissetmeniz mümkün olur muydu? Bu soruya verilecek yanıt ise "evet, olurdu" olacaktır. Beyinde mutluluk hissinin temelinde bulunan mekanizmalar, acınınkilerden büyük ölçüde bağımsızdır. Aslında, bazı insanlar acı hissetme yetisinden yoksun bir şekilde dünyaya gelir, fakat buna rağmen acı hisseder. Dahası, bu durum böyle olmasa dahi, çirkinlik yerine güzelliği; acı yerine hazzı; üzüntü yerine mutluluğu arzulayacak bir beyin

inşa etmenin prensipte mümkün olduğunu düşünebiliriz. Yine de, Tanrı'nın iyiliği *öne çıkarmak*, vurgulamak ve altını çizmek için kötülüğü yarattığını öne sürenler olabilir. Tanrıcı açısından ne yazık ki, Tanrı'nın kötülüğü öne çıkarmak için; gerçekten suratımızı kötülüğe bulamak için iyiliği yarattığını öne sürenler de olabilir. İki görüş de bu delil ile eşit derecede tutarlıdır ve bu yüzden, birbirlerine tercih edilemez.

4. *Kötülük, günahlarımıza, suçlarımıza ve kabahatlerimize karşılık ilahi bir cezadır. Doğal afetler, kurallarına uymamız için Tanrı tarafından gönderilmiş uyarılardır.*

Bu fikre yöneltilen en yaygın itiraz, bebeklerin ve insan-olmayan hayvanların, ahlaki bir yükümlülüklerinin bulunmamasına ve dolayısıyla "günah" işleyebilecek durumda olmamalarına rağmen, bazı durumlarda dehşet verici bir şekilde acı çekmesidir. Doğal afetlerin ilahi birer uyarı olduğu savı ile ilgili olarak ise, Tanrı'nın doğal yollarla açıklanabilecek bir tepki göstermek yerine, ara sıra yaptığı tartışmaya mahal bırakmayan mucizelerinden birisini göstermesi daha iyi olmaz mıydı?

5. *Kötülük şeytanın işidir. Bundan Tanrı sorumlu değildir.*

Bazıları kötülüğün günahlarımızın cezası olduğunu öne sürerken, bazıları da ucu kendilerine değen bir suçlamadan uzak durarak, suçu şeytana atmayı yeğler. Peki, her şeye gücü yeten bir Tanrı neden şeytanı toynaklı ayak izleri bırakırken durduramasın? Bu durumda Zerdüştçülerin görüşü de benimsenebilir: Tanrı'nın her şeye kâdir olduğunu reddedip, bunun yerine Tanrı ile şeytan arasında gerçek bir mücadele olduğunu öne sürmek. Ne var ki, çoğu modern Tanrıcı, Tanrı'nın şeytandan üstün olduğuna inanır. Yani şeytanın, "yang"ın "yin"i olduğunu öne sürer. Bu yüzden, bu teodise

de başarısızdır. Tanrı istese şeytanı durdurabilir. Öyleyse neden durdurmuyor?

6. *Cennetin sundukları o kadar yücedir ki, dünya hayatındaki acıdan ağır basar.*

Birinci nokta: Peki, insan-olmayan hayvanlar ne olacak? Evrimsel geçmişi boyunca acı çekmiş her insan-olmayan hayvan, Tanrı'dan tazminat alnuş mıdır? Ellerinden kül tablası yapmak için öldürülen goriller ya da penisleri işe yaramaz bir afrodizyak yapmak için kullanılmak amacıyla öldürülen tüm kaplanlar için ilahi bir tazminat var mıdır? Her yıl fabrika çiftliklerde yetiştirilen ve kesilen milyarlarca hayvan için ilahi bir tazminat var mıdır? İkinci nokta: Tüm bu soruların yanıtı "evet" olsaydı dahi, bu durumun kötülüğe mazeret olması, kötülüğü açıklaması veya kötülüğün mutlak iyi, her şeye gücü yeten bir Tanrı'nın varlığıyla örtüştürülmesi nasıl olacaktı? George Smith'in, *Atheism: The Case against God* (Ateizm Tanrı'yı Yargılıyor) adlı harika kitabında belirttiği gibi, bir baba oğlunu acımasızca dövdüğünde, bu adaletsizlik, baba daha sonra oğluna bir tane, hatta bin tane şeker verse dahi ortadan kalkmayacaktır. Hâlâ, geçmişte berbat bir hata yapmış olacaktır.[15] Tanrı için de bu böyledir. Dahası, aklın beyinden bağımsız olmadığını düşündüğümüzde, bu durum, bedenin ölümünden sonra aklın yaşamını sürdüremeyeceğini, bu yüzden de öldükten sonra tadını çıkaracağımız bir cennet olmayacağını gösterir. Bu yüzden, bir Tanrı varsa, acı çekebilen fakat sonrasında ödülünü alamayan varlıklar yaratmıştır. Kötülük sorunu devam etmektedir.

7. *Tanrı'nın eli kolu bağlıydı. Dünyayı bu şekilde yaratmaktan başka çaresi yoktu.*

Bu görüşün destekçilerine göre, iyiliğin bulunup kötülüğün bulunmadığı bir dünya yaratmak mümkün değildi. Mantık-

sal olarak mümkün olan tek dünya buydu ya da Leibniz'in iddia ettiği gibi, iyiyle kötünün normal bir dengesine sahip bu dünya, mümkün tüm dünyaların *en iyisidir.* (Yanlış olduğunu ispatlamaya çalışın!) Bu teodise de sonuç olarak inandırıcılıktan uzaktır. Yalnızca, alternatif dünyalar üzerine düşünecek hayal gücünden yoksun olduğumuz için kulağa mantıklı gelir. Bu, muhtemelen Tanrı'yı sarsacak bir sorun değildir. Birçok teodise gibi, bu da Tanrı'nın gücünün her şeye yettiği ilkesini göz ardı eder. Bunun da ötesinde, mümkün olan her evrende kötülük kaçınılmaz olsa dahi, Tanrı'nın neden evreni yarattığı sorusu hâlâ sorulabilir.

8. *Acı, hayatta kalmamızı sağlayan evrilmiş bir uyarı sisteminin devreye girmesinden kaynaklanır. Yaşadığımız bu durumlar eğlenceli olmaktan uzak olsa da, insanları ve diğer hayvanları, zarar verme potansiyeline sahip unsurlardan uzak tutar.*

Bu teodisenin temel sorunu, tüm acıların bir uyarı vazifesi görmemesidir. Büyük ölçüde, uyarılar işe yaramadığında bunu anlamayan bir uyarı sisteminin amaçsız yan ürünleridir.[16] Bir orman yangınında yavaş yavaş ölen bir geyik için acının hiçbir faydası yoktur. Geyiğin acı sistemi sonuna kadar kusursuz bir biçimde çalışmaya devam eder. Acı boşunadır ve Tanrı'nın varlığına en inandırıcı meydan okuma, bu boşuna acıdan gelir.

9. *Hedefe giden her yol mübahtır. Yol açtığı hayal gücünü zorlayan tüm acılara rağmen doğal seçilimin haklı görülmesinin nedeni, sonunda Tanrı'nın görüntüsüne yaklaşan, Tanrı'yı anlayıp, ona ibadet edebilen ve erdemli eylemleri özgürce seçebilen bir tür olarak insanı ortaya çıkarmasıdır.*

Bu teodise, evrimi sevecen bir yaratıcının varlığıyla bağdaştırmak isteyenler arasında oldukça yaygındır. Maalesef bu

da başka bir çıkmazdır. Evrim süreci bizim türümüzü ortaya çıkarmak için tasarlanmışsa, bunun bedeli, dünyada bulunmuş yaşam biçimlerinin çoğunluğunun kurban edilmesiydi. Yalnızca bir türün iyiliği için milyonlarca türün ölmesi ve acı çekmesi nasıl haklı gösterilebilir? Gücü her şeye yeten bir Tanrı, bizi yaratmanın elbette farklı, daha iyi bir yolunu bulabilirdi. Bunun yanında, bu kadar muhteşem olduğumuzu düşünmemizi sağlayan nedir? Bertrand Russell'ın bu görüş akımı hakkındaki haşarı yorumu ise şöyledir:

> Evrimin moda olmasından bu yana, insanı yüceltmek yeni bir şekle bürünmüştür. Bize evrimin tek bir büyük amaç tarafından yönlendirildiği söylenir: Milyonlarca yıl boyunca, sadece bakteriler veya trilobitlerin olduğu zamanlarda, dinozorların ve devasa eğreltiotlarının, arıların ve yaban çiçeklerinin devrinde Tanrı, Büyük Dönüm Noktası'nı hazırlıyordu. Sonunda, zamanı gelince, olağanüstü görkemleri bu uzun ve sancılı süreci haklı çıkaran Neron ve Caligula, Hitler ve Mussolini gibi örnekleriyle İnsanoğlunu yarattı.[17]

Teodiselere yaptığımız kısa gezimizin sonuna geldik. Şimdi de en önemli teodiselerden bazılarını daha derinlemesine ele alacağız. Hür irade savunmasıyla başlıyoruz.

Özgürlük ve kötülük

Kötülük sorununa verilen en yaygın yanıt, hür irade savunmasıdır.[18] Ana fikir, Tanrı'nın bize özgür bir irade verdiği ve kötülüğün bu eşsiz yetinin günahkârca kullanılmasından doğduğudur. Kötülük Tanrı'nın değil, bizim seçimlerimizden doğar ve bu nedenle, kötülüğün sorumluluğu Tanrı'ya değil bize aittir. Tanrı bize en başta özgür irade vermemiş olsaydı, kötülük yapma seçeneğimiz elbette olmazdı. Ancak, bu teodi-

senin savunucularına göre, özgür irade o kadar değerlidir ki, bu dünyanın Neron ve Hitler gibileri tarafından kötüye kullanılma riskinden ağır basmıştır. O halde, kötülüğü seçebilecek canlılar yaratmakla Tanrı sağduyulu davranmıştır.

Evrim kuramının, hür irade savunmasını çökertmesi beklenebilir. Ayrıca kabul etmek gerekir ki, evrim gözlükleriyle bakıldığında hür irade kavramı biraz şüpheli görünür. Hür irademiz ne zaman evrimleşti? *Homo habilis*in hür iradesi var mıydı? Yoksa *homo erectus* ilk özgür hominid miydi? Bu sorular hür irade kavramının tamamını biraz saçma bir hale getirir. Gerçek şudur ki, evrimci bakış açısı, hür iradeyi eskisinden daha saçma hale getirmez. Hür irade eğer prensipte mümkünse, tıpkı bilinç gibi yavaşça ve kademeli olarak evrildiği öne sürülebilir.[19] Ancak, prensipte mümkün olmadığından, bu konu tartışmaya açıktır. Kavram tutarlı değildir.[20] Şunu düşünün: Kararlarımız ve eylemlerimiz ya bir nedene bağlıdır, ya da rastlantısaldır. David Hume yorumuna göre, kararlarımız ve eylemlerimiz bir nedene bağlıysa hür irademiz yok demektir. Diğer yandan, bunlar rastlantısal ise hür irademiz yine yok demektir. Tabii ki kendi eylemlerimizi kendimiz seçeriz. Ne var ki, evrendeki her şey gibi seçimlerimizin de nedenleri vardır. Bu böyle değilse, tamamen rastlantısalsa, ne tür bir özgür irade olur?

Hür irade prensipte mümkün olsa ve Tanrı evrimsel geçmişimizin bir noktasında bize bu gizemli yetiyi vermiş olsa dahi, bunun, Tanrıyı mümkün kıldığı kötülüğün sorumluluğundan kurtarıp kurtarmayacağı kesin değildir. Tanrı, çok uzak bir ihtimalle de olsa, insanları kötülük (veya daha da kötüsünü) yapabileceklerini bilerek yarattıysa, kesinlikle sorumsuz davranmıştır. Tıpkı Dr. Frankenstein'ın, sonunda canavarının yol açtığı zarardan sorumlu olması gibi Tanrı da,

beceriksizce ortaya koyduğu eserlerin yol açtığı zarardan sorumlu olacaktır. Şayet Tanrı içimizden biri olsaydı, ağır ihmal ile yargılanırdı. Savcılarından birisinin soracağı soru ise şu olurdu: "Hür iradelerini kötülük yapmak için kullanan insanları neden durdurmadın?" Özgürlüğün iyi olduğu konusunda hepimiz hemfikiriz, fakat aynı zamanda herkes, tecavüz eden veya cinayet işleyen insanların engellenmesinin doğru olduğu konusunda da hemfikirdir. Aslında çoğu kişi, bunu yapabilecekken yapmamanın yanlış olduğuna inanır. Doğal olarak, bu standardı kendimize uygulayabildiğimiz ölçüde Tanrı'ya da uygulayabiliriz. Tanrı'nın karışmamakta haklı olduğunu öne sürenler de tabii ki olacaktır. Ancak, buna gerçekten inanan birisinin, kötülüğü önleme çabalarımızın ahlaki temelini sorgulaması gerekmez mi? Bu konuda Tanrı'nın yaptığını yapmamız gerektiğini varsayması gerekmez mi?

İlerlemeden önce bir şey daha. Hür irade savunması, ancak insanlara ve sadece insanlara odaklandığımız ölçüde mantıklı görünür. Ne var ki, daha önce gördüğümüz gibi evrim kuramı bizi daha geniş bir bakış açısı benimsemeye zorlar. Hür irade savunması ise, insan-olmayan hayvanların acılarının dahi açıklamasını yapamaz. Çok basit bir şekilde, bir hayvanın yavrusunu terk etmesi veya bir aslanın ya da babunun, türünün diğer erkeklerinin yavrularını öldürmesi, hür iradenin kötüye kullanılması olarak görmediğimiz durumlar dışında, kötülük sorununun Darwinci versiyonu için geçerli değildir. Hür irade savunmasının en önemli eksiği budur. Darwin'de kötülük sorununun odağında olan çoğu kötülüğün nedeni, ahlaklı bireylerin hür iradeleri ile yaptıkları değildir, çünkü hayvanların çoğu ahlaklı değildir ve canlıların dünya üzerindeki evriminin çoğu, ilk ahlaklı varlıklar evrilmeden önce meydana gelmiştir. Hür irade savunması, dünyadaki kötülüğün çoğunluğu için geçersizdir.

Beni öldürmeyen şey...

İnsanların çoğu, dünyada daha az acı olması gerektiğini düşünür. Şimdiye kadarki varsayımımız bu yöndedir ve bu, yeterince doğal bir varsayımdır. Ancak, bunda da yanılıyor olabiliriz. Bu konuda yorum yapanların bazıları, kötülük ve acının ruh için yiyecek ve ışık kadar önemli olduğunu, kişiliği oluşturmak, ruhsal gelişimi ilerletmek için gerekli unsurlar olup, kendimizi Tanrı'ya adamamızı sağladığını ileri sürer. Bu görüşün, John Hick ve Richard Swinburne gibi savunucularına göre, sadece dünyanın hedonist (haz veren) bir cennet olması gerektiği yanılgısına düştüğümüz için, Tanrı ile kötülüğü birbirleriyle bağdaştırmamız zor görünür. Ne var ki, burada olmamızın sebebi günümüzü gün etmek değildir. Asıl amacımız, bencil doğamızı aşarak, şefkatli, cömert ve erdemli ruhlar haline gelmektir. Kötülük ve zorluklarla mücadele etmek, olgunluk ve ahlaklı bir karakter oluşturur, böylece Tanrı'yla bir yakınlık içerisine gireriz. Acının varlığı, Tanrı'nın evreninde ahlaklı bireyler haline gelmemizi sağlar. Bu, sadece kendi çektiğimiz acılar için değil, aynı zamanda hayatımızdaki diğer insanlar için de geçerli olup, empati gibi erdemli özellikler geliştirmemizi sağlar.

Bu konu üzerine geliştirilmiş en etkili fikir, Hick'in *ruh yapma teodisesi*dir.[21] Hick'in öyküsünün önemli bir kısmı, Tanrı'nın, kendi varlığından şüphelenmemize fırsat vermesidir.[22] Sapıkça görünen bu kararın nedeni, bu şekilde kendimizi Tanrı'ya gerçekten gönüllü olarak adayacak olmamızdır. Tanrı'nın varlığı tamamıyla kesin olsaydı, aklı başında bir kimsenin, kendisini Tanrı'ya bırakmaktan başka seçeneği olmazdı. Hick'e göre, özgür bir şekilde, ahlaki yönden dürüst bir insan olmak için, Tanrı'nın yokluğunun söz konusu olabileceği –diğer bir deyişle, zorluk, acı ve kötülüğün yaygın olduğu– bir dünyada yaşamak gerekir.[23] Tanrı'nın, varlığını

belirsiz kılmasının yollarından birisinin, canlıları, yardımını gerektirmeyen ve İyi Adam şöhretiyle örtüşmeyen doğal seçilim süreciyle yaratması olduğunu söylemek belki kabalık olur. Ancak, her durumda Hick'in teodisesinin esası, hayattaki gerçek amacımızın hayatın tadını çıkarmak değil, Tanrı ile gönüllü bir kişisel ilişki içerisine girmektir. Bizi bu (tamamen gönüllü) karara götürmeleri için ise sıkıntı ve güçlüklere, dram ve sancılara, kaderin oyunlarına ihtiyacımız var.

Yaratıcılığa tam not! Bu teodiseye ilk tepkim şunu düşünmek oldu: Kötülük savı böyle uç ve mantıksız görüşler benimsenmesine yol açıyorsa, bu ancak savın başarısının bir ölçüsü olarak alınabilir. Ancak, Hick'in teodisesinin saf ve engellenmemiş bir masal olduğu gibi tereddütlerimizi bir kenara bırakalım ve ruh yapma kavramını dikkate aldığımızda ne olduğunu görelim. Bu durumda, son derece rahatsızlık verici bazı sorularla karşı karşıya kalıyoruz. Birincisi, hayat gerçekten ruhların geliştirilmesi için bir okulsa, derslerin zorluğu neden standart değildir? Neden bazı şanslı ruhlara bol bol acı bahşedilirken, diğerlerine kişiliklerini geliştirmek için yeterli acı verilmiyor? Ruh yapma teodisesinin dürüst bir savunucusunun, daha fazla acı çekenlerin adaletsiz bir biçimde daha avantajlı olduğunu kabul etmesi gerekmez mi? İyi insanlar olmak istiyorsak, dostlarımızın ve sevdiklerimizin mümkün olduğunca çok acı çekmesini sağlamamız gerekmez mi? Aksini yapmamız, Tanrı'nın isteğine kesinlikle ters olur ve önemli ruhsal gelişim fırsatlarından yararlanamayız.

Dünyanın, iyi bir karakter geliştirme ve insanları Tanrı'ya yaklaştırma okulu olmakta ne kadar başarılı olduğunu da sorgulamamız gerekir. Zor anlar ve kişisel dramlar bazı durumlarda insanların dindarlığını kesinlikle artırır.[24] Ancak, genellikle bunun tam tersini yapar. Kızı Annie on yaşında öldüğünde –hayatında özellikle acı verici bir olaydır– Dar-

win kiliseye gitmeyi bıraktı. Annie'nin ölümü, dine bağlılığını bırakma sürecini hızlandırdı ve sevecen bir yaratıcıya olan inancının son kalıntılarını da ortadan kaldırdı.[25] Küçük ölçekli bazı acılar karakteri geliştirebilir, fakat büyük acılarda durum böyle değildir. Bunlar, insanlarda psikolojik yaralar açarak, onları acılı ve sıkıntılı bir hale getirir ve asla kapanmayacak duygusal yaralar açabilir. Dünya, ruhların gelişimi için bir okulsa, Tanrı yetersiz bir eğitmendir. Ayrıca, bir eğitim ihtiyacında olan varlıklar yaratmanın nedeni nedir? C. S. Lewis, bu konuda şunları yazmıştır: "Tanrı'nın fısıldadıkları hazlarımız, söyledikleri bilincimiz, haykırdıkları acılarımızdır: Sağır bir dünyayı uyandıran, Onun megafonudur."[26] Yeterince mantıklı olsa da, sağır olmayan varlıklar yaratsa daha iyi olmaz mıydı?

Sırada, tartıştığımız türden bir sistemi düzenleyen bir Tanrı'nın ahlaki kişiliğinin sorgulanması var. Yaygın bir acının, Tanrı'ya yakınlık veya güven gibi özellikler geliştirmemiz için var olduğu fikrini düşünün. Ne tür bir Tanrı, birkaç şanslı bireyin ruhsal gelişimini teşvik etmek için milyonlarca insanın ve diğer hayvanların acı çekmesine ve ölmesine izin verir? Bu teodise, kötülük sorununu çözüme kavuşturmaz; sadece Tanrı'nın kötü olduğunu kabul eder. Darwin'in bu konu hakkındaki fikri hâlâ en iyilerden biri olarak göze çarpar.

> Dünyada çok fazla acı olduğunu kimse inkâr edemez. Bazıları bunu, insanların ahlaki gelişimine hizmet ettiğini düşünüp, insana dayanarak açıklamaya girişmiştir. Ancak, dünyadaki duyulara sahip diğer tüm varlıklarla karşılaştırıldığında insan sayısı hiçbir şeydir ve bu varlıklar, hiçbir ahlaki gelişim olmaksızın, genellikle acı çeker. Evreni yaratabilecek kadar güçlü ve bilgi dolu bir varlık olan Tanrı, sınırlı usumuza göre, her şeye gücü yeten ve her şeyi bilendir ve Tanrı'nın şefka-

> tinin sınırsız olmadığını düşünmek, aklımıza başkaldırıdır. Neredeyse sonsuz denebilecek bir zaman boyunca, daha aşağı milyonlarca hayvanın acı çekmesinin avantajı nedir?[27]

Son olarak, Tanrı'nın, ruhsal gelişimimizi desteklemek ve kendisine bağlılığımızı gönüllü kılmak için bilerek gizlendiği fikrini ele alalım. Çoğu filozof, bu tür bir savın, –çok sevimli olsa da– inandırıcılıktan büyük ölçüde yoksun olduğunu düşünür. Başlangıçta karşımıza çıkan bir sorun, Tanrı'nın gizlendiğini öne süren Tanrıcıların, Tanrı'nın varlığının delillerinin tatminkâr olmadığını üstü kapalı bir şekilde kabul etmesidir. Başka bir sorun daha var. Bu, belki sizin de başınıza gelmiştir. Tanrı'nın, varlığını olanaksız gibi gösterecek deliller bırakmasının, bu delilleri geçersiz kılmasının uygun bir yolu olduğu fikri. Bu fikir, Tanrı'nın var olmadığına ilişkin kanıtları, Tanrı'nın varlığının kanıtları haline getirmektir. Zekice bir numara! Yine de, gizlenen Tanrı kuramı mantıksal olarak mümkün olsa da, doğru olduğunu kabul etmemiz için hiçbir neden yoktur. Çıkaracağımız genel sonuç ise, ruh yapma teodisesinin başarısız olduğudur.

Evrim, doğanın kanunlarının bir yan ürünüdür

Ele alacağımız bir teodise daha var. Bazıları, evrim kuramının kötülük sorununu daha da kötüleştirdiğini reddederek, *çözdüğünü* öne sürer.[28] Bu, evrimsel bir çerçeve içerisinde, kötülüğün ilahi tasarımın doğrudan bir ürünü değil, doğanın kanunlarının talihsiz fakat kaçınılmaz bir yan ürünü olduğu fikridir. Fizik kanunları ve doğal seçilim kanunu gibi doğanın sıkı kanunlarıyla yönetilen herhangi bir dünya, acıyı kaçınılmaz olarak barındıracaktır. Doğa kanunlarını çiğnemeden yaratan bir Tanrı da, bu yüzden doğanın genellikle kötü gi-

dişatından sorumlu değildir. Bu sav –geçerli olması halinde– Tanrı'yı doğal seçilim ve ortaya koyduklarının acımasızlığı ile ilgili tüm suçlardan aklar. Peki neden? Çünkü suçlamalar artık yaratıcının sırtına yüklenemez. Kötülük ve acının çeliştiği Tanrı, Yaratılışçıların ve Tanrıcı Evrimcilerin müdahaleci Tanrısı'dır.

Yine cesurca bir çabayla karşı karşıyayız, fakat bu sav da sorgulamaya dayanıklı değil. İlk fark edilen nokta –farklı bir bağlamda daha önce ele aldığımız gibi– ihlal edilmez doğa kanunları yoluyla yaratan bir Tanrı'nın, geleneksel Tanrıcılığın Tanrısı olmadığıdır. Bu Tanrı, deizmin Tanrısı'nın güncellenmiş bir versiyonudur. Bu durum ise, duaları yanıtlayan, mucizeler gerçekleştiren veya dünyaya başka şekillerde müdahale eden bir Tanrı'ya inanmak isteyenlerin boğazında düğümlenecek bir olgudur.

Anlaşılmaz bir şekilde hareket etmek

Son çare, bilgisizlik gerekçesine sığınmaktır: Tanrı anlaşılmaz bir şekilde hareket eder ve ölümlüler olarak, biz onun ilahi amaçlarını anlayamayız. Bize gereksiz acı gibi gelen şeyler, aslında iyi bir planın parçası olabilir. Şunu söylemem gerekir ki, Tanrı olsaydım, işleri çok farklı yapardım. Ancak, belki Tanrı'nın da sadece mantığın kavrayamayacağı kendi nedenleri vardır. Yarattığı canlıların yüzde 99'undan fazlasının soyunun tükenmesine izin vermek; yaşamı, sonsuz keder gerektiren bir süreç yoluyla oluşturmak ve Darwin'in büyükbabası Erasmus'un sözleriyle, "kocaman bir mezbahaya" benzeyen bir dünya yaratmak için Tanrı'nın da mükemmel nedenleri olabilir.[29] Bu nedenler ne olursa olsun, cehaletimizle ve küçücük aklımızla bunları idrak etmeye kalkışacak durumda değiliz. Tanrı'nın bilinmez yollarla hareket ettiği savı, köşeye sıkıştırılan bir Tanrıcının son çaresidir. Bunlar çoğu zaman,

Tanrı'nın planını anlamakta veya neyin doğru, neyin yanlış olduğuna karar vermekte herhangi bir zorluk çekmiyor gibi görünürler. Ancak karşı deliller ortaya çıktığında, Tanrı'nın esrarengizliği üzerine mısralar dizmeye başlarlar. Bu iddialar da kesinlikle tutarlı bir şekilde kullanılmaz. Sonuç olarak, anlaşılmazlığı, Tanrı'yı dünyadaki kötülükler için suçlayamayacağımız anlamına geliyorsa, iyi şeyler için de şükretmememiz gerekir. Dahası, bilgisizlik mazereti, iyi yerine kötü bir Tanrı'nın varlığını öne sürmek için de kullanılabilir: "Tabii ki, dünyada fazlasıyla iyilik var, fakat kötü Tanrı gizemli bir şekilde hareket eder ve bu nedenle iyi olduğunu sandığımız şeyler aslında daha temel ve tamamen kötülük dolu bir planın parçasıdır." Taban tabana zıt görüşleri desteklemek için kullanılan bir savı görmezden gelmek güvenlidir. Kötü Tanrı savı, iyi Tanrı savını geçersiz kılar. Tanrı'ya inanmanın bir nedeni olarak bilgisizlik gerekçesi, elde kalan son çarelere sığınmaktır.

Sonuç

Bazıları, Tanrı'ya başvurmanın dünyayı anlamlandırmaya yardımcı olacağını öne sürer. Ne var ki, Tanrı'nın var olduğunu düşündüğünüzde, evren, Tanrı'nın olmadığını düşündüğünüzden daha *az* anlamlı görünecektir. Bu durumun en belirgin olduğu yer, kötülük sorunudur. John Stuart Mill, *Doğa* adlı denemesinde, amansız ve vahşi olarak tanımladığı doğanın merhametli bir Tanrı'nın kontrolünde olabileceğini reddeder. Evrim kuramı, bu görüşle tamamen tutarlıdır. Her ne kadar kötülük sorunu inananları Darwin'den önce binlerce yıl meşgul etmişse de, Darwin bize sorunun gerçekten ne kadar ciddi olduğunu göstermiştir. Evrim kuramı, yalnızca *homo sapiens* türü ile meşgul olan zihinlerimizi buradan çekip alır. Çektikleri acının daha çok göze çarpmasını sağlayarak,

hayvanların hayatlarının da sıklıkla tatsız, vahşi ve kısa olduğunu; doğanın dişlerinin kana bulanmışlığını gözler önüne serer. Aynı zamanda, yaşamı bize "armağan" eden sürecin, milyon kere milyonlarca hayvanın acı çekmesine neden olduğu çıkarımını yapar. Kısacası, kötülük sorunu bize şunu öğretmiştir: Bir Tanrı varsa, Yaratılışçılar haklıdır. Sevecen bir Tanrı, yaşamı, uzun ve sancılı evrimsel bir süreç yerine, bir dizi özel yaratım ile ortaya çıkarmayı tercih ederdi. Ancak, Bölüm 2'de gördüğümüz gibi, deliller kuşkuya yer vermemektedir: Bir Tanrı varsa, evrimi tercih etmiştir. Bu da, güçlü bir şekilde Tanrı'nın olmadığını gösterir.

Yine de, suçüstü yakalanmış bir müvekkilini aklamaya kararlı bir avukat gibi, bir sürü düşünür, iyi bir Tanrı'nın nasıl bu kadar kötülük içeren bir dünya yaratacağını açıklama girişiminde bulunmuştur. Ama çabaları pek işe yaramamıştır. En iyi durumda, teodiseler Tanrı ile kötülüğün bir arada var olmasının mantıksal olarak mümkün olduğunu gösterir. Diğer bir deyişle, "Kötülük de, Tanrı da vardır" önermesi, "dünya yüzde 100 düz ve yüzde 100 yuvarlaktır" (mantıksal olarak olanaksız) önermesinden çok "dünya düzdür" (mantıksal olarak olası) önermesi gibidir. Ancak, bu tamamen teodiselerin ortaya koyduğu olup, önemsiz bir başarıdır. Sonuç olarak, kötülüğün var olması, fakat Tanrı'nın olmaması mantıksal olarak olanaklıdır. Bu olasılıklar birbirlerini ortadan kaldırır, bu nedenle, Tanrı ile kötülüğün aynı anda var olmasının mantıksal olanağının, Tanrı'nın var olma olasılığı üzerine yürüttüğümüz tahminimizi etkilememesi gerekir. Mutlak iyi, her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen bir Tanrı'nın bağımsız bir deliline sahip olmamız halinde, Darwinci kötülük sorununun uyandırdığı tüm şüphelere karşın, Tanrı'nın varlığını kabul etmek zorunda kalabilirdik. Ancak, önceki bölümlerde

gördüğümüz gibi, ortada böyle bir delil yoktur. Dahası, böyle bir delil olsaydı bile, bu durumda, kötü, güçsüz, bilgisiz ya da bunların bir birleşimi olan bir Tanrı olasılığına mahkûm olacaktık.

Tanrıcılık, kötülük ve acının açıklamasını yapmaya çalışır ve yetersiz kaldığında durumu bir gizem veya inanç sınavı ilan eder. Bunun aksine, ateist bir Darwinci dünya görüşü, dünyadaki nedensiz acının varlığına inandırıcı bir açıklama getirir. Tanrıcı açıklamalarla karşılaştırıldığında, aklı ve mantığı onlardan çok daha az zorladığı görülür. Buna ek olarak da, eski ve bunaltıcı bir soruyu sonunda çözebileceğimiz bir konuma yerleştirir: İyi insanlar neden acı çeker? Çok basit, çünkü acı çekme yetisi, doğal seçilimin "nasırlı" eliyle yapılmıştır ve bazen bu yeti harekete geçer. Bazen de ağır ve adaletsiz bir şekilde aşırı etkindir. Bununla ilgili olan şey de budur. Soruyu soranların aradığı türden bir cevap değildir, fakat doğru olup olmadığı sorusuyla ilgisizdir.

Neredeyiz? Şimdiye kadar çıkardığımız temel sonuç, evrim kuramının, Tanrı inancının en önemli nedenlerini ortadan kaldırması ve kötülük sorununun Darwinci versiyonunun, ya Tanrı'nın olmadığını, ya da en iyi olasılıkla, düşündüğümüz kadar üstün bir varlık olmadığını öne sürmesidir. Yine de Tanrıcıları yeterince adil yargılamamış olabiliriz. Belki de şimdiye kadar saldırdığımız Tanrı algıları, ellerindekinin en iyisini temsil etmiyordur. Bu, yaygın bir cevaptır ve sıradaki bölümün konusu budur.

Bölüm 7

DİNİN PAKETLENMESİ

Böylece, "Darwinizm nedir" sorumuzun yanıtına ulaştık. Yanıt, ateizmdir. Bunun anlamı ... Darwin'in ve görüşlerini benimseyen herkesin ateist olduğu değil, kuramının ateist olduğu anlamına gelir. Doğadan ilahi tasarımın çıkarılması ... ateizme eşdeğerdir.
— Charles Hodge (1874), s. 176-7

Şiir gibi aktarılan gerçek evrim destanı, özünde herhangi bir dinsel destan kadar yücelticidir. Bilimin keşfettiği maddesel gerçeklik, evrenin tüm dinsel yorumlarının bir araya gelmesinden daha fazla kapsama ve görkeme sahiptir. İnsan türünün tarihçesinin izleri, Batı dinlerinin belirttiklerinden bin kat geriye kadar takip edilmiştir.
— E. O. Wilson (1998), s. 289-90

Öküzlerin, atların ve aslanların elleri olsa ve insanlar kadar iyi çizebilseler, tanrıları atlar at şeklinde, öküzler öküz şeklinde çizer, bedenlerini kendi bedenlerine benzetirlerdi.
— Xenophanes

Doğanın insanlaştırılması

Şimdiye dek karşımıza çıkan Tanrı kavramlarının tümünün ortak bir noktası vardı: Bunlar, Tanrıların geleneksel, insan

biçiminde tasarlanmış halleriydi. Diğer bir deyişle, bunların tümü bir anlamda insana benzeyen bir Tanrı'ya sahiptir. Bu Tanrı kavramlarının, eski Yunan veya geleneksel Hinduizm Tanrıları ve Tanrıçaları veya günümüzün daha saf Tanrı kavramlarının kökeninde bulunan Göksel Tanrı kadar açık bir şekilde insan biçimli olmadığını kabul etmek gerekir. Yine de, çoğu insanın bildiği anlamıyla Tanrı'nın insan biçimli bir varlık olduğunu söylemek yerindedir. İnsanların da (biraz daha gösterişsiz bir ölçekte de olsa) sıklıkla ilgilendiği yaratma ve tasarlama etkinlikleriyle uğraşır. İnsansı sosyal etkileşimlerde yer alır: İnançlı insanlarla iletişim kurar ve onların dualarını dinler; iyiliğe iyilikle, kötülüğe kötülükle karşılık verir; liderlik, yasa yapıcılık, babalık ve arkadaşlık gibi çeşitli sosyal rolleri benimser. Son olarak da, insanlarınkine benzer ruh hallerine sahiptir: Onaylar, onaylamaz ve affeder; müşfik bir doğası vardır; (ünlü olmak isteyen bir ergen gibi) tanınmak ve saygı görmek ister. Tabii ki insansı özellikleri normal bir şekilde bünyesinde barındırmaz; bu özelliklere insanüstü bir oranda sahiptir. Bu yüzden, biz sadece belirli şeyleri biliriz, fakat Tanrı her şeyi bilir; biz dünya üzerinde bir derece güce sahibizdir, fakat Tanrı'nın gücü her şeye yeter; biz kısmen iyiyizdir, fakat Tanrı en iyidir. Öyleyse, Tanrı'nın idealleştirilmiş, insanüstü bir akıl olduğu söylenebilir. Ancak, kilit noktadan hâlâ bahsetmedik: Geleneksel Tanrı, bedenini uzun zaman önce terk etmiş olabilir, fakat hâlâ tümüyle insansıdır.[1]

Geçtiğimiz bölümlerde ele aldığımız savlar, büyük ölçüde geleneksel Tanrı kavramı için geçerlidir. Bu kavramın eski moda, çocukça ve çok basit olmasına ve inandıkları Tanrı'yı tanımlamamasına itiraz yolu, Tanrıcılara her zaman açıktır. Birçoğu bu görüşü benimser. Tanrı'yı karikatürize etmekle suçladıkları şüphecilerin, gerçek (veya hiç değilse en iyi) dinsel görüşlerini yansıtmayan, süresi dolmuş kavramlara saldır-

dığını öne sürerler. Tanrı'nın insansı bir şekilde algılanması; ya çarpıtılmış bir görüntü, ya da en iyi ihtimalle, gerçekliğini eğitimsiz kitlelerin erişimine sunmak için tasarlanmış benzetmeler şeklinde olur. İnanan çoğu kişinin insansı bir Tanrı algısına sahip olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Böyle bir Tanrı algısını sorgulamak ise, aydın bir azınlığın düşündüğünün aksine, gerçekten dinin kendisini sorgulamak anlamına gelecektir. Ne var ki, insanbiçimli olmayan Tanrı algılarını incelemek ve Tanrı'nın, doğru anlaşıldığında, evrim kuramının şimdiye dek ele aldığımız sorunlarına karşı hassas olmadığı savını değerlendirmek de yerinde olacaktır. Bu kısmın son bölümünde yapacağımız şey de budur.

Yücelerin yücesini tazelemek

Geleneksel Tanrı gerçek Tanrı değilse, tam olarak ne gerçek Tanrı'dır? Bilgili Tanrıcılar gerçekte neye inanırlar? Bu sorunun yanıtı –bu düşünce biçiminin inanılırlığını güçlendirmeye pek katkısı olmasa da– çeşitli şeylere inandıklarıdır. İnsansı olmayan Tanrı algılarından biriyle zaten karşılaştık: Deistlerin Tanrısı. Olağan yüklerinden kurtulduğunda, insan gibi bir şey değil, İlk Neden veya Kusursuz Hareket Ettirici'dir. İnsansı olmayan başka bir Tanrı algısı da, Tanrı'nın doğayla özdeşleştirilmesini içerir. Bu da *panteizm* olarak bilinir. Panteistler için evren, Tanrı'nın yarattığı bir şey değil, Tanrı'nın kendisidir. Başka bir deyişle, evren Tanrı'nın bedeni; Tanrı ise makinenin içindeki bir ruh gibi, evrenin ruhudur. Evrim kuramına yöneltilen ilk dinsel tepkilerden bazıları panteizmi (veya yakın kuzeni olan *panenteizmi*) şiddetle destekliyordu. Örneğin, evrim kuramının bilim ile din arasında süregelen diyalog üzerindeki etkisini tanımlamak isteyen Anglikan rahip Aubrey Moore şöyle yazmıştır:

> Bilim, deistlerin Tanrı'sını sürekli daha uzağa itti ve Tanrı'nın adeta tamamen dışarı atılacakmış gibi göründüğü bir anda Darwinizm düşman kılığında ortaya çıkarak, bir dostun yapacağını yaptı. Bilim ile din arasında bir seçim yapmamız gerektiğini göstererek, felsefe ve dine paha biçilmez bir fayda sağladı. Tanrı ya doğada her yerdedir, ya da hiçbir yerde değildir.[2]

Moore'un, Tanrı'nın her yerde olduğu sonucuna vardığını söylememize gerek yok. Moore'a göre, Tanrı bilimin açık bıraktığı boşluklarda veya doğanın kanunundan mucizevi sapmalarda aranmamalı; doğanın düzenli akışı içinde; her atomun, her olayın, bilimsel araştırmaların ortaya çıkardığı her düzenin içine yerleştirilmelidir. Basit bir şekilde dile getirmemiz gerekirse, Tanrı kendi eserinin içindedir. On dokuzuncu yüzyıl misyonerlerinden Henry Drummond'ın da belirttiği gibi: "Evrimin Tanrı'sı olan içkin bir Tanrı, eski bir tanrıbilimin sık sık mucizeler yaratan Tanrı'sından sonsuz kez daha büyüktür."[3]

İnsansı özellikler taşımayan Tanrı'nın farklı bir biçimi de Paul Tillich ve Hans Küng gibi tanrıbilimciler tarafından savunulmuştur. Tillich'in fikirleri özellikle ün kazanmıştır. Tillich, Tanrı'nın birçok varlıktan bir tanesi değil, "varlığın kendisi" veya "varlığın en temel dayanağı" olduğunu öne sürmüştür. Tillich, Tanrı'nın var olduğunu *söylemenin yanlış olduğunu*, fakat var olmadığını söylemenin de eşit derecede yanlış olduğunu öne sürmüştür. Bunun nedeni, Tanrı'nın var olma ve olmamanın ötesinde olmasıdır. O, var olan her şeyin temeli ve sürdürenidir. Bu biraz karmaşık görünüyorsa, belki de Küng işlerin yoluna konulmasına yardımcı olabilir. Küng'e göre Tanrı, "*eşyanın, insanın, insanlık tarihinin, dünyanın tam merkezindeki mutlak ve göreceli, evvel ve ahir, aşkın ve içkin, her şeyi saran ve her şeyin içine işleyendir*".[4] Tillich'inki gibi,

Küng'ün Tanrı'sı da insan düşüncesinin ve dilinin ikiliklerini aşar. Bu yüzden, Tanrı'nın kişisel varlık mı, kişisel olmayan bir şey mi olduğu sorulsa, Küng'ün yanıtı hiçbiri olacaktır. O, *insanın ötesindedir*.

Tanrıbilimci John Haught daha yakın bir tarihte yaratıcı veya tasarlayıcı olarak değil, "açık gelecek" olarak bir Tanrı algısı öne sürmüştür. Haught, bu algının evrim biyolojisiyle kusursuz bir şekilde tutarlı olduğunu iddia eder.

> Özünde tam olarak dünyanın açık geleceği olan bir Tanrı, yeni olasılıkları ve yeni yaşamı planlayan veya tasarlayan değil, sonsuza dek özgürleştirendir. Bana göre, yeni-Darwinci biyoloji, en üst gerçekliğin bu görünüşü ile rahatça hayatta kalıp gelişim sağlayabilir.[5]

Tanrı'yı daha radikal bir şekilde yeniden tanımlamaya girişenler olmuştur. Örneğin, Wittgenstein'ın kutsal sayılan izinden gidenlerin bazıları, Tanrı'nın önerme düzeyinde bir inanç –doğru veya yanlış olduğu değerlendirilebilecek bir ifade– değil, yaşama doğru bir yöneliş veya belirli bir yaşam tarzına ya da gruba olan bir bağlılık olduğunu öne sürer.[6] (İnanan çoğu kişinin, Tanrı'nın önerme düzeyinde bir inanç olmadığını öğrendiğinde çok şaşıracağından kuşkuluyum!) Son olarak, inandıkları Tanrı'nın insansı özellikler taşımadığını iddia edenler ve Tanrı'yı olabilecek en belirsiz şekilde tanımlayanlar da vardır. Bazıları, hiçlik yerine varlık olmasının açıklaması olmaktan öteye geçmeyen, Tanrı'nın insana benzemeyeceğini kabul eder. Bazıları sadece "bir şeye", bir tür üstün güce veya üstün amaca inanma işini yerine getirir. Bazıları ise Tanrı'nın gerçek doğasının, insan algısının ötesinde olduğunu düşünür. Örneğin, on yedinci yüzyıl düşünürü Blaise Pascal, şöyle yazmıştır: "Şayet bir Tanrı varsa, O,

sonsuz derecede akıl almazdır, çünkü parçaları ve sınırları olmadığından, bize herhangi bir yakınlığı yoktur. Bu nedenle, Onun ne olup ne olmadığını bilemeyiz."[7] Diğer bir deyişle, Tanrı aşkındır ve onun gerçek özellikleri hakkında hiçbir şey söyleyemeyiz.

Bunlar yalnızca piyasadaki insansı olmayan Tanrı kavramlarının örnekleridir. Hepsinin iki ortak noktası vardır. Birincisi, Tanrı'nın insan veya insan benzeri bir varlık; insan aklına yakın doğaüstü bir yaratıcı olarak görülmesini reddetmeleridir. İkinci olarak da, Tanrı ile evrim kuramının uzlaştırılması için son bir şans verirler. Ne kadar başarılı olduklarına bir bakalım.

Evrim kuramının sonuçları

İnsanbiçimli olmayan Tanrı inançlarında, daha önceki bölümlerde gözden geçirdiğimiz savların çoğu geçersizdir. Örneğin, kötülük sorunu insanbiçimli olmayan bir Tanrı için herhangi bir tehdit oluşturmaz, çünkü Tanrı ancak her şeye gücü yeten ahlaki bir etken olduğunda kötülüğün varlığı sorun teşkil eder. Bu noktada, dine inananların varması gereken sonuç, tıpkı evrim kuramının İncil'deki öykülerin kelime anlamı dışında anlaşılmasını gerekli kılması gibi, Darwinci kötülük sorununun geleneksel olmayan bir Tanrı anlayışını (veya tabii ki Tanrı'nın tamamen reddedilmesini; bu seçeneği de unutmayalım) gerekli kılmasıdır. Ancak, Tanrı'nın geleneksel olmayan şekillerde anlaşılmasının bedeli ağır olduğundan, bu son derece önemli bir sonuçtur. İlk olarak, Tanrı'nın bu şekilde anlaşılması büyük sorunlar doğurur. Geleneksel Tanrı kavramlarının aksine, insansı olmayan kavramlara hakim olmak, özünde olanaksızdır. Özellikle Tillich ve Küng'ün fikirleri o kadar belirsiz ve soyuttur ki, herhangi bir anlama gelip gelmediği dahi belli değildir. Bunların saçmalıktan başka bir

şey olmadığını düşünen birisi affedilebilir. Böylece, evrim kuramı bizi ateizm ve saçmalık arasında seçim yapmaya zorlar. Daha açık konuşmak gerekirse, bizi ya Tanrı'ya olan inancımızı terk etmeye ya da mantıklı tartışmaların dışında kalacak kadar belirsiz bir Tanrı anlayışı benimseye iter. Bu özellik, bu kavramların en önemli noktasıdır. Tasarım varsayımlarıyla çürütülemezler; şüphecilerin saldırılarından korumak için, çürütülemeyecek bir biçimde yaratılmışlardır. Daha önce gördüğümüz gibi, Tanrı'ya inananların bazıları, Tanrı anlayışlarının belirsiz olduğunu belirtirken oldukça içtendir. Örneğin, Pascal Tanrı'nın ne olduğunu kesinlikle bilemeyeceğimizi iddia etmiştir. Ancak, bu fikri benimsemek zorunda kalmak çok büyük bir talihsizliktir. Benimseyen birisi, aslında *bir şeye* inandığını öne sürer, fakat bunun ne olduğunu bilmez. Tanrı boş bir yer tutucu, herhangi bir içerikten yoksun, kavramsal bir kara kutu halini alır. Tanrı'yı sevmemiz gerekir, fakat görünüşe bakılırsa Tanrı bilinmezdir. Gerçekten tanımadığımız birisini seversek, bunun adı kara sevda değil midir?

Bu sorunları göz ardı etsek dahi, insanbiçimli olmayan Tanrıların, insanların Tanrı'dan isteyeceği türden işleri yerine getireceği kesin değildir. İnsan doğa kanunlarına, Tüm Varlığın Temeli'ne veya eşyanın tam kalbinde bulunan en gerçek gerçekliğe neden dua etsin? Bunların herhangi birisinin tapılmayı hak ettiğini neden düşünsün? İnsansı özellikleri olmayan bir Tanrı, insanların kişisel ilişki kurabileceği bir Tanrı değildir. Böyle bir Tanrı, dualarımıza ve isteklerimize yanıt vermez; bizi sevip kollamaz. Böyle bir Tanrı'nın, evrende insanın adalet standartlarının üstün gelmesini veya iyiliğin sonunda kötülüğe üstün gelmesini sağlayacağını düşünmek zordur. Herhangi bir insansı özellik taşımayan bir Tanrı o kadar soğuk ve hissiz olur ki, (hâlâ ilgilenirseniz) hiçbir şeyi açıklayabilecek durumda olmaz. Sadece Tüm Varlığın Temeli

veya her şeyi kapsayan açıklaması olarak tanımlanması durumunda, Tanrı'nın, insan yaşamının evrende ayrıcalıklı ve buradan hareketle anlamlı, evrenin ise daha büyük ve daha kutsal olmasını sağladığını düşünmek için hiçbir nedenimiz olmazdı. Bu özellikteki bir Tanrı algısı sizi çok az avutabilir gibi görünüyor.

Tüm bunların da üzerinde, geleneksel olmayan Tanrı kavramları, Tanrı sözcüğünün anlamından o kadar uzaklaşmıştır ki, artık bu kelimeyi kullanmanın doğru olup olmayacağı oldukça şüphelidir. Şarkıcı Frank Sinatra şunları söylemiş: "Doğaya, kuşlara, denize, gökyüzüne; görebildiklerime ve kanıtları olan her şeye inanırım. Tanrı'yla kastettiğiniz bunlarsa, o zaman Tanrı'ya inanıyorum." Aklı başında her insan da aynısını yapar. Ancak, şunu da söyleyebilirsiniz: "İsviçre peynirine inanıyorum. Tanrı'yla kastettiğiniz buysa, o zaman Tanrı'ya inanıyorum." Soru şu anlama gelir: Tanrı'yı İsviçre peyniri veya doğa, evrenin düzeni, tüm varlığın bütünlüğü ya da eşyanın en üst açıklaması olarak tanımlamak *doğru mudur*? Bunu anlamanın basit bir yolu olarak, bir ateistin, (tüm bu örneklerde olduğu gibi) bahsedilen şeylerin varlığını reddetmemesi durumunda, bu şeye "Tanrı" adını vermek doğru olmaz. Aslında, insansı olmayan bir Tanrı kavramını benimseyenlerin Tanrı'yı uzun zaman önce bıraktıkları, fakat bunu henüz –belki kendilerine ve kesinlikle başkalarına– itiraf etmedikleri öne sürülebilir. On dokuzuncu yüzyılda, Ludwig Feuerbach, bu düşünceleri, "ustaca gizlenmiş ateizm" olarak tanımlamıştır ve haklıdır.[8] Din konusunda Sigmund Freud'un söylediklerini çok beğenirim:

> Gerçekte bunlar sadece, dinle ilgilenmeyi uzun zaman önce bırakan birisinin, dine çok sıkı bir şekilde bağlıymış gibi görünme girişimleridir. Dinsel konular söz konusu olduğunda,

> insanlar her türlü sahtekârlık ve düşünsel kabahatle suçlanabilir. "Tanrı"ya, kendi yarattıkları bazı belirsiz soyutlamaları yakıştırarak düşünürler; kelimelerin anlamlarını, en başta belirttikleriyle ilgili herhangi bir şey içermeyene kadar çekiştirir, dünyanın karşısına deist olarak çıkar ve hatta daha yüksek ve daha saf bir Tanrı fikrine ulaştıklarını belirterek gurur duyabilirler; ancak onların Tanrısı ne güçsüz bir gölgeden başka bir şeydir, ne de dinsel öğretilerin kudretli kişiliğidir.[9]

Freud'un söylediklerinin çoğu kuşkuyla ele alınmalıdır, ancak huysuz ihtiyar bu ifadesinde taşı gediğine koyuyor. Birtakım insanlar Tanrı'ya inanmamaktan memnundur, fakat "Tanrı'ya inanmıyorum" dememek için elinden geleni yapar. Yine de, kelimenin anlamını değiştirmeye çalışmayı bırakıp, ateist olduğunuzu kabullenmeniz gereken bir an gelir. En azından, inananların çoğunun inandığı Tanrı'ya bakarak ateist olduğunuzu kabul etmeniz gerekir. Bunun yerine Tanrı kelimesini (yanlış anlamıyla) kullanmakta ısrar ederseniz, inanan insanların çoğunluğunun Tanrı'ya *inanmadığını* kabul etmeniz gerekir.[10] Ne de olsa, onlar sizin inandığınızı söylediğiniz türden bir şeye kesinlikle inanmıyordur. Kutsal metinleri yazanlar ya da peygamberler ve o dönemin din adamları da böyle bir Tanrı'ya değil, insanbiçimli bir Tanrı'ya inanıyordu. Bertrand Russell'ın da belirttiği gibi: "İnsanlar 'Tanrı' *sözcüğünden* vazgeçmek yerine, bu kelimenin içerdiği anlamdan vazgeçmeyi tercih eder."[11] Evrim kuramı, herkesi bu sözcüğü kullanmayı bırakmaya zorlamayabilir. Yine de insanların Tanrı kelimesinin içeriği tanınmayacak hale gelene kadar anlam değişikliği yapmasına yol açtığını göz önünde bulundurduğumuzda, Tanrı'nın, Darwin'in kuramının bir kurbanı olduğu öne sürülebilir.

Tanrı'yı bir kenara bırakıp, bir sonraki konumuza geçmeden önce küçük bir hesap yapalım. Darwin'in kuramının

ardından, Tanrı ve evrim sorusu üzerine benimsenebilecek beş temel fikir vardır. (1) Geleneksel bir Tanrı'ya inancınızı sürdürüp, hem evrim olgusunu, hem de evrim kuramını reddedebilirsiniz (yaratılışçıların fikri). Ancak, evrimin delilleri artık o kadar güçlüdür ki, benimsediğiniz fikir ancak dünyanın düz olduğu görüşü kadar geçerlidir. (2) İnancınızı sürdürüp, Tanrı'nın evrim sürecini şahsen yönettiğini kabul edebilirsiniz. Bu da, evrim olgusunu kabul etmek anlamına gelse de, evrim *kuramıyla* tutarsızdır ve canlıların tasarımında karşılaştığımız eksiklikler kafamızı karıştırır. (3) Tanrı'ya inancınızı sürdürebilir ve doğal seçilimi canlıları yaratmak için görevlendirdiğini kabul edebilirsiniz. Bu, hem evrim olgusunu, hem de modern evrim kuramını kabul ettiğiniz anlamına gelse de, tektanrılı dinlerin Tanrısı'nı terk etmenize neden olur; Tanrı'ya inanan çoğu kişinin yapmak istemeyeceği bir şey. Dahası, kötülük sorunuyla yüzleşmeniz gerekir ve bu şekildeki bir yaklaşım durumunda, evrim kuramı bu eski ikilemin ateşini körüklemekten başka bir işe yaramayacaktır. (4) Tanrı'ya inancınızı sürdürürken, geleneksel Tanrı anlayışınızı insanbiçimli olmayan bir Tanrı anlayışıyla değiştirebilirsiniz. Bu, sizi kötülük sorunundan kurtarır. Ancak, Tanrı'yı insanbiçimli olmayan bir soyutlamaya indirgemek, bunu Tanrı olarak adlandırmanın mantıklı olup olmayacağı sorusunu ortaya çıkarır. (5) Son sırada ve eşit derecede önemli olarak, evrim olgusunu ve kuramını kabul edip, her türlü Tanrı'yı reddedebilirsiniz. Darwin'den sonra en az şüphe uyandıran seçenek budur.

KISIM II

DARWIN'DEN SONRA YAŞAM

Bölüm 8

İNSANLAR VE İNSANIN EVRENDEKİ YERİ

İyi bir Tanrı'nın kendi görüntüsünde yarattığı özel varlıklar olmak yerine, doğal bir evrim sürecinin son ürünleri olmamız, insanlar olarak kendimiz hakkında keşfettiğimiz en köklü bilgidir.
— Michael Ruse (1986), s. xi

Farklı bir gezegenden gelip Dünya'daki sosyal türlerin bir listesini çıkarmak isteyen zoologlar gibi, insanı doğa tarihinin özgür ruhu içinde ele alalım. Bu makroskobik görüntüde beşeri ve sosyal bilimler, biyolojinin uzmanlık alanları olacak kadar daralır ... antropoloji ve sosyoloji birlikte tek bir primat türünün sosyobiyolojisini oluşturur.
— E. O. Wilson (1975), s. 547

İnsan 32.000 yıldır burada. Dünyanın insana hazırlanmasının yüz milyon yıl sürmesi, dünyanın bu amaçla yaratıldığının kanıtıdır. Öyle olduğunu sanıyorum. Emin değilim. Eyfel kulesi şu anda dünyanın yaşını temsil ediyor olsaydı, tepesindeki taraçanın üzerindeki boya tabakası, insanın o yaştaki payını temsil eder ve herkes, kulenin yapılış amacının o boya olduğunu düşünürdü. Böyle düşüneceklerini sanıyorum. Emin değilim.
— Mark Twain, 1903, Twain (1992), s. 576

Sınırları ortadan kaldırmak

Bilim, kendimize ve içinde yaşadığımız dünyaya bakışımızı tam tersine çevirdi. Günümüzde yaşayan insanlar –çok az eğitimi olanlar dahi– evrenin özellikleri hakkında önceki yüzyıllara kıyasla oldukça fazla bilgiye sahipler. Bu, tamamen bilimin sonucudur. Bilimin doğaya bakışımızı tersine çevirmesinin klasik örneği, Güneş'in Dünya etrafında değil, Dünya'nın Güneş etrafında döndüğünün ortaya çıkarılmasıdır. Bu bilgi, bir zamanlar doğada temel bir ikilik olduğu düşünülen dünya ile gökyüzü ayrımını; üzerinde yaşadığımız dünya ile bulutsuz gecelerde gökyüzünde gördüğümüz erişilmez alem arasındaki farkı ortadan kaldırmıştır. Bizden önceki insanlara göre, bu ayrım oldukça açık ve tartışma götürmez bir durumdaydı. Ancak, Kopernik ve Galileo bize dünyanın güneşin yörüngesinde olduğunu gösterdiğinde, bu düşüncemiz de tuzla buz oldu. Dünya, gökyüzünden ayrı değil, "gökyüzü" *içerisinde*; yıldızlar arası karanlıkta sıradan bir yer tutan birçok gök cisminden birisidir. Dünya-gökyüzü ikiliği böylece yok olmuş ve insanların, dünyayla ilgili yorumlarını büyük ölçüde gözden geçirmeleri gerekmiştir.

Bilgilerimizi göz önünde bulundurduğumuzda, bunun bakış açımızda ne kadar sıra dışı bir değişime yol açacağının tamamen farkına varmak mümkün değildir. Ama bu, Darwin'in evrim kuramı için söylenemez. Modern evrim kuramına göre, insanlar ve diğer bütün türler, aklın rol oynamadığı bir gen seçilimiyle oluşan DNA dizilimlerinin ürünüdür. Bu da, kökenimiz hakkındaki önceki yargılarımızdan ve beklendiği üzere bununla sona ermeyen çıkarımlarımızdan çarpıcı bir sapmayı temsil eder. Bu ve bundan sonraki birkaç bölümde, evrim kuramının kim ve ne olduğumuzu anlamamız konusunda ifade ettiklerini ele alacağız. İnsanın evrendeki

yerine, hayvanlar arasında sahip olduğumuz konuma, insan yaşamının anlamına ve amacına göz atacağız. İlk olarak da, bu bölümde, kendimiz ve doğal dünya ile ilişkimiz hakkında Darwin'den önce sahip olduğumuz fikirlere evrim kuramının nasıl meydan okuduğunu inceleyeceğiz. Tıpkı Kopernik devriminin dünya ile gökyüzü arasındaki sınırı ortadan kaldırması gibi, Darwin devriminin de zihin ile madde, insan ile hayvan ve canlı ile cansız varlıklar arasındaki farkı ortadan kaldıracak bir tehdit unsuru olduğunu göreceğiz. Ayrıca, birçok yönden Kopernik'in çalışmalarından daha sarsıcı ve rahatsız edici anlamlar içerdiğini de.

Darwin'den önce yaşam

İlk olarak, Darwin öncesi önemli düşünce akımlarından bazılarını kaba taslak anlatacağım. Dünyadaki inanç sisteminde yinelenen bir fikir, insanların birbirlerinden ayrılabilir iki parçadan oluştuğu yönündedir: Fiziksel beden ve zihin (ya da ruh). Zihin-beden ikiliği, tüm toplumların benimsediği bir görüş olmasa da, bazılarının öne sürdüğü gibi, Batı'ya özgü bir görüş de değildir. Bu görüş, kabile şamanının, bedeninin dışına çıkarak ruhsal alemlerde dolaşabildiği; bir insanın bedeninin başka bir zihin tarafından kontrol altına alınıp yönetilebildiği ve aynı zamanda, bir bireyin bir dizi farklı bedenlerde dünyaya gelebileceği inançlarının temelinde bulunmaktadır. Zihin-beden ayrımı, zihnin ilahi bir kıvılcım olduğunu öne süren geleneksel Batı teolojisinde, maddesel dünyayı ve biyolojik doğamızı aşabilen bir parçamız olarak özel bir önem kazanmıştır. Zihin, doğadan ayrı bir şey olduğundan, insanlar sadece fiziksel varlıklar değildir. Manevi ruhlarımızla ve maddi bedenlerimizle gökyüzüne ait olanla yeryüzüne ait olanı birleştirip, bir tarafımızı maddeler dünyasında, diğer tarafımızı ruhlar dünyasında tutarız.

İki parçalı yapı modelimiz, türümüzün üyeleri arasında süregelen başka bir inanç ile yakından ilişkilidir: Öyle ya da böyle, fiziksel ölümden sonra yaşamımızı sürdürmemiz. Bu inanç, birçok farklı şekilde ve boyutta gelir. İlk olarak, bedenimiz dışında varlığımızı sürdüreceğimiz varsayımına dayanan ölüm sonrası yaşam inançları ile varlığın bedenin içinde sürdürüleceği varsayımına dayalı inançlar arasında bir ayrım yapılabilir. Beden dışında yaşamdan anlaşılan, yaşamı bir ruh veya hayalet olarak ya da bedenden ayrılmış bir zihin olarak sürdürme gibi çeşitli kavramlar vardır. Bu eğilimlerce kabul gören bir inanış, ruhun ölümde bedenden kurtulup öteki dünyaya (cennete, cehenneme, mutlu av sahasına) göç ettiğidir. Yaşamı fiziksel bir bedenin *içerisinde* sürdürme ile ilgili de birçok fikir vardır. Bunlardan birisi, Tanrı'nın, bu dünyada yaptıklarımızı sorgulayacağı zaman bedenimizi diriltileceğini öne süren geleneksel Yahudi-Hıristiyan ve İslam öğretisidir. Bir diğeri ise Hindular, Budistler ve Yeni Çağcılar arasında görülen reenkarnasyon öğretisidir. Tüm bu ölümden sonra yaşam anlayışlarının ortak noktası, bireyin yaşamını bir şekilde sürdürmesidir. Yine de, her yaşam sürdürme inanışında bu böyle değildir. Örneğin, Budizm'in bazı türleri, ruhumuzun en sonunda evrensel bir ruhun içine karışacağı, yani ölümden sonra inorganik madde haline geri dönerek, her şeyin tekliğine çekileceğimiz inancını benimser.

Dünyayı ruh ve madde olarak ayırmanın yanı sıra, Darwin'den önce, bu gezegende yaşayan canlıları insanlar ve hayvanlar olarak ayırmak da anlamlı görünüyordu. İnsanların, hayvanlardan tamamen farklı bir doğaya sahip olduğu kabul edilirdi. Batı tanrıbilimine göre, insanların ruhları ölümsüzdür fakat hayvanlarınki değildir. İyi davranışlar ortaya koyduğumuz ve Tanrı ile oğlu hakkında doğru inançlara sahip olduğumuz sürece, öldükten sonra sonsuza dek cennet-

te yaşayabiliriz. Bu seçenek hayvanlara açık değildir. (Evcil hayvanlar apaçık birer istisnadır. Özellikle de geride kalbi kırık bir çocuk bırakanlar.) Sadece ölümsüz değilizdir; aynı zamanda Tanrı'nın görüntüsünde yaratılan ve Tanrı'yla özel bir ilişkisi olan; Tanrı'yı ve ahlaki doğruları bilen tek varlığızdır. Papalık Bilimler Akademisi'nde 1996 yılında verdiği bir söylevde Papa II. Jean Paul şunları söylemiştir: "Tanrı, insanı, insanın kendi iyiliği için yaratmıştır; insan böyle bir niyetle yaratılan tek canlıdır." (Bu bilgiye nasıl ulaştığını açıklamamıştır.) Biraz farklı bir anlayışla, birçok antik Yunan, Hıristiyan ve Aydınlanma düşünürü, insanın, sahip olduğu akılla hayvanlardan ayrıldığını öne sürmüştür. Bazı düşünürler, yalnızca insanın bilince sahip olduğunu iddia etmiştir. Descartes, hayvanların düşünme yetisinden, zevk ve acı hissinden yoksun, bilinçsiz otomatlar olduğunu öğretmiştir.[1] Daha ortalama ve daha yaygın kabul gören ise, hayvanların bilince sahip olduğu, ancak öz bilince sahip olmadığı görüşüdür. Yani, hayvanlar bilir fakat ne bildiğini bilmez. Ayrıntılarına bakılmaksızın tüm bu görüşler, insanlar ile hayvanlar arasında kökten bir ayrım gözetir.

Darwin öncesi dünya görüşünün daha az bilinen bir özelliği de türlerin gerçekliği ile ilgilidir. Darwin'den önce düşünürler, türlerin, sayılar veya geometrik şekiller kadar değişmez ve kesin olan kökten birer ontolojik bölümü temsil ettiğine inanırlardı.[2] Türler hakkındaki kavramlarımız, Platon'un unutulmaz sözüyle, "kılı kırk yarar". Bu durum, konu hakkındaki yaygın görüşle tutarlıdır. Çoğu kişi, her bir türün kesin sınırlarının çizilebileceğini; evrendeki her şeyin bir sınıfın içine veya dışına yerleştirilebileceğini düşünür. Böylece, evrendeki her şeyi üçgen veya üçgen-olmayan olarak sınıflandırmak mümkün olduğu gibi, her canlıyı belirli bir türün üyesi veya üyesi-olmayan olarak sınıflandırmak

da mümkündür: İnsan veya insan-olmayan; kedi veya kedi -olmayan; köknar veya köknar-olmayan. Benzer şekilde, her nesne hayvan veya hayvan-olmayan, canlı veya canlı-olmayan olarak sınıflandırılabilir. Geçişler veya belirsizlik alanları yoktur. Yaygın görüş böyle buyurur.

Darwin öncesi görüşün yaygın ve sezgisel yönden akla yatkın başka bir parçası da, canlıların görünmez bir töze veya hayati bir tine sahip olmasıdır. Ölü bir kuşu bir binanın tepesinden bırakırsanız, sadece fizik yasalarıyla açıklanabilecek bir şekilde yere düşer. Binanın tepesinden canlı bir kuşu bıraktığınızda ne olur? Kanatlarını çırpmaya başlar, kendini toparlamak için bir an duraklar ve sonra zarif bir kavisle uçup yakındaki bir ağacın dalına konar. Fizikteki hiçbir basit formül, bu olay sırasını öngöremez. Canlıların –özellikle hayvanların, özellikle de insanın– davranışlarının, fiziksel kuvvetlerin maddeye etki etmesi olarak açıklanması mümkün müdür? İşin içinde başka bir gücün olması gerektiği görülür: Yaşamsal bir güç veya Henri Bergson'un *élan vital* dediği şey.[3] Bu yaşamsal güç, hareketsiz maddeye etki ederek, evrenin cansız moleküllerine hayat üfler ve onların, fizik yasalarına ve bu yasaların maddeye verdiği basit emirlere aldırmaksızın oynaşmasını sağlar. Bu fikrin savunucuları *dirimselciler* olarak bilinir. Dirimselciler, insanların ve hayvanların sadece karmaşık birer fiziksel makine olduklarını reddederler. Bunun yerine, bir ruhun veya yaşam gücünün onları canlı tutup evrenin cansız kısmından ayırdığını öne sürerler.

Hayaletten vazgeçmek

Yukarıdaki fikirler, birbirlerinden farklı birçok düşünce alanına temas eder. Evrim kuramının ise yalnızca bir amacı vardır: Bu gezegendeki canlı çeşitliliğinin kökenine doğalcı bir açıklama getirmek. Bu açıdan, var olmaya nasıl başladığımızı

açıklamaya çalışan Darwin öncesi tüm görüşlere terstir. En çarpıcı olarak, yakın bir geçmişte şimdiki halimizle yaratıldığımızı öne süren yaratılışçı görüşü çürütür. Darwin'in sözleriyle, atalarımız Adem ile Havva değil, "kuyruğu ve sivri kulakları olan, olasılıkla ağaçlarda yaşayan, Eski Dünya'nın sakinlerinden, tüylü ve dört ayaklı bir hayvan" idi.[4] Bu yaratığın kendisi de, balıklardan evrilmiş olan amfibilerden evrilmiş sürüngenlerden evrilen diğer memelilerden evrilmişti. Nihayetinde, hepimizin geçmişi cansız kimyasallara kadar takip edilebilir. Evrim kuramı, geleneksel göksel yaratılış mitiyle ve kelime anlamıyla yorumlandıkları sürece tüm kültürlerin yaratılış mitleriyle çelişir.

Bu kadarı açıkça bilinir. Peki, insanın kökeninin evrimsel açıklamasında sırada ne vardır? Aslında, evrim kuramı zihin ile madde arasındaki sınırı ortadan kaldırma tehdidi içerir. Daha önce gördüğümüz gibi, evrim kuramı, gözler, kanatlar, dişler ve pençeler gibi fiziksel yapılar için doğalcı bir açıklama sunmakla kalmaz, zihnin kökenine de inandırıcı bir açıklama getirir. Evrimci psikologlara göre, zihin de, organizmanın diğer tüm karmaşık yönleri gibi, sürecin her aşamasında bireyin uygunluğunu artıran değişkenlerin yavaş ve aşamalı bir şekilde bir araya toplanmasının ürünüdür. Zihnin bileşenlerinin evrilmesinin nedeni, hayatta kalma ve üreme başarısına farklı şekillerde katkıda bulunmasıdır. Örneğin, tıpkı aslanlarda büyük dişlerin evrilmesinin nedeninin, aslanın avını parçalamasını sağlaması veya ceylanlarda çevik bacakların evrilmesinin, ceylanların aslanlardan kaçmasına yardımcı olması gibi, korku hissinin evrilmesinin nedeni de, bu hissin atalarımızın hayatî ve bedensel tehditlerden kaçınmasını sağlamasıdır. Cinsel arzunun evrilmesinin nedeni, atalarımızın üremeyle sonuçlanan davranışlar sergilemesini sağlaması; ebeveyn sevgisinin nedeni ise atalarımızı, bu üremeden mey-

dana gelen bebeklerin ilk günden itibaren bakımını yapmaya güdülemesidir. Kısacası zihin, gelişimine katkıda bulunan genlerin varlıklarını sürdüren bir araçtır; ya da buna farklı bir açıdan bakarsak, zihin, genlerimizin varlıklarını sürdürmek için ortaya çıkardıkları bir araçtır.

Evrimci psikologlar, bu durumun nedenini oldukça iyi açıklarlar.[5] Birçok şeyin yanı sıra, zihnin, ancak doğal seçilim tarafından şekillendirildiği varsayımıyla akla yatkın gelen belirli eğilim ve garipliklere sahip olduğuna dikkat çekerler.[6] Örneğin, korkularımızın birçoğu, avcı-toplayıcı atalarımız için geçerli, fakat önemini artık büyük ölçüde yitirmiş olan bazı tehlikelere uygundur. Sanayileşmiş koşullarda yaşayan insanlar dahi, prizler, sürat veya küvetin yakınında saç kurutma makinesi kullanma gibi, daha fazla tehlike oluşturan şeylerden çok, yılanlar ve örümcekler gibi, atalarından kalma fobiler geliştirme eğilimi gösterir. Yılan ve örümcek korkusu, insan psikolojisinin modern yaşam koşullarına pek uyum sağlamamış, fakat avcı-toplayıcı atalarımızın bu korkularının evrildiği ortamda oldukça faydalı olan bir özelliktir.[7] Zihin, ilahi tasarımın bir ürünü olsaydı, Tanrı onu neden sadece bir dönemin tehlikelerine karşı olan içgüdüsel bir korkuyla yaratsın, neden değişen ortamın tehlikelerine karşı da bir içgüdümüz yok? Doğal seçilimin bir gerekçesi vardır: Öngörüden yoksundur ve bazen ortam o kadar hızlı değişir ki, değişime ayak uyduramaz. Ancak, Tanrı'nın bir gerekçesi yoktur, çünkü sonsuz öngörü sahibi olduğu düşünülür. Bu, Tanrı'nın varlığını ortadan kaldırmaz, fakat bize şunu söyler: Bir Tanrı varsa, zihin yaratma ve tasarlama işini doğal seçilime bırakmıştır. Tanrı var ya da yok; zihin evrilmiştir.

Bu, birçok şey ima eder. Bunların bazıları, evrimsel bakış açısıyla zihnin, beynin etkinliği olduğudur.[8] Beynin tamamen

mekanik bir araç olduğunu varsayarsak, zihnin de beyin kadar mekanik olması gerekiyor gibi görünür. Bu da, hür irade her ne kadar prensipte mümkün olsa da, hür iradeyi hükümsüz kılar.[9] Daha rahatsız edici bir çıkarım, beden öldükten sonra zihnin hayatta kalmamasıdır. Darwin şöyle yazmıştır: "Gelecekteki bir yaşam söz konusu olduğunda, her insanın, çelişen belirsiz olasılıklar arasından kendisi için bir yargıya varması gerekir."[10] Ancak, yaşamın devamının karşısında Darwin'in burada belirttiğinden daha güçlü deliller vardır. Tüm deliller, evrilmiş beynin etkinliğinden bağımsız bir zihin olgusunu gösterir. Sinirbilimciler, bir şeye bakıldığında –bilinçli bir görsel deneyim yaşandığında– beynin belirli kısımlarının daha fazla etkinleştiğini tespit etmiştir. Daha sonra gözlerinizi kapatıp, aynı görüntüyü *hayal ettiğinizde*, beyninizin aynı bölgeleri tekrar etkinleşir. Bu da, sadece algının değil, hayal gücünün de belirlenebilir fiziksel bir temelinin olduğunu gösterir. Beynin görsel bölgelerini elektrik kullanarak uyarmanız halinde, bilinçli görsel deneyimler meydana gelir. Diğer duyu bölgelerini uyarmak da diğer duyu deneyimlerini üretir. Yatıştırıcı ilaçlar gibi, beynin durumunu etkileyen diğer unsurlar, aynı zamanda ruh halini de etkiler. Farkında olduğumuz her şey –her bir duyu, his, anımsama, düşünce– beynin etkinliğiyle özdeşleştirilebilir (veya zaten beyinde bir etkinliktir). Buna ek olarak, David Hume'un birkaç yüzyıl önce *Ruhun Ölümsüzlüğü Üzerine* başlıklı makalesinde belirttiği gibi:

> Bedenin ve ruhun çocukluk dönemindeki zayıflığı; yetişkinlik dönemindeki zindeliği, hastalık sırasında her ikisinin birden sağlığının bozulması, yaşlılıkta ikisinin de kademeli olarak zayıflaması çok iyi oranlanmıştır. İleri doğru bir adım olan ayrışma, yani ölüm kaçınılmazdır.[11]

Beynin bir kısmına zarar geldiğinde, zihnin bir kısmının da zarar gördüğünü biliyoruz. Öyleyse, beyin *tamamen* yok olduğunda, zihnin de tamamen yok olmak yerine, tamamen korunacak olmasına inanabilir miyiz? Bunun söz konusu olduğunu düşünmek için yeterli bir neden yoksa, bilinçli deneyimimizin ölümle sona erdiğini varsaymak çok daha mantıklıdır. Zihnin beyne bağımlı olması, fiziksel bedenin dışında hayatta kalma olasılığını, aynı zamanda reenkarnasyonu ortadan kaldırır. Buna ek olarak, düşünür Robert Nozick'in dikkat çektiği gibi, ölümden sonra yaşam prensipte mümkün olsa dahi (şüpheli bir önerme), "bu durum daha fazla üreme başarısı sağlamayacağından, bedenin ölümden sonraki yaşamın üzerinde hiçbir seçilim baskısı olmazdı".[12] Görünüşe bakılırsa, "varoluşumuzun, ebedi iki karanlık arasında bir ışık çakması" olduğunu, yazar Vladimir Nabokov'un yanı sıra, evrimcilerin de kabul etmesi gerekir.[13] Bunun aksini düşünen beyinler –beyin olduklarını reddedip, sonsuz birer ruh olduklarına inanan beyinler– kendileri hakkında yanlış inançlara sahiptir.

Bu konuyu açıklığa kavuşturduğumuza göre, insanlarda bu kadar yaygın olan ölüm korkusunun nedenini sormak isteyebiliriz. Ölüm hiçlikse, doğal olarak korkulacak bir şey yoktur. Geçmişteki yokluğumuzla ilgili bir kaygımız yoktur. Öyleyse, *gelecekteki* yokluğumuz bizi neden kaygılandırır? Sevdiklerimizin doğmadan önceki yokluğunun yasını tutmuyorsak, öldükten sonraki yokluğunun yasını tutmamızın nedeni nedir? Mantıklı bir akla göre, bunlar mantıklı sorulardır. Ancak, evrilmiş varlıklar için yaşamı sürdürmenin önemi göz önünde bulundurulduğunda, ölümden içgüdüsel olarak korkmamız ve sevdiklerimizin ardından yas tutmamız neredeyse hiç şaşırtıcı değildir. Felsefeci Derek Parfit'e göre, "Bize bu davranışı sağlayan evrim, ölüme karşı takınacağımız en

iyi tavırdan bizi yoksun bırakır."[14] Ölüm korkusu, doğal seçilimin sevimsiz –ve nihayetinde temelsiz– bir armağanıdır.

Bu durumda, evrimci psikologların zihne bakışından çıkarabileceğimiz sonuç, zihnin ölümden sonra yaşamadığıdır. Daha silik hatlara sahip bir sonuç ise, ruh ile madde arasındaki çizgidir. Doğal olarak, evrendeki her şeyin bir ruh taşıdığını veya taşımadığını, bilinçli olduğunu veya olmadığını düşünürüz. Ancak, evrilmiş olması, ruhun varlığı ile yokluğu arasında açık ve kişiden kişiye değişmeyen bir sınırın çizilemeyeceği anlamına gelir.[15] Zihnin evriminin de, türlerin evrimi gibi yavaş ve aşamalı bir süreç olması gerekir. Ara evrelerin taşıdığı zihnin geçerli sayılıp sayılmayacağına karar verecek kadar bilgimiz olmadığından değil, aynı zamanda bu sorunun keyfi bir yanıtı olmadığından herhangi bir şekilde sınıflandırılamayacak birçok ara evresi bulunan bir süreçte, zihni olmayan yaşam biçimlerinden, tamamen gelişmiş bir zihne sahip olan yaşam biçimlerine doğru bir süreklilik işin içine girmiştir. (Buradaki "tamamen gelişmiş zihin" kavramına dikkat etmemiz gerekir. Bizden daha üstün zihinsel güce sahip yabancı bir türe göre insan zihni, zihinsiz canlılar ve tamamen gelişmiş bir zihne sahip canlılar arasında bir ara tür olarak sınıflandırılabilir.) Tıpkı Kopernik devriminin dünya ile gökyüzü arasındaki ayrımı ortadan kaldırması gibi, Darwin devrimi de ruh ile madde arasındaki ayrımı ortadan kaldırmıştır. Ruh maddeden ayrı bir şey değil, özel bir düzen ve işleve sahip bir maddedir. Aklın yuvası, madde dışı bir şey değildir; bir mekanizmadır ve bu mekanizma beyindir.

Bazıları bu görüşü alçaltıcı bulur. "Etten yapılmış bir bilgisayardan başka bir şey olmadığınızı düşünerek kendinizi nasıl iyi hissedersiniz?" diye sorarlar. Ancak, bir taraftan da, evrimsel açıdan bakmak, zihni daha inanılmaz bir hale getirir. Nörobiyoloji uzmanı Marian Diamond'un belirttiği gibi:

"Elinizde tutabileceğiniz bir buçuk kilogramlık bir beyin, yüz milyar ışık yılı genişliğinde bir evreni kavrayabilecek bir kütledir." Bu şekilde düşündüğünüzde, özellikle de bir buçuk kilogramlık bu kütleyi ortaya çıkaranın bilinçli bir varlık değil, akılsız, doğal bir süreç olduğunu göz önünde bulundurduğunuzda, bu durum oldukça şaşırtıcıdır.

Bilinçli evren

Bu durumda, ruhun maddeden ayrı bir şey olmak yerine, madde *içerisinde* şekillenen bir süreç olduğunu görüyoruz. Bu bakış açısı ruhun doğanın dışında olduğu fikrini dışlar. Bunun yerine ruh, doğanın küçük bir *parçası* haline gelir ve sadece bu küçük parçaya sahip küçük parçalar için değerli olur. Fiziksel evren, üzerinde veya dışında bulunan bilinçli ruhlar tarafından gözlemlenen ve keşfedilen bilinçsiz bir nesne olmaktan kurtulur. Bilinçli ruhlar, fiziksel evrenin *parçasıdır*. Bunu kabul ettiğimiz anda, evrenin kısmen bilinçli olduğunun farkına varırız. Evreni düşündüğünüzde, evrenin bir kısmı kendisinin bilincine varır. Benzer şekilde, evren hakkındaki bilgilerimiz evrenin bir *parçasıdır*. Bu yüzden, evreni bilmek, evrene göre kendini bilmektir. Carl Sagan'ın söylediği gibi: "İnsan, kendi kendini inceleyen evrenin bir parçasıdır."[16] Darwin'in kuramı ise bunun nasıl böyle olduğunu; bir madde yığınının, kendisine ve evrenin geri kalanına kafa yoracak şekilde nasıl oluştuğunu açıklar.

Bu açıdan baktığımızda, evrenin geçmişi çok farklı bir görünüm kazanır. Evren milyarlarca yıldır buradaydı ve kimse bunun farkında değildi. Evren, var olduğunu bilmiyordu. Ancak, Büyük Patlama'dan yaklaşık 13.7 milyar yıl, canlıların ortaya çıkışından ise yaklaşık dört milyar yıl sonra, ilginç bir şey olmaya başladı: Evrenin küçük parçaları bilinç kazanarak, kendisi ve parçası olduğu evren hakkında bazı şeyler öğ-

renir hale geldi. (Bunun, evrenin başka bir yerinde ve belki çok daha önce olmuş olabileceğini de unutmayın.) Sonunda, evrenin bu küçük parçaları –"bilim insanları" ve "bilimsel bilgilere sahip insanlar" olarak adlandırdığımız kişiler– Büyük Patlama'yı ve var olmalarını sağlayan evrimsel süreci anlamaya başladı. Evren artık varlığının farkında olmaya başlamıştı ve nereden geldiğini kavrama parıltıları gösteriyordu. Bir evrenin bunu yapması garip görünse de, çok da garip değildir. Belki de yeterince zaman geçtiğinde, birçok evren bu öz bilince sahip olur.

Bilinçli evrenimizin geçmişinden yeterince bahsettik. Peki, geleceği hakkında ne söyleyebiliriz? Bu konuda birbirleriyle yarışan birçok fikir vardır ve bunların bazıları gerçekçi olmaktan çok, iyimserdir. Bir Cizvit olan Fransız paleontolog Pierre Teilhard de Chardin, evrendeki bilincin devamlı olarak genişleyeceğini ve sonunda bir araya gelerek, (*Omega Noktası* adını verip İsa ile özdeşleştirdiği) birleşik bir evrensel bilinci meydana getireceğini öne sürmüştür.[17] Modern evrenbilim, bu tür fikirlerin mantıklı olmaktan çok ilgi çekici olduğunu göstermiştir. Evren şu anda bir bilince sahip olsa da, onu bekleyen sıcak ölüm; ışıkların söneceği ve tüm evrenin bilinçsizliğe geri döneceği bir zamanın geleceğini neredeyse kesin kılar. Evren, şimdiki yarı bilinçli durumunu ne kadar zaman sürdürecektir? Bu sorunun cevabı, evrenin bilinçli yaşam üretme konusunda ne kadar verimli olduğuna bağlıdır. Bilinç evrenin tamamına yayılırsa, en azından bazı gezegenlerin küçük bilinç alanları makul bir süre hayatta kalacaktır. Yine de, evrende zihni ve bilinci olan tek gezegen bizimki olabilir. Bu durumda da, kararlarımız ve eylemlerimiz, evrenin daha uzun bir süre bilinçli bir varlık olarak kalmasında ya da bilinçsizliğe dönmesinde belirleyici etken olacaktır.

Bu durumun resmin genelinde bir şey ifade edip etmediğini merak edenler olabilir. Bilinçli bir evrenin bilinçsiz bir evrenden daha iyi olacağını düşünmek, insanmerkezcilikten başka bir şey olmayabilir. Bilinçli varlıklar genellikle şikâyetçi ve bazen de mutsuzdur. Her şeyi hesaba kattığımızda, belki de bilinçsiz bir evren daha çekicidir. Ancak, bu düşünceleri aklımızdan geçirmek prensipte mümkün olsa da, evrenin bilinçli kalmamasının çok yazık olacağı çıkarımından kaçmak, pratikte çok zordur. Her şeye rağmen, bilinç ışığının kısa bir çakması dışında kalan sonsuzluğu karanlıkta geçirmek, evrenin kaderinde olabilir.

İnsanlar ve hayvanlar

Şimdiye kadarki temel çıkarımımız, evrim kuramının ruh ile madde arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaya çalışması ve bunu yaparken bizi tamamen doğal canlılar olarak yeniden şekillendirmesidir. Bu da bizi, diğer hayvanlarla olan ilişkimizi baştan sona yeniden gözden geçirmeye zorlar. Darwin'in kuramı, bizi de adil bir şekilde doğal dünyanın içerisine dahil etmekle kalmaz, aynı zamanda hayvanlarla akrabalığımızın altını çizer. Onlar ve biz birbirlerinden ayrı yaratılış eylemlerinin ürünleri değil, uzaktan akrabayız. Her insan, diğer insanlarla uzaktan akrabadır: Eşiniz veya sevgiliniz, bu sabah otobüste yanınıza oturan yabancı, Einstein, Hitler ve Buda, akrabalarınızdan bazılarıdır. Şempanzeler ve diğer maymunlar ise daha uzak akrabalarınızdır. Eve gidip kedinizi sevdiğinizde veya köpeğinizi yürüyüşe çıkardığınızda, uzak akrabalarınızla iletişim kurmuş olursunuz. Güneşli bir günde çimenlik bir alanda yürüyüşe çıktığınızda, ayaklarınızın altındaki çimler ve durup hayranlıkla izlediğiniz çiçekler çok daha uzak akrabalarınızdır. Sonunda, bu gezegen üzerindeki bilinen tüm canlılar ortak bir kökene kadar takip edilebilir ve

gezegende var olmuş her bir yaşam biçimi tek bir soyağacı üzerine yerleştirilebilir. Bu dünyadaki tüm yaşam, (aile bireylerinin birbirlerini yemek gibi kötü bir alışkanlığı olsa da) tam olarak geniş bir ailedir. Evrim kuramının en temel öğretilerinden birisi budur.

Darwin'in kuramı, sadece hayvanlarla akrabalığımıza dikkat çekmekten fazlasını yaparak, bu gezegende yaşayan canlıların en başta insanlar ve hayvanlar olarak anlamlı bir şekilde ayrılabildiği fikrine meydan okur. Hepimiz aynı sürecin sonunda meydana geldik ve ortak kökenimizin ifade ettiği şey, diğer hayvanlarla düşündüğümüzden daha fazla ortak noktamızın olacağıdır. İnsan-hayvan ayrımı kuşkusuz hâlâ geçerli olsa da, nadiren, varlıkları bir sınıfa veya diğerine dahil etmekte hata yapabiliyoruz.[18] Ancak, Darwin'den sonra bu ayrım aniden temelsiz –atlar ve at olmayan canlılar arasında eşit derecede geçerli bir ayrım yapmak kadar temelsiz– görünmeye başlamıştır. Darwin'den sonra *insanları hayvan* kategorisinin bir alt kümesi olarak düşünmek daha doğaldır. İnsanların hayvan olmadığı fikri, tam olarak dünyanın gezegen olmadığı veya güneşin yıldız olmadığı fikri kadar mantıklıdır. Söylemek istediğimiz sürece, bunları söyleyebiliriz. Ancak evren hakkında (gezegen üzerindeki bütün türlerin bakış açısına göre geçerli olacak) nesnel bir görüş oluşturmak istiyorsak, güneşi bir yıldız, dünyayı bir gezegen ve insanları da hayvan olarak görmek zorundayız.

Şüphesiz, Darwin'in fikirleri, günümüzün insanına daha az çarpıcı gelir. Yine de, çoğu kişinin bu fikrin çıkarımlarını kabul ettiği kesin değildir. Kabul etselerdi, sosyoloji ve antropoloji gibi akademik alanlar, zoolojinin uzmanlık alanları; tıp doktorluğu, veterinerliğin alt türü (sadece bir türün sağlık bakımında uzmanlaşan bir dal); insan hakları, hayvan haklarının bir alt kümesi; çocukların topluma uyumu ise hayvan-

ların eğitiminin veya evcilleştirilmesinin bir örneği olarak görülürdü. (Bu durumda, ebeveynler ve öğretmenler hayvan terbiyeciliğinin bir dalındaki uzmanlar sayılırlardı.) Bu örnekler ciddi değildir. Ancak, ciddi bir noktanın altını çizer: Kendimizi hâlâ hayvan krallığından ayrı olarak görürüz. Bu nedenle, (Darwin'in insan-olmayan hayvanları tanımladığı şekliyle) bu "değerli kardeşlerimiz" söz konusu olduğunda, ahlaki bir kör noktamız olabilir. Konu hakkında daha fazla bilgiyi Bölüm 13'te bulabilirsiniz.

Bu noktaya dek gördüğümüz gibi, Darwin'in kuramına birçok insan çok olumsuz tepkiler vermiştir. Bunun nedeni, kısmen, evrim kuramının Tanrı'ya olan ihtiyacı ortadan kaldırmasıydı. Ancak, bütün öykü bundan ibaret olamazdı. Sonuç olarak, insanlar hâlâ Tanrı'nın canlıları evrim süreci *yoluyla* yarattığına inanabilirdi. (En azından bu konu üzerine yeterince kafa yormazlarsa.) Ters tepki, büyük ölçüde, birer hayvan olduğumuz fikrinin birçok kişi tarafından hakaret olarak kabul edilmesinden kaynaklanmış olabilir. Birçok kişi, Darwin'in insanları gerçekten maymunmuş gibi kandırdığını düşünmüştür. Bir açıdan, maymuna çevirdiği doğrudur. Ancak, bunun üzerine düşündüğünüzde, bu sözleri duyunca öfkelenmek de maymunlara hakaret niteliğindedir! Darwin'in evrim kuramının ortaya çıkışını takip eden toplu feryat, insan-olmayan hayvanlara karşı derin bir önyargıyı su yüzüne çıkarmıştır. Herhalde maymun kökenli olduğunu öğrenen Ku Klux Klan üyelerinin dünyaları başlarına yıkılırdı. Maymun olduğunu öğrenen birçok kişinin tepkisi aynıdır. (Bir sebepten, memeli veya canlı olarak sınıflandırılmaktan o kadar da rahatsız değildirler. Bu konu hakkındaki kanılarımız yeterince doğru mudur?) İnsanların birer hayvan olduğu fikrine gösterilen direncin başka bir nedeni de, rahatsız edici bir olasılığı akıllara getirmesidir: Descartes ve diğerlerinin

iddia ettiği gibi, diğer hayvanlar karmaşık birer organik makineden öte bir şey değilse, biz de değilizdir. Günümüzde, birer hayvan olduğumuz fikriyle birçok kişi barışık olsa da, yine birçok kişi pek memnun değil. Darwin'in zamanında ise, kesinlikle kabullenilmiyordu.

Türler gerçek mi?

Öyleyse, evrim kuramının madde-ruh ikiliğini ortadan kaldırmaya ek olarak, insanlar ile diğer hayvanlar arasındaki duvarın yıkılmasına da yardımcı olduğunu gördük. Aslında, evrim kuramı bundan fazlasını yapar: Belirlediğimiz türlerin geçerliliğini de tehdit eder. Öyleyse sıradaki sorumuz şudur: "Tür" kelimesi doğada gerçek bir ayrımı belirtir mi? Yoksa, doğanın dağınık ve inişli çıkışlı doğasına yapay bir şekilde yüklenen bir insan icadı mıdır?[19] Bu sorunun yanıtı tamamen, türleri neye göre tanımladığımıza ve türlerin gerçek olduğunu söylemenin ne anlama geldiğine bağlıdır. Benimseyebileceğimiz çeşitli yaklaşımlar var. Örneğin, türlerin ancak ve ancak Platon'un biçimleri veya Tanrı'nın zihnindeki fikirler olması durumunda gerçek olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan, doğalcı bir eğilime sahip olursak, Darwin'in dostu ve akıl hocası olan jeolog Charles Lyell fikirlerini benimseyerek, türlerin ancak ve ancak doğada kesin varlıklarının ve "ortak soydan gelen yavruların kesinlikle belirli bir türden türeyemeyeceği sabit sınırlar"[20] olması durumunda, türlerin gerçek olacağını kabul edebiliriz.

Bu tanımlardan birini ele aldığımızda, evrim kuramı bir anda türlerin gerçek olmadığı anlamına gelir. Linnaeus sınıflandırma sistemi, hiçbir şekilde sabit değildir; bir değişim sürecinin sadece bir anlık görüntüsünü temsil eder. Türlerin değişmediği görüşü, uzakgörüden yoksun bir evren anlayışıdır. Evrimsel değişimin zaman ölçütüne göre, o kadar kısa

bir zaman dilimi içinde var oluyoruz ki, türlerin geçiciliği bu nedenle gözümüze ilişmiyor. Dahası, evrimin gelişigüzel unsurlar belirlemesi nedeniyle, mevcut yaşam biçimleri sadece tarihsel birer rastlantıdan ibarettir. Bu yüzden, doğada elektronlar veya tanecikler kadar ontolojik olarak temel bölümler olamaz.

Bu konuya yaklaşmanın başka bir yolu da, türlerin, ancak çevrelerine açık seçik sınırlar koyabildiğimiz ölçüde gerçek olduğunu şart koşmak olur. Mevcut türler arasına bir sınır çizgisi koymak zaman zaman zorlayıcıdır. Buna rağmen, özellikle, insanlar, pandalar, aslanlar gibi en çok aşina olduğumuz türlere konulabilmektedir. Bunun tek nedeni ise, önemsiz uzunlukta bir zaman dilimini işgal etmemizdir. Var olmuş bütün yaşam biçimleri, gözümüzün önünde bir anda yayılsa, böyle bir şey yapmak olanaksız olurdu. Darwin'in de dikkat çektiği gibi, açık seçik tanımlanmış tür kümeleri yerine bir süreklilik bulurduk ve bir türün sona erip bir sonrakinin nerede başladığını hiçbir şekilde tespit edemezdik. İnsanları ele alalım. Evrimsel geçmişin bir noktasında, insan olmadığı kesin olan hayvanlar vardı; başka bir noktasında ise insan olduğu kesin olan hayvanlar vardı. Bunların arasında ise, insan ya da insan-olmayan olarak sınıflandırılamayan hayvanlar vardı. Bunun nedeni, insan olup olmadıklarını belirleyecek bilgiden yoksun olmamız değil, insan ve insan-olmayan kavramlarının iki ayrı uçta olması, gerçekliğin ise süreklilik arz etmesidir. Bu durum, bütün tür kavramları için geçerlidir. Evrimsel geçmişin içerisinde, çocukluk ile yetişkinlik arasında veya ilkbahar ile yaz arasında bulunan sınırdan daha keskin sınırlar yoktur. Bu anlamda da, gerçekte türler yoktur.

Burada kastedilen, türümüzün tanımlayıcı özelliklerinin tamamen keyfi olarak belirlendiği de değildir. Bu özellikler,

doğada belirli zamanlarda birbirini tekrar eden örüntülerin nispeten ayrık birer kümesine karşılık gelir. İnsanların hayvanları ve bitkileri gruplandırmasında görülen kültürler arası tutarlılık bunun göstergesidir. Yalnızca acemice yapılmış tahminlerden ibaret ve sadece çok dar bir zaman aralığında geçerli olsa da, Tür kavramlarımızda küçük bir doğruluk payı vardır. Yine de, türlerin belirlediğimiz sınırları, kesinliğe ve öneme sahip değildir. Bu da, insanları diğer hayvanlardan ayıran mutlak bir sınır olduğu fikrini ortadan kaldırır.

Canlı ve cansız varlıklar

Bu durumda, zihin maddesel, insanlar hayvan, türler ise kolaylık sağlayan kurgusal kavramlardır. Ancak, Darwinizm'in evrensel asidinin geleneksel dünya görüşümüze verdiği zarara değinmemiz sona ermedi. Geri kalan her şeyin ötesinde, evrim kuramı canlılar ve cansızlar arasındaki sınırın ortadan kaldırılmasına neden olur. Nesneleri çoğu zaman canlı veya cansız olarak ayırabilmemize rağmen, evrimsel tarih içerisinde bu gruplar arasında gerçekte bir sınır olmadığını Bölüm 5'te gördük. Bu durum, kavramların değersiz olduğu veya gerçeğin yanından bile geçmediği anlamına gelmez ve genellikle işimize yarar. Bazı madde kümeleri (örneğin, siz ve ben) açıkça canlıdır; bazıları ise canlı değildir (taşlar, dağlar ve çamur gibi şeyler akla ilk gelenler). O kadar kolay sınıflandırılamayan madde kümeleri de vardır. Aslında, sınıflandırılamazlar. Canlılar ve cansızlar arasındaki ayrım, var olan her şeyi kapsamaz. Bu ayrımın işe yaramadığı ve ancak bu iki sınıflandırmadan canımızın istediğine yerleştirebileceğimiz şeyler de, evrendeki nesneler dökümüne dahildir. Bunun akla ilk gelen örneği virüslerdir. Virüslerin canlı mı, cansız mı olduğu ile ilgili olarak, keşfedilmeyi bekleyen hiçbir şey kalmamıştır. Virüsler virüstür ve virüs diye bir şey olmasa tam

olarak geçerli olacak kavramlarımızın (bu kavramların merkezinden uzak olsa da) eksikliklerini açığa çıkarırlar. Canlı ve cansız varlıklar arasındaki kesin ayrım, karmaşık ve dağınık gerçeklikle tam olarak örtüşmez.

Canlı-cansız ayrımının temellerini çürütmenin yanı sıra, evrim kuramı, evrendeki moleküllerin içine girerek, bunları canlandıran madde dışı bir yaşam gücünün olduğu fikrinin de temelini sarsar. Yaşam gücü fikri, bizden önce yaşayan insanların şu soruyu sormasıyla başlamıştır: Ölü bir insan ile yaşayan bir insan arasındaki fark nedir? Bu ikisi fiziksel yönden birbirlerinden farksız görünür. Aynı ağırlığa, boyutlara... sahiptirler. Bu durumda yapılan doğal çıkarım, ölüm sırasında bedeni terk eden soyut bir şeyin, canlandırıcı bir ruhun söz konusu olması gerektiğidir. Bu fikrin sezgilere hitap eden bir yanı bugün dahi vardır. Öyleyse bu fikir, vücudun nasıl işlediğinin ayrıntılı bilgisinden yoksun atalarımıza, karşı konulamaz bir şekilde inandırıcı gelmiş olmalıdır. Yukarıdaki savı şununla karşılaştıralım: Çalışan bir ekmek kızartıcıyla bozuk bir ekmek kızartıcı arasındaki fark nedir? Fiziksel olarak aynı görünürler; ağırlıkları, boyutları... aynıdır. Öyleyse, çalışan ekmek kızartıcı bozulduğunda onu terk eden canlandırıcı bir ruh vardır. Ekmek kızartıcı ve diğer basit makinelere uyarlandığında bu savın ne kadar zayıf olduğunu görürüz. Ancak insanlara ve diğer hayvanlara uygulandığında daha güçlü görünmesinin nedeni, hayvanların ekmek kızartıcıdan daha karmaşık olmasının yanı sıra ölümden sonra yaşamaya devam edeceğimize ümitsizce inanmak istememizdir.

Makine benzetmesi yerindedir. Aslında teknik olarak, bir benzetme dahi değildir. Dirimselciler, "sadece" makineler olduğumuzu reddederler, fakat yanılırlar. Gerçekten birer makineyiz; doğal seçilimle tasarlanan biyolojik makineleriz. Elbette karmaşık makineleriz (en azından, nispeten daha za-

yıf zihinsel güçlerimize bakarak karmaşık). Elbette bilinçli ve karar verme yetisine sahip makineleriz. Ancak, yine de birer makineyiz. Bilim, günümüzde insan bedeninin temel işleyişi konusunda yeterli bilgiye sahiptir. Bu işleyişe ek olarak canlandırıcı bir gücün varlığını kabul etmeye artık gerek yoktur. Cansız nesneleri canlılardan ayıran, herhangi bir göksel yaşam gücü değildir. Her şey, parçaların bir araya gelme biçimiyle ilgilidir. Her bir parça cansızdır, fakat bu cansız parçaların bir araya gelmesiyle canlı bir varlık ortaya çıkar. Canlılar sadece, ilginç bir biçimde bir araya gelmiş cansız maddelerdir.

Bazıları, maddeden başka bir şey olmadığımızı söylemenin, düşünebildiğimizi veya hissedebildiğimizi reddetmek olacağını söylese de, bu durum böyle değildir. Uygun bir şekilde düzenlendiğinde *madde düşünüp hissedebilir*. Kimyasal elementler, doğru bir dizilime geçtiğinde ve doğru şekilde davrandığında, düşünme, sevme, nefret etme ve hayal kurma gibi yetenekler sergileyebilir ve bunlar hakkında kafa yorabilir. Geleneksel madde anlayışı içerisinde, insanların, yaşam biçimlerinin –bir yaşam gücü veya kendi ruhlarıyla canlanan– birer maddeden fazlası olduğunu söylemekten başka şansı yoktu. Daha çok kendi içinde ve akla yatkın bir seçenek ise, geleneksel madde kavramının gözden geçirilmesidir. Maddede yaşam ve zihin bulunur. Bu yüzden, maddeden başka bir şey olmadığımızı söylemek, göründüğümüzden azı olduğumuzu söylemek değil, maddenin göründüğünden fazlası olduğunu söylemektir.

Sonuç

Kopernik-Newton devrimi, gökyüzü ile yeryüzü arasındaki varsayılan yapay ayrımı ortadan kaldırmıştır. Ancak, ruh ile madde, insanlar ile hayvanlar, canlılar ile cansızlar arasındaki ayrıma bir tehdit oluşturmamıştır. Bu yüzden, kendimiz ve

doğadaki yerimiz hakkındaki düşüncelerimiz üzerinde Darwin devriminden daha az etki yaratmıştır. Evrim kuramı en hassas olduğumuz noktaya temas eder. Darwin'den önceki görüşün en az dört unsuruyla açıkça çelişir. İlk olarak ruh ile maddenin varlığın ayrı alanları olduğu fikrine ters düşer. Evrim kuramı, zihnin, evrilmiş beynin etkinliği olduğunu ima ederek –dünyadaki çoğu dinsel ve ruhani inanç sistemiyle çakışarak– ölümden sonra yaşam olasılığını ortadan kaldırır. İkincisi, evrim kuramı, bu gezegende yaşayan canlıların insanlar ve hayvanlar olarak bölünmesinin doğru olacağı fikriyle tutarlı değildir. Dünyayı gezegenlerden birisi olarak kabul ettiğimiz gibi, türümüzün de hayvan türleri arasında yer aldığını artık kabul etmemiz gerekir. Üçüncü olarak, evrim kuramı, dünyanın temel yapı taşlarının türler olduğu fikrine ters düşer. Gerçekten de, evrimsel tarihin tamamını ele aldığımızda, herhangi bir tür ile o türü önceleyen türler arasında net sınırlar çizmek mümkün değildir. Dördüncü olarak ise, evrim kuramı, canlı ile cansız varlıklar arasında bir ayrım olduğunu veya herhangi bir tür yaşam gücü veya ruh bulunduğunu savunan görüş ile tutarsızdır. Bunlar, türümüzün ve evrendeki yerimizin geleneksel görüntüsünde yapılan temel değişikliklerdir. Şimdilik sadece ısınıyoruz. Sıradaki bölümde şunu soracağız: İnsanlar diğer hayvanlardan üstün müdür?

Bölüm 9

İNSANIN HAYVANLAR ARASINDAKİ YERİ

Tanrı'nın yarattığı en asil varlık hangisidir? İnsan. Bunu ilk fark eden kimdir? İnsan.
— Mark Twain (1992), s. 943

Kibir içinde yaşayan insan, Tanrı'nın bir müdahalesini gerektirecek kadar büyük bir eser olduğunu düşünür. Daha alçakgönüllü kişiler ve ben ise, insanın hayvanlardan yaratıldığını düşünürüz.
— Charles Darwin, alıntı Barrett *ve ark.* (1987), s. 196-7

Tekrar tekrar, en baştaki kozmik toz bulutundan şempanzeye kadar her şeyi kapsayacak genişlikte görüntülerle yüzleşiriz. Daha sonra, kapsamlı bir sistemin tam eşiğindeyken, özel bir primat türüne özel bir konum bağışlayan geleneksel kibir ve önyargı devreye girer ... Savın kendine özgü biçimi çeşitlilik gösterse de, niyeti daima aynıdır: İnsanı doğadan ayırmak.
— Stephen Jay Gould (1980), s. 136

Dünyanın kralı

Size hangi bitkinin diğer bitkilerden üstün olduğunu –bitkilerden en asil ve en değerli olanın hangisi olduğunu– sorsam, sorumu yanıtlamakta zorlanırsınız. Aslında bunun garip bir

soru olduğunu düşünme olasılığınız çok yüksektir. Diğer taraftan, hangi hayvanın diğer hayvanlardan üstün olduğunu; hangi hayvanın en asil ve en değerli olduğunu sorsam, bu soru oldukça mantıklı gibi görünürdü. Yanıtınızın ne olacağını da tahmin edebilirim. Türümüzün diğer bütün türlerden üstün olduğu fikri, insanlığın büyük çoğunluğunun benimsediği sarsılmaz bir görüştür. Shakespeare'in karakteri Hamlet, görüşlerini şu ünlü sözlerle ifade etmiştir:

> Nasıl bir şaheser şu insan! Ne kadar soylu akıldan yana, melekeleri ne kadar sınırsız; endamıyla, hareketiyle ne kadar kusursuz ve göz alıcı; davranışlarında bir melek sanki, kavrayışında neredeyse bir Tanrı: En güzel yaratığı dünyanın, canlıların üstün örneği! (*Hamlet*, Perde II, Sahne II)

Bu bölümde, insanoğlunun canlıların en üstünü olduğu savını eleştirel bir bakış açısıyla ele alacağız. Darwin'den bu yana bu sav, sürmekte olan düzenli gelişimin başını insanların çektiği fikriyle yakından bağlantılıdır. Bu yüzden, üstünlüğümüzün incelenmesinin yanı sıra, evrimin daima ilerleyen, aşamalı bir süreç olup olmadığı sorusunu da ele alacağız. Buradan hareketle, Darwin'den sonra insanların diğer hayvanlardan daha üstün bir konuma sahip olduğu savının nesnel bir temelinin olmadığı sonucuna varacağız. Diğer bir deyişle, hayvanlardan daha üstün olmadığımız çıkarımını yapacağız.

Büyük Varoluş Zinciri

Dünyadaki inanç sistemleri arasında –özellikle de Batı'da– insanın üstünlüğü varsayımı son derece yaygındır. Önceki bölümde insanların diğer hayvanlardan farkları ile ilgili olarak ele aldığımız çeşitli görüşler şunlardı: Sadece bizim Tanrı'nın görüntüsünde yaratılmış olmamız, sadece bizim akıl belirti-

si göstermemiz, sadece bizim ahlaklı yaratıklar olmamız. Bu iddialar, hayvanlarla aramızdaki farkların tarafsız birer tanımı olmaktan çok, insanı diğer tüm hayvanlardan üstün bir konuma yerleştiren özellikler olarak düşünülmüştü. Ayrıca, hayvanların daha aşağı canlılar olduğunu düşünenler sadece düşünürler ve din adamları değildir. Her şeyden önce, bu durum gündelik konuşmamızın içine işlemiştir. Örneğin, birinin "hayvan gibi davrandığını" söylemek, o kişinin davranışlarını eleştirme amaçlıdır ve (köpek, yılan, sıçan gibi) hayvan adları genellikle birisini aşağılamak için kullanılır. Benzer bir biçimde, üzerlerinde egemenlik kurdukları veya katlettikleri grupları, hayvan veya insan-olmayan varlık olarak tanımlayan galiplere tarih boyunca rastlanmaktadır. Yahudileri bu şekilde gören Naziler bu konuda tek değildir.

Kuşkusuz, diğer hayvanlar hakkında herkes bu kadar olumsuz düşünmez. Birçok kültürde belirli türlerin kutsal olduğuna inanılır. Budizm, Hinduizm, Cainizm ve Taoizm gibi Doğu dinleri, tüm canlıların eşit derecede değerli olduğunu kabul eder (veya en azından bu fikri destekler gibi görünür). Yine de, diğer hayvanlara tepeden bakma alışkanlığı, Batı düşüncesine özgü değildir. Geleneksel Hint felsefesinde, bu dünyada biriktirilen kötü karmanın sonucu olarak, insanlar sonraki yaşamlarında dünyaya "daha düşük" hayvanlar olarak dönebilir ve bu inanışın en bilinen örneği, bokböceği olmaktır.[1] Bu inancın içindeki gizli düşünce, diğer hayvanların bizden aşağı olması ve bu yüzden bunlardan biri olmanın istenmemesidir.

İnsanların hayvanlar arasında üstün bir konumda olduğu görüşü, Büyük Varoluş Zinciri olarak bilinen son derece yaygın bir düşüncedir.[2] Büyük Varoluş Zinciri, evrendeki her şeyin en düşükten en yükseğe doğru sıralanabileceği varsayımına dayanır. Var olan her şey, en altta bulunan (taşlar

ve dağlar gibi) saf maddeden, en üstte bulunan (Tanrı gibi) saf akıl veya ruha kadar uzanan bir süreklilik içerisindedir. Merdivenin her bir basamağı, bir "varoluş seviyesini" temsil eder. En altta cansız varlıkların dünyası bulunur. Cansız varlıkların sadece bir özelliği vardır: Var olmak. Bunun hemen üstündeki basamakta bitkiler bulunur. Bitkilerin de cansız varlıklar gibi var olması söz konusudur, fakat bitkiler aynı zamanda canlıdır. Bitkilerin üstündeki basamakta hayvanlar vardır. Bitkiler gibi hayvanlar da var olur ve canlıdır, fakat hayvanların aynı zamanda istekleri, arzuları ve kendi başına hareket etme yetenekleri vardır. Doğal dünyanın en avantajlı konumunda ise –doğru tahmine ödül yok– insanlar bulunur. İnsanlar, daha aşağı türlerin tüm özelliklerine (varoluş, yaşam, arzular, kendi kendine hareket) ek olarak, *akıl* özelliğine de sahiptir. Bu da bizi, maddeden başka bir şey olmamanın ötesine geçirdiğinden, özel kılar. Somut birer bedenin yanında, soyut birer zihin veya ruha sahip çift yönlü varlıklarız. Buna karşın, meleklerin maddesel bir yönü yoktur; melekler saf ruhtan ibarettir. Aziz Augustine'in söylediği gibi, insan, "melekler ile hayvanlar arasında ... ara konumdadır".[3]

Büyük Varoluş Zinciri içerisinde daha alt bölümler de vardır. Örneğin, krallar asillerden; asiller ise çiftçilerden daha yüksek bir konumda kabul edilirdi. Farklı insan ırklarının farklı seviyelerde olduğunu iddia edenlerin olması da kaçınılmazdı. Bu gibi fikirler isteğe bağlı seçeneklerdi, ancak Büyük Varoluş Zinciri'nin temel varsayımları, Batı dünya görüşünün derinlerine işlemişti ve hâlâ oradadır. Yarattığı etkiyi özetlemek için, Arthur Lovejoy, Büyük Varoluş Zinciri'nin "Batı'nın fikir dünyasındaki en nüfuzlu ve kalıcı yarım düzine varsayımdan birisi"[4] olduğunu yazmıştır.

Söylediklerimin hiçbirisi, kendimiz hakkında sadece iyi şeyler söyleyebileceğimiz anlamına gelmez. Hıristiyan gele-

neğine göre bizler günahkâr doğarız ve hayvanlardan her ne kadar üstün olsak da, melekler de bizden üstündür. Yine de, ne kadar harika olduğumuzu açık bir şekilde vurgulamadığımızda dahi, kendimize dünyada oldukça önemli bir yer belirlemişizdir. Örneğin, Batı'nın tektanrılı dinlerinde, evrenin yaratılmasından ve idare edilmesinden sorumlu varlık olan Tanrı'nın asıl ilgi alanı biziz. Yaratılışın en önemli parçası ve amacı biziz. Evren, bizim var olmamız için; güneş, ay ve yıldızlar üzerimizde parlamak için var. Bu yüzden, kendimizi kusurlu ve günahkâr olarak görsek de, evrende eşsiz ve hayati bir konumda bulunduğumuza inanmışızdır. Bu inanç çifti, geleneksel Hıristiyan düşüncesinde hassas bir gerilim üzerinde durur.

Kaideden düşüş

Evrim kuramının, doğadaki konumumuzun ne olacağıyla ilgili içerimleri olması da neredeyse kaçınılmazdır. Darwin devriminin, öncesindeki Kopernik devrimi gibi, insanların büyük resmin içerisinde sahip oldukları öneme bakışlarını değersiz kıldığı, birçok düşünür tarafından ifade edilmiştir. Darwin'in kuramının, tür olarak kendimize verdiğimiz değere Kopernik devriminden daha büyük zarar verdiği dahi öne sürülebilir. Düşünür Michael Ruse şunları yazmıştır: "Sadece boşlukta savrulan bir toz zerresinin üzerinde yaşamıyoruz; aynı zamanda şekil değiştirmiş maymunlardan başka bir şey değiliz."[5]

Evrim kuramının bizi hak ettiğimiz yere koymasının çeşitli yolları vardır. Her şeyden önce, bizi milyonlarca türden biri kılar. Bunun dışında, evrimsel bir zaman ölçütü üzerinde sadece bir göz açıp kapama süresi kadardır dünyadayız. Geleneksel olarak, insanlık tarihinin dünya tarihi kadar uzun olduğu düşünülür. Ancak gözümüzdeki perdeler evrim ku-

ramı tarafından açıldığında, insan türünün canlılar sahnesine girişinin yeni olduğu görülür. İnsanların var olmadığı, büyük, hayret verici, akıl almaz genişlikte bir zaman aralığı vardı. Bu da, yaratılışın amacının insanlar veya insan benzeri canlılar olabileceğine inanmayı zorlaştırır. Tanrı'nın, sadece iki yüz bin yıldır var olan ve aşağı yukarı iki yüz bin yıl daha dayanması mümkün görünmeyen bir tür yaratmak amacıyla yaklaşık on dört milyar yıllık bir süreç meydana getirdiğini hayal etmek safdilliğin sınırlarını zorlar. Tanrı, evrenin yalnız bir köşesinde bulunan küçük bir gezegenin üzerinde yaşayacak kötü bir omurgalı türü yaratmak için neden bu kadar masraflı ve verimsiz bir yol seçsin?

Diğer yandan baktığımızda da, evrim kuramı, Tanrı'nın burada olmamızı istediği fikrini çürütür. Doğal seçilimin ortaya koyduğu tür çeşitliliği belirli bir düzen içinde değil tamamen rastlantısal bir biçimde meydana gelmiştir. Evrimin rastlantı unsuru, Tanrı'nın planının bir parçası olduğumuz veya burada olmamızı istediği fikrini ortadan kaldırır.[6] Evrenin odağında olduğumuz ve dünyanın açıkça bizim yaşamımız için yaratıldığı fikri, Darwin'den sonra tuhaf ve utanç verici bir biçimde insanmerkezci bir fikir olarak görünür. Böyle bir fikir, solipsizmin (tekbenciliğin) türler seviyesindeki karşılığıdır. Evrim kuramı, geleneksel görüşü tersine çevirir: Çevre insan için yaratılmamıştır; insan çevreye uyacak biçimde evrilmiştir.[7]

Her şey oldukça basit görünür: Darwin'in kuramı bizi, hiçbir üstünlüğe sahip olmayan milyonlarca türden sadece birisi olarak görür. Sonuç olarak, doğanın dışında yer almasak ve bir zamanlar düşündüğümüz kadar özel olmasak dahi, bu durum, doğa *içerisinde* üstün bir konuma ve hayvanlar arasında üstünlüğe sahip olduğumuz yönündeki daha alçakgönüllü olan iddiamızı ortadan kaldırmaz. Bu görüşü açıklamanın

bir yolu da, Büyük Varoluş Zinciri hâlâ geçerli olmasına rağmen, evrim kuramının zincirin yaşam biçimi hiyerarşisinin kökeni hakkında daha güncel bir açıklama getirdiğini kabul etmektir. Evrimsel sürecin gelişimi içerisinde, Büyük Varoluş Zinciri'nin, ilkel bakterilerden basit hayvanlara, oradan daha karmaşık ve zeki hayvanlara ve sonunda organik dünyanın tepe noktası, yaratılışın baş tacı (en azından şimdilik) insanlara doğru rütbe sırasını görebiliriz.

Gerçek anlamda ilk evrim kuramını ortaya atan, on sekizinci yüzyıl Fransız doğalcısı Jean-Baptiste Lamarck'tır (bkz. Bölüm 2). Lamarck, evrimin Büyük Varoluş Zinciri'ne kadar aşamalı bir ilerleme olduğunu görmüş, bu evrimsel destanın amacının ve zirve noktasının insan olduğunu öne sürmüştür. Lamarck'a göre yeni türlerin kökeni, yaşamın kendisinde bulunan daha yüksek mükemmeliyet ve karmaşıklık düzeyine ulaşma, diğer bir deyişle gelişim basamaklarında yükselme itkisinin ürünüdür. Lamarck, bütün türlerin cansız maddeden karmaşık ve akıllı bir benliğe doğru kaçınılmaz bir hac yolculuğuna çıktığını, fakat birbirlerinden farklı zamanlarda başladıklarından, bazılarının diğerlerinden daha fazla aşama kaydettiğini söylerdi. İnsanlar en eski soydan geliyordu ve bu yüzden en fazla evrilmiş olan türdü. Bokböcekleri daha yeni bir soyun bir parçasıydı ve bu yüzden daha az evrilmişti.

Evrimin bu şekilde yorumlanmasının yanlış olduğu artık bilinmektedir. Bu gezegen üzerinde yaşayan tüm canlılar, geriye doğru ortak bir kökene kadar takip edilebilir, yani tam olarak eşit süredir evrilmektedir. Dahası, evrim, kusursuzluğa doğru ilerleme sağlayan bir yaşam itkisinin değil, mekanik ve kılavuzsuz bir doğal seçilim sürecinin ürünüdür. Yine de, Büyük Varoluş Zinciri'ni modern evrim kuramına bağlamak imkânsızdır. Bu durum şöyle işleyebilir: En basit organizmalarla başlayıp, zaman geçtikçe daha iyi ve daha

karmaşık tasarımlara geçen doğal seçilim, daima sürmekte olan kaçınılmaz bir gelişim ortaya koyar. Evrimsel değişimin meydana gelmesinin nedeni, daha kötü tasarımların daha iyileriyle değiştirilmesidir. Günümüzdeki organizmalar, daha önceki dönemlerde yaşamış organizmalardan daha üstündür ve daha çok evrilmiştir. Örneğin, insanlar dinozorlardan üstündür, çünkü kötüyü daha iyiyle değiştirme süreci çok uzun süredir devam etmektedir. Aynı sebepten, insanlar son atamız *homo erectus*tan üstündür. *Homo erectus* ve soyu tükenmiş diğer türler, evrimin kaybedenleridir. Bugün hayatta olanlar ise kazananlarıdır ve bu yüzden üstündür veya öyle olduğuna inanılır.

Aynı zamanda, mevcut organizmalardan bazılarının, diğerlerinden üstün olduğu söylenebilir. Bunun nedeni, üstün olanların Lamarck'ın düşündüğü gibi daha uzun zamandır evrilen soylardan gelmesi değildir. Şimdiki biçimlerine uzun zaman önce ulaşan hayvanlar, canlılar bahçesine daha yakın zamanda eklenenlerden daha az evrilmiştir. İnsanlar, timsahlardan daha çok evrilmiştir, çünkü timsahlar, dinozorlar zamanından bu yana neredeyse hiç değişikliğe uğramamıştır. Timsahlar, evrimsel gelişimin önceden belirlenmiş yollarında daha az mesafe kat etmiştir. Aynı mantıkla düşünen birisi, memelilerin sürüngenlerden üstün olmasının nedeninin, memelilerin sürüngenlerden evrilmiş olması; sürüngenlerin amfibilerden üstün olmasının nedeninin, sürüngenlerin amfibilerden evrilmiş olması ve amfibilerin balıklardan üstün olmasının nedeninin, amfibilerin balıklardan evrilmiş olması sonucuna varabilir. (Hem kuşlar, hem de memeliler sürüngenlerden evrildiğinden, bu şema, kuşlardan üstün olduğumuz görüşünü haklı çıkarmaz.)

Bununla ilişkili bir başka görüş ise, evrimin daha yüksek zekâya ve/veya karmaşıklığa doğru artarak giden bir eğilim

gösterdiği ve yeni bir tür olan insanların, doğal seçilimin bugüne dek ortaya koyduğu en zeki ve en karmaşık ürün olduğu görüşüdür. Şempanzelerden daha çok evrilmiş olmamızın nedeni soyumuzun evrimsel gelişim yolunda daha fazla mesafe katetmiş olmasıdır, bu nedenle onlardan daha akıllı ve daha ileriyiz. Aynı nedenle şempanzeler maymunlardan, maymunlar ise yılanlardan daha fazla evrilmiştir.

Bunun gibi fikirlere sahip ilk evrimcilerin birçoğu, Darwin'e sıkı sıkıya bağlı bir temel üzerine Büyük Varoluş Zinciri'nin inşa edilebileceğini düşünmüştür. Ama bu durum, zincirin ırkçı yönlerini de kapsayacak şekilde ilerlemiştir. İlk kuramcıların bazıları, belirli insan ırklarının diğerlerinden daha fazla evrilmiş olduğunu öne sürmüştür. Örneğin biyolog Ernst Haeckel, Avrupalıların diğer insan gruplarından daha fazla evrim geçirdiğini; Avrupalılar arasında ise Almanların en çok evrilmiş grup olduğunu iddia etmiştir. (Kendisinin hangi ulustan olduğunu tahmin edin.) Bu arada, bazı düşünürler geçmişe değil, geleceğe bakmıştır. Nietzsche, bilindik öfkesiyle şunları söylemiştir:

> Önceleri insanın ihtişamını hissetme peşinde olanlar, ilahi *kökenine* dikkat çekerdi. Çevresinde birbirinden garip diğer hayvanlarla, bize artık kapanmış bu yolun girişinde duran bir maymun, bilgiç sırıtışıyla adeta şöyle söylüyor: Yolun sonu![8]

Ancak şimdi, dedi Nietzsche onaylamayarak, ihtişam hissi için insanın *geldiği* yeri vurgulamak yerine, Darwin, "insanın ihtişamının ve Tanrı'ya yakınlığının kanıtının, insanlığın *gittiği* yönde"[9] olduğunun ipucunu vermektedir. Birçok düşünür, insanların zaman içinde gelişmeye ve ilerlemeye devam edeceğini ve sonunda, Alexander Pope'un sözleriyle, "tıpkı

bizim bir maymunu gösterdiğimiz gibi Newton'ı gösterecek" kadar üstün bir tür olana dek evrileceğini belirtmektedir. Nietzsche, insanların, insan öncesi atalarımız ile bizden daha üstün bir tür arasında bir köprüden fazlası olmadığı fikrine varmıştır. "İnsan, üstünlüğü aşılacak bir şeydir."[10] diye yazmıştır. Bu bölümde gözden geçirdiklerimiz gibi fikirler, evrimin ilerleme ile eş anlamlı olduğu varsayımına dayanır. Şimdi bu varsayımı değerlendirme zamanı geldi.

Evrim ilerleme mi demektir?

Evrimin süregelen bir gelişim olduğu fikri, özellikle konunun uzmanı olmayan insanlar arasında yaygındır.[11] Evrimin en iyi bilinen simgesi, el parmaklarının orta boğumuna abanarak yürüyen bir maymunun, daha sonra bir dizi ara biçimden geçerek tamamen dik duran bir insana (kesin konuşmak gerekirse, erkek bir insana) dönüşmesidir. Bu, sadece türümüzü ortaya çıkaran olayların tarihsel sırasının gösterilmesi olarak görülmez; ayrıca ilerlemeyi gösteren bir simgedir. Belirli bir bakış açısından, evrim içerisinde bir aşama kaydedilmiş gibi görünür. Başlangıçta bu gezegen ilkel bakterilerden başka bir şey barındırmıyordu. Karmaşık ve ileri yaşam biçimleri artık insanı hayrete düşürecek kadar büyük bir çeşitliliğe sahiptir ve bu yüzden fiziksel dünyanın temel yasalarını, bunun yanında canlıları ve zihni meydana getiren süreçleri anlama yetisine sahip insan zihni gibi zihinler vardır. Bu nedenle evrimin içerisinde ilerleme kesinlikle yer almıştır.

Varılacak ilk yargı –daha sonra bu yargıya tekrar tekrar döneceğiz– doğal seçilimle oluşan değişimi *gelişim* olarak adlandırmanın yanlış olduğudur. Doğal seçilim, iyi olduğunu düşündüğümüz şeyleri her zaman benimsemez. Ahlaki, estetik, düşünsel veya insanların ilerleme olarak gördüğü herhangi başka bir standart yönünden istenebilir olduğunu

düşünüp düşünmememize bakmaksızın, genlerin yayılmasını destekleyen her türlü özelliği benimser. Şunu düşünün: Rock müzik grubu Doors'un üyesi Jim Morrison yirmi yedi yaşında öldüğünde, aleyhinde açılmış yaklaşık yirmi adet babalık davası vardı. Onu bu duruma getiren yaşam tarzı, kelimenin gündelik anlamıyla ortama uyumsuzdu (çünkü hukuki sorunlar yaratıyordu, diğer insanlara zarar veriyordu...), ancak, evrimsel bakımdan ortama uyumluydu (çünkü geride ortalama olarak daha fazla çocuk bırakmıştı). Doğal seçilimin, bize iyi, sağlıklı veya cazip gelen özellikleri her zaman benimsemediğinin bir örneğidir bu. Bir örnek daha veriyorum: Evrim süreci, hayvanları sürekli büyüyen bir acı çekme kapasitesiyle donatmıştır. Maymunlar, trilobitlerden daha fazla acı çeker. İnsanlar da, tahminen maymunlardan daha fazla acı çeker. Evrim, hayvanları gittikçe büyüyen bir acı *çektirme* kapasitesiyle de donatmıştır. Evrimsel tarih ilerledikçe, evren daha fazla acı barındırmıştır. İlerleme bu mudur?

Her şeyi topladığımızda çıkan sonuç şudur: Evrim, bir topluluk içinde bulunan genlerin sıklığında meydana gelen değişim olarak tanımlanır. Bu tanımda hiçbir şey ilerleme veya iyileşme belirtmez. Gen sıklıkları değişiyorsa, değişimin yönüne bakmaksızın, evrim meydana geliyor demektir. Bu kadar basit. Ancak, bu çıkarımın şaşırtıcı bazı sonuçları vardır. Bazı bilim insanları, modern medeniyetlerde, zeki olmayan, tembel ve umursamaz insanların, zeki, üretken ve bilinçli insanlardan daha fazla çocuk yaptığını ve bunun sonucunda genlerinin daha yaygın hale geldiğini öne sürer.[12] Bu da, geneline baktığımızda, tür olarak, gittikçe daha az zekâ, üretkenlik ve bilince sahip olduğumuz anlamına gelir (bkz. Bölüm 12). Bu doğru olabilir veya olmayabilir. Bunu dile getirmekteki amacım, şu soruyu sormaktır: Bu, size evrim gibi geliyor mu? Öyle gelmiyorsa veya gerileme gibi geliyorsa,

evrimin ne olduğunu tamamen kavrayamamışsınız demektir. Evrim değişimdir. İyi olarak kabul ettiğimiz bir değişim olması gerekmez.

Diğer yandan, geleneksel iyilik standartlarımızı bir yana bırakıp, bunun yerine doğal seçilimin kullandığı standartları benimseyebiliriz. Evrimsel başarıyı artıran her şeyin iyi olduğunu söyleyebilir ve böylece doğal seçilimin her zaman gelişim getirdiği sonucuna varabiliriz. Bunu neden yapmak isteyeceğimizden emin değilim, fakat yapsak dahi istediğimiz sonuca ulaşamayız. Her şeyden önce, evrimsel başarı bizi her zaman canlılar kademesinin zirvesine koymaz. Sadece sayılarınıza baktığımızda, böcekler bizden çok daha başarılıdır. (Biyolog J. B. S. Haldane'in söylediği gibi, bir Tanrı varsa, "böceklere ölçüsüz bir sevgi besliyor olmalıdır".) Memelilerin dahi en başarılısı değiliz. Bu unvan farelere ait. Buna karşın, canlılara mikroskobik düzeyde baktığımızda fareler ve böcekler neredeyse hiçbir şey ifade etmez. Evrimsel geçmişin popüler betimlemelerinde, içinde bulunduğumuz dönem (Senozoik dönem), Memeliler Dönemi olarak bilinir. Dünyada dinozorların hüküm sürdüğü zaman (Mezozoik dönem), Sürüngenler Dönemi; ondan önceki dönem ise (Paleozoik dönem), Balıklar Dönemi olarak biliniyor. Ancak bu, canlıların dünya üzerindeki geçmişini yorumlamanın hatasız bir yolu değildir. Stephen Jay Gould'un belirttiği gibi, aslında zaman, Bakteriler Dönemi'dir ve hep öyle olmuştur.[13] Bakteriler, dünya üzerinde bulunan en baskın ve sayıca en fazla olan yaşam biçimidir. Bizim gibi makroskobik organizmalar, evrimin ana eğiliminde ender rastlanan ve tuhaf bir normalden sapma olayıdır; söz konusu ana eğilim bakteri sayısının artmasıdır.

Gelişimin evrimsel başarı bazında tanımlanması ile ilgili ikinci ve daha temel bir sorun vardır. Uyumlar, sadece bulundukları ortam bağlamında daha iyi veya daha kötü ola-

rak nitelendirilebilir. Ortam değiştikçe, iyi tasarım kriterleri de değişir. Bu yüzden, evrimin sürekli bir gelişim üreteceğini veya daha sonra meydana gelen tasarımların öncekilerden daha iyi olacağını düşünmek için hiçbir neden yoktur. Örneğin, dinozorlardan sonra evrilmiş olmamız, çevreye onlardan daha uygun olduğumuz anlamına gelmez. Modern hayvanlar, kendi ortamlarına eski hayvanlardan daha fazla uyum sağlamıştır. Dinozorlar dirilip hayatta kalma uğruna insanlarla birebir mücadeleye girişseler, insanların galip gelmesi kesin değildir. İnsanlar teknolojiden yoksun bırakılsa, paramı dinozorlara yatırırdım. Dünya üzerindeki canlıların değişimlerinin, organizmaların tasarımındaki gelişim sürecini yansıttığı önermesi, modada yıllar içinde meydana gelen değişimlerin, giyim kalitesinde gelişime yol açtığı önermesi kadar doğrudur.

Bu durumun bazı yankıları vardır. Bunlardan bir tanesi, bir türün soyunun tükenmesinin evrimsel başarısızlık anlamına geldiği fikrini çürütmesidir. Dinozorlar genellikle bu açıdan başarısız olarak nitelenir, fakat gerçekte, 160 milyon yıl hayatta kalmış başarılı bir hayvan grubudurlar. Tabii ki sonunda soyları tükenmiştir. Ancak, burada veya evrenin başka bir yerinde bulunan bütün canlıların kaderidir bu. Dinozorlar yok olmasına rağmen bizim hâlâ burada olmamız, daha üstün olduğumuz anlamına gelmez. Sadece yaşam sahnesinde onların zamanının bizimkinden önce geldiğini gösterir. Önce ortaya çıkan soyumuzun tükenmesinin ardından dinozorların evrildiği bir paralel evren düşünmek güç değildir. İnsanların hiç evrilmediği bir paralel evren de düşünülebilir. Gould'un belirttiği gibi, altmış beş milyon yıl önce gezegenimize çarpıp, dinozorların kökünü kazıyan göktaşı olmasa, (mikroskobik canlıları saymazsak) dinozorlar günümüzde dünya üzerinde en baskın yaşam biçimi olmayı sürdürürdü.[14]

Memeliler, ancak dinozorların yok olmasının ardından hisselerin tamamına el koyabildi. Dinozorlar yok olmasaydı, çoğu memeli hâlâ gece ortaya çıkar ve böcekle beslenirdi. Biz de burada olmazdık. Memelilerin görevi dinozorlardan devralmasının nedeni, onlardan üstün olmaları değil, dinozorların yanlış zamanda yanlış ekolojik yaşam alanında bulunması ve onların ardından açılan boşluğu memelilerin kapatabilmiş olmasıdır.

Benzer bir sonuca *homo erectus* gibi soyu tükenmiş insan türlerinde de varılabilir. Genellikle bu insan türlerinden üstün olduğumuzu varsayarız. Ancak *homo erectus*, yaklaşık 1.6 milyon yıl boyunca varlığını sürdürdü. Bu süre, dünyada günümüze kadar geçirdiğimiz ve bundan sonra geçireceğimiz muhtemel süreden uzundur. Böylece, türümüzün dayanıklılığı açısından, olasılıkla, evrimsel bir başarısızlık olarak değerlendirileceğiz; elbette, ortada sayma işini yapacak birisinin kalmayacak olmasını göz ardı ediyoruz. Bu durum, önemli bir noktaya parmak basar: Akıllı varlıklar, ancak soyları tükenmeden önce bu tür konular üzerinde kafa yorabilir ve bu nedenle, kendilerini evrimin son noktası olarak görmek, onlara çekici gelebilir. Türümüzü, dünya üzerindeki yaşamın geçmişinin bütünü bağlamında görmek zordur. Bunun nedeni, dünya üzerindeki yaşamın geçmişinin henüz tamamlanmamış olmasıdır. Aslında dinozorlar kadar hassas bir durumdayız. Üzerimize gelecek bir göktaşı veya özellikle öldürücü bir hastalıkla her zaman ortadan kalkabiliriz (Davut ve Golyat öyküsündeki gibi).

Sırada, önceden çizilmiş bir evrimsel gelişim yolu fikrine karşı çıkmak var. Genellikle evrim sürecinin "tek hücrelilerden insana" doğru ilerlediği söylenir. Ancak bu, evrimin tek hücrelilerden karıncayiyene doğru ilerlediğini söylemekten daha mantıklı değil. Günümüzün karıncayiyenleri, –kap-

lanları ve kaplumbağaları– tam olarak eşit bir süre boyunca evrildiğini düşündüğümüzde, günümüzün insanlarından ne daha az, ne de daha çok evrilmiştir. Bazı türlerin diğerlerinden fazla evrilmiş olması söz konusu değildir. Sadece, hepimiz farklı yönlerde evrilmişizdir. Bazı hayvanların daha üstün bir koku alma duyusuna sahip veya şiddete daha eğilimli olmasının, onların bizden daha fazla evrildiği anlamına gelmemesi gibi; bizim akıl, dil ve ahlak gibi özelliklere sahip olmamıza karşılık, diğer hayvanların bunlara sahip olmaması, onlardan daha fazla evrildiğimiz anlamına gelmez. Hepimiz eşit derecede evrildik. Bu fikir size doğru gelmiyorsa, evrim kavramını hâlâ, tüm canlıların en düşükten en yükseğe doğru sıralanabileceğini öngören Darwin öncesi görüşle karıştırıyorsunuz demektir. Bunu yapmayın!

Önceden belirlenmiş evrim süreci fikrini terk ettiğimiz anda, şimdiki durumlarına uzun zaman önce kavuşmuş hayvanların (örneğin timsahlar ve tuataralar), daha yakın bir zamanda ortaya çıkmış olanlardan (örneğin biz) daha az evrildiği fikrinden de vazgeçmeniz gerekir. Uzun vadede, *homo sapiens*e varan türlerin daha başarılı bir yaşam tarzı benimsediklerine dayanarak, daha eski türlerin daha *fazla* evrildiği gerçekten de öne sürülebilir. Aslında bu görüşü ilerletmiyorum. Söylemek istediğim, sadece türleri sıralamanın görülen veya bilinen bir yolunun olmadığı ve bunu yapmaya çalıştığımızda kullandığımız standartların açıkça insanmerkezci olduğudur.

Evrimin, Büyük Varoluş Zinciri'nin tepesine doğru amansız bir tırmanış anlamına geldiğini günümüzde hiçbir evrimci biyolog kabul etmez. Ancak, bazıları hâlâ daha sınırlı bir anlamda gelişim olduğunu düşünür. Özellikle de, evrimde büyük çaplı bazı eğilimlerin olduğunu öne sürerler.[15] Bu gibi savların en yaygın ikisi ise (1) canlıların karmaşıklığının genelinde ve (2) zekânın genelinde (Karl Popper'in deyişiyle, amipten Einstein'a doğru) bir artış olduğudur.

Bu, umut verici bir yaklaşım gibi görünse de, henüz o kadar da heyecanlanmayalım. Başlangıç olarak, evrimde böyle eğilimlerin olmadığı savı ortaya atılabilir. Karmaşıklığı ele alalım. Kuşkusuz, karmaşıklık uygunluğu artırıyorsa, seçilim bu özelliği benimseyecektir. Yine de, karmaşıklığın *azalması* uygunluğu artırırsa, bunu da benimseyecektir. Modern bağırsak kurdu, atalarından daha az karmaşık bir yapıya sahiptir. Bağırsak kurdunun ataları, sinir sistemi ve sindirim sistemi barındırıyorlardı, fakat süreç içinde bir noktada ikisini de bıraktılar. Doğal seçilim, belirli bir zamanda işe yarayan neyse, onunla devam eder. Daha basit bir seçenek –genelde olduğu gibi– daha iyi iş çıkarırsa, seçilen o olur. Zekâya eğilim olması savını ele alırsak, insandaki gibi bir zekânın, canlıların var olduğu yaklaşık dört milyar yıl boyunca evrilmemiş olduğunu biliyoruz. Dört milyar yıldan önce ortaya çıkmamasının gözle görülür bir nedeni yoktur. Bunun da, zekâya doğru kaçınılmaz bir ilerleme anlamına gelmesi neredeyse imkânsızdır. İnsanlar bazen şöyle der: "Dinozorlar milyonlarca yıl türlerini sürdürdüler. Neden insan zekâsına benzer bir zekâ geliştirmediler?" Bu sorunun bize ifade ettiği anlam: "İnsanlar yüz binlerce yıldır dünyada. Neden bir uçma yetisi geliştirmediler" sorusunun bir kuşa ifade ettiği anlamdan farksızdır. Kuşlar, insanlar kadar iyi (ancak, insanlardan daha iyi değil) düşünebilseydi, en fazla evrilmiş memelilerin yarasalar olduğunu söylerdik, çünkü uçabilen tek memeli yarasadır. Zekâya doğru bir eğilim olduğunu söylemek, uçmaya veya koku alma duyusuna veya şiddete doğru bir eğilim olduğunu söylemekten daha mantıklı değildir. Zekâ, belirli sürelerde ortaya çıkıp, sonra tekrar kaybolarak, her defasında yerini yeni bir şeye bırakabilir.

İkinci olarak, evrimde bu gibi eğilimler olsa dahi, bunu "gelişim" olarak adlandırmamızın mantıklı olup olmadığı-

nı sorgulamamız gerekir. Özellikle karmaşıklık söz konusu olduğunda bu soru son derece yerinde olur ve bu soruyu yanıtlamak için, üzerinden zaten geçtiğimiz bir noktaya dönmemiz gerekir. *Gelişim* kelimesinin olumlu çağrışımları olduğunu kabul edebiliriz, fakat karmaşıklığın basitlikten daha iyi olduğu fikrini nasıl haklı çıkarabiliriz? Yaşamın daha üstün bir *basitlik* içinde başlayıp, birkaç soy içerisinde bozularak karmaşıklaşmaya başladığını düşünmememiz için bir neden var mıdır? Evrim kuramı, karmaşıklığın üstünlük olduğunu düşünmemiz için herhangi bir neden sunmaz. Aslında bu, tamamen neye değer vermeyi seçtiğimize bağlıdır. Bazen karmaşıklığı basitlikten daha değerli görürüz; bazen de tersini yaparız. Örneğin bilimde, iki kuram da aynı olgular kümesini açıklamakta eşit derecede yeterliyse, bilim insanları daha basit olanı tercih eder. Bu kıssadan çıkarılacak hisse şudur: Karmaşıklığa doğru bir eğilim (veya başka bir şey) varsa dahi, bunun iyi bir şey olduğunu söylemek için nesnel bir dayanağımız yoktur. Hoşunuza gidiyorsa iyi, gitmiyorsa kötüdür. Konu hakkında söylenecek başka bir şey yoktur.

Üçüncü bir konu ise şudur: Evrimde eğilimler olsa dahi, bu eğilimlerin başını insanların çekmesi gerekmez. Bu eğilim zekâ yönündeyse, insanlar açık bir şekilde önde yer alır. Ancak, karmaşıklık konusunda her şey bu kadar açık değildir. Gerçekten de gezegendeki en karmaşık organizma mıyız? En gelişmiş zihne ve kültüre sahip olduğumuz doğru, fakat bu, en karmaşık canlı olduğumuz anlamına gelmez.[16] Genetik karmaşıklığı ele alalım. Genetik yönden diğer tüm hayvanlardan daha karmaşık olduğumuzu düşünmeye eğilimliyizdir. Ancak, çoğu memeli, bizimkine benzer bir genoma sahiptir. Bununla sınırlı değil. Kızıl viscacha faresi (*Tympanoctomys barrerae*), bizimkinin iki katından daha büyük bir genoma; benekli karaciğerli balık (*Protopterus aethiopicus*) ise, bunun

yaklaşık *kırk katı* büyüklüğünde bir genoma sahiptir.[17] İnsanlar bu bilgilerle yüzleştiklerinde, kesinlikle, "Peki, o zaman, sanırım kızıl viscacha farelerinden veya benekli karaciğerli balıktan daha az evrilmişizdir," diye düşünmez. Bunun yerine, evrimsel gelişimi değerlendirmek için, bizi canlılar hiyerarşisinin tepesine yerleştirecek başka bir standart aramaya başlarlar. Bu nedenle, daha üstün olduğumuz varsayımıyla yola çıkar ve sonra, bunu haklı çıkarmanın bir yolunu bulmaya çalışırlar.

Evrimin ilerleyen bir süreç olduğunun söylenebileceği son bir bakış açısı daha vardır. Richard Dawkins, gelişimi "karmaşıklık, zekâ veya herhangi başka bir insanmerkezci değerdeki artış olarak değil, söz konusu canlı neslinin gösterdiği uyuma katkıda bulunan özelliklerin sayısındaki artış"[18] olarak tanımlamıştır. Bu nedenle, aslanlar gittikçe daha iyi avcılar olurken, ceylanlar gittikçe daha yetenekli kurtulma sihirbazları haline gelir. Aslanlar ve ceylanlar arasında evrimsel bir silahlanma yarışının ardından modern bir aslanı alıp silahlanma yarışının daha eski bir noktasına gönderseniz, modern aslan, diğer aslanlardan daha iyi bir iş çıkararak, ceylanları birer birer avlardı. Benzer biçimde, modern bir ceylanı zamanda geri gönderseniz, diğer ceylanlardan daha iyi kaçacak ve en uygun aslanların dahi elinden kurtulacaktır. Bu açıdan ve dar tanımlanmış bir bağlam içerisinde, daha sonraki hayvanlar, önceki hayvanlardan daha uygun bir haldedir. Dawkins'e göre: "Bu anlamıyla, uyarlanmaya dayalı evrimin gelişim getirmesi sadece ayrıntılarda gizli değildir; evrim, kökten ve kaçınılmaz bir biçimde gelişim getirir."

Evrimde yerel eğilimlerin olduğu gerçeği reddedilemez. Aslında, yerel eğilimler olmadan evrimin olması mümkün değildir. Ancak, değinilmesi gereken iki nokta var. Birincisi, bu yerel eğilimleri "gelişim" olarak adlandırmaya karar ver-

sek dahi, bu anlamdaki bir gelişim, insanın üstünlüğü savını destekleyebilecek türden olmayıp, sürmekte olandan ve mutlak gelişimden çok uzaktır. Gelişim yönünde genel bir eğilim yoktur. Bunun yerine, her bir türün üyeleri, yaptıkları şeyde daha iyi olmaya başlar: Aslanlar aslan işlerini yapmakta; insanlar ise insan işlerini yapmakta gelişir. Gelişimle kastedilen buysa, gelişim ancak türlerin içinde meydana gelir ve türleri sıralamak için kullanılamaz. Aynı zamanda bu gelişim ancak belirli bir seçilim gereksinimleri kümesiyle ilişkili olarak meydana gelir. Seçilim gereksinimleri değiştiği anda, gelişimi değerlendirme kıstasları da değişir. Böylece, canlılar bir süre belirli bir yönde geliştiktikleri sırada çevrelerinin değişmesi veya toplu halde yok olmaları, mevcut gelişimin çoğunu silip süpürür ve her şey yeniden başlayıp, özel bir nedeni olmaksızın birçok yönde ilerler.

Varılacak ilk nokta budur. İkincisi ise, "gelişim" kelimesini kullanmanın uygun olup olmadığını sormamız gerektiğidir. Sorun, bu kelimenin olumlu çağrışımlarının olmasıdır, fakat evrimde meydana gelen yerel eğilimler, her zaman olumlu olarak düşündüğümüz türden değildir. Örneğin, insanlar git gide daha az zeki hale geliyorsa, bu yerel bir eğilimdir, fakat bunun adına gelişim demek istemeyiz. Öyleyse, neden sadece evrimin yerel eğilimlerinden bahsetmeyelim? Evrimin yerel eğilimlerinden bahsetmek bize gelişimin daha azını ifade ediyorsa, gelişim ifadesi, haklı çıkarılabilecek noktanın ötesinde şeyler söylüyor demektir. Vardığımız sonuç, evrimin sürekli gelişim sağladığı görüşünü reddetmektir.

Akıl belirtisi

Oldukça uzun süren bu tartışmanın sonucu, insanların hayvanlar arasında daha üst bir konuma sahip olduğunu düşünsek de, bunu, evrimin gelişimi beraberinde getirdiği ve

insanların evrimin en son ve en yüce ürünü olduğu fikrine dayandıramayacağımızdır. Ancak, insanın üstün olduğu savlarını evrimsel gelişim kavramından ayırmak yeterince kolay bir iştir. Bunu yapmanın en sık başvurulan yolu, düşünsel yetilerimizi; eşsiz akıl, dil ve kültür kapasitemizi ele almaktır. Bu gibi özelliklere dayalı üstünlük savlarının, evrimin gelişim getirdiği olgusuna dayanması gerekmez. Peki, bu savlar eleştirel sorgulamadan sağ çıkabilir mi?

Bu düşüncenin en uç biçimiyle başlayacağız: Akıllı olduğumuz ve sadece bizim akıllı olduğumuz; diğer hayvanların ise tamamen içgüdüleriyle hareket ettikleri savı. Bu savın açık bir eleştirisi, insanmerkezci taraftan olmasıdır. *İnsanın Türeyişi* kitabında Darwin, zihin ve düşünsel yetilerin, insanlarda ve insan dışındaki canlılarda ortak olduğunun güçlü delillerini sunmuştur.

> İnsanın ve evrimin üst basamağında bulunan hayvanların zihinleri arasında görülen büyük fark, kesinlikle tür farkı değil, derece farkıdır. İnsanın sahip olmakla övündüğü, sevgi, bellek, dikkat, merak, taklit, akıl gibi his ve sezgilerin; çeşitli duygu ve melekelerin başlangıç aşamasının veya bazen gelişmiş hallerinin daha alt basamaklardaki hayvanlarda da bulunabildiğini gözlemledik.[19]

Darwin bunu sadece ileri sürmemiş, birçok örnekle de desteklemiştir. Gerçekten de, geliştirdiği kendine özgü olumlu yönteme uygun olarak, okuyucuyu örnek yağmuruna tutmuştur. Sonraki araştırmalar da Darwin'in şüphelerini doğrulamıştır. Diğer hayvanlar, düşünsel yönden, bizden sandığımız kadar geride değildir. Örneğin şempanzeler, birbirlerini bilerek aldatmak gibi ileri bilişsel etkinlikleri dahi gerçekleştirecek derecede zeki hayvanlardır.[20] Diğer hayvanlardan çok da farklı olmadığımız, bilim insanları tarafından

ne zaman dile getirilse toplumun belirli bir bölümü, bunu türümüzün küçümsenmesi olarak görür. Her şey bir yana, bu tepki, insanların hayvanlara yaklaşımlarını gözler önüne serer! Ancak bu durum gerçekleri değiştirmeyecektir ve asıl olan zihinsel melekelerimizin sandığımız kadar benzersiz olmadığıdır.

Sadece bizim akıllı olduğumuz savı nereden geldi? Psikologlar Michael Tomasello ile Josep Call, ilginç bir fikir öne sürerler:

> Batı'nın entelektüel geleneği, başka bir yerli primatın bulunmadığı bir kıtada yaşayan insanlar tarafından meydana getirilmiştir. Bu yüzden, Batılı düşünürlerin, insanları 2000 yılı aşkın zamandır diğer tüm hayvanlardan, özellikle de zihinsel melekeleri yönünden, tamamen farklı olarak betimlemesi şaşırtıcı değildir.[21]

Bunun yanı sıra, gezegende hiç Neanderthal insanı ve diğer insan türlerinin kalmamış olması, dünyanın her yerindeki insanların *homo sapiens*i diğer hayvanlardan çok farklı ve eşsiz olarak tanımlamasına neden olmuştur. Ancak böyle değiliz. Diğer hayvanlar sandığımızdan daha zekidir.

İnsanın üstünlüğüne inanan birisi buna nasıl tepki verir? Hemen vereceği bir tepki, bu durumun üstün olduğumuz savını ortadan kaldırmadığı; sadece daha önce düşündüğümüz kadar üstün olmadığımız anlamına geldiği olacaktır. Bunun yanı sıra, insanlar ve diğer hayvanlar arasında, başka türler arasında görülmeyen farklar vardır. Bunların en çarpıcı olanı dil yetisidir. Şempanzeler ve yunuslar gibi bazı hayvanların birkaç kelime kullanmayı öğrenebildiğini biliyoruz. Ancak, günümüze ulaşan türler arasında, kurallı dil kullanımı yetisi neredeyse kesinlikle insanlara özeldir. Bu özellik, diğer hayvanlarla aramızda kayda değer bir ayrım oluşturur. Dil,

bilgilerin nesiller boyu aktarılmasına olanak sağlar. Böylece türümüzü, diğer türlerden farklı bir kavrayış düzlemine yerleştirir. (Aynı zamanda, bizi diğer türlerden farklı bir yanlış anlama düzlemine de yerleştirerek, karmaşık doğru bilgiler edinmemiz kadar, karmaşık yanlış bilgiler edinmemizi de sağlar. Ancak, şimdilik bu tutumu bir kenara bırakalım.) Dil ve kültür bize, mikroskobik olmayan türler arasında kendimizi en üst konumda görmemize olanak sağlayacak benzersiz güçler bahşetmiştir. Bu durumda, hayvanlar arasında daha üstün bir konuma sahip olduğumuz sonucuna varmalı mıyız?

Pekçok bakımdan eşsiz olduğumuzu ve bizi eşsiz kılan özelliklerimizden en önemlisinin de dil olduğunu varsayalım. Hepsi iyi hoş, ancak, sosyolog Pierre van den Berghe'nin söylediği gibi, "eşsiz olma konusunda eşsiz değiliz. Her bir tür eşsizdir ve bu eşsizliği, türün ortamına uyum sağlamasıyla evrilmiştir."[22] Dahası, hayvan kuzenlerimizle aramızdaki düşünsel güç farkını gözümüzde büyütmememiz gerekir. Bugün yaşayan bütün türlerden gözle görülür bir biçimde daha zeki olsak da, gezegeni diğer insan türleriyle paylaştığımız günler fazla geçmişte kalmadı ve günümüzde, bu türlerin o zaman sahip olduğu zekâdan fazla ileride değiliz. Daha temel bir sorun da var. Şunu düşünün: İnsanlar ve diğer hayvanlar farklı şekil ve boyutlara sahiptir, fakat evrenin büyüklüğüyle karşılaştırıldığımızda, hepimiz yaklaşık aynı boyutlardayız. En küçük parçacıklardan, görülen tüm evrene kadar olan bir ölçüt üzerinde, bir karınca veya mavi balina ile aramızda kayda değer bir boyut farkı yoktur. Farklar bizim için önemli olsa da, daha büyük bir ölçekte hiçbir anlam ifade etmez. Tamamen aynı şekilde, bu gezegen üzerinde yaşayan tüm canlılardan çok daha zeki olsak da, bu fark, bir uçta en basit organizmaları, diğer uçta da kendimizi gördüğümüzde önemsizdir.

Ölçüt, evrenin tüm karmaşıklığını anlamlandırabildiği varsayılan bir zihni kapsayacak biçimde büyültüldüğünde, düşünsel yetilerimiz etkileyici olmaktan çok uzakta kalırdı ve bir karıncanın veya mavi balinanın düşünsel yetilerinden pek farklı görünmezdi. Evreni en ince ayrıntısına kadar temsil edebilecek bir zihin, bizim zihnimizden akıl almaz derecede yüce olurdu. Bu melekelere sahip olmak bir yana, evrenin küçücük bir parçası olan insan beynini dahi tam olarak anlayabildiğimiz söylenemez (diğer bir deyişle, beynimiz, kendini anlama yetisinden dahi büyük ölçüde yoksundur).

Değinilecek bir konu daha var ve bu konu daha da belirleyici. Bu bölümün başında, akla sahip olan canlıların sadece ve sadece insanlar olduğu ve bunun bizi diğer hayvanlardan üstün bir konuma yerleştirdiği savını ele aldık. Daha sonra, akıl ile bahşedilen yüceliğin birazının da diğer hayvanlarda bulunduğuna dayanarak, bu savın insanmerkezci olduğu öne sürüldü. Bu fikir, insan aklının diğer hayvanların değerini hesaplamak için kullanılacak evrensel bir standart olarak alınabileceği yönünde üstü kapalı bir varsayıma dayalı olduğu için de, insanmerkezcidir. Düşünsel yetilerimizin ne üstün olması, ne de benzersiz olması hayvanlar arasındaki konumumuzla ilgili değildir. Doğru noktaya yoğunlaşamıyoruz. Düşünsel yetilerimiz açısından diğer hayvanlardan çok daha üstün olsaydık bile –gerçekten de düşünsel yetilerimiz tamamen eşsiz olsaydı bile– bunun bizi diğer hayvanların üzerine yerleştireceği sonucuna varmamız kesin olmazdı. Darwinci bakış açısı, aklı bir uyum olarak ele alır ve süreç içerisinde sırlarından arındırır. Böylece insanların düşünsel yönden diğer tüm hayvanlardan farklı olduğu kesin olsa dahi, bunun arz ettiği önem, fillerin hortumlarıyla diğer hayvanlardan ayrılmasından daha fazla olmayacaktır. İnsanlar tabii ki akıl yürütme ve uzun vadeli planlar yapma konusunda diğer tüm

hayvanlardan daha iyidir, fakat bu durum, aslanların hızlı koşma konusunda ağaçkakanlardan veya ağaçkakanların gagalama konusunda aslanlardan daha iyi olmasından daha büyük bir öneme sahip değildir. Diğer hayvanlardan, düşünsel yetilerimiz başta olmak üzere, *belirli yönlerimizle* daha üstün olduğumuz konusunda haklı olabiliriz. Ancak, diğer hayvanlar da başka yönlerden üstündür ve düşünsel üstünlüğümüz bizi gezegenin en üstün canlısı kılmaz.

İnsanlar diğer hayvanlardan daha aşağı bir konumda mıdır?

Bizi hayvanlardan üstün bir konuma yerleştirecek ölçütleri seçmenin mümkün olduğunu inkâr etmeyeceğim. Hayvanları dil yetilerine göre değerlendirmeyi seçtiğimizde, birinci sırayı garantileyeceğimiz açıktır. Ancak, asıl sorun, bizi daha aşağıda gösterecek ölçütleri seçmenin de *eşit derecede kolay* olduğudur. Bu savı vurgulamak için, işleri tersine çevirip yepyeni bir soru soralım: İnsanlar diğer hayvanlardan *daha aşağı bir konumda mıdır*? Çarkları döndürmek için, zekâ veya akıl üzerinden tartışmaya devam edeceğiz. Aklın birçok uyumdan birisi olduğunu ve bu yüzden bize herhangi bir üstünlük savında bulunma hakkı vermeyeceğini yukarıda öne sürdüm. Aklın, olası uyumlar arasındaki üstünlüğüne itiraz etmek mümkündür. Ancak, akıl yetimizin şimdiye kadar uyuma hayli elverişli olmasına karşın (insan nüfusunu düşünün), uzun vadede, zekâmızın –ve bize sunduğu teknolojinin– neslimizi tüketmemize yol açabileceği akla oldukça yatkındır. Bu nedenle, türün var olma süresi açısından düşünüldüğünde, zekâ, diğer hayvanlarda bulunan uyum özelliklerinin altında kalabilir. Zeki organizmaların, birçok kişinin iddia ettiği gibi, kendi kendilerini çabucak ortadan kaldırma gibi alışkanlıkları varsa, zekânın ortaya çıkışını onaylayan doğal seçilim, hızlı bir şekilde ortadan kalkması için de onay mührünü basabilir.

Daha alt bir yaşam biçimi olduğumuz çıkarımını yapmak için çeşitli *ahlaki* savlar da vardır. Evrim kuramı, bizi dünyada üstün konuma yerleştirenin Tanrı olmadığını gösterir. Bu noktaya gelmek için canımızı dişimize taktık. Bir noktaya kadar, tür olarak elde ettiğimiz başarı, ahlaksızlığımızı gösterir. Daha açık konuşmak gerekirse, uzun ve dehşet verici bir soykırım geçmişimiz vardır ve bizi diğer hayvanlardan ayıran da budur. (Yine de, bizi eşsiz kılan şeyin ne olduğunu düşünürken, garip bir sebepten, bunu görmezden geliriz.) İnsanlık tarihini ele aldığımızda, adı soykırıma bulaşmış olanları suçlu ilan ederiz. *Aynı ölçütü* türümüzün hayvan krallığı içinde sahip olduğu değere uygularsak, diğer tüm hayvanlardan aşağı konumda olduğumuz sonucuna varmak zorunda kalırız. Diğer ölçütler de bizi aynı sonuca götürür. Dünya üzerinde bir yere ulaşmamız ile bu bölgedeki bitkilerin ve hayvanların çoğunun soyunun tükenmesi aynı zamana rast gelir.[23] Çevreyi mahveden sadece Avrupalı sömürgeciler veya sanayileşmiş toplumlar değildir. Bizler yıkıcı hayvanlarız ve zekâmızın bir sonucu olarak, diğer türlerden daha büyük ölçekli yıkım yapabiliriz. Çevreyi düşünmeden hareket edenleri suçlarız; aynı ölçütü, türümüzün hayvanlara göre sahip olduğu değere uyguladığımızda, yine daha aşağı konumda olduğumuz sonucuna varmamız gerekir. Bu sonuç, rahatsız edici olduğu ölçüde kaçınılmazdır: Bizi diğer hayvanlardan aşağı bir konuma yerleştiren başka ölçütler seçmenin mümkün olmasının yanı sıra, *sürekli kullandığımız* bu ölçütlerle değerlendirildiğimizde de aşağı konumdayızdır.

İnsanların canlılar dünyasında en alt basamakta olduğu fikri, tahmin edilebileceği gibi, benimsenen bir fikir değildir. Ancak çeşitli düşünürler ve insan karşıtları bu fikirle eğlenmiştir. Örneğin, Mark Twain'e göre:

> Yaratılmış tüm canlılar arasında en iğrenç olanı [insandır]. Tüm canlılar arasında, kötü niyet barındıran tek canlıdır. ... Zalimce *olduğunu* bile bile, eğlence olsun diye acı çektiren tek yaratıktır insan.[24]

Düşünür John Gray ise daha yakın bir tarihte şöyle yazmıştır: "*Homo sapiens*, birçok türden birisidir ve korunmaya değer bir tür olduğu kesin değildir. Soyu er ya da geç tükenecektir. Yok olduğunda da, dünya kendisini toparlayacaktır."[25] Gray'e göre, dünya şu anda "insan vebası" hastalığına yakalanmıştır ve bu durum pek uzun sürmeyecektir. Böylesi daha iyi olabilir. Bizim olmadığımız bir dünya daha iyi bir yer haline gelebilir. Belki de Bertrand Russell'ın belirttiği gibi insanın bir hata olduğu sonucuna varmalıyız.

> Onlarsız dünya daha güzel ve daha canlı olurdu. Çiy damlaları bir Eylül sabahı elmas gibi parladığında, her bir ot sapının güzelliği ve ince bir saflığı vardır. Bu güzelliği alçak ve acımasız amaçlarıyla lekeleyen günahkâr gözler olduğunu düşünmek ise korkunçtur.[26]

Diğer hayvanlardan aşağı bir konumda olduğumuzu ciddi bir biçimde öne sürmek istemiyorum. Asıl savım şudur: Doğadaki konumumuzu belirlemek için, farklı türleri değerlendirebileceğimiz bazı ölçütler ortaya koymamız gerekir. Bir açıdan istediğimiz ölçütü seçebiliriz ve bazı seçimlerimiz bizi zirveye yerleştirir. Ancak, insanmerkezci olmasını istemiyorsak, bu seçimimizin bazı nesnel gerekçeleri olduğunu göstermemiz gerekir. Asıl sorun ise, Darwinci bir evrende, bunun kuramsal olarak dahi mümkün olmamasıdır. Darwin'in kuramının temel unsurlarından birisi, biyosferde karşımıza çıkan tasarımın arkasında hiçbir amaç veya zekânın olmamasıdır (evrilmiş zeki organizmalar tarafından tasarlanan şeyler

hariç). Bu da bizi, yaşam biçimlerini değerlendirmek için herhangi bir ölçüt belirlememizin hiçbir gerekçesi olmayacağı sonucuna götürür. Darwin öncesi ölçütlerimiz Tanrı'nın (ya da doğanın iradesinin veya evrenin aklının) amaçlarına dayandırılsa da, Darwinci bir dünya görüşüyle, bunların hiçbir temeli yoktur. Seçtiğimiz her ölçüt, sonunda keyfi belirlenmiş olacaktır ve bizi canlıların en üstüne yerleştirenler de dahil olmak üzere, herhangi başka bir ölçütten daha haklı çıkmayacaktır.

Sonuç

Victoria döneminde birçok insan, evrim kuramının, insanların daha aşağı hayvanlardan geldiği şeklinde yorumlanmasından ötürü sarsılmıştı. Darwin'in kuramının ifade ettiklerinin bundan çok daha temel ve çarpıcı olduğunu artık biliyoruz. İnsanların daha aşağı hayvanlardan geldiğini söylemek doğru değildir. Darwinci bakış açısından, *daha aşağı* sözü temelden yoksundur. Tüm hayvanların eşit olduğunu söylemek de doğru değildir, çünkü bu da türleri sıraya koymanın başka bir yolu olurdu (hepsine aynı sırayı vermek). Asıl belirtmek istediğim, tüm bu sıralamaların her zaman ve kesinlikle yanlış yapılacağıdır. Evrim kuramı, Büyük Varoluş Zinciri'nde bulunan rütbe sıralamasına alternatif bir açıklama getirmez. Evrim kuramı, Büyük Varoluş Zinciri diye bir şeyin olması olasılığını ortadan kaldırmaya çalışır.

Tüm bunların ardından, herhangi bir özel konum talep etmeden, birçok türden birisi olduğumuz sonucuna varabiliriz. Bu bilgilerin ışığında baktığımızda, dünya üzerindeki yerimiz hakkında daha önce benimsediğimiz görüşlerin, nazik bir ifade kullanmak gerekirse, savunulacak bir yanı yoktur. Evrenin insana benzer bir varlık (Tanrı) tarafından yaratıldığı ve insanların yaratılışın amacı ve en önemli parçası olduğu

fikri, tam olarak, evrenin vombatvari bir varlık tarafından yaratıldığı ve vombatların, yaratılışın amacı ve merkezi olduğunu söylemek ile eşit derecede ciddiye alınmalıdır. Benzer şekilde, evrimin en büyük başarısının zekâ olduğunu düşünen insanlara gösterilecek saygı, aynı çıkarımı hortumları için yapan bir fil sürüsüne göstereceğimiz saygı ile aynı olmalıdır. Darwin'in ardından, hayvanlar arasında üstün bir konuma sahip olduğumuz fikri, bıçkın bir ergenin yüksek özgüvenle savurduğu palavralara benzemektedir. Türümüz biraz olgunlaşmayı başarırsa, doğal dünyadaki gerçek konumumuza daha gerçekçi ve ağırbaşlı bir değer biçebiliriz.

Bölüm 10

HAYATIN ANLAMI HUZUR İÇİNDE YATMAK MI?

Böyle bir sonuç hedeflemeyen amaçsız ve doğal bir sürecin ürünüdür insan.
— George Gaylord Simpson (1967), s. 344-5

Hiçlikten gelip hiçliğe gidiyorsanız kaybınız nedir? Hiç.
— *Yaşamın Anlamı* adlı Monty Python filminden

LISA SIMPSON: Belki de bu öyküden çıkarılacak bir sonuç yoktur anne.
HOMER SIMPSON: Kesinlikle! Sadece yaşanmış bir sürü olay.
— *The Simpsons*, "Kan Davası"

Tüm bunların anlamı ne?

Bu bölümün konusu, hayatın anlamı ve evrenin amacıdır.[1] *Tüm bunların* anlamı nedir? Bir anlamı *var mıdır*? Anlamının olup olmaması önemli midir? İçimizden en başarılı olanların dahi, varoluşun anlamı ve amacı konusunda bitmek bilmeyen şüpheleri vardır. En çılgın düşlerinde bile göremeyecekleri zenginlik, şöhret ve beğeniye ulaşanlar için dahi –belki de özellikle böyle kişiler için– davetsiz bir misafir kadar tedirgin

edici bir sorudur tüm bunların ne anlama geldiği. Yaşam, sadece ölümümüzü öteleyip, amaçsız ve rahatsız bir varoluşu uzatmak için çabalayarak, dağın tepesinden toprağın altına doğru kaydığımız bir yokuş mudur?

Günümüzde yaşayan insanlar için bu sorular, medeniyetin ve bilimin gelişiminden önce yaşamış insanlar için olduğundan daha bunaltıcıdır. Evren anlayışlarının üzerinde yaşadıkları dünya ile sınırlı olduğu dönemlerde insanların evrenin önemli bir parçası olduklarına inanmaları zor değildi. Ancak, evrenin sınırları ve yaşı hakkındaki bilgilerimiz arttıkça, resmin genelinde belirli bir önemimiz olduğu fikrine inanmak gittikçe daha zorlaştı. Bilim bize, akıl almaz büyüklükte bir evrenin içerisinde bulunan küçük bir yıldızın çevresinde dönen uçuk mavi bir noktanın üzerinde gözü kapalı bir şekilde karmaşık yollar izleyen önemsiz toz zerreleri olduğumuzu söyler. Önemli olanın boyut olmadığını söyleyenler olsa da, gerçekte boyutun önemli olduğunu biliriz.[2] Yaptığımız bir şey ne kadar önemli olabilir?

Evrendeki önemimiz ve yaşamın anlamı konusundaki algılarımızı değiştiren tek şey kozmoloji değildir. Evrim kuramı da aynı yönde bir tehdittir. Yaşamın anlamına evrimin ışığında kafa yoran insanlar, genellikle iki yoldan birisini seçer. Evrim kuramının, (1) yaşamın amacının, mümkün olduğunca çok genimizi bir sonraki nesle aktarmamız olduğunu; (2) ya da yaşamın son kertede anlamsız olduğunu öne sürdüğünü varsayar. Bölümün en can alıcı noktasını bu kadar erken ele vermek istemiyorum, fakat bu çıkarımlardan birinin doğru, diğerinin ise yanlış olduğu sonucuna varacağımı söyleyebilirim. Haydi başlayalım!

Yılların bilgeliği

Hayatın anlamı ve amacı, insanların her zaman ilgisini çeken bir konu olmuş ve birçok kişi bu eski bilmeceyi çözmeye ça-

lışmıştır. Çözümlerin ana kaynağı her zaman din olmuştur. Batı dinleriyle özdeşleştirilen görüşler arasında, yaşamın amacının Tanrı'ya hizmet veya itaat etmek, Tanrı'yı tanımak ve sevmek, komşularını sevmek, cennete gitmek, kötülüğü mağlup etmek, diğer insanları kendi dinine çekmek ve üzerinde yaşadığımız gezegeni korumak yer alır.[3] Doğu dinlerinin görüşleri ise, yaşamın amacının reenkarnasyon ile karma döngüsünden kurtulmayı ya da bilinçli bir birey olarak geri çekilmeyi içerir. Yaşamın anlamı sorusuna din ile herhangi bir bağlantısı olmayan yanıtlar da verilmiştir. Bu konuda öne çıkan fikirlerden bazı alıntılar aşağıda verilmektedir. (Özellikle dördüncü alıntıyı harika bulurum):

1. "Karşılaştığımız her ne ise, bunu atlatmakta birbirimize yardımcı olmak için varız." — Kurt Vonnegut'un oğlu.
2. "Yaşamımızın amacı mutlu olmaktır." — Dalai Lama
3. "Hayatın amacı mutlu olmak değildir. Faydalı, onurlu, merhametli olmak ve böyle yaşayarak bu dünyada fark yaratmaktır." — Ralph Waldo Emerson
4. "Yaşamın gerçek anlamı, gölgesinde oturmayı beklemediğiniz ağaçlar dikmektir." — Nelson Henderson.
5. Bu dünyaya gelirken elinizde hiçbir şey yoktur ve yaşamınızın amacı, yoktan var etmektir." — H. L. Mencken.
6. "Bilindik şeyler. İnsanlara iyi davranın, yağlı yemeklerden uzak durun, fırsat buldukça kitap okuyun, yürüyüşe çıkın ve din veya millet ayrımı yapmadan herkesle barış ve uyum içinde yaşayın." — Monty Python.

Bu fikirlerde açıklar ve kusurlar yakalamak, evrim kuramını incelemeye başlamadan önce dahi zor değildir. Dini fikirlerle başlarsak, Tanrı tarafından yaratılan bir evrenin bir amacı olduğundan nasıl emin olabiliriz? Her şeye gücü ye-

ten bir Tanrı'nın amaçsız bir evren yaratmış olması pekâlâ mümkündür. İkinci olarak, bir amaç olsa ve onu keşfedebilecek olsak dahi, tatminkâr bulacağımızı nereden biliyoruz? Ne de olsa şu soruyu her zaman sorabiliriz: Bu amacın amacı nedir? Örneğin, yaşamımızın amacı gezegenimizi korumak ise, gezegenimizi korumakla neyi amaçladığımızı her zaman sorabiliriz. Gerçekten de gezegeni Tanrı'nın yarattığı düşünüldüğünde, bu görev, çocukların uğraşması için verilmiş bir angarya gibi görünmüyor mu? Bu yönden düşündüğümüzde gezegenimizi korumak, Tanrı'nın var olması durumunda, olmamasından daha mantıksız görünür! Başka sorunlar da vardır. Yaşamın amacı insanlara yardım etmekse, kimsenin hiçbir yardıma ihtiyacının olmadığı bir ütopyaya ulaşmamız halinde ne olurdu? Yaşamın bir anlamı kalmaz mıydı? Benzer bir biçimde, yaşamın amacı cennete gitmek veya diğer insanları kendi davamıza çekmekse, bu amaçlara ulaşıldığında ne olur? Yaşamın bir amacının veya anlamının kalmadığını düşünürüz. Muhtemelen cennette durup: "Bu sonsuz yaşamın amacı nedir?" diye kara kara düşünmeye başlarız. Ayrıca, varoluşumuzun amacı ne olursa olsun, düşüneceğimiz başka bir soru her zaman vardır: Tanrı'nın varlığının amacı nedir?

Öyleyse, evrim kuramından önce durum nasıldı? Evrim, yalnızca sorunun şiddetini artırır. İlk olarak, evrim kuramı, Tanrı'nın varlığına karşı çıktığı ölçüde, yaşamın anlamı sorusuna verilen Tanrı merkezli tüm yanıtları çürütür. Dahası, daha önce de gördüğümüz gibi, evrimci psikoloji, ölümden sonra yaşamın sürdüğü inancına ciddi bir tehdittir. Böylece, evrimsel bakış açısı, bedenin dışında yaşam ile ilgili olan tüm amaçları ortadan kaldırır. Yaşamın amacının cennete gitmek veya karma ve reenkarnasyon döngüsünün dışına çıkmak olduğu gibi düşünceler de buna dahildir. Yine de, tüm bunlar bir noktada tartışmalı eleştirilerdir, çünkü Darwin'in kuramı-

nın ifade ettikleri, bundan daha derine iner. Evrim kuramı, bizi yaşamın anlamının ve amacının ne olduğu sorusu üzerinde bir kez daha düşünmeye zorlar. Böylece, bu bölümün ana kısmına gelmiş bulunmaktayız.

Evrim ve hayatın anlamı

Kitabın başında şu soruyu sordum: "Neden buradayız?" Bu soruya verdiğim yanıt, evrildiğimiz için burada olduğumuzdur. Birçok kişinin –sadece Yaratılışçıların değil, evrim kuramını kabul edenlerin de– bu yanıtı tatminkâr bulmayacağının tamamen farkındayım. Konunun *bir yönden ele alınması* için kesinlikle iyi bir yanıt olsa da, neden burada olduğumuz sorusunu düşünen çoğu insan, konuyu bu yönden ele almaz. Bu yanıt, sorunun asıl amacını bir kenara iter gibi görünür. Sorunun asıl amacının daha iyi anlaşılması için başka bir sorunun sorulması gerekebilir: "Ne *maksatla* buradayız?" Şimdi tartışacağım şey, evrim kuramının, sorunun bu yorumuna da verecek bir yanıtının olduğudur.

Tartışacağım şeyin ne *olmadığını* açıklamakla başlamam gerek. Evrim kuramının, yaşamın amacının hayatta kalmak, üremek, kendimizi pek çok açıdan daha uygun hale getirmek veya genlerimizi gelecek nesillere aktarmak olduğunu ya da bu türden bir şeyi ima ettiğini öne sürmeyeceğim. Bunu dile getirmemin nedeni, birçok insanın evrim kuramının tam olarak bu anlama geldiğini düşünüyor gibi görünmesidir. Kendimizi çoğaltmak veya genlerimizi aktarmak için "tasarlanmış" makinelersek, bunu yapmamız gerektiğini ve hayattaki başarımızı bu şekilde ölçebileceğimizi düşünüyor gibidirler. Ancak, doğal seçilim yoluyla evrilmiş olmamız, amacımızın DNA'mızı aktarmak olduğu anlamına gelmez. Evrim kuramı bize nereden geldiğimizi söyler; burada olduğumuz için ne

yapmamız gerektiğini değil. (Bu size inandırıcı gelmediyse, daha fazla okumadan Bölüm 12'ye geçin.)

Bununla birlikte, evrim kuramı, hayatın anlamı sorunuyla ilgili birtakım içerimlere sahiptir. Bunların neler olduğunu anlamak için, önce destekleyici birtakım fikirleri gözden geçirmemiz gerekir. Organizmalarda bulunan tasarımı (örneğin, insan gözünün tasarımı) konu alan geleneksel savlar, *teleolojik açıklama* olarak bilinen bir açıklama tarzını benimser. Teleolojik açıklamalar, amaçlar ve meydana getireceği sonuçlar yönünden ele alınır. Örneğin, zürafanın boynunun uzun olmasının *nedeninin*, ağaçların yüksek dallarında bulunan yaprakları yemek olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, Darwinci bakış açısından bu, yanlış bir cevaptır. Aslında sadece yanlış cevap değil, aynı zamanda biyoloji biliminin sorularına verilen *yanlış türden* bir cevaptır. Zürafanın uzun bir boynunun olmasının nedeni, şu veya bu amacı yerine getirmek değildir. Uzun bir boynu vardır, çünkü uzun boyunlu zürafalar geçmişte kısa boyunlu olanlara kıyasla daha yüksek hayatta kalma ve üreme olasılığına sahipti ve böylece, uzun boyunlu zürafaların, uzun boyunlarının genetik kodunu bir sonraki nesile aktarmaları daha yüksek bir olasılık taşıyordu. Bu, evrim kuramının doğru bir şekilde anlaşılmasında çok önemli bir husustur: Evrim kuramı, biyolojideki teleolojik açıklamaları tarihsel açıklamalarla değiştirir. Böylece, zürafanın boynunun uzun olmasının hiçbir teleolojik açıklaması olmaz. Sadece tarihsel bir açıklama vardır. Kaçınılmaz bir eleştiriyi en baştan savuşturmak için şunu da belirteyim: Bu tür durumlarda teleolojik açıklama, en dipte her zaman tarihsel bir açıklamayı barındırır. Bu da biyologların uyumlardan kendi amaçları doğrultusunda bahsettiklerini gösterir.

Öyleyse neden burada olduğumuz sorusuna dönelim. Varacağım nokta zaten açık bir şekilde biliniyor olsa gerek. Neden burada olduğumuz konusundaki çeşitli savları de-

ğerlendirdik; cennete gitmek, aydınlanmaya ulaşmak, mutlu olmak, diğer insanları mutlu etmek, genlerimizi aktarmak. Bunların tümü teleolojik yanıtlardır. Evrimsel bakış açısıyla, bunlar neden burada olduğumuz sorusunun yanlış birer yanıtıdır. Yanlış *türden* yanıtlardır. Darwin, yaşamın herhangi bir yönünün gelecekteki bir amaç düşünülerek tasarlandığını varsaymak için bir nedenimizin olmadığını bize göstermiştir. Yani neden burada olduğumuz sorusunun teleolojik bir yanıtı yoktur, sadece tarihsel bir yanıtı vardır. Bu nedenle evrim, neden burada olduğumuz sorusunun iki yönünü de yanıtlar: *Burada olmamızın nedeni evrilmiş olmamızdır, fakat herhangi bir amaçla burada değiliz.*

Elbette, herkes aynı çıkarımda bulunmaz. Bilim felsefecisi Karl Popper şöyle yazmıştır:

> Darwinci doğal seçilimin, göz gibi bir organın sadece apaçık bir amaca hizmet ettiğini göstermekteki başarısı görülenden başka bir amaç olmadığı ve yaşamımızın bir amaçtan veya ödevden yoksun olduğu yönündeki nihilist öğreti gibi yanlış anlaşılmıştır.[4]

Popper bir konuda kesinlikle haklıdır: Yaşamımızın amaçları veya ödevleri olabilir ve evrim kuramı bize asla aksini söylemez. Ancak bu durum, benim savımı çürütmez. Hepimizin küçük hedefleri olduğunu ve bunun yaşamımızı duygusal yönden anlamlı kılabileceğini inkâr etmiyorum. Ancak, duygusal yönden potansiyel bir anlam barındırıp barındırmadığını anlamak için, yaşamın bir anlamı olup olmadığı sorusuyla ilgileniyorsak, Darwin'den sonra, yaşamın bir anlam barındırdığını düşünmek için hiçbir neden yoktur. Yaşamın herhangi bir anlamı veya amacı olduğunu düşünmek için hiçbir nedenimiz yok.

Anlamdan yoksun yaşamak

Bu, karamsar bir çıkarım gibi görünebilir. Özellikle, evrenin her şeyi kapsayan bir amacının bulunduğuna veya yaşamlarımızın son kertede anlamlı olduğuna inanarak yetiştirilmiş kişiler için böyledir. Bu konuyu ele alırken değinilebilecek bir başlangıç noktası, karamsar bir çıkarım olsa dahi, bu fikrin, doğru veya isabetli bir çıkarım olup olmadığı hakkında hiçbir ipucu vermemesidir. İkinci nokta ise, gerçekte pek de karamsar bir çıkarım olmamasıdır. İnsanlar, amaç sorununu, hayatın yaşamaya değer olup olmadığı sorunuyla karıştırır. Bunlar, birbirlerinden oldukça farklı şeylerdir. Yaşamın genelinde anlamsız olduğu *fikri* (soyut, felsefi bir çıkarım) ile kişinin kendi yaşamının anlamsız olduğunu *düşünmesi* (depresyon belirtisi) arasında önemli bir ayrım vardır. Düşünsel bir düzeyde yaşamın bir anlamının olmadığını kabul edenler de, en azından bu fikre alıştığında, oldukça mutlu bir yaşam sürebilir. Hatta bazıları, yaşamın anlamsızlığı olgusunu mutlu bir şekilde kabul ederek, yaşamı garip bir biçimde eğlenceli –kimin yaptığı belli olmayan kozmik bir şaka gibi– görebilir. Belki de, bazı insanlar evrenin bir amacının olduğunu varsaymanın çocukça bir hata olduğunu ve yaşamımızı bu hatayı yapmadan da sürdürebileceğimizi fark eder. Yaşamın iyi fakat anlamsız olduğu ile evrenin muhteşem fakat genelinde amaçsız olduğu fikrinde hiçbir mantıksal çelişki bulunmaz.

Yirminci yüzyılın varoluşçu düşünürleri, bu konu üzerine bolca kafa yormuş ve benimle aynı sonuca varmıştır: Son tahlilde, yaşam anlamsızdır. Ancak bu düşünürlerin çoğu bu işte de bir hayır bulmuştur. Varoluşçu felsefe, bize dışarıdan yöneltilen herhangi bir anlamın veya amacın olmaması durumunda, hem birey, hem de tür olarak yaşamımızdaki amaçlarımızı seçmekte özgür bir konumda olacağımızı öngörür.

Birçok kişiye göre bu, son derece özgürleştirici bir fikirdir. E. D. Klemke'nin yazdığı gibi:

> Nesnel bir anlam –yani evrenin ayrılmaz bir parçası olan veya dışımızdaki bir iradeye bağlı bir anlam– dürüst olmak gerekirse ilgimi çekmez. *Bana* ait değildir. ... Özellikle evrenin anlamının olmamasından *memnunum*, çünkü bu şekilde *insan daha da yücedir*. Dışarıda var olan anlamın var olmadığını memnuniyetle kabul ederim ... çünkü bu, bana kendime ait bir anlam yaratma özgürlüğü verir.[5]

Anlamsızlık sorununa verilen bu tepki herkes için yeterli olur mu? Neredeyse kesin olarak yeterli olmaz. Yaşamın anlamının sadece istediğimiz biçimde olması fikri, düşünmeden söylenmiş ve genel olarak kolaya kaçan bir düşünce gibi görünebilir. Tanrı tarafından seçilmiş yahut varoluşumuzun içine işlenmiş amaçlar, kendi seçtiklerimizden çok daha önemli gibi görünür. Ayrıca, anlamsız bir evrende kendi amaçlarımızı seçmekte özgür olsak da, bu amaçların son kertede amaçsız olduğu ve buradan hareketle yaşamın da sonunda anlamsız olacağı çıkarımına varmamız gerekir. Yine de, beklentilerini az da olsa yeniden biçimlendirebilenlerin, kendi anlam ve amaçlarını seçebilecek olması yeterli olabilir. Yaratıcı çabalarımız ve başarılarımız ile küçük lütuflarımız, amaçsız bir evren sahnesinde çok daha etkileyicidir. Amaçsız inceliği ve güzelliği neden bir amaca hizmet eden incelik ve güzellik kadar (veya daha fazla) takdir etmiyoruz?

Doğayla birleşmek

Kitabın bu bölümünü toparlamadan önce değineceğimiz son bir nokta kaldı. İnsanların belirli amaçlara sahip olmasına karşın, evrenin bir amacının bulunmaması sıklıkla dile getirilen bir önermedir. Ancak, evrim kuramının, beden-ruh ikiliğini

ortadan kaldırarak, ruhu fiziksel evrenin bir parçası haline getirmesi çıkarımını kitabın önceki bölümlerinde (Bölüm 8) yaptığımızdan, bu önermenin doğru olduğunu söyleyemeyiz. Bunun ifade ettiği ise, bir amacınızın olması –hayatta bir hedef veya yönelime sahip olmanız– durumunda, evrenin küçük bir parçasının da *bir amacı olur*. Bizim amaçlarımız, evrenin de amacıdır. Evrenin tek bir amacı yoktur; amaçları vardır. Evrenin, adına "insan" dediğimiz küçük parçalarının (ve tabii ki diğer hayvanların) amaçları, evrenin amaçlarına dahildir. Bu, bizim istediğimiz büyük amaç değildir ve ilk olarak, bu küçük amaçların ve hedeflerin arkasında büyük bir amaç olmadığını (bunlar, amaçsız birer amaçtır); ikinci olarak ise, doğal seçilimin kendisinin hiçbir amacının olmadığını unutmamamız gerekir. Yine de, gerçek anlamda, evrenin amaçtan yoksun olduğunu söylemek yanlıştır. Amaçlara ve dürtülere sahip ilk yaşam biçimlerinin evrilmesinden önce amaçtan yoksundu. Son yaşam biçimi, son nefesini verdikten sonra da amaçtan yoksun olacak. Ancak burada kalıp bu konular üzerine kafa yorduğumuz, mücadele ettiğimiz ve çabaladığımız sürece evren amaçsız değildir.

Sonuç

Ne olursa olsun, varoluşun genelinin anlamsızlığını idrak edebilen insanlar, bu yönleriyle hayvanlar arasında eşsiz bir konumdadır. Felsefeci Herman Tennesen, durumumuzun canlı fakat biraz abartılı olarak nitelendirilebilecek bir tanımını yapmıştır:

> İnsan, *prensipte* sonsuz bir kavrayış ve sezgi kapasitesine sahiptir. Ona organik yaratılış düzeninde sahip olduğu ayrıcalığı sağlayan, çevresinde ve kendisinde bulunan şeylerin nasıl işlediğini anlama yeteneği, biyolojik faydasının ötesine

> uzandığında, insan varoluşunun ... budalalık düzeyinde boş ve korkutucu derecede gereksiz olduğu konusunda son derece dehşet verici, şaşırtıcı bir biçimde zararlı, dayanılmaz çıkarımlar yapabilir.[6]

İnsanlar, yaşamlarının arkasında bir amaç veya bir anlam olduğuna inanmak ister. Böyle bir amaç ise, büyük olasılıkla yoktur. Tıpkı bir Tanrı arayışı gibi yaşamın anlamını anlamak da boşa kürek çekmekten başka bir şey değildir. Yaşamın teleolojik bir açıklamasının olmadığını Darwin bize göstermiştir. Burada olmamızın nedeni evrilmiş olmamızdır ve evrimin özel bir nedeni yoktur. Böylece, Darwinci bir bakış açısıyla türümüzün bir zamanlar sandığımız kadar özel olmamasının yanı sıra, yaşamımız bir amaç veya anlamdan da yoksundur. Yaşam amaçsız bir biçimde sürüp giden anlamsız, dolambaçlı bir olaylar dizisidir. Hoşumuza gitse de gitmese de genel bir amaçtan veya hedeften yoksundur.

Bir anlamı ve amacı olan bir yaşam sürmek için ortaya atılan fikirlerin birçoğunun kötülenemeyecek kadar yerinde olduğunu bir an olsun inkâr etmem. Buna karşın, yaşamımızın anlamını ve amacını seçecek olanın bizden başkası olmadığını unutmamamız gerekir. Bunlar, herhangi bir dış güç tarafından üzerimize yüklenmez. Yaşamımız boyunca başkalarını mutlu etmek ve birbirimize yardımcı olmak iyi birer davranıştır. Ancak, bu iyi davranışlar yaşamın nesnel amacı değildir; sadece iyi birer kavramdır. Örneğin, gölgesinde oturma beklentisi taşımadan ağaç dikmeye karar verirsek, bu bizim seçimimiz olup yaşamın temel bir anlamı veya amacı değildir. Evrenin amaçları sadece karmaşık ve hedefe güdümlü küçük parçalarında bulunan küçük amaçlardır. Evrenin her şeyi kapsayan bir amacı olmamasının yanında, çoğu kısmının amacı dahi yoktur. En sonunda ise hiçbir şeyin önemi kalmaz.

Son birkaç bölümde evrim kuramının, türümüzün Darwin öncesi görünümüne; dünyadaki yerimizin ve yaşamımızın amacı hakkında daha önceden sahip olduğumuz görüşlerimize temelden karşı çıktığına tanık olduk. Burada sunduğum bakış açısına yöneltilmesi olası bir eleştiri, bu bakış açısının birçok yönden tatmin edici olmamasıdır. Bu eleştiriye –bu bakış açısının gerçeği yansıtmaktan tamamen bağımsız olduğu yönünde– cevap vermeyi bir kenara bırakıp, tüm bu kaygıların yersiz olduğunu belirterek bu bölümü toparlamak istiyorum. Gerçekten de, bu görüşün tatmin edici olmaması, evrimsel bakış açısının *yararına* olabilir. Türümüzün geçmişine hızlı bir bakış dahi, kötülük dolu eylemlerimizden bazılarını, kendimizi önemli ve haklı görmemizin sarhoşluğunda yaptığımızı gözler önüne serer. Kendini evrenin merkezinde görme eğiliminde olan bir tür için evrim kuramının bazı içerimleri rahatsız edici olabilir. Ancak, bundan çıkaracağımız sonuç, Darwin'in düşünsel devriminin hoş karşılanmayacağı değildir.

KISIM III

HURAFEDEN ARINMIŞ AHLAK

Bölüm 11

İYİNİN EVRİLMESİ

Ahlakın felsefecilerin elinden alınıp biyologlara teslim edilmesinin zamanının gelmiş olabileceği olasılığını, bilim insanlarının ve hümanistlerin düşünmesi gerekir.
— E. O. Wilson (1975), s. 562

Komşumuzu kendimiz kadar sevmemiz gerektiğine inanıyoruz, çünkü bu inanç biyolojik çıkarlarımıza uygundur.
— Michael Ruse (1988), s. 74

Ahlak, olağanüstü karmaşık bir evrende kendi çıkarlarını gözeten olağanüstü düzeyde bilişsel karmaşıklığa sahip bir hayvanın gösterdiği eğilimdir.
— Martin Daly ve Margo Wilson (1988), s. 254

Evrim ahlakı

Evrim kuramı, bir konu üzerinde yoğunlaşan coşkuyu ateşlemekte ve tartışmaları körüklemekte eşsiz bir yeteneğe sahiptir. Özellikle evrim kuramının ahlak üzerinde yarattığı etki, hararetli bir tartışma ortamı yaratır. Bazıları, evrimin ahlakla herhangi bir ilgisinin olabileceğini açıkça reddederek, bu savlarını, değerlerin dünyevi olgulardan yalnız başına çıkarılamayacağı görüşüyle destekler. Diğerleri bu konuyu tartışsa

da, bu grup arasında Darwin'in kuramının ahlaki çıkarımlarının tam olarak ne olduğu konusunda çok az fikir birliği vardır. Bazıları, evrim kuramının, serbest piyasa ekonomisinin sosyal politikalarını ve sosyal refahın ortadan kalkmasını desteklediğini öne sürer. Diğerleri ise, ahlaki önceliklerimiz hakkında bir kez daha düşünüp, bunları yeniden düzenleyerek, diğer hayvanlar karşısında insana verdiğimiz değeri gözden geçirmemizi sağladığını düşünür. Son olarak, daha karamsar bir çıkarım yaparak, evrim kuramının doğrularının ahlakı tamamen çürüttüğünü iddia edenler vardır. Kalan bölümlerde bu görüşlerin hepsini sırayla ele alacağız.[1]

Ancak, bunu yapmadan önce ahlakın evrimsel temellerini inceleyeceğiz. Ahlakın, biyolojik evrimin doğrudan bir sonucu olduğunu öne sürmeyeceğim. Hemen başlarken bunu vurgulamak istiyorum, çünkü bu yargı, konu hakkında yazdığım önceki yazıları okuyan bazı okurların dikkatinden kaçmıştır. Ortak veya resmileşmiş ahlak anlayışımızda bulunan *davranışlarımızdan* bazılarının evrimsel bir kökeni olmasına rağmen, ortak ahlakın böyle bir kökeninin olmadığından yakınan birçok kişi oldu. Bu, benim benimsediğim görüşe bir alternatif olarak verilmiş olsa da, aslında benimsediğim görüşün ta kendisidir. Bu bölümde, doğrudan insan doğasından veya doğal seçilimden kaynaklananların dışında kalan ahlaki kurallarımızı tartışacağım. Bu nokta, sadece gerçek savımın (ahlakın, doğal seçilimin doğrudan bir ürünü olduğu fikri) kanıtlanmasından öte, ahlak anlayışı için merkezi bir konumda olduğunu düşündüğüm bir konudur.

Ahlaklı hayvan

Hangi eylemlerin doğru, hangilerinin yanlış olduğu konusunda hepimiz belirli inançlar taşırız. Peki, bu inançlar nereden gelir? Bu soruya verilebilecek üç ana yanıt vardır. Birincisi,

zihnin, haklılık ve haksızlık hakkındaki değişmez ve nesnel doğruları dolaysız olarak algılamasıdır. İkincisi, ahlakın kültürel bir icat olması ve ahlaki inançlarımızı çevremizdeki kültürden soğurmamızdır. Üçüncü olasılık ise, doğal seçilim yolu ile Darwin'in evrim kuramı tarafından açılmıştır. Başta Darwin olmak üzere bazı düşünürler, insan ahlakının evrimsel bir kökeni olduğunu öne sürmüştür.[2] Biyosfer içinde bulunan diğer karmaşık olgular gibi, ahlak da evrim sürecinin bir ürünüdür. Bu görüş Darwin tarafından ilk ortaya atıldığında çeşitli çevrelerce hiç benimsenmemişti. Victoria döneminde, Tanrı tarafından bahşedildiğine inanılan ahlaki alışkanlıkların aslında evrim sürecinin sonuçları olduğunu duymak isteyen çok az insan vardı. Darwin'in karısı Emma'nın, oğlu Francis'e söylediği: "Babanın, tüm ahlakın evrimle geliştiği kanısı bana acı veriyor"[3] sözleri, bu tutumun simgesi niteliğindedir. Darwin'in zamanından bu yana bu fikir tartışmaların odağı olmuştur. Ancak, yine de evrim kuramının ahlaki melekelerimizin kökeni hakkındaki anlayışımızı düzene sokacağını düşünmek için iyi nedenlerimiz vardır. Darwin'in konu hakkındaki görüşlerini ortaya atmasından 100 yılı aşkın zaman sonra, sosyobiyolog E. O. Wilson, ahlaka evrimsel bir yaklaşımın gerekli olduğunu öne sürmüştür:

> İyilik ve kötülüğün ölçütlerini sezgileriyle belirlemek isteyen ahlak felsefecilerinin başvurduğu tüm duyguları –nefret, sevgi, suçluluk, korku ve diğerleri– bilincimize dolduran, ... beynin hipotalamus ve limbik sistemi üzerinde bulunan duygusal kontrol merkezleridir. Bilgi felsefesini ve bilgi felsefesi kuramcılarını olmasa da; ahlakı ve ahlak felsefecilerini açıklamak için bu basit biyolojik ifadenin izinden gitmek gerekir.[4]

Duygusal tepkilerimizi kısmen deneyimlerimizin şekillendirdiği ve ahlaki değerlerimizi şekillendiren şeyin sadece

duygusal tepkilerimiz olmadığı; ebeveynlerimizden, diğer aile bireylerimizden ve toplumun diğer üyelerinden bazı değerler aldığımız; bazen de ahlaki bir sonuca varmak için aklımızı kullandığımız gibi basit ayrıntılar üzerine Wilson'la tartışabiliriz. Ancak, savın merkez noktası değişmez: Ahlaki sistemlerimiz, evrimsel geçmişimizden kaynaklanan duygularımız ve tercihlerimiz tarafından şekillendirilir. Ahlaki sezgilerine güvenen felsefecilerin, onları değişmeyen ahlaki doğrulara bağlayan gizemli melekeleri yoktur. Doğal seçilimin şekillendirdiği duygulara dayanırlar.

İnsanlar, bu fikrin ifade ettiği şeylerle yüzleşmekte genellikle zorlanırlar. Birçok kişi için, özgecilik, sadakat, ihanet ve insan yaşamının değeri hakkındaki tavırlarımızın normal karşılananlardan başka biçimlerde olabileceğini düşünmek neredeyse olanaksızdır ve bu yüzden bu davranışların açıklanması için evrim kuramına veya başka bir kurama başvurmak gerektiğine inanmak oldukça zordur. Wilson'a göre, termitlerde ahlak kavramı gelişmiş olsaydı, bu canlılar da tam olarak aynı şeyleri hissederlerdi. Ancak, onların ahlaki kurallar listesi, bizimkinden biraz farklı olurdu. Termit ahlakı şunlara önem verirdi:

> Koloniler arasındaki savaş ve ticaret bolluğunun ortasında koloni yaşamının merkezi konumu; fizyolojik kast sisteminin kutsallığı; işçi sınıfının kendi arasında üremesinin zararları; kardeşler arasında, çiftleşme anında nefrete dönüşen üreme aşkının arkasındaki gizem; kişilik haklarının getirdiği kötülüğün reddi; çiftleşme şarkısının sonsuz estetik hazları; deri değiştirdikten sonra yuva arkadaşlarının anüsünden beslenmenin estetik hazzı; yamyamlığın coşkusu ve hasta veya yaralı bedenin tüketilmek için geri çekilmesi (yenilmenin, yemekten daha kutsal oluşu); ve çok daha fazlası.[5]

Bu bilgilerin ışığında insanın ahlaki inançları, zamandan bağımsız ahlaki doğrulardan çok, belirli bir türü evrilmiş yaşam tarzına uygun kılan bir dizi ilke gibi görünmeye başlar.

Ancak bu, diğer hayvanlarda ahlakın bulunmadığının iddia edildiğini göstermez. Elbette diğer hayvanlarda da ahlak kavramı vardır. İnsan-olmayan hayvanlar, doğru ve yanlış hakkında açık uslamlamalarda bulunmasa da, insan ahlakının bazı yönlerini sergiler. Birçok hayvan, herkesin herkesle mücadele halinde olduğu sonsuz bir savaşa hapsolmaktan çok, insanlarda en asil saydığımız eğilimlerden bazılarını sergiler: İşbirliği yapar, birbirlerine yardım eder, kaynakları paylaşır, yavrularını severler. İnsan ahlakının evrimsel temellere dayandığından şüphe edenler için, bu "asil" özelliklerin diğer hayvanlarda bulunması ciddi bir zorluk meydana getirir. Diğer türlerden bahsederken, bu özellikleri evrimsel yönden açıklamamız kaçınılmazdır. Örneğin, dişi köpeklerin yavrularını sevmesini köpek kültürünün bir ürünü olarak açıklamayı kimse istemez. Bu davranışı diğer türlerde gördüğümüzde, evrimsel bir açıklamayı kabul ettiğimiz düşünüldüğünde, aynı davranışın insanlarda eğitim veya kültür gibi tamamen farklı bir nedenden kaynaklandığını iddia etmek, mantıklı temellerden yoksundur. Prensip olarak, mümkündür. Ancak, bu istisnayı öne sürmek için güçlü bir nedenimizin olması gerekir. Böyle bir neden olmadığında kendiliğinden gelen varsayımımız, doğanın geri kalanıyla süreklilik içinde olduğumuz ve bu böylece, bu davranışın evrimsel bir kökeninin bulunduğu fikri olmalıdır.

Ama, ahlaki davranışın bazı yönlerinin evrimsel bir kökeninin olması, ahlakın bütünüyle evrimsel bir süreç olduğu anlamına gelmez. Ahlakın açıklamasının tamamen evrim olduğu fikrine yöneltilen doğrudan ve oldukça mantıklı bir eleştiri, insanların ahlak kurallarının, kültürler ve alt kültür-

ler arasında büyük ölçüde değişiklik göstermesidir. Dahası, ahlaki inançların, hem bireyler, hem de toplumlar arasında hızla değişiklik gösterdiği bazı durumlar vardır (örneğin, yirminci yüzyılın ikinci yarısında Batı dünyasının evlilik öncesi cinsel ilişkiye karşı tutumunda görülen değişim). İnsanlar ortak bir ahlaki psikolojiye sahip olsaydı, bu konuda fikir ayrılığı çok az olurdu. Bununla birlikte, ahlaki inançlar arasındaki farklılığı gözümüzde büyütmememiz gerekir. Dünyadaki tüm ahlaki sistemlerin merkezinde bulunan değerler vardır. Sahtekârlık ve acımasızlığın ödüllendirilip, dürüstlüğün ve iyiliğin aşağılandığı veya cesaretin yerilip, korkaklığın yüceltildiği bir kültür yoktur. Bunların yanı sıra, genel kabul gören ahlaki davranışlar, gerçek davranışlarımızdan farklıdır. Başka bir deyişle, ahlaki inançlar bazen evrimin öngöreceği kuralların dışına çıksa da, davranışımız bu kuralların dışına o kadar fazla çıkmaz. Her şeye rağmen, insanların ahlaki inançları arasında kayda değer bir farklılık vardır ve bu farklılık, davranışlarımızda oldukça fazla görülür. Ahlak sistemlerimizde evrimsel geçmişimizin izlerini görmek mümkün olsa da, bu farklılıklar, ahlakın tamamen evrimin ürünü olduğuna inanmayı olanaksız kılar. Ahlak kurallarımızın, evrimsel hükümlerden bir dereceye kadar bağımsız olan kendi yaşamları bulunur.

Sonuç olarak, ahlakın tamamen evrimin bir ürünü olduğu düşüncesine yöneltilen haklı eleştiriler vardır. Ancak, ters yöne doğru çok fazla ilerleyen bazı eleştirmenler, evrimin ahlak konusuna herhangi bir şekilde ışık tutabileceğini reddederek, karşıt düşüncenin hatasını yapar. ilk bakışta, bunu yapmalarının çok iyi bir nedeni olduğunu itiraf etmek gerekir: Ahlakın, sahibine fayda sağlıyor gibi görünmemesi! Geleneksel ahlak sistemleri, bencil ihtiyaçlarımızı karşılayacak davranışlar yerine, başkalarına yarar sağlayacak davranışlar

sergilememiz gerektiğini söyler (yani, başkalarının bencilce ihtiyaçlarını karşılamalıyız). Bu da, evrimsel başarının formülüne pek benzemez. Öyleyse, ilk yapmamız gereken, ahlakın merkezinde bulunan özveri anlayışımızı evrimsel ilkelerin nasıl aydınlattığını düşünmek olacaktır. Darwinci çözümlemeye başta ters düşer gibi görünse de, özverinin büyük ölçüde evrimin ilkelerinin aydınlattığı bir ahlaki davranış alanı olduğunu göreceğiz. Evrim kuramının ışık tuttuğu ahlaki alanların arasında cinsel ahlak ve özellikle de ensest ilişkiye karşı sergilediğimiz tutum da vardır. Bu bölümün geri kalanında bu alanların hepsini sırayla ele alıp, ortak ahlakımızın oluşturulmasında kültürel etkilerin rolünü inceleyeceğiz.

Özgecilik sorunu

Darwin'in evrim kuramı, insan zihninin karşılaştığı büyük gizemlerden birisini çözüme kavuşturmuştur: Gezegenimiz üzerindeki canlıların kökeni ve çeşitliliği. Ancak, her iyi kuramın yaptığı gibi karşımıza yeni gizemler çıkararak, yaşamınızın hiçbir özel açıklama gerektirmeyecek kadar tanıdık gelen yönlerini alıp, çözülmemiş sorunlar haline getirir. Bunun bir örneği özgeciliktir. Günlük hayatta insanların bazen birbirlerine yardım etmeleri –özellikle de, yardımı alanlar, yardım edenin çocuğu veya diğer sevdikleriyse– pek gizemli bir durum değildir. Aslında insanların ilgisini çeken, yardım *etmemektir*.[6] Ancak, evrimci biyologlar için asıl önemli soru, insanların (ve diğer hayvanların) birbirlerine neden yardım etmediği değil, neden yardım ettiğidir. E. O. Wilson bunu, sosyobiyolojinin temel kuramsal sorunu saymıştır.[7]

Özgeciliğin sorunlu olmasının nedeni basittir: Evrim, bireyler arasındaki hayatta kalma ve üreme mücadelesinin ürünü ise, doğal seçilim, diğerlerine yardım edenlere değil, kendi başının çaresine bakanlara yardımcı olacaktır. Rekabetçi bir

Darwinci dünyada zafere ulaşacak olanın, her şeyden önce kendisini düşünen organizma olması gerekir. Buna rağmen, biyologlar özgeciliğin birçok örneğini tespit etmiştir. Özgeci davranış, genellikle, bu davranışı sergileyen tarafın uygunluğuna zarar veren fakat yardımı alan tarafın uygunluğunu güçlendiren bir davranış olarak tanımlanır. Bu tanıma uyan eylemler, hayvanlar ve hatta bitkiler dünyasının her yerinde görülür ve gizemli bir davranıştır. Canlılardan beklediğimiz bu değildir.

Biyolojik özgeciliğin en uç örnekleri, *ösosyal böcekler* olarak bilinen bir böcek grubunda görülür. Bu gruba karıncalar, balarıları ve yabanarıları dahildir. Her ösosyal tür içerisinde, kişisel olarak çoğalmayıp, doğurgan bir azınlığın üremesine yardım eden bireyler sınıfı bulunur. Bunu göz önünde bulundurduğumuzda, bu davranışın nasıl evrileceğini anlamak zordur. Grubun kısır üyelerinin asla üremediği düşünülürse, bunların bu davranışına neden olan genlerin gen havuzunda tutulması nasıl mümkündür? Ayrıca, gerçek sosyal yaşam, bireylerin kendinden vazgeçtiği bir özgeciliğin uç noktasını temsil etse de, bunun daha az dikkat çekici örnekleri oldukça yaygındır. Belding yer sincaplarının bölgesine bir avcı yaklaştığında uyarı çağrısı yapan bireyler kendi hayatlarını riske atar. Bu çağrı, tehlikeye karşı diğer bireyleri uyararak tehlikeden kurtulma olasılıklarını artırsa da, avcıların dikkatini uyarı çağrısını yapan bireylerin üzerine çekerek, bunların avlanma olasılığını da artırır. Uyarı çağrısı yapanların, yapmayanlardan daha az yavrulayacağı ve böylece, uyarı çağrısı yapma özelliğinin doğal seçilimle eleneceği düşünülür. Ancak, bu özellik varlığını sürdürmektedir. Bu nasıl mümkün olabilir?

Bu soruna çeşitli çözümler ortaya atılmıştır ve özgeciliğin çoklu seçilim baskılarının ürünü olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır. Genç bir doktora öğrencisi olan William D.

Hamilton'ın parlak fikri, bulmacanın en önemli parçalarından birisidir.[8] 1964 yılında Hamilton, özgeciliğin kökenleri üzerine yazdığı doktora tezinin sonuçlarını yayımladı. Hamilton, tezini herkesten gizli tamamlamış ve çalışması, danışmanlarının onayını almamıştı. Tezini onaylatmak isteyeceğinden dahi şüphe duyuluyordu. Hamilton'ın çalışması, biyolog Robert Trivers'ın daha sonra "evrim kuramında Darwin'den bu yana kaydedilmiş en önemli ilerleme"[9] olarak tanımladığı *soy seçim kuramı* adını alacak bir kuram üzerine kuruluydu.[10] Trivers'ın tanımını daha ileri götüren E. O. Wilson ise, bu kuramı "gelmiş geçmiş en önemli fikir"[11] olarak tanımlamıştı. Bu kuram, hayvanlar dünyasının tamamında bulunan özel bir tür özgeciliği, yani genetik akrabalar arasındaki özgecilik kavramını açıklıyordu. Temel fikir, soyun aynı genin kopyalarına sahip olma olasılığı yüksek olduğundan, soya yönelik özgecilik sağlayan bir genin belirli durumlarda seçilebilmesidir (yani, genin topluluk içerisindeki sıklığı artar). Bir akraba bu gene sahip olmazken, akraba olmayan birisi sahip olabilir, fakat bir akrabanın buna sahip olma olasılığı, rastgele seçilmiş, akraba olmayan bir bireyin sahip olma olasılığından yüksek olduğundan, soya yönelik özgecilik seçilebilir.

Hamilton'ın kuramı, gerçek sosyal yaşam sorununa harika bir çözüm getirdi. Karıncalarda olduğu gibi ösosyal böcekler arasında, kısır olanların koloninin doğurgan üyeleriyle yakın bir ilişki içinde olduğu anlaşıldı. Benzer biçimde, özgeciliğin temelinde yatan genler de, özgeci davranışlar gösteren üyeler tarafından değil, etkin bir biçimde üreyen akrabaları tarafından aktarılır. Belding yer sincaplarında ise, avcının girdiği bölgede akrabaların olması durumunda, uyarı çağrısı yapılma olasılığı en yüksektir. Özellikle de, bu bölgede *yakın* akrabaların bulunması durumunda uyarı çağrısı yapılır.[12] Soy seçilimi, doğal dünyanın tamamında görülen özgeci davranışların ço-

ğunun açıklanmasına yardımcı olur. Bireylerin, akraba olmadıkları veya uzaktan akraba oldukları bireylerden daha çok akrabalarına yardım etmesinin nedenini açıklığa kavuşturur. Ayrıca, insanların neden bu kuralın dışında kalmadıklarına açıklama getirir. Diğer birçok hayvanda olduğu gibi, bizim de yardım etme isteğimiz, yardımı alan kişiye yakınlığımızla doğru orantılı olarak artar.[13]

Bu iyi bir başlangıç olsa da, gözle görülür bir sınırlama vardır: Tüm özgeci davranışların soya yönelik olmaması. Vervet maymunlarından vampir yarasalara kadar insan dışındaki birçok türde akraba olmayan üyeler arasında özgecilik gözlemlenmiştir.[14] Bu durum, doğal olarak özellikle insanlar arasında yaygındır. Böylece, yeni bir sorunla karşı karşıya kalırız: Soy dışı özgecilik, bunu sağlayan genlerin sıklığını nasıl artırır? Açıklığa kavuşturmamız gereken ilk konu, Hamilton'ın kuramının, akraba olmayan üyeler arası özgeciliği *göz ardı etmemesidir*. Bu kuramın öne sürdüğü fikir, akrabalar arası özgecilikte görülenin aksine, akraba olmayan üyeler arası özgecilik davranışının seçilebilmesi için, bu davranışı sergileyen üyenin bundan fayda sağlaması gerektiğidir. Bu fikir, özgeciliğin evrimi üzerine diğer kuramların ortaya atılmasına önayak olmuştur. Bunların en önemlilerinden birisi, Robert Trivers'ın *karşılıklı özgecilik kuramıdır*.[15] Bu kurama göre, özgeci davranışların, uygunluğu artırabilmesi için, karşılığının alınması olasılığının yeterince yüksek olması gerekir. Kuramın temelinde yatan mantığı ifade etmek için şunu söylemek gerekir: Benim sırtımı kaşırsan, ben de seninkini kaşırım ve ikimiz de, bu sırt kaşıma etkinliğine girmediğimiz takdirde olacağımızdan daha iyi bir durumda oluruz.

Yine de önümüzde bir zorluk vardır ve buna *aldatma sorunu* denilir. Karşılıklı yardım alışverişleri, doğrudan çıkarcı davranışlardan daha avantajlı gibi görünse de, yardım alıp

yardım etmemek, kuşkusuz en avantajlı seçenektir. Bu stratejiyi benimseyen bireylere *bedavacı* denilir. Bedavacılar daima koşulsuz özgecilerden daha iyi durumda olacak ve böylece, koşulsuz özgecilerden oluşan bir nüfus olsa dahi (pek mümkün olmayan bir senaryo), mutant bir bedavacılık geni hızla yayılarak özgecilik eğiliminin yerine geçecektir. Bu sorunun üstesinden gelmenin bir yolu var mıdır?

Çözüm olabilecek bir yaklaşım, "aynı biçimde karşılık verme" stratejisi uygulamak olabilir: Yardımınızın karşılığını verenlere yardım edip, karşılığını vermeyenlere yardım etmemek. Bu tavır, bedavacılardan dolayı meydana gelen kaybı kesinlikle en aza indirir; fakat seçilmek için yeterli olur mu? Bu soruya yanıt bulmak için, siyaset bilimci Robert Axelrod, her turda oyuncuların birbirleriyle etkileşimde bulunarak işbirliğine girdiği (yardım etme) veya işbirliğini bozduğu (yardım etmeme) bir bilgisayar oyunu hazırladı.[16] Oyuncular insan değil bilgisayar programıydı. Programların oyun stratejileri birbirlerinden farklıydı ve dünyanın dört bir yanından bilgisayar programcılarının hazırladığı programların katılımı sağlandı. Farklı stratejiler, bir dizi turnuvada birbirlerine karşı yarıştı. "Her Zaman Yardım Et" ve "Kesinlikle Yardım Etme" gibi basit stratejiler ve daha karmaşık stratejiler vardı. Bunun yanında, "Aynı Biçimde Karşılık Ver" adı verilen bir strateji de bulunuyordu. Bu strateji, ilk karşılaştığında her zaman karşı tarafa yardım ediyor ve daha sonra yardım eden oyuncuya yardım ediyor; yardım etmeyene ise yardım etmiyordu. Sonuçlar birçok kişiyi şaşırttı. Aynı Biçimde Karşılık Verme stratejisi, açık ara en başarılı olmuştu. Bu sonucun şaşırtıcı olmasının nedeni, Aynı Biçimde Karşılık Verme stratejisinin, karşılık vermeyen bir oyuncuyla karşılaşması durumunda, ilk karşılaşmada her zaman kötü çıkmasıydı: Yardım ediyor, fakat karşılığında yardım görmüyordu. Yine de, en iyi sonucu

elde etti. Başarısının sırrı ise, karşılık vermeyen bir oyuncuyla etkileşiminde, o bireye yardım etmeyi bırakarak, gelecekteki kayıplarından kurtulmasıydı. İkinci olarak ise, karşılık veren arkadaşlarıyla sürekli ve karşılıklı fayda sağladığı bir ilişkiden büyük kâr elde etmesiydi.

Trivers, belirli duygusal tepkilerin, insanları, yaptıklarının ne olduğunun dahi farkında olmadan, Aynı Biçimde Karşılık Verme stratejisine götürdüğünü öne sürmüştür.[17] Örneğin, beğenme duygusu, özgeci ilişkiler başlatmamızı sağlar (Aynı Biçimde Karşılık ilkesinin "ilk hamlede işbirliği" stratejisi). Öfke ve ahlaki tepki bizi bedavacılara yardım etmeyi bırakmaya veya onları cezalandırmaya yöneltir (Aynı Biçimde Karşılık ilkesinin "karşındaki yardım etmezse, yardım etme" stratejisi). İyilik bilme hissi ise bizi, iyiliğe iyilikle karşılık vermeye yöneltir. (Aynı Biçimde Karşılık ilkesinin "karşındaki işbirliği yaparsa, işbirliğine devam et" stratejisi). Suçluluk duygusu, verdiğimizden fazla almaktan alıkoyarak, bedavacılık yaparken yakalanmanın olası olumsuz sonuçlarından kaçınmamızı ve bunun yanı sıra, geçmişte karşılaştığımız bedavacı eylemlere karşı hazırlıklı olmamızı sağlar. Affetme duygusu ise, düzelen ve pişmanlık duyan bedavacılarla yeniden ilişki kurmamıza izin verir. Trivers, bu duygusal tepki modellerinin evrilmiş bir ahlak psikolojisi oluşturduğunu öne sürmüştür. Diğer bir deyişle, temel ahlaki itkilerimizin birçoğu, doğal seçilim tarafından, karşılıklı özgeci ilişkiler kurmak ve aldatma sorunuyla baş etmek için meydana getirilmiştir.

Soy seçilimi ve karşılıklı özgecilik, özgeciliğin evrimi konusunda bilinen en iyi kuramlardan olsa da, başka kuramlar da vardır. Umut verici yeni bir yaklaşıma göre özgeciliğin, tavus kuşunun kuyruğunun işlevine benzer bir işlevi vardır: Sahibinin hayatta kalma olasılığını yükseltmemesine karşın (bir işe

yarıyorsa dahi, tam tersine yarar) uygunluğu artırır, çünkü eşlerini veya rakibi olmayan diğer tavus kuşlarını etkilemek için kullandığı maliyetli bir genetik uygunluk gösterişidir.[18] Diğer bir kurama göre ise özgecilik, grup seçiliminin –yani, aynı grup içerisinde bazı bireylere diğerlerinden daha fazla avantaj sağlayacak kalıtsal özelliklerden çok, bazı gruplara diğer gruplardan daha fazla avantaj sağlayacak özelliklerin seçiliminin– bir ürünüdür.[19] Son olarak, insanda görülen özgeciliğin, genetik grup seçilimi yerine kültürel grup seçilimi yoluyla evrildiği öne sürülmüştür: En çok uyum sağlayan kültürel geleneklere sahip gruplar daha uzun süre hayatta kalıp, kültürel aktarım yoluyla aynı gelenekleri "miras alan" yeni gruplara ayrılır.[20] Bunların tümü göz önünde bulundurulduğunda, bu kuramlar, özgeci davranışın açıklanması için oldukça zengin yöntemler sunarak, psikolojiye evrimsel yaklaşımın en büyük başarı öykülerinden birisini oluşturur.

Rastlantısal özgeci

Yukarıda saydığımız kuramlar, her şeye rağmen eleştirilerden payına düşeni almıştır. Bazı Tanrıcılar, bu kuramların insan özgeciliğinin tamamını açıkladığından şüphelidir. Örneğin, C. S. Lewis'in ardından genetikçi Francis Collins de, gerçekten özgeci olarak gördüğümüz davranışların çoğunun evrimsel yönden açıklanamayacağını öne sürmüştür.[21] İnsanların, akraba olmayan ve karşılığını muhtemelen hiçbir zaman veremeyecek kişilere yardım etmesi de, itibarını güçlendirmeyecek veya çiftleşme piyasasında değerini artırmayacak yardımlarda bulunması da ender görülen şeyler değildir. Ne bunun, ne de özgeciliğin uç örneklerinin açıklaması evrim kuramıyla yapılabilir. Örneğin, akrabası olmayan arkadaşlarını korumak için, kendisini bombaların önüne atan askerler hakkında anlatılan öyküleri hepimiz duymuşuzdur. Bu tür

örneklere dayanan Collins, bize iyi bir kişilik verenin doğal seçilim değil, Tanrı olduğu sonucuna varır.

Muhtemelen fark ettiğiniz gibi, bu sav, Bölüm 2'de tartıştığımız indirgenemez karmaşıklık savının ve Bölüm 5'te yaşamın, evrenin ve bilincin kökenini açıklamak için Tanrı'ya başvuran savların birebir aynısı olan Boşlukların Tanrısı savının başka bir örneğidir. Burada, daha önceki örneklerde gördüğümüz gibi bir boşluk varsa, bu durum, boşluğu Tanrı'nın dolduracak olduğunu varsaymamızı gerektirmez. Peki, gerçekten bir boşluk var mıdır? Aşırı özgecilikten (örneğin, kendisini bombanın önüne atan asker) başlayarak Collins'in savlarını değerlendirelim. Aşırı örneklerin, tanımları gereği nadir görüldüğünü her şeyden önce göz önünde bulundurmamız gerekir. Buradan hareketle, aşırı özgeciliğin Tanrı'nın bir armağanı olduğunu kabul etsek dahi, bu konuda biraz cimri davrandığını itiraf etmeliyiz. Savın gerçek gücünü görebilmemiz için, birisinin kendisini bombaların önüne atması türünden bir davranışı kanıksamış olmamız gerekir. Ancak, özverili özgecilik örneklerinin dikkatimizi çekmesinden ve bizde hayranlık uyandırmasından, bu gibi davranışların türümüz içerisinde yaygın olmadığı anlaşılır. Türümüzde sıkça görülen davranışlar –örneğin, ebeveynlerin çocuklarına karşı sergiledikleri özgecilik ve özveri– evrim kuramının hemen açıklayabileceği davranışlardır. Böylece, daha yakından baktığımızda, bomba örneği sadece kısmen özgeci olduğumuzu ve evrim kuramının sağladığı kuramsal kaynak yığınının, türümüzde görülen özgeciliğin olağan seviyelerini açıklamakta uzun bir yol kat ettiği fikrini destekler.

Yine de, beklenmeyen özgeciliğin merkezinde bulunan çetin bir kavram –görece yaygın olsa da soya yönelik veya karşılıklı bir alışveriş ağının parçası olmayan bir özgecilik– hâlâ açıklanmayı bekler. Daha önce bahsettiğim gibi, bu tür

özgecilik, maliyetli bir uygunluk gösterisi olarak ya da grup seçilimi veya kültür yönünden (az sonra kültür öğesi hakkında daha fazla konuşacağım) açıklanabilir. Ancak, bu olasılıkları göz ardı etsek dahi, Tanrı'ya başvurmamız için bir neden olmaz. Beklenmedik özgeciliğimiz, özgeci davranış sergileyenlere evrimsel bir üstünlük sağlamaya çalışmak için açıklanması *gereken* bir şey değildir. Evrimsel bir açıklamanın işe yaraması için, özgeciliğin her bir örneğinin, bu davranışları sergileyenlerin uygunluğunu güçlendirmesi gerekmez. Doğal seçilim, *ortalama olarak* avantaj sağlayan davranış biçimlerini tanımlar. Uygunluk sağlamayan özgecilik, bir ölçüt olmadığı sürece evrimsel bir açıklamayla tutarlı olmaz.

Buna ek olarak, özgeciliğin bazı örnekleri, özgeci eğilimlerimizin evrildiği ortam ile günümüzde yaşadığımız modern ortam arasındaki bir uyumsuzluktan kaynaklanan evrimsel birer "kaza" olabilir. Atalarımız yüzbinlerce yıl boyunca, akrabalığın yoğun olduğu ve çok az yabancının girdiği küçük topluluklar halinde yaşamıştır. Tür olarak epey iyiliksever olmamızın nedeni, evrimimizin büyük bir döneminin bu koşullarda geçmiş olması olabilir. Modern yaşamda, akrabamız olmayan çok sayıda kişiyle ve yabancılarla bir arada olmamız yeni bir durumdur. Günümüzde yaşadığımız türden ortamlara uyum sağlamamız halinde çok daha iyiliksever olabiliriz. Herkese özgecilik öğütleri verebiliyor ve hatta bazen özgeci davranıyor olabiliriz. Yaşamımızda bu veya benzer bir senaryo geçerliyse, genellenmiş özgecilik eğilimlerimizin evrimsel bir "hata" olduğu söylenebilir. Bunların, düzeltmemiz gereken türden birer hata olduğu yönünde herhangi bir çıkarım olmadığını da göz önünde bulundurmamız gerekir. Aksine, yaşadığımız acımasız Darwinci dünyada, rastlantısal olarak edindiğimiz uygunluk sağlamayan bu iyiliğe gözümüz gibi bakabiliriz. Ne yazık ki modern toplumlarda yaşayan iyi in-

sanların kötü insanlardan daha az çoğalması halinde, genellenmiş özgeci eğilimlerimiz doğal seçilim sürecinde ayıklanabilir. Yine de bu rastlantısal özgeciliğe sahip olmakla gurur duyan canlılar olarak çoğumuz, böyle bir şeyin gelecekte olmayacağını ümit edecektir.

Cinsel ahlak

Ahlaki davranış söz konusu olduğunda, evrimcilerin ilgisinden aslan payını alan, özgecilik olmuştur. Aslında, özgeciliği açıklayan evrimci psikologlar, bazen ahlakın tümünü açıklamış gibi davranır. Ancak, konu üzerine biraz tartıştıklarında, özgeciliğin ahlak dağarcığımızın sadece bir parçası olduğunu ve evrimsel bir açıklama gerektiren tek özelliğimiz olmadığını kabul ederler. Aynı gereksinim içinde olan bir diğer kavram, cinsel ahlaktır. Evrimsel geçmişimizde (ve eşeyli üreyen bütün türlerin geçmişinde) üremenin önemi düşünüldüğünde, ahlak felsefesinin ilgi alanına giren birçok meselenin üremeyle ilgili olması şaşırtıcı değildir. Kürtaj, evlilik dışı cinsel ilişki, doğum kontrol, eşcinsellik, zina, çokeşlilik, fuhuş ve cinsel çifte standart, bunun örneklerinden bazılarıdır. Bu alanlarda sahip olduğumuz ahlaki inançlarımızın bazılarının, doğrudan veya dolaylı olarak doğal seçilimin şekillendirdiği tercih ve eğilimlerimize kadar uzandığı görülebilir.

Evrimsel bir açıklamaya en açık biçimde uygun olan cinsel ahlak alanı ensest ilişkidir.[22] Ensest ilişki, dünyanın hiçbir yerinde kabul edilmez ve bu durum Darwinci bakış açısından mantıklı görünür. Ensest ilişki, evrimsel yönden olumsuzdur. Birçok çekinik gen, ifade edildiğinde uygunluğa zarar verir. Ancak, tanım itibariyle, anne ve babanın aynı çekinik geni çocuğuna aktarmasıyla ifade edilir. Ebeveynler akraba olmadığında, bunun olasılığı düşüktür. Ancak, aynı genleri taşımaları nedeniyle, akraba birleşmelerinden doğan çocuk-

ların, en az birkaç eşlenmiş çekinik gene sahip olma olasılığı yüksektir. Aslında, böyle olması kesindir. Böyle doğan bir çocuğun hayatta kalma ve üreme şansı daha düşüktür ve üreme uygunluğu bazında, ebeveynlerin iyi değerlendirilmemiş zaman ve enerjisini yansıtır. Bu nedenle, ensest çiftleşme olasılığını azaltan tüm psikolojik ve davranışsal eğilimlerin seçilme olasılığı yüksektir.

Bu düşünce çizgisiyle tutarlı olarak, insan psikolojisinin ensestten kaçınmak için birçok uyuma sahip olduğu görülür. Bu uyumlardan birisi, *Westermarck etkisi*ne yol açar. Sağlam delillere dayanan bu bulguya göre, bir arada büyüyen insanlar birbirlerine cinsel yönden ilgi duymaz.[23] İnsanlar genellikle akrabalarıyla büyüdüğünden, bu eğilim, ensest çiftleşmenin neden olduğu sakat ve özürlü çocuk doğması gibi tehlikeleri büyük ölçüde azaltır. Bazıları ensest çiftleşmenin korkunç sonuçlarının bir ceza olduğuna inanır. Ancak, bu durumda işler sondan başa ilerler. Ensest ilişkinin istenilmeyen sonuçlarının nedeni, ensestin yanlış olması değildir. İstenilmeyen sonuçlarından dolayı ensesti yanlış kabul ederiz. Bu yanlışlık hükmümüzün de, mantıksal olarak evrimsel bir kökeni vardır. Ensest ilişkinin varlığı şüphe götürmez bir gerçektir. Ancak bu durum, bazen diğer hayvanlara yem olabildiğimiz gerçeğinin, bizi yiyebilecek hayvanlardan kaçınmamıza yarayan (savaş veya kaç tepkisinde olduğu gibi) uyumlara sahip olduğumuz gerçeğini ortadan kaldırmaması gibi, ensest ilişkiden kaçınmak için uyumlarımızın olduğu gerçeğini de ortadan kaldırmaz. Seçilim, mükemmellik ortaya koymaz. Ortaya koyduğu şey ise, ahlaki sezgilerimizin bazılarını açıklamamıza yardımcı olmaktır. Ensest ve cinsel ilişkinin diğer yönleri hakkında sahip olduğumuz ahlaki fikirlerimiz, evrimsel geçmişimizden kaynaklanan duygularımıza kadar uzanabilir.

Ahlak: Söylemesi kolay, yapması zordur

Temel ahlaki yönelimlerimizin ve itkilerimizin bazılarının evrimsel yönden nasıl mantıklı geldiğini artık görebiliyoruz. Yine de, açıklamaya çalıştığım gibi, doğal ahlaki psikolojimiz ile ortak veya ortak ahlakımız arasında bir ayrım yapmak önemlidir. Ortak ahlakın kökeni doğrudan evrimsel değildir. Doğal seçilimin sağladığı hammaddelerden inşa edilmiş bir yapıdır ve birden fazla etkenin bir araya gelmesinin bir ürünüdür. Bu bölümde, bunların en önemli olanlarından bazılarını tartışacağız.

İlk olarak, bazı durumlarda, ahlak kuralları, evrilmiş insan doğasının birer yansımasıdır. Ensest bunun iyi bir örneğidir. (Hepsi olmasa da) birçok kültürde, ensesti yasaklayan resmi ahlak kuralları vardır. Ensestten kaçınmamızın kökeni evrime dayanıyorsa, bunu neden ahlaki bir görev edindiğimizi sormadan edemeyiz. Ancak, bu soru bir olasılık ortaya koyar: Belki de ensest ilişkiye karşı ahlaki bir sorumluluğa ihtiyacımız yoktur. İnsanların çoğu, bu tür bir cinsel ifadede bulunmak istemez ve böyle bir olasılığa güçlü ve belirgin bir iğrenme ile bakar. Böylece en azından bu örnekte, ortak ahlak, insanların her durumda benimseyeceği değerleri yansıtır.

Örnekleri artırmak zor değildir. İnsanların akrabalarını kayırarak evrildiğini ve ahlak sistemlerinin, insan doğasının bu yönünü açıkça yansıttığını gördük. Örneğin, Eski Ahit bize, anne ve babamızı onurlandırmayı öğütler.[24] Ayrıca, Konfüçyüsçü erdemlerin en önemlilerinden birisi *anne-babaya saygıdır*. Benzer biçimde, insanlar, evrimleri gereği yaptıklarının karşılığını bekler ve karşılıklılık ilkesi, ahlak öğretilerimizin ve ruhsal inançlarımızın birçoğunda bulunur. Adalet terazisinin bir gün dengeleneceğini düşünmekten; özellikle de, böyle bir durumun, yaptığımız iyiliklerin ödüllendirileceği ve kötülük yapanların cezalandırılacağı anlamına geldiğine

inanmaktan hoşlanırız. Karşılıklılık ilkesini barındıran inanç ise, insanların davranışlarının Tanrı tarafından ödüllendirilip cezalandırılmasıdır. Ayrıca, geleneksel Hint inancında, insanların dünyada hak ettiklerinin karma tarafından verildiğine inanılır. Doğal afetlerin, kötü davranışları cezalandırmak için olduğu inanışı da vardır. Çinliler, insanların doğanın gidişatına uymamasının sonucunda deprem ve diğer afetlerin olduğuna inanırdı. Benzer bir biçimde, İncil'de geçen sel afetinin, insanların günahlarına karşılık gönderildiği yorumlanır. Bu ve buna benzer diğer örneklerde, *insan zihninin evrensel özelliklerinin, birbirlerinden çok farklı kültürlerde oluşmuş çeşitli dünya görüşlerinin içinde varlığını sürdürdüğünü* görürüz.

Bu durumda, ahlak kurallarının ve kuramlarının, evrilmiş insanın doğasını yansıttığı düşüncesinde açık bir biçimde doğruluk payı olduğunu görürüz. Ancak, derinlerine inildiğinde bu görüş oldukça sorunlu bir hal alır. Ahlak, bazı durumlarda evrilmiş arzularımızın yönünü değiştirir ve hatta bunlara karşı çıkar. Bir dereceye kadar her şeyi kapsayan bir şefkat duygusuna sahip olsak da, kendimizi, aile bireylerimizi ve ait olduğumuz toplulukların üyelerini kayırma eğilimi gösteririz. Daha önce gördüğümüz gibi, bunun kökenleri açık bir biçimde evrime uzanır. Ne var ki, *bencillik, akraba kayırma ve kabilecilik* gibi aşağılayıcı yaftalar takılan bu tür bir arkalama tutumuna çoğu ahlaki sistem karşı çıkar. Aynı şekilde, birçok ahlak öğretisi karşılıklılık ilkesini yansıtsa da (iyiliğe iyilikle, kötülüğe kötülükle karşılık verme), bu her zaman böyle değildir. Örneğin, "öteki yanağımızı uzatmamız" gerektiğini söyleyen ahlak öğretisi, doğuştan sahip olduğumuz eğilimlerin doğasına aykırıdır. Bu da, evrilmiş ahlak psikolojimiz ile ortak ahlak kurallarımız arasında bir ayrım yapılması gerektiğini ve kurumsallaşmış ahlak sistemlerimizin, insan doğasının ilkelerinden sapabileceğini gösterir.

Böylece ahlakın, evrilmiş eğilimlerimizin bir yansımasının ötesinde olduğunu görürüz. Bunun o kadar şaşırtıcı gelmemesi gerekir. Ahlak evrilmiş eğilimlerimizden ibaret olsaydı, çocuklarımıza neyin doğru, neyin yanlış olduğunu öğretmek veya cömertlik gibi erdemleri onlara aşılamak için bu kadar zaman harcamazdık. Bunun yanı sıra, ahlak kurallarına uymakta hepimiz zaman zaman zorlanmıyor muyuz? Ahlak, evrimin doğrudan ve aracısız bir ürünü olsaydı, uygunluğumuzu artırması gerekirdi ve ahlaklı olmayı isteyecek biçimde evrilirdik. Ancak, doğru olanı yapmak genellikle irademizi zorlar ve baskın itkilerimize aykırıdır. Filozof Denis Diderot'nun belirttiği gibi, "hiçbir zorluğu olmayan bir ahlak kuralı yoktur".[25] Bazı konularda, doğru olanı yapmayı doğal olarak isteriz. Örneğin, birçok insan enseste karşı koymakta sorun çekmez. Yine de, başımıza dert açmayacağını bilsek, çoğu zaman yanlış olanı yapmayı seçeriz. Çünkü bazı ahlak ölçütleri, evrimle gelen eğilimlerimize aykırıdır. Bunu açıklamak için, biyolojik evrimimizin ötesine geçerek, ahlak sistemlerimizin oluşmasına kültürel evrimin yaptığı katkıyı değerlendirmeliyiz.

Ahlaklı dürtüler ile ahlaklı olmayan dürtüler arasında bir çatışma olduğunda, buradan ahlaklı olmayan dürtülerin evrimin ürünü, ahlaklı dürtülerin ise kültürün ürünü olduğu sonucuna tabii ki varamayız. Bazı durumlarda evrilmiş iki dürtü arasında da bir çatışma olabilir. Bazı evrilmiş eğilimler ahlaklı kabul edilir. Bir insanın, çocuklarına bakma ve tek eşli bir ilişki kurma isteği bunun örneklerindendir. Ancak, diğerleri ahlaki yönden olumsuz sayılır. Örneğin, saldırganlık, yabancı düşmanlığı ve cinsel sadakatsizliğe yatkınlığımız, örnek olarak düşünülebilir.[26] Neden bazı evrilmiş dürtülerimizi iyi olarak kabul ederken, diğerlerini etmeyiz? Bunun bir nedeni,

aile içi sevgi ve tekeşlilik toplumun düzenini sekteye uğratmazken, saldırganlığın ve sadakatsizliğin uğratması olabilir. Bu da bizi, ahlakın doğrudan evrimin ürünü olmadığı fikrine geri götürür. Bunun yerine ve bir noktaya kadar ahlak, evrilmiş eğilimlerimiz arasından topluluğun bütünlüğünü koruyanları benimseyip, topluluğu bölenleri dışarı atan insan yapımı bir sistemdir.[27] Ahlak, evrilmiş doğamızın sadece bir yansıması olmaktan çok, bu doğamızı kontrol etmeye yarayan bir yöntemdir.

Buna rağmen, ahlak sadece topluluğun iyiliği için değildir. Diğer unsurlar da vardır. Birincisi, ahlak sistemlerimizin içeriğinin bir kısmı, *diğer insanların* nasıl davranması gerektiği konusundaki tercihlerimizden kaynaklanır. Örneğin insanlar özellikle belirli bir özgeci eylemi benimsediklerinde, diğer insanlarda gördükleri bencilliği sevmeme ve bunun yerine özgeciliği tercih etme eğilimi gösterebilir. Bir kültürün ahlak kuralları, bu tür tercihlere göre davranış sergileyen insanlardan ortaya çıkmış olabilir. Diğer insanları bencil olmamaya zorlamak ve diğer ailelerin bireylerini, akraba kayırmaktan vazgeçirmeye çalışmak (bu noktada, akrabaları arkalamayı aileye bağlılık olarak görmeyi bırakıp, kayırmacılık olarak görmeye başlamamız gerekir), bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Düşündüğümüzde, "karşılık beklemeden ver" gibi ahlak ilkelerinin, bunları öğütleyen ama uygulamayan kişilere fayda sağlama olasılığı yüksektir. Böylece insanlar, kendi bencil amaçlarını karşılamak için, diğer insanları özgeci davranmaya teşvik edebilir. İronik bir biçimde, bu ilkeyi takip eden insanların çıkarcılığa ve diğer insanları kullanmaya dayalı çabaları, ahlakın bencil olmayan biçimlerinin gelişimini desteklemiştir. Bu da, sadece evrimsel prensiplerin öngöreceğinden daha özverili olmamızın nedenini açıklayabilir.

Bunun da ötesinde, kendimizi olumlu gösterme arzumuzun kaynağında ahlaki sistemlerimiz olabilir. Bizi cazip bir eş, arkadaş veya yoldaş olarak gösterecek ahlaki değerleri benimseyebiliriz ve bu da kişinin kendisini veya akrabalarını daha az kayırır gibi görünmeye çalışacağı anlamına gelebilir. Bu, bilerek ve isteyerek yapılan bir aldatma eylemi değildir. Bazen öyledir, fakat davranışlarımızın retoriğine uymadığı durumlarda dahi, benimsediğimiz ahlak ilkelerini genellikle kabul ederiz. Asıl önemli nokta, bazen gerçekte olduğundan daha kabul edilebilir bir görüntü veririz ve bu davranışlarımız, kendisini bir kültürün ortak ahlakı içerisinde sunabilir. Son olarak, yaşadığımız bazı olaylardan ahlaki sonuçlar çıkarabiliriz. Örneğin, herhangi bir tür afet meydana geldiğinde, insanlar bu olayla gündelik yaşamları arasında bir bağlantı kurar. Gelen afetin, yanlış dine inanmak, yanlış Tanrı'ya tapınmak veya yanlış bir hayvanı yanlış bir biçimde kurban etmek gibi bazı ahlaki kabahatlere ceza olarak gönderildiği sonucunu çıkarır. Davranışlarımız ile sonrasında dünyada meydana gelen olaylar arasında yapay ilişkilerin bulunmasıyla, ahlak kurallarımızın bir kısmı tarihsel rastlantılar tarafından şekillendirilir. Bu da, her kültürün ahlak kurallarının arasına bir rastlantı unsuru yerleşmiş demektir.

Yukarıdaki gibi fikirler, ahlaki inançlarımızın bazen evrimin getirdiği tercihlerimizle neden çakıştığını ve evrimsel açıdan neden çok az anlam ifade ettiğini veya hiç anlam ifade etmediğini açıklamamıza yardımcı olur. Bunlar, insan ahlakının bütününü kapsayan bir açıklamanın ayrılmaz birer parçasıdır. Ahlak, evrilmiş eğilimlerimizle başlar, fakat bireyin kafasının dışında evrimin kontrolünden çıkar. Ortak ahlak kuralları, farklı amaçlara sahip farklı insanların nesiller boyu süren görüşmelerinin, tartışmalarının ve uzlaşımlarının

sonucudur. Aynı şekilde, çevrelerindeki kültürün ahlak kurallarını öğrenen insanlar, bu kurallar ile evrim aracılığıyla sahip oldukları ahlaki özelliklerin ve eğilimlerin farklı olduğunu anlar.

Sonuç

Özetle, insan ahlakının belirli yönlerinin evrimsel kökeninin olduğuna inanmak için yeterince nedenimiz vardır. Ancak, toplumsal söylemin tezgâhında yontulan ortak ahlak kurallarımız evrimin ürünü değildir. Ayrıca, insan doğasını bir noktaya kadar içine alıp yansıtan ahlak kurallarımız, bir noktaya kadar da insan doğasının *panzehiridir.* Ahlak sistemleri, bazı ahlaki eğilimleri desteklerken, bazılarını ortadan kaldırmaya çalışır. Bunları da, genellikle topluluğun faydası için yapar. Bazen de bunu, ahlakçıların çıkarları için –diğer bir deyişle, diğer insanların belirli ahlaki inançları benimsemesinden avantaj sağlayacağından, bu ahlaki inançlarına uyulmasını teşvik eden kişilerin yararına– yapar. Kısacası, ahlak tek bir kuram veya yaklaşımla açıklanabilecek basit ve bütün bir olgu değil; büyük, karmaşık bir olgular kümesidir ve bu şekilde anlaşılmalıdır.

Düşünmemiz gereken bir şey daha var. Ahlaki duyguların –empati, sempati gibi– evrilmesinin nedeni, bunlara sahip olanların uygunluğunu artırmasıdır ve bu yüzden, doğal odakları veya alanları daha dardır. Normalde, sadece aile, arkadaşlar ve ait olduğumuz topluluğun üyelerine kadar uzanır. Ancak, bu ahlaki duygulara sahip olduğumuza göre, bunları ilk alanlarının ötesine geçirebiliriz. Ahlaki alanımızı, yabancıları, diğer toplulukların veya ulusların üyelerini ve hatta diğer türlerin üyelerini içine alacak biçimde genişletebiliriz.[28] Ayrıca bunu, uygunluğumuza katkı sağlayacağı için değil,

sadece dünyayı daha iyi bir yer yapmak ve dünyadaki acıyı azaltmak için yapabiliriz. O zaman, arkamıza yaslanıp doğal seçilimin acımasız sürecinin, oldukça iyi –ve kendisini yaratan sürecin acımasızlığından ve zulmünden uzak durup, doğanın hatalarını düzeltmek için çabalayabilen garip canavarlara benzeyen– organizmaları da ortaya çıkarabildiği olgusu üzerine düşünebiliriz.

Bölüm 12

AHLAKI YENİDEN İNŞA ETMEK

İnsanları aptallığın etkilerinden korumanın ulaşacağı sonuç, dünyanın aptallarla dolmasıdır.
— Herbert Spencer (1868), s. 349

Bizi yaratanın doğal seçilim olması, onun garip amaçlarına körü körüne bağlı kalmamız gerektiği anlamına gelmez. (Aksine, bize yüklediği tüm bu anlamsız yüklerden dolayı, doğal seçilimin amaçlarını topa tutmak isteyebiliriz.)
— Robert Wright (1994), s. 37

Darwinizm'in rahatsızlık verici ahlaki sonuçlarının olduğu fikri kafamızın içinde yankılanmaya devam ediyor. Sadece "değeri" "olgudan" ayırmamızın bütün sorunu çözeceğini söyleyen felsefeci avuntusu ise fazla üstünkörü ve kolaya kaçıyor. Bu rahatsızlık hissinin haklı bir gerekçesinin olduğunu düşünüyorum.
— James Rachels (1990), s. 92-3

Modern primatın ahlak kılavuzu

Geçtiğimiz bölümde, evrim kuramının, belirli şeylerin doğru ya da yanlış olduğunu düşünmemizin nedenine ışık tuttuğunu gördük. Peki, evrim kuramı neyin doğru, neyin yanlış

olduğuna ışık tutar mı? Birçok insan, bunu yaptığını düşünür veya yapmasından endişe duyar. On dokuzuncu yüzyıldan bu yana birçok düşünür, evrim kuramından ahlak ilkeleri türetmeye kalkışmıştır. Bazıları, Darwinizmin Genesis'i tekrarlayarak, doğurgan olmamızı ve çoğalmamızı buyurduğunu –diğer bir deyişle, hayatta kalmak ve üremek için elimizden geleni yapmamız gerektiğini– iddia etti. Bazıları ise, Darwin'in kuramındaki güçlü olanın haklılığı ilkesini destekleyerek, doğanın acımasızlığı ve bencilliği onayladığı sonucuna vardı. Bunun arkasında işleyen mantık, doğal seçilimin kötü bir süreç olup, kötülüğü desteklemesi ve böylece kötülüğün bir şekilde haklı olması gibi görünmektedir.[1] Benzer fikirlere sahip düşünürlerin oluşturduğu renkli topluluğa göre evrim kuramı, toplumun, en uygun olanın hayatta kalma ilkesine göre, hiçbir biçimde sınırlanmamış rekabet ortamında ve fakirlere veya başarısız olanlara devlet tarafından hiç yardım yapılmadan yönetilmesi gerektiği anlamına gelir. Hatta bazıları, türümüzün genetik kalitesinin düşeceği gerekçesiyle, topluma uyum sağlayamayan kişilerin üremesinin önlenmesi gerektiğini öne sürmüştür. Özellikle, *Türlerin Kökeni*'nin yayımlanmasını izleyen yıllarda bu gibi fikirler oldukça yaygındı.

Evrim kuramının ahlaki içerimleri sorusu, 1970'lerde sosyobiyoloji ve yakın akrabası olan evrimci psikolojinin (bu iki terimi eş anlamlı gibi kullanacağımı unutmayın) yükselişiyle, yeniden ilgi odağı oldu.[2] Ancak, sosyobiyolojiden ahlaki çıkarımlar yapma çabalarının en bilinen örnekleri, sosyobiyologların kendilerinden değil, eleştirmenlerinden geldi. Bu yüzden, bu çıkarımların ortaya çıkardığı fikir şöyle bir hal aldı: "Sosyobiyoloji, dünyanın aslına uygun bir resmini çizmez. Çizse dahi, ne kadar berbat ahlaki çıkarım varsa hepsini barındırırdı. Dikkat!" Bu eleştirmenlerin, Yaratılışçı değil, "Boş

Tahta Darwincileri" olduğunu da göz önünde bulundurmamız gerekir. İyi niyetli, fakat biraz geride kalmış bu kişiler, evrildiğimizi kabul etseler de insan davranışlarının, insan doğasının dışavurumu olmaktan çok, kültürün bir ürünü olduğunu düşünürler. Bu durum, özellikle de bencillik, cinsel sahiplenmecilik isteği ve cinsel farklılıklar gibi sevmedikleri şeyler için geçerlidir. Bazı Boş Tahta Darwincileri, doğru sonuçlar veren bir sosyobiyolojinin ve evrimci psikolojinin, muhafazakâr sağ kanadın siyasi ve toplumsal gündemini destekleyeceğini veya bu disiplinlerin, bu tür ideolojileri desteklemek için maksatlı olarak tasarlanmış sözde bilimler olduğunu iddia etmiştir. Bazıları ise, bu disiplinlerin savunucularını, var olan duruma gerekçe olmakla, cinsel sadakatsizliğe ve tecavüze bahane sunmakla, cinsiyet ayrımını, ırkçılığı ve savaşı haklı çıkarmakla suçlar. Bazıları daha da ileri giderek, Nazilerin insan ırkını ıslah etme çalışmalarını ve yaptığı zulmü, insan davranışlarının evrimsel açıklamalarına mal etmiştir. Sosyobiyoloji Çalışma Grubu üyeleri'nin, *The New York Review of Books* dergisine gönderdikleri bir mektupta özetle şunlar yazılıdır:

> Kendini tekrar eden bu determinist teorilerin hayatta kalmasının nedeni, sürekli olarak, *var olan durumun* ve sınıf, ırk veya cinsiyet gibi belirli grupların mevcut ayrıcalıklarının genetik gerekçelerini sunmaya çalışmalarıdır. ... Bu kuramlar, 1910 ile 1930 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri tarafından uygulanan kısırlaştırma yasaları ile göçmenliği kısıtlayıcı yasaların kabul edilmesine ve Nazi Almanya'sında gaz odalarının yapılmasına yol açan soy ıslahı politikalarına önemli bir dayanak oluşturmuştur.[3]

Sosyobiyologların ve evrimci psikologların, yaptıkları çalışmaların böyle bir şey ima ettiğini kesinlikle söylemedikleri-

ni belirtmemiz gerekir. Aslında, bu çalışmaların herhangi bir ahlaki çıkarımının olduğunu nadiren iddia etmişlerdir. Bu durumun önemli bir istisnası ise, sosyobiyoloji üzerine yazdığı ciltlerce kitapta belirli aralıklarla ahlak felsefesine giren E. O. Wilson'dır. Bu özelliği, onu oldukça tartışmalı bir kişi haline getirmişse de, yaptığı ahlaki çıkarımlar, paniğe kapılmış olan eleştirmenlerinin ona atfettiklerinden daha hafif ve daha az tartışmalıdır. Wilson, sosyobiyolojinin evrensel insan haklarına, eşcinselliğe karşı ahlaki hoşgörüye, insanın gen havuzunun ve gezegen üzerindeki biyolojik çeşitliliğin korunmasına mantıklı bir temel sunduğunu öne sürmüştür.[4] Bu savların çoğu, eleştirmenleri fazla kızdırmaz.[5] Ne var ki, sosyobiyolojinin var olan duruma gerekçe sunduğu, insanları cinsel suçlarından ve ihanetlerinden kurtardığı ve acımasız kapitalizmi, uygulanabilir tek siyasi sistem kıldığı gibi, sosyobiyolojiyle yakından ilgili ve çoğu insanın aklında yer etmiş içerimler bu eleştirmenler tarafından ortaya atılmıştır.

Bu içerimleri veya daha önce tartıştığımız herhangi bir içerimi reddetmek isteyenler için, birkaç seçenek vardır. Bunlardan birisi, evrim kuramının doğruluğunu reddetmektir. Daha mantıklı bir seçenek ise, evrim kuramının iddia edilen ahlaki içerimleri barındırmadığını öne sürmektir. Bunu yapmanın bir yolu da, evrim kuramının hiçbir ahlaki içeriminin olmadığını iddia etmek olabilir. Bu, çok benimsenen bir durumdur ve kuşkusuz geçmişte Darwin'in kuramından hareketle varılmış olan hoş olmayan sonuçlardan etkilenmiştir. Bunlardan etkilenmişse de, hiçbir içerim barındırmama durumunu desteklemek için öne sürülen en yaygın sav, evrimin değerlerle değil, olgularla ilgilendiği ve değerlerin olgulardan türetilemeyeceği fikridir. Geçtiğimiz yirmi otuz yıl boyunca, bu durum, Stephen Jay Gould ve Richard Lewontin gibi biyolojinin en büyük isimlerinden bazılarının savunduğu bir fikir birliği

olarak ortaya çıkmıştır. Yine de, yükselen bir muhalefet dalgası ve önemli bir orta tabaka keşfedilmeyi beklemektedir. Bu bölümün amacı bunu yapmaktır. Çıkaracağımız sonuç, evrim kuramının, kendisine yüklenen anlamların hiçbirisini içermemesidir. Ancak, bunun nedeni, evrim kuramının herhangi bir ahlaki içeriminin *olmaması* değildir.

Hume'un giyotini

Bir davranışın evrilmiş olması, o davranışa ahlaki yönden izin verilebileceği anlamına mı gelir? Birçok insan öyle olduğunu varsayar ve bu varsayımın ilk bakışta neden akla yakın –hatta çekici– olduğunu görmek zor değildir. Aslanların ceylanları öldürmesini dehşet verici bulsak da, ahlaksız bir davranış olduğunu düşünmeyiz. Ne ceylanların yaşama haklarını ihlal ettikleri için aslanları parmaklıkların ardına tıkarız, ne de bunu bir kez daha yapmamaları için önlem alırız. Bunun doğanın kanunu olduğunu düşünürüz. Peki, insanlar söz konusu olduğunda bu durum neden farklıdır? Bunu retorik bir soru olarak sormuyorum ve aslında, bu soruyu yanıtlamak için birçok girişimde bulunulmuştur. En fazla verilen yanıt, evrim kuramından türemiş ahlaki sistemlerin, adına *doğalcılık yanılgısı* denilen bir hataya düşmesidir. İnsanlar bu terimi kullandıklarında genellikle doğal olan bir şeyin iyi olması gerektiği veya doğal olarak meydana gelmiş olayların olması gerektiği gibi olduğu varsayımının doğurduğu yanılgı olduğunu düşünürler. Doğalcılık yanılgısı, teknik olarak bunların ikisi de değildir. Felsefeci G. E. Moore tarafından ortaya atılmış olan bu terim, sezgilerimize açıkça görünmeyen şeyler için kullanılır.[6] Moore'un tanımladığı haliyle doğalcılık yanılgısı terimin kendisi kadar başarılı olmadığından, tartışmayı daha genel anlamıyla sınırlayacağız.

Başlangıç noktamız, iyi dostumuz David Hume. Darwin'in kuramını ortaya koymasından yüz yılı aşkın zaman önce Hume, ahlak tartışmalarında sık sık yapılan bir hataya dikkat çekmişti:

> Şimdiye dek karşılaştığım her ahlak sisteminde, yazarın bir süre sıradan bir uslamlama yolunda ilerlediğini fark ettim... Birdenbire, "–dir" ve "değildir" türünden olağan önermelerin yerine, "–melidir" veya "–memelidir" gibi değer belirten önermelerle karşılaşmak beni şaşırtır. Bu değişiklik fark edilemez de olsa, sonuç böyledir. Bu "–meli" veya "–memeli" gibi eklerle biten ifadeler, bazı yeni ilişki ve olumlamaları belirttiğinden, bu durumun gözlemlenmesi ve açıklanması gerekir. Aynı zamanda, bütünüyle anlaşılmaz görünen ifadeler için, tamamen farklı olan diğer ifadelerden bu yeni çıkarımın nasıl yapılacağı açıklanmalıdır.[7]

Diğer bir deyişle, bir şeyin ahlaki yönden doğru veya yanlış olduğunu tartışanlar, genellikle olgusal savlar ("–dir ifadeleri") öne sürerler, fakat sonrasında, bir noktada sessizce değer savlarına ("–meli ifadeleri") geçerler. Olgu öncüllerinden değer sonuçlarına sıçramak, geçerli bir tümdengelim çıkarımı değildir. Sosyal Darwinci tarzda ortaya atılmış şu savı ele alalım:

> Güçsüzlere, hastalara ve fakirlere yardım etme çabaları doğaya aykırıdır.
> *Öyleyse*, güçsüzlere, hastalara ve fakirlere yardım etmemeliyiz.

Bu tümevarım önermesinin öncülü (ilk satır), vardığı sonucu meşru kılmaz, çünkü sonuç, öncülden farklı bir unsur içerir: Bu unsur bu örnekte *"–memeliyiz"* ekinin temsil ettiği

değer unsurudur. Böylece, öncül doğru olsa dahi, sav geçerli olmayacak ve sonuca varamayacaktır. Hume'un belirttiği gibi, sadece bir araya gelmiş olgusal öncüller, değer veya ahlaki yargı belirten bir sonuca varamaz. Bu ilkeye bazen *Hume yasası* veya *Hume giyotini* denilir.[8] Hume'a göre, bu yasa doğru uygulansaydı, "bayağı olan ahlak sistemlerinin tümünü yerle bir ederdi".

Hume yasası genellikle, çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan evrim ahlakını bitirici darbe olarak görülür. Bir olgudan değer türetemeyeceğiniz açıkça ortadadır. Aslında, bir noktayı gözden kaçırıyor olabileceğimizden kaygılanmamız gerektiği çok açıktır. Hume'un yasası, evrim hakkındaki olguların temelinde ahlaki konuların yatamayacağının yanı sıra, olgusal ve ahlaki uslamlamanın birbirlerinden tamamen bağımsız birer söylem alanı olduğunu gösteriyor gibi görünse de, bu çıkarımı yapmaz. Olgu-değer yanılgısının önemi şiddetli bir biçimde abartılmıştır. Savı tekrar ele alalım:

> Güçsüzlere, hastalara ve fakirlere yardım etme çabaları doğaya aykırıdır.
> *Öyleyse*, güçsüzlere, hastalara ve fakirlere yardım etmemeliyiz.

Tümdengelim açısından bu sav açık bir biçimde geçersizdir. Ancak, olgudan değere sıçramayı haklı çıkaracak bir öncül önerme dahil ederek, bu sorunu kolayca çözebiliriz. Sonuç olarak, uygun ara önermeler kullanarak, *herhangi bir* öncülden *herhangi bir* sonuca ulaşmak mümkündür.

> Güçsüzlere, hastalara ve fakirlere yardım etme çabaları doğaya aykırıdır.
> Doğaya karşı gelmemeliyiz.
> *Öyleyse*, güçsüzlere, hastalara ve fakirlere yardım etmemeliyiz.

Savımız artık tümevarımsal olarak geçerlidir ve böylece, öncüllerin doğru olması durumunda, sonucun da doğru olması gerektiğini görürüz. Ayrıca, yeni önermemiz birçok kişinin kabul edeceği türden bir önermedir. Doğaya aykırı hareket etmememiz gerektiği fikri, genetik mühendisliği ve biyoteknolojinin yeni alanlarında sıkça dile getirilen bir düşüncedir. Güçsüzlere, hastalara ve fakirlere yardım etmememiz gerektiğini söylemediğimin altını çizmem gerekir. Varmak istediğim nokta şudur: Yukarıdaki savın ahlaki yönden yanlış olması, yaptığı çıkarımın hatalı olduğu anlamına gelmez. Bu savın *mantıksal* bir hatası yoktur. Az sonra bu gibi savların evrim kuramı hakkındaki yanlış varsayımlara dayandığını tartışacağım. Şimdilik bizi ilgilendiren şey ise, Hume yasasının, değer belirten öncüllerle birleşen olgusal öncüllerin, değer sonuçlarına varma olasılığını ortadan kaldırmamasıdır.

Ahlaki ifadeler ile *türetilmiş ahlaki ifadeler* arasında kullanışlı bir ayrım yapılabilir. Ahlaki ifadeler, temel ahlak yükümlülüklerimiz olarak; başka ve daha genel ahlaki ifadelerin içerimleri değildir. Türetilmiş ahlaki ifadeler ise, olgusal ifadelerle bağlantılı olarak, ahlaki ifadelerden çıkarsanan ifadelerdir. Yukarıdaki örnekte, ahlak ifadesi: "Doğaya karşı gelmemeliyiz" önermesidir ve bundan türetilen ifade: "Güçsüzlere, hastalara ve fakirlere yardım etmemeliyiz" önermesidir. Evrimin olgularından doğrudan doğruya ahlak değerlerini okuyamasak da, bu olguların ahlaki uslamlamalarımıza dahil olabilme olasılığı ortadan kalkmaz. Ahlak ilkelerini, evrimci biyolojinin dünya hakkında sağladığı olgularla birleştirerek, yeni ve önemli ahlaki çıkarımlarda bulunabiliriz.

Bunu yaptığımızda, kuşkusuz yeni bir sorunla karşı karşıya kalırız: Ahlak ilkelerimizi nereden alıyoruz? Bunları sadece uyduruyor muyuz? Eğer uyduruyorsak, evrimsel olgulara dayanan değerler yerine, kesinlikle hiçbir şeye dayanmayan

değerleri kabul ediyoruz demektir! Bu çetrefilli konuyu tartışmayı Bölüm 14'e erteliyorum. Şimdilik odak noktamız, bizi dünya hakkında ahlaki çıkarımlar yapmaktan alıkoyan bir mantık engelinin olmamasıdır. Bu konuyu açıklığa kavuşturduğumuza göre, evrim kuramının ahlaki içerimlerinin ne olduğunu sorabiliriz.

Evrimci psikoloji var olan durumu haklı çıkarır mı?

İlk olarak, sosyobiyolojiyi ve evrimci psikolojiyi eleştirenlerin öne sürdüğü sanılan fikirlerin bazılarını ele alalım. Bunların en yaygın olanıyla başlayacağız: Evrimsel açıklamaların var olan durumu haklı çıkarmaya yaradığı fikri. Bahsettiğimiz eleştirmenlerden birisi olan Dorothy Nelkin, evrimci psikolojinin, "mevcut sosyal sınıfları meşrulaştırmanın bir yolu" olduğunu ve çıkarımlarından birinin "mümkün olan hiçbir sosyal sistemin, eğitim veya gelişim planının, var olan durumu değiştiremeyeceğini" iddia ederek bu konuya bakış açısını dile getirmiştir.[9] Bu durumun, diğer şeylerin yanında, cinsiyet rolleri için geçerli olduğu düşünülür. Sosyobiyologlar ve evrimci psikologlar, ortalama bir kadının ailevi konulara bir erkekten daha yatkın olduğunu ve bunun temelinin evrimsel geçmişimize dayandığını öne sürerler.[10] Bu fikri ilk eleştirenler, bu savın, kadınların eve kapatılıp çocuk doğurmaya yöneltilmesi ve iş hayatından uzak tutulması gerektiği anlamına geldiğini düşünüyordu. Bundan pek hoşnut olmadıkları açıktı. Bazı eleştirmenler ise, diğer konular hakkında eşit derecede çarpıcı sonuçlara ulaştı. Örneğin, sosyobiyolojinin söylediklerinin doğru olması halinde, sınıflar ile ırklar arasında bulunan eşitsizliklerin meşru kılınacağını öne sürenler oldu. Daha genel olarak ele almamız gerekirse, asıl tartışma

konusu, insan davranışlarının evrimsel açıklamalarının, insanın olması gerektiği gibi olduğunu iddia etmesidir.

Bu tür savların hiçbir zaman sosyobiyologlar veya evrimci psikologlar tarafından ortaya atılmadığının altını tekrar çizmem gerekir. Bu kişilerin çoğu, aslında bu tür savları kesin bir dille reddeder. Olgu-değer yanılgısını da çoğu zaman buna gerekçe gösterir. Buna karşın, daha önce gördüğümüz gibi, olgu-değer yanılgısı, evrimden haberi olan bir savın var olan durumu destekleme olasılığını ortadan kaldırmaz. Bu görüşleri reddetmek istiyorsak, başka nedenler aramalıyız. Ayrıca, sosyobiyoloji, var olan durumu korumamız gerektiğini ima ediyorsa ve sosyobiyolojinin çıkarımları doğruysa, var olan durumu korumamız gerekir, öyle mi? Sosyobiyolojinin gerçekten bunu söyleyip söylemediğine bir bakalım. Şu savı ele alalım:

> Var olan durumun kökeni evrimsel geçmişimize dayanır.
> *Öyleyse* var olan durumu korumalıyız.

Bu sav, bir olgudan bir değere sıçramıştır ve bu nedenle çıkarımsal olarak hatalıdır. Ancak, bu hata kolayca giderilebilir. Bu savı onarmanın bir yolu şöyledir:

> Var olan durumun kökeni evrimsel geçmişimize dayanır.
> Kökeni evrimsel geçmişimize dayanan her şeyi korumalıyız.
> *Öyleyse*, var olan durumu korumalıyız.

Sonunda başardık: Var olan durumu korumak için geçerli bir sav. Peki, bu sav yeterince tutarlı mıdır? (Mantıkta, bir savın tümevarımının geçerli *ve* öncül önermelerinin doğru olması durumunda, o sav geçerlidir). Göz önünde bulundurmamız gereken ilk konu, tam olarak aynı savın, var olan du-

rumun evrime dayanmayan bir açıklaması için de etkin bir biçimde kullanılabilecek olmasıdır.

> Var olan durumun kökeni kültürel süreçlere dayanır.
> Kökeni kültürel süreçlere dayanan her şeyi korumalıyız.
> *Öyleyse*, var olan durumu korumalıyız.

Bu çıkarıma verilecek en açık tepki şudur: Sırf kültürel süreçlere dayanıyor diye bir şeyin korunması gerektiğini neden varsayalım? Gerçekten de, neden! Ne var ki sırf kültürel süreçlere dayanıyor diye bir şeyin korunması gerektiğini varsaymamızın nedenini sormak için de yeterli nedenimiz vardır. Bu, gerçekten ahlak kurallarının evrimden türetilmesine karşı öne sürülen savın düğüm noktasıdır: Bu varsayımın iyi bir gerekçesi yoktur. Sanırım bu varsayımı yapmak istersek yaparız, fakat neden yapmak isteyelim? Var olan durumun belirli bir yönünün kökeni evrimsel geçmişimize dayansa dahi, bunu korumak için herhangi bir ahlaki yükümlülüğümüz yoktur. Böylece, ortalama bir kadının ailevi konulara erkekten daha yatkın olması, kadınların erkeklerden daha aile odaklı olması (veya olmaması) *gerektiği* ve herhangi bir kadının, istemese dahi anne olması gerektiği anlamına gelmez. Evrimci psikoloji, bu alanda neden ortalama bir cinsiyet farkı olduğunu söyler, fakat bireylerin kendilerini neden bu modele uygun hale getirmesi gerektiği ile ilgili bir iddiada bulunmaz. Ahlaki öneriler veya prensip önerileri değil, açıklamalar sunar. Tercihlerimizi istediğimiz gibi şekillendirmekte özgürüzdür. Bu hususta, bir şeyin evrimsel bir kökeninin olması durumunda, bunu değiştirmemizin mümkün olup olmadığı sorulabilir. Bazı durumlarda bunu yapmak zor olabilir. Ancak, bir şeyleri değiştirme olasılığımız varsa, bunu

başarmanın yolu, her şeyi kültüre mal edip evrimin bunlarla hiçbir ilgisinin olmadığında ısrar etmek değildir. Bir şeyleri değiştirmek istiyorsak, bunu yapmanın en çıkar yolu, içinde bulunduğumuz durumu dürüstçe inceleyip vardığımız sonuçların değiştirme çabamıza yol göstermesini sağlamaktır.

Evrimci psikoloji sorumluluğu ortadan kaldırır mı?

Sosyobiyolojiyi eleştirenlerin dilinden ve kaleminden dökülen diğer bir yakınma da, istenmeyen davranışlarımızın evrimsel açıklamalarının, bu davranışların gerekçesi gibi anlaşıldığı fikri üzerine kuruludur. Evrimci psikologlara göre, saldırganlık, ihanet ve belki de tecavüz dahi[11] evrilmiş güdülerimizden ve duygusal eğilimlerimizden kaynaklanıyor olabilir. Bizi bunlara "azmettiren" evrimse, suçu kesinlikle üstlenemeyiz ve davranışımızın masum bir tanığı haline geliriz. Bu, oldukça yaygın bir dünya görüşüdür. Peki, doğru mudur? İstemediğimiz davranışlarımızın evrimsel açıklamaları, insanların ahlak kurallarını ihlal etmekten kesinlikle sorumlu tutulamayacağını mı ima eder? Yoksa bundan da kötüsü, bunlar, erkeklerin hemcinslerini ipten almak için uydurduğu açıklamalar mıdır?

Bu konuya eğilmek için, özellikle eski ama etkili bir savın üzerinde duracağız. Biyolog Steven Rose'un ortaya attığı bir sav. Cinsel davranışlarda cinsiyet farklarını inceleyen Rose şunları yazmıştır: "Sosyobiyologlara göre, erkek insanların çokeşliliğe, dişilerinse tekeşliliğe genetik bir eğilimi vardır. (hanımlar, eşinizi başkalarıyla yatmakla suçlamayın. Genetik olarak buna programlanmış olmaları onların suçu değil.)"[12] Rose'un yorumu, açık bir biçimde sosyobiyolojiye bir eleştiri yöneltme amacında olsa da, eleştirinin ne olduğu tam olarak belli değildir. Sosyobiyolojinin, talihsiz çıkarımlarından do-

layı doğru olamayacağı mı? Herkesle yatıp, suçlamalardan kurtulmak için sosyobiyologların (en azından sadece erkek olanların) bilerek bir açıklama uydurduğu mu? İki eleştiri de dikkate değer olsa da, ikisinin de altında yatan ve değerlendirmemiz gereken bir varsayım vardır. Erkeklerin birçok kişiyle yatma ve başıboş cinsellik eğiliminin evrimsel bir kökeni varsa, bundan sorumlu tutulacak olanlar erkekler değildir.

En belirgin olanıyla başlayalım: Çokeşliliğe yönelik genetik bir eğilim, erkekleri herkesle yatmaya çalışmakla suçlayamayacağımız anlamına gelse dahi, onların yine de çokeşliliğe doğru genetik bir eğilimi söz konusu olabilir. Evrenin, özel bir primat türünün üyelerini mutlu edecek şekilde işleyeceğinin garantisini veren bir doğa kanunu yoktur. Üzerinden geçmemiz gereken bir sonraki husus, evrimci psikologların, erkeklerin çokeşliliğe, kadınların ise tekeşliliğe eğilimi olduğunu iddia etmemesidir. Genel olarak –kadınlar ve erkekler– nispeten tek eşli bir türüz ve üyeleri yavrularına büyük değer veren (çoğu memelide, bunu sadece dişiler yapar) ender türler arasında bu yaygındır. Ayrıca, bazen birbirimizi aldatsak da, bunu yapan sadece erkekler değildir. Kadınlar da aldatır ve kadınlarda bunun nasıl evrildiği hakkında da çeşitli kuramlar vardır.[13] Evrimci psikologların asıl savı şudur: *Ortalama olarak*, erkeklerin cinsel yenilik ve evlilik dışı cinsel ilişki arzusu, kadınlarınkinden daha fazladır ve yine *ortalama olarak*, erkekler kısa süreli çiftleşme amaçlı eşlerde –örneğin, tek gecelik veya kısa süreli bir ilişki için– daha az seçicidir. Uzun süreli veya evlenecekleri eşlerde, erkekler de neredeyse kadınlar kadar titizdir.[14]

Şimdi de, Rose'un savının altında yatan genel varsayımı gözden geçirelim: İnsan davranışları evrimsel açıdan açıklanabiliyorsa, bunun anlamı, kötü davranışlarımız için suçlanamayacak (veya iyi davranışlarımız için ödüllendirileme-

yecek) olmamızdır. Sormamız gereken ilk soru, evrim dışı açıklamaların farklı bir anlamının olup olmadığıdır. Aynı anlama sahip olduğu yönünde yanlış bir varsayım olsa da, bu varsayımı sorgulamamız gerekir. Evrimci psikolojinin karşıtlarının çoğu, erkeklerin evlilik dışı ilişkiye kadınlardan daha düşkün olduğunu kabul eder ve bu eğilime, sadece alternatif sosyokültürel bir açıklama getirir (örneğin, erkekler kültürlerinden, cinsel zaferlere daha fazla değer vermeyi öğrenir). Erkeklerin aldatma eyleminden sorumlu tutulamayacağını ileri sürenin aldatma eğiliminin sosyokültürel kökeni olduğunu iddia etmememizin nedeni nedir? Birisini evrimsel açıklamayla aklayabiliyorsak, aynısını evrimsel olmayan bir açıklamayla da yapabiliriz. Rose şunu da söylemiş olabilirdi: "Hanımlar, başkasıyla yattığı için eşinizi suçlamayın. Ataerkil bir toplumda dünyaya gelmek onların suçu değil!" Yine de, evrimsel ve kültürel açıklamalar arasında önemli bir fark olduğu öne sürülebilir. Evrimsel açıklama, söz konusu davranışın "genlerimizde" olduğunu söyler. Genlerimizi biz seçmeyiz ve bu yüzden genlerimizin meydana getirdiklerinden sorumlu tutulamayız. Bu savı kabul edecek olsak dahi, boş tahta tavrı bundan iyi değildir. Genlerimizi seçemediğimiz gibi, doğduğumuzda veya yaşamımızın erken evrelerinde karşılaştığımız kültürü de seçemeyiz. Bu durumda, genlerimizin etkilerinden sorumlu tutulamıyorsak, diğer unsurların etkilerinden nasıl sorumlu tutulabiliriz? Yaşamımızın sonraki evrelerini geçirdiğimiz ortamları seçebildiğimizi kabul etmemiz gerekir. Ancak, yaptığımız seçimleri belirleyen genetik veya çevresel etkileri seçen biz değiliz. Ayrıca, çevremizdeki dünyayı kendimiz şekillendirsek de, bunu yaparken izlediğimiz yollar zaman zaman nedenselliklere bağlıdır. Son kertede, kim olduğumuz ve ne yaptığımız, uygulamada olmasa da prensipte kendi dışımızdaki nedenlere bağlıdır. Belirli

psikolojik ve davranış eğilimlerimizi evrimin şekillendirdiğini veya evrimin bizi boş tahtalar haline getirdiğini ve cinsel farklılıkların sonradan öğrenildiğini düşünmemiz bu durumu değiştirmez. İki durumda da, kendi karar ve eylemlerimizin nedeni değilizdir.[15]

Vardığımız sonuç şudur: Evrimsel bir açıklama sorumluluğu ortadan kaldırırsa, sosyokültürel bir açıklama da kaldırır. Peki, evrimsel bir açıklama sorumluluğu ortadan kaldırır mı? Hayır! Böyle yaptığını düşünmek için hiçbir neden yoktur. Bunun nedenini anlamak için, sorumluluk kavramının amacının veya işlevinin ne olduğunu düşünmemiz gerekir. Sorumluluk ne için vardır? İnsanları yaptıklarından sorumlu tutmanın temel işlevi –bunu yapmamızın nedeni– davranışlarını düzeltmek ve toplumu korumaktır. Bu amaçlar, neden sadece insanların davranışları açıklanamaz veya nedensiz olduğunda kabul edilebilir? Neden sadece doğal seçilime dayandıramadığımız istenmeyen davranışları önlemeye çalışalım? Bunun mantıklı bir yanı yoktur. Tabii ki kendileri dışındaki nedenlere dayanıp dayanmadığına ve bu nedenlerin genetik, kültürel veya –neredeyse her zaman olduğu gibi– bu ikisinin birleşimi olup olmadığına bakmadan, insan davranışlarını iyileştirmek ve toplumu korumak isteyebiliriz. Evrimsel açıklamaların sorumluluğu ortadan kaldırdığını düşünmek için ise hiçbir nedenimiz yoktur.

Sosyal Darwinizm'in temelinde evrim kuramı mı yatar?

Şimdi ele alacağımız varsayım, evrim kuramının veya sosyobiyolojinin bizi kaçınılmaz bir biçimde Sosyal Darwinizm'e götürdüğüdür. Daha önce bahsettiğim gibi, Sosyal Darwinciler, Darwinci (olduğu sanılan) ilkeleri topluma uygulamamız gerektiğini söyler. Bu çaba, savaş ve emperyalizmden

ırkçılığa ve ataerkilliğe kadar her şeyi haklı çıkarmak için denenmiştir.[16] Ancak, Darwinci ilkelerin en bilinen uygulama alanı piyasadır.[17] Sosyal Darwinciler, toplumun en uygun olanın hayatta kalması ilkesine göre işlemesi gerektiğini öne sürerek, kıran kırana kapitalizmi ve aşırı liberal hükümet yaklaşımını (devlet müdahalesinin çok az olması veya hiç olmaması) savunmuş ve önerilerini evrimsel olgulara dayandırmaya çalışmıştır. Her zaman dile getirilmese de, yüzmeyi öğrenmeyenin battığı bir toplumun temeli bunun üzerine oturtulmuştur. Bireyler, gruplar ve uluslararası çatışma ve rekabet ilerleme getirir. Bu nedenle, toplum herkesin herkesle rekabet ettiği bir yer haline getirilirse, rekabetin en iyileri hayatta kalacak ve toplum sürekli olarak gelişecektir. Doğal seçilim zaten sürekli ilerlediğinden (veya öyle olduğu iddia edildiğinden), yüzmeyi öğrenmeyenin battığı bir toplum, kendiliğinden ilerleme kaydedecektir. Evrimsel değişimin lokomotifi, varlığını sürdürme mücadelesidir. Bu mücadeleyi ortadan kaldırmak, ilerlemeyi sekteye uğratır ve yozlaşmayı körükler. Bu nedenle, doğal seçilim sürecine müdahale etmekten kaçınmak ve hatta evrim sürecinin yolunda gitmesine yardım etmek ahlaki yükümlülüğümüzdür.

Birçok Sosyal Darwinci, güçsüzlere, hastalara ve fakirlere hükümetler tarafından yardım edilmesine, bu yardımların uzun vadede kimseye bir faydasının dokunmayacağını gerekçe göstererek karşı çıkmıştır. Resmi eğitim görmemiş, başına buyruk felsefeci Herbert Spencer'ın ortaya koyduğu gibi:

> Kötülerin çoğalmasına yardımcı olmak, sonraki nesillere birçok düşman kazandırmakla aynı kapıya çıkar. Bireysel özgecilikte hiçbir sorun yoktur, fakat hiçbir işe yaramayan insanları toptan destekleyerek, toplumun kendini sürekli olarak arındırmasına yarayan doğal eleme sürecine bir son veren organize hayır işleri hoş görülemez.[18]

Spencer aynı zamanda, hükümetten yardım geldiğinde, vergi ödeyen vatandaşların, gelecek nesillere "birçok düşman" bırakmak için gerekli olan yükü omuzlamaktan başka çaresinin olmadığını belirtmiştir. (Aslında vergi mükelleflerinin bir seçeneği vardır: Yükü taşımak veya hapse girmek.) Spencer'a göre serbest rekabet, insanlığı kemiren bu talihsiz vebayı sonunda yok edecektir. İnsanlar olarak, ahlaki mükemmelliğe doğru evriliriz, fakat maalesef mükemmelliğin bedeli, "hiçbir işe yaramayan" kişilerin acı çekmesidir. Onların çektikleri zorluklar ve talihsizlikler medeniyetin büyüyen yarasıdır. İşlerin doğal gidişatına müdahalemiz ise, ne kadar iyi niyetli olsa da, gelişimin önüne geçecek ve işleri kötüye götürecektir.

Amerika'nın önde gelen birçok sanayicisi ve iş adamı, Darwin'in kuramından ve Spencer'ın yazılarından, denetimsiz serbest piyasa kavramı için ahlaki destek çıkarmıştır. John D. Rockefeller ile Andrew Carnegie de bu desteği arkasına alanlardandır. Rockefeller, bir Pazar Okulu'nda şunları anlatmıştır: "Büyük işletmelerin gelişimi sadece güçlü olanın hayatta kalmasıdır. ... Ticarette şeytani bir eğilim değildir bu. Sadece doğanın ve Tanrı'nın kanunudur."[19] Benzer düşünceler taşıyan Carnegie ise, "doğanın büyük eşitsizliğini; işletmelerin, sanayinin ve ticaretin bir azınlığın elinde toplanmasını ve bunlar arasında bulunan rekabet yasasını, sadece faydalı olduğu için değil, aynı zamanda ırkımızın [yani türümüzün] geleceği için"[20] kabul etmemiz ve sevinçle karşılamamız gerektiğini öne sürmüştür (Carnegie'nin türümüz için faydalı gördüğü şeylerin, kendisi için de faydalı olması ne kadar ilginç bir rastlantı.)

Adil olmak gerekirse, biraz daha etkin Sosyal Darwinciler (özellikle de Spencer), acımasız sosyal ve ekonomik uygulamaları haklı çıkarmak için Darwin'in kuramını kullanmaktan

fazlasını yapmıştır. Evrim kuramını çeşitli anlamlarla lekeleyen ve bu yüzden savaşmamız gereken çıkarımlar bunlardır. Hume yasasına dayanarak, "–dir" ifadelerinden "–meli" ifadelerine doğrudan geçiş yapan tüm Sosyal Darwinci savları reddedebiliriz. Ancak bu, sadece bir *sav* sınıfını ortadan kaldırır. Darwinci *çıkarımların* yanlış olduğunu göstermez. Bu yüzden, toplumun en iyinin hayatta kalması ilkesine göre düzenlenmesi gerektiği savının dayandırıldığı temelleri ele alalım. İlk yaklaşım, bunun doğanın kanunu olması ve doğanın kanununun iyi olmasıdır. Bu sav, en uygun olanın hayatta kalmasının, *kendi içinde iyi bir şey* olduğunu savunur. Bunun bir alternatifi, doğanın işleyişinin *başka amaçlara hizmet ettiğini* öne sürmektir. Daha önce gördüğümüz gibi, Sosyal Darwinciler, evrimin ilerleme anlamına geldiği fikrinden etkilenerek, bu ilerlemenin en önemli parçasının, en uygun olanın hayatta kalması olduğunu düşünmüştür. Bunun anlamı, bireylerin ve grupların birbirlerine karşı mücadele içinde olmasıdır. Bu da, evrimden oldukça bağımsız bir biçimde, iyi olduğunu düşündüğümüz amaçlara uygundur. Devlet müdahalesi ve sosyal refahın istenmemesinin nedeni, tek başına bunların doğanın işleyişine aykırı olması değil, doğanın işleyişinin ilerleme getirmesidir.

Bu gerekçenin, vardığı sonucu haklı kılıp kılmadığını sormak isteyebiliriz. Ancak, bu düşünce biçiminin daha temel sorunları vardır. Sosyal Darwinciler, evrimsel süreci can alıcı birkaç yönden yanlış anlamıştır. Bunlardan birisi, en uygun olanın hayatta kalması fikrine karşı çıkmanın –yani, yardımsever ve özgeci olmanın– doğanın işleyişine aykırı olduğu düşüncesidir. "En uygun olanın hayatta kalması" sözü biraz yanıltıcıdır. (Yeri gelmişken, bu söz Darwin'e değil, Spencer'a aittir. Darwin daha sonra kullanmaya başlamıştır.) Önceki bölümde gördüğümüz gibi, evrimsel tarih, herkesin herkesle

mücadele ettiği Hobbes'çu bir savaş değildir. Doğada bir miktar savaş ve rekabet olduğu doğrudur, fakat doğal seçilim, organizmalar arasında yardımseverlik ve özgecilik de ortaya çıkarabilir. Doğal seçilim acımasız olsa da, ortaya koyduğu bütün ürünler acımasız değildir.

Çoğu evrimci biyologa göre, doğal seçilim sadece genetik seviyede, Sosyal Darwincilerin benimsediklerine benzer ilkelere göre hareket eder. Genlerin "bencil" olması, sadece topluma fayda sağlayan fenotipik etkilerde bulunan –ve böylece rekabet ettiği türlerden daha yüksek oranda kopyalanan– genlerin varlığını sürdürmesidir.[21] Farklı genler, tabii ki bazen (örneğin, kendilerini koruyacak ve iletecek organizmalar meydana getirmek için) birbirleriyle "işbirliği" yapsa da, bunu sadece kendi çıkarları için yaparlar. Dawkins'in deyişiyle, "bencil işbirlikçiler"dir.[22] Genler arasında özgecilik veya sosyal refahın genetik bir dengi yoktur. Savını bu düşüncenin altında ezilmekten kurtarmak isteyen Sosyal Darwinci'nin, insan topluluklarının, gen seçiminin meydana geldiği koşulları taklit etmesi gerektiğini destekleyen (oldukça garip) görüşünü sürdürmesi gerekir. Ancak, böyle bir sosyal sistemi yerleştirmenin yolu, doğal özgeci eğilimlerimizi yapay bir biçimde baskılayarak, doğal olan bencil ve rekabetçi eğilimlerimizi yine yapay bir biçimde vurgulamaktan geçer. Bunun sonucunda, bu savın çizgisinden ilerlemek isteyen Sosyal Darwinci'nin, doğanın işleyişine uymamız gerektiği fikrinden kurtulması gerekir.

Bu fikir, doğal seçilimin ilerlemeyi ve iyi olan her şeyi getireceği savından uzaklaşılmasına yol açar. Ancak, Bölüm 9'da gördüğümüz gibi, evrimin ilerleme getireceği fikri önemli kusurlar içerir. Savı yeniden özetlemek istiyorum. Öncelikle, evrim sürekli bir iyileşme değildir. Çevre değiştikçe, iyilik ölçütleri de değişir. Daha da önemlisi, doğal seçilim, kendisi-

ni ortaya çıkaran genlerin kopyalanma olasılığını artıran her özelliği bünyede tutar ve bunu o özelliği iyi veya çekici bulmamıza bakmaksızın yapar. Evrimsel yönden uyarlanabilir olan, bazen istediğimiz bir şey olmayabilir. Seçilim, iyi olduğunu düşündüğümüz şeylerden (örneğin, özgecilik) ne kadar sorumluysa, kötü olduğunu düşündüğümüz birçok şeyden de o kadar sorumludur. Bunun sonucunda, genler arasında işleyen seçilim ilkelerinin toplumu iyileştirmesi veya insanları daha mutlu kılması gerekmez. Bu nedenle, toplumun bu ilkelere göre yönetilmesini düşünmek için bir neden yoktur. Bu da, Sosyal Darwinci görüşü çürüterek, evrim kuramı ile liberal sosyal politikalar arasında bir bağlantı olmadığını ortaya koyar. İlla bir bağlantıdan bahsedeceksek, doğal seçilimin yarattığı acı, bu politikalara *karşı* olan bir savı destekleyebilir.

Soy ıslahının temelinde evrim kuramı mı yatar?

Sosyal Darwinizmle yakından tartışmalı bir konu da soy ıslahıdır. Soy ıslahı, insan türünün genetik yapısını iyileştirmeyi veya kötüleşmesini önlemeyi amaç edinen çalışmalar olarak tanımlanabilir. Bu, genellikle seçici hayvan çiftleştirme yöntemlerinin insanlara uygulanmasını içerir. Bu çalışmaların nasıl yapılacağının ilk tanımını Platon yapmıştır ve Platon'un tanımı oldukça açık sözlüdür: "En iyi erkekler, en iyi kadınlarla mümkün olduğunca fazla; daha aşağı erkekler de daha aşağı kadınlarla mümkün olduğunca az ilişkiye girmelidir."[23] Modern soy ıslahının kurucusu (ve *soy ıslahı* ya da *öjenik*) terimini ilk ortaya atan kişi) Darwin'in kuzeni Francis Galton'dır. Galton, türlerin kalitesinin gittikçe düştüğünden kaygılanıyordu. Bunun nedenini iki temel etmene bağlıyordu. Birincisi, teknolojinin egemen olduğu modern toplumlarda doğal seçilimin ayıklayıcı özelliği ortadan kalkmıştı ve böylece, in-

sanlığın "uygun olmayan" örnekleri artık hayatta kalıp, üreyebiliyordu. Galton, *Türlerin Kökeni*'ni okuduktan sonra bu olasılıktan kaygılanmaya başladı. Daha sonra Galton'ın çalışmalarını okuyan Darwin de bu konu hakkında kaygılanır oldu. *İnsanın Türeyişi*'nde, Darwin şöyle yazmıştır:

> Yabanıl insanların bedensel veya zihinsel yönden zayıf olanları çabucak elenir. ... Öte yandan, uygar insanlar olarak biz, elenme sürecini kontrol altına almak için elimizden geleni yaparız. Güçsüzler, sakatlar ve hastalar için barınaklar sağlarız; yoksullar için yasalar çıkarırız; hekimlerimiz her hastanın yaşamını son ana kadar korumak için tüm becerilerini seferber eder. ... Böylece uygar toplumların zayıf bireyleri de soylarını sürdürür. Evcil hayvan yetiştiriciliğiyle ilgilenmiş ve en kötü hayvanlarını birbiriyle çiftleştirmemiş olan herhangi birisi, bunun insan ırkına büyük zarar vereceğini bilir.[24]

Galton'a göre, türlerin genetik düşüşünün bir nedeni de, modern toplumlarda en fazla üreyen insanların en zeki, en çalışkan veya en bilinçli insanlar olmamasıdır. Bunun yerine, zeki olmayan insanlar, zeki insanlardan; tembeller çalışkanlardan; umursamaz insanlar ise bilinçli insanlardan daha fazla çocuk yapar. (Galton, çocuk yapmayarak kendi savını ispatlamıştır.) Galton, *disjenik* üreme olarak bilinen bu durumun, kontrol altına alınmadığı takdirde türümüzün bozulmasına, uygarlığın çökmesine yol açacağını öne sürmüştür.[25] Soy ıslahının temel amaçlarından birisi, bunun olmasını önlemekti.

Soy ıslahı, yirminci yüzyılın ilk yarısı boyunca daha güncel (ve bilimsel yönden daha özensiz) bir hal aldı ve birçok ülke soy ıslahı politikaları izledi. Suçlu ilan edilenlerin, zihinsel engellilerin veya akıl hastalarının kısırlaştırılması; evlilik yasaları ve sıkı göçmen politikalarının uygulanması, bunun

sonucudur. Hitler'den önce, açık ara en kapsamlı soy ıslahı programı Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanıyordu. Ancak, daha sonra bu akımı en uç noktaya taşıyan Naziler, "istenmeyen" binlerce insanı kısırlaştırarak veya katlederek, Avrupa'da bulunan Yahudileri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Nazi programının korkunç eylemleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gözler önüne serildiğinde, soy ıslahına karşı büyük çaplı bir tepki doğdu. Bu konu artık entelektüel bir tabu durumundadır.

Bu durumda soracağımız soru şudur: Evrim kuramı, soy ıslahını kabul etmemiz gerektiği anlamına mı gelir? Yirminci yüzyılın en önemli evrimci biyologlarının büyük bir kısmı soy ıslahını destekliyordu. Günümüzde hiçbirisi desteklemiyor. Bu da (diğer şeylerin yanında), evrim kuramının soy ıslahının kabul edilmesini *zorunlu kılmadığını* gösterir. Tam tersine, hayvanlara ve bitkilere binlerce yıldır yapıldığı gibi, soy ıslahı çalışmaları evrim kuramı olmadan da kolayca gelişebilirdi. Darwin'in kuramı, en iyi olasılıkla, ilgili konuların belirginliğini artırır ve insanların, soy ıslahı politikalarının işe yarayacağına inanmaya başlamasını sağlar.[26] Bu politikaları uygulamamızın gerekip gerekmediği hakkında hiçbir şey söylemez. Bu sorunun yanıtı, doğadan veya evrim kuramının yasalarından doğrudan doğruya çıkarılamaz. Yanıtın ne olacağına karar vermesi gereken biziz.

Çoğu insan, soy ıslahına belirsiz bir biçimde karşı çıksa da, az sayıda akademisyen, tekrar düşünmemiz gerektiğine inanır. Psikolog Richard Lynn, yirminci yüzyılın ikinci yarısında soy ıslahına alınan tavrın fazla ileri gittiğini öne sürer.[27] Naziler, soy ıslahının (hafif bir deyişle) adını karalayarak, insanların bu terimi soykırım ve istem dışı ötenazi ile özdeşleştirmesine yol açmıştır. Ancak, soy ıslahının modern duyarlılıklarla

bağdaştırılabilecek türleri de vardır. Lynn'e göre, özellikle genetik tarama ve genetik mühendisliği gibi modern biyoteknolojiler, soy ıslahının gönüllü olan ve belirli bir amaca hizmet etmeyen bir biçiminin önünü açabilir. İnsanlar, bu teknolojilerden faydalanarak çocuklarının yapısı hakkında daha fazla söz sahibi olabilecek ve toplu halde gen havuzunun yapısını düzenleyebilecektir. Buradaki kilit nokta ise, soy ıslahının insancıl biçimlerine izin vermenin veya bunu yasaklamanın bizim seçimimiz olduğudur. Evrim kuramı, iki seçeneğe de izin vermez veya bunları zorunlu kılmaz.

Nazizm'in temelinde evrim kuramı mı vardı?

Darwinizm ile Nazizm'in arasında olduğu sanılan bağlantıya zaten değinmiş olsak da, bu önemli bir konudur ve bu konuyu daha ayrıntılı olarak incelememiz gerekir. Geçtiğimiz elli yılda, birçok Yaratılışçı ve Akıllı Tasarım kuramcısı, Nazi vahşetinin suçunu evrim kuramının üzerine yıkmaya yeltenmiştir. Örneğin, *Darwin'den Hitler'e* adlı kitabın yazarı, AT savunucusu Richard Weikart'a göre, evrim kuramı, Nazilerin yükselişine ve Yahudileri yok etme girişimine doğrudan katkıda bulunmuştur:

> Yahudi soykırımı, Darwinizm'in sonucu değildir, fakat özellikle Sosyal Darwinizm ve soy ıslahı kombinasyonları ile Darwinizm olmadan ne Hitler ne de Nazi destekçileri, kendilerini ve işbirlikçilerini dünyanın en büyük kıyımlarından birinin ahlaki bir değer taşıdığına ikna etmek için gereken bilimsel desteğe sahip olurdu. Darwinizm –veya en azından doğalcı bir biçimde anlaşılan Darwinizm– ahlakı tepetaklak etmeyi başarmıştır.[28]

Kabul etmek gerekir ki, Hitler ve yakın arkadaşlarının söylediklerini okuduğumuzda, bu sözlerin evrim biliminden

izler taşıdığını kesinlikle görürüz. Örneğin, Hitler şunları söylemiştir:

> Doğanın kanununa uymaz ve daha güçlü olmanın verdiği hakka dayanarak kendi istediklerimizi dayatmazsak, bir gün gelir yine vahşi hayvanlara yem oluruz... Mücadele yoluyla, üst sınıf sürekli olarak yenilenir. Bu mücadelenin gerekçesi, en uygun olanın hayatta kalmasını sağlayan seçilim yasasıdır.[29]

Yine de, Nazizm'i ve Yahudi soykırımını evrim kuramına dayandırmak adil midir? Nazizm'e Darwinizm'in yol açtığı suçlamasına verilen genel –ve bence oldukça mantıklı– bir yanıt, Darwinci fikirlerin ve söylemlerin, zaten mevcut olan düşünce akımlarıyla bağdaştırılmış olmasıdır. Hitler'in (Almanların üstün ırk olduğu ve Yahudilerin tehdidi altında bulunduğu) felsefesinin ideolojik kökleri, evrim kuramının ortaya çıkmasından uzun süre önce mevcuttu. Evrim kuramı, bu tavırları ortaya çıkarmamış, mevcut tavırları desteklemek için kullanılmıştı. "Mücadele" ve "yaşamak için rekabet" gibi terimler ve söylemler, kullanışlı retorik amaçlara hizmet etti ve –her ne kadar zayıf bir biçimde de olsa– evrim kuramıyla ilişkilendirilmeleri, en azından ortaya atılan her şeyi benimseyen kesim arasında Nazizm'e bilimsel saygınlık kazandırdı. Ancak, Naziler Darwinci düşünceden devşirme terimler ve söylemler kullanmışsa da, kullandıkları etiket olan ırk bilimi, sözde bilimdi. Kuramları kanıtlara değil, ırkçı tavırlara dayanıyordu ve bu kuramlarını ne eleştirel, ne de ampirik incelemeye tabi tutuyorlardı. Çoğu modern evrimci, doğal seçilimin insan ırkları arasında önemli farklılıklar oluşturmuş olabileceğini reddeder. Mevcut farklılıklar ise, insan nüfusunun tamamında bulunan belirli genlerin sıklığındaki farklardan değil, çevresel farklardan dolayı vardır.[30] Nazilerin, bilimsel ve entelektüel yönden elle tutulacak bir tarafı yoktu.

Darwinizm'in, önceden beri var olan düşünce akımlarının fark edilen hakimiyetini güçlendirerek, Nazi felsefesinin ateşini körüklediği hâlâ iddia edilebilir. Ancak, bundan ne sonuç çıkarmamız gerekir? Sırf, yozlaştırılmış bir türünün, korkunç bir şeyin haklı çıkarılmasına yardımcı olması için kullanılmasından dolayı evrim kuramının yanlış olduğunu mu? Evrim kuramı doğru olsa dahi, verdiği bilgileri baskılamamız gerektiğini mi? Hayır. Tıpkı Sosyal Darwinizm gibi, Nazi felsefesi de evrim hakkında yanlış anlaşılmalarla doluydu. Nazizm, evrim kuramını öğretmemek için değil, mümkün olduğunca açık ve dikkatli öğretmek için bir sebep teşkil eder.[31]

Değinmemiz gereken bir konu daha var. Hitler'e yöneltilen suçlamanın bir kısmını Darwin'in üzerine yıkmak isteyen birisi varsa, tutarlı olmak için suçlamanın bir kısmını da Hıristiyanlığa yüklemesi gerekir. Düzenli olarak kiliseye gitmese de Hitler, Tanrı'ya büyük olasılıkla inanırdı. Dünyayı Yahudilerden kurtararak, Tanrı'nın isteğini yerine getirdiğini öne sürmüştür. Kendisi buna gerçekte inanmamışsa dahi, destekçilerinin çoğu inanmıştı. Aslında Hitler'in emirlerini yerine getirenlerin *çoğu* Hıristiyandı ve bu nedenle, Hıristiyanlığın (veya genel olarak Tanrı inancının) insanları Nazizm gibi zehirli felsefelerden koruduğunu söyleyemeyiz. Aksine, Nazizm dönemin antisemitist Hıristiyan düşüncesinden –yani, İsa'nın ölümünden Yahudileri sorumlu tutma dogmasından yola çıkarak, Yahudilerin İsa'nın şefaatinden mahrum bırakıldığı düşüncesinden kaynaklanan anti-semitizmden– besleniyordu. Nazi vahşetinin gerçek köklerinin Hıristiyan anti-semitizminde bulunduğu, yerinde bir savdır.

Sadece doğallık

Bu örnekleri bir kenara bırakıp, yukarıda tartıştıklarımızın ortaya çıkardığı bazı genel konuları didiklemeye başlayalım.

Şimdiye dek ele aldığımız sözde ahlaki çıkarımlar, gizli bir varsayıma dayanıyordu: Doğal bir şeyin iyi olması gerektiği fikri. Her şeye nüfuz eden bu görüş, ahlak felsefesinde hayli etkili bir düşünce akımı olan *doğa yasası kuramına* temel oluşturur. Doğa yasası kuramına göre, bir şeyin doğal olması, onu ahlaki yönden kabul edilebilir; doğal olmaması ise ahlaki yönden kabul edilemez kılar. Bu formülün en yaygın kullanım alanı cinsel davranış konusudur. Geleneksel doğa yasası ahlakçılarına göre, cinsel ilişkinin biyolojik (okunuşu: Tanrı'nın öngördüğü) amacı üremedir ve bu nedenle, cinsel ilişkiye, ancak üreme amacı taşıdığı takdirde izin verilebilir. Penisler ve vajinalar, açıkça heteroseksüel ilişki ve üreme için tasarlanmış olup, cinsel organları başka amaçlarla kullanmak, bunları tasarlayan Tanrı'ya hakaret sayılır.[32] Eşcinsellik karşıtlığının çoğunun temelinde bu düşünce yatar.[33] Birçok kişi, doğa yasası ahlakının gizli bir savunucusudur ve söylediği şeylerin bunu gösterdiğinin farkında dahi olmadan, doğa yasası tarzı savlar öne sürer. Örneğin, bilerek çocuk yapmamanın, intihar etmenin, yiyeceklerin genetik yapısıyla oynamanın doğal olmadığını ve bu nedenle ahlaki yönden yanlış olduğunu öne sürenler vardır. Bazıları et yemenin doğal ve bu nedenle ahlaklı olduğunu söylerken, bazıları da doğal olmadığını ve bu nedenle ahlaklı olmadığını söyler.[34] (Doğanın bir parçası olmadığını sandığı) Toplumu değiştirmek isteyen birçok kişi, genetik yapımızın değiştirilmesi için yapılan çalışmaları, "Tanrı'nın yerine geçmeye çalışmak" olarak yaftalar. Tüm bunlar doğa yasası savlarıdır.

Olgu-değer yanılgısı, doğal olan bir şeyin iyi, doğal olmayan bir şeyin ise kötü olduğu varsayımımızı olanaksız kılmaz. Yine de, bu ahlak ilkesini bırakmak için yeterli nedenimiz vardır. 1. neden: *Doğal* ve *doğaya aykırı* kavramlarımızın değer belirten birer içeriği vardır. Bunu kendinize ispatlamak için,

"modern insan doğaya aykırı bir biçimde temizdir" diyen birisini düşünün. Bu kişinin, modern temizlik uygulamalarına karşı olduğunu düşünmeniz, modern insanı geçmişte yaşamış insanlardan daha temiz bulduğunuzu düşünmenizden daha olasıdır. Bir şeyin "doğal" olduğunu söylemek, o şeyin hem kökeni hakkında (belirsiz de olsa) bir şey söylemek, hem de kabul edilebilir olduğunu söylemektir. Hem "doğal" olduğunu belirttiğimiz şey hakkında bir şey söyleriz, hem de bunun iyi olduğunu belirtiriz. *Doğal* kelimesinin olumlu çağrışımlarının olduğu ölçüde, "doğal olduğu için, X iyidir" cümlesi döngüsellik barındırır. Yani, X'in iyi olduğu için iyi olduğunu öne sürmektir.

Doğal kelimesini olumlu çağrışımlarından kurtarsak dahi, bu kelimenin *iyi* anlamına geldiğini iddia etmemiz mümkün olmaz. Doğal olduğunu bildiğimiz bazı şeylerin doğru olmaktan çok uzakta bulunduğunun ipucunu verdim. Saldırganlık buna iyi bir örnektir. Doğal bir insani eğilim olmasına karşın, günümüzde çoğu insan saldırganlığın kötü olduğunu düşünür. İnsanların olayları bu şekilde görmesinin yanlış olduğunu düşünebileceğimize inanıyorum. Belki de, saldırganlık özelliği evrildiğine göre, ahlaki olarak kabul edilebilir olması gerekir. Peki, bunu kabul etme nedenimiz nedir? Bu fikri ciddiye alıp ne anlama geldiğine dikkatlice baktığımızda, oldukça gülünç bazı sonuçlara varıyoruz. Saldırganlığın ahlaki yönden kabul edilebilir olması için (doğal işlevi dahilinde) sadece insanlara zarar vermek için kullanılması ve stres atmak için cansız nesnelere yöneltilmemesi mi gerekir? Karısına vurmak yerine kum torbasına vuran bir adam, öfkesini doğaya aykırı bir şekilde çıkardığı için ahlaksız bir davranış mı sergilemiştir? Bu sorulara verilecek nesnel bir yanıt yoktur. Tamamen bir karara bağlıdır. Bizim için neyin daha önemli olduğuna karar vermemiz gerekir: Saldırganlığın yol

açtığı zararın kötü olduğunu düşünmek veya doğal olanın iyi olması gerektiğini düşünmek. Ben hangisini tercih edeceğimi biliyorum.

Doğal olanın *iyi* olduğu fikrini bir kenara bırakalım. Şimdi *doğaya aykırı* olanın *kötü* olduğu fikrini incelemeye geçiyoruz. Bir şeyin doğal olmadığını belirtmenin, genellikle o şeyi ahlaki yönden yanlış kılmaya yeteceğini düşünürüz. Yetmez. Bu savın geçerli olması için, her şeyden önce belirli bir davranışın gerçekten doğal olmadığını; daha sonra da bunun o davranışın kötü olduğu anlamına geldiğini saptamamız gerekir. Birçok doğa yasası savı ilk engele takılır: Bir şeyin doğal olmadığını söyler, fakat daha sonra doğal olduğu anlaşılır. Eşcinsellik, en azından diğer türlerde de görülmesi ve gelişimine katkı sağlayan genlerin (genetik olmayan etmenler de tabii ki vardır) varlığının neredeyse kesin olmasına dayanarak, buna örnek gösterilebilir. Ancak, bir davranış türü doğal olmasa dahi, "doğal değil"in "kötü" veya "yanlış"a eşit olduğunu da göstermemiz gerekir. Bir süreliğine eşcinselliğin doğal olmadığını varsayalım. Sonra ne olacak? Birçok bağlamda doğal olandan sapmak bizi kesinlikle rahatsız etmez. Thomas Huxley, "Evrim ve Ahlak" başlıklı makalesinde, bir bahçıvanın daha önce orman olan bir araziyi bahçe olarak ekip biçmesini ahlaksızlık olarak görmeyeceğimize veya bahçenin ormana düşman olduğunu düşünmeyeceğimize dikkat çekmiştir.[35] Günümüzde çoğu insanın ormanı tercih edeceğini kabul etmek gerekir. Ancak, söylemek istediğimi anladınız. İyi olduğunu düşündüğümüz birçok şey doğal değildir.

Huxley'nin örneğini sevmemeniz olasılığına karşı, size kendi örneklerimden bazılarını vereceğim. "Doğal nedenler"den ölmek doğal değildir. Doğal ortamımızda (tarım öncesi dönemdeki atalarımızın yaşadığı ortamda) yaşayan insanlar da dahil olmak üzere, çoğu hayvan, sözümona

"doğal nedenler"den değil, yaralanarak, hastalanarak veya diğer hayvanlar tarafından avlanarak ölür. Yüksek teknolojinin hakim olduğu toplumlarda, insanlar doğaya aykırı bir biçimde uzun yaşar. Dünya üzerinde insanların iyi hijyen alışkanlıkları edindiği yerlerde, doğal olmayacak düzeyde temizlik, doğal olmayacak düzeyde sağlık getirmiştir. Dişlerimizi doğal olmayan düzeyde temiz tutmamızın sonucunda, diş çürümesinden kaynaklanan ölümler doğal olmayan bir biçimde düşüktür. Ağrı kesici haplar doğal değildir, fakat başımız ağrıdığında veya ameliyat olmamız gerektiğinde bu hapları kullanmak bizi rahatsız etmez. Başka örnekler de düşünebilirsiniz. Tüm bu örneklerin gösterdiği, işlerin "doğal" gidişatına müdahale etmenin, kendiliğinden yanlış (veya doğru) bir yanının olmadığıdır. Ayrıca, doğal süreçlere müdahale etme kapasitemizin, doğanın düzeninin bir parçası olduğunu unutmamamız gerekir. (Bu size, müdahale etmeyi haklı çıkarmak için *bir gerekçe* gibi geliyorsa, bu bölümün ana fikrini özümseyememişsiniz demektir. Tekrar okuyun!)

Doğal seçeneğin, başka bir seçenekten daha cazip olduğu durumlar kesinlikle gösterilebilir. Örneğin, doğal gıdalar yönünden zengin bir beslenme alışkanlığı, yapay gıdalarla dolu olandan iyidir. Ancak, daha iyi olmasının nedeni, kendi başına iyi olması değil, daha sağlıklı olmasıdır (en azından, bu kitabın yazıldığı sırada). Yapay gıdaları tüketmek daha sağlıklı olsaydı, doğal gıdalar yerine onları tüketirdik. Yoksa, sadece doğal olduğu için kendimizi doğal gıdalarla zehirlememiz mi gerekir? Aynı şekilde, gıdaların genetiğiyle oynamak yanlışsa, bunun nedeni, bu işlemin doğal olmaması değil; zararlarının veya potansiyel zararlarının bulunmasıdır. Zararlı değilse, yanlış da değildir. Kararlarımızın, doğal olması veya olmaması hakkındaki yarım yamalak düşüncelere değil, gerçek risk ve faydaların değerlendirilmesine dayanması gerekir.

Evrimsel bakış açısı, doğal olanın iyi olduğunu varsayan dünya görüşünü ortadan kaldırır. Doğa yasası kuramı, her şeyi Tanrı'nın yarattığı ve Tanrı'nın bütünüyle iyi olduğu inancı çerçevesinde mantıklıdır. Evrim kuramı, iyi bir Tanrı'nın varlığını ortadan kaldırdığı ölçüde, doğa yasası kuramını da tepetaklak eder. Canlıların doğal ve ahlak dışı bir süreçle meydana geldiğini fark ettiğimizde, neyin iyi olduğu dogması geçerliliğini yitirir ve tam tersine, gerçekten ahlaklı olmak için, Huxley'nin öne sürdüğü gibi, çoğu zaman doğanın gidişatına *karşı gelmek* zorunda olduğumuzu kabul ederiz. Huxley'ye göre, "Toplumun ahlaki ilerlemesi, kozmik sürece uyulmasından ve bağlı kalınmasından çok, bu sürece karşı mücadele verilmesine dayalıdır."[36] Kesinlikle katılıyorum.

Şeytan ayrıntıda gizlidir

Tüm bu savları ölçüp biçtiğinizi, fakat evrimsel bir kökeni olan belirli bir davranış eğiliminin, doğal seçilimin "planladığı"nı yapmamız gerektiği kanısını yıkamadığını hayal edin. Şimdiye dek ele aldığımız savlar, naçizane fikrime göre bir fili devirecek kadar güçlüdür. Ancak hâlâ ikna olmadıysanız sorun değil. Sıradaki adım, bu fikre karşı koymayı bırakıp, evrilmiş davranış biçimlerimizin incelemesinden davranış kuralları çıkarmak için içten bir çaba göstermektir. Peki, bunu yapmak mümkün müdür?

Başlangıçta karşımıza çıkan bir sorun, evrilmiş tercih veya davranış biçimlerimizin hangilerini seçeceğimizdir. Ne de olsa çeşitli itkilerimiz birbirleriyle çelişkili olacağından, hepsini birden seçmemiz mümkün değildir. Örneğin, daha önce gördüğümüz gibi, özgeci itkilerimizin de saldırgan itkilerimizin de kökeni doğal seçilime dayanır. Birbirlerine üstünlük kurmaya çalışan bu dürtüler arasından bir seçim yapmak için bir kurala ihtiyacımız vardır. Felsefeci Robert Richards,

bu kuralın, grup için en iyi olanın tercih edilmesi olduğunu söyler.[37] Grup için özgecilik iyi, saldırganlık ise kötüdür. Bu nedenle, evrilmiş özgeci eğilimlerimizi geliştirip, saldırganlık itkilerimizi kontrol altına almaya veya bu itkilerimizden arınmaya çalışmalıyız. Bu savın açıkça haklı yanları olsa da, *evrilmiş doğamızın incelenmesinden bir kural türetilemez.* Evrimci psikolojiden ahlaki değer türetme çabasından vazgeçiyoruz.

Şimdi de evrilmiş doğamızdan bir davranış kuralı türetmeye çalışırken karşımıza çıkan yanıtlaması güç sorulardan bazılarını ele alalım. Bir nebze özgeci olacak biçimde evrilmiş olmamız, *sadece* bir nebze özgeci olmamız gerektiği anlamına mı gelir? Yani, daha az özgeci olmanın yanlış olması kadar, daha fazla özgeci olmanın da yanlış olduğu anlamına mı gelir? Hepimiz aynı düzeyde özgeci olmamızı sağlayacak genetik yapıya sahip değiliz. Öyleyse, hepimizin ortalamanın ne altında, ne de üstünde bir özgecilik düzeyine sahip olmaması mı gerekir? Uygunluk için gereken en düşük seviyenin altında kalanlar özgecilik dersi, üstüne çıkanlar da bencillik dersi mi almalıdır? Yoksa, (genleri çevrenin katkısından kurtarmak mümkünmüşçesine) her birimiz sadece genetik eğilimimizin gerektirdiği düzeyde mi özgeci olmalıyız? Çocukları bundan daha fazla özgeci olmaya teşvik etmek ahlaki olarak yanlış mıdır? Dünyanın İsa'larının ve Gandhi'lerinin bizi doğaya aykırı bir şefkat ve cömertlik düzeyine özendirmesi ahlaksızlık mıdır?

Evrilmiş özelliklerimizin incelemesinden bir ahlak sistemi türetmenin daha da ciddi başka bir sorunu da, bunun uygulanamaz ve mantıksal olarak tutarsız bir ahlak sistemine yol açacak olmasıdır. Eşini aldatan bir kadın kendi uygunluğunu artırabilir. (Çünkü eşini aldatan kadınlar, eşlerini genellikle fiziksel yönden daha çekici erkeklerle aldatır ve fiziksel çekicilik, daha üstün genlerin göstergesi gibi görünür.) Aynı

zamanda, eşinin uygunluğunu azaltacaktır. (Çünkü eşi, biyolojik kaynaklarını kendisine ait olmayan bir çocuğa harcayacaktır.) Evrimin bize neyin doğru, neyin yanlış olduğunu söylediğini düşünelim. Bu durumda bize ne söylerdi? Öncelikle, kadının eşini aldatmasının doğru olduğunu (çünkü uygunluğunun artacağını) söylerdi ve sonra da, eşini aldatmasının yanlış olduğunu (çünkü *eşinin* uygunluğunu azaltacağını) söylerdi. Diğer bir deyişle, bize mantıksal yönden tutarsız bir ahlak görüşü sağlardı. Garip bir nedenden ötürü böyle bir ahlak sistemini kabul etsek de, uygulayamazdık.

Size başka bir örnek vermek istiyorum. Genç bir erkekle bir kadının aşk ilişkisi yaşadığını ve ellerinden geldiği kadar dikkat etmelerine rağmen kadının hamile kaldığını düşünün. Erkek, baştan çıkarma sanatında usta ve çekici bir kişiyse, uygunluğunu en fazla artıracak hamle, bu kadını terk edip, hamile bırakacak başka bir kadın bulmaktır.[38] Kadının uygunluğunu en fazla artıracak durum ise, erkeği birkaç yıl elinde tutup, çocuğu büyütmesine yardım etmesini sağlamaktır. Bu durumda erkek için ahlaki yönden doğru hareket nedir? Evrim kuramı, bize bir kez daha mantıksal tutarlılıktan yoksun ahlaki bir tavsiyede bulunur. Erkeğin uygunluğuna öncelik veren bir açıdan bakıldığında, erkeğin kadını terk etmesi gerekir. Kadının bakış açısından ise, kadını terk etmemesi gerekir. Erkeğin sadece başka bir kadını hamile bırakmak için, hamile bıraktığı kadından ayrılmasının yanlış olacağını çoğu kişinin yanlış bulacağını söylemeye gerek yok. Ancak, bu yargı evrim kuramından kaynaklanmaz. Durumu değerlendirmek için yine mevcut ahlak standartlarımızı kullanıyoruz. Mevcut standartları kullanıyorsak, ahlak kurallarımızı evrilmiş özelliklerimizin analizinden türetmemiz gerektiğini düşünmemizin nedeni nedir? Ahlak kurallarımız zaten var!

Darwin'in ahlaka katkısı nedir?

Evrim kuramından geçmişte yapılmış birçok ahlaki çıkarım temelden yoksundur. Yine de, evrim kuramının ahlak söylemine yapacağı bir katkı vardır. Daha önce gördüğümüz gibi, değerlerimizi doğrudan doğruya evrimden türetemeyecek olmamıza karşın, evrim kuramı mevcut değerlerimizle birleştiğinde, bize yepyeni ahlaki öneriler sunabilir. Bu bölümü sonlandırmadan önce, birkaç örneği ele alacağız. Bunlardan birisi, Robert Trivers'ın Bölüm 11'de karşılaştığımız karşılıklı özgecilik kuramı üzerine kuruludur. Trivers'a göre, evrilmiş olabilecek bir davranış stratejisi şöyledir: "Önce insanlara, onların size davranmasını istediğiniz gibi davranın. Sonra da onlara, size davrandıkları gibi davranın."[39] Bunun, evrilmiş olmasından dolayı doğru bir davranış biçimi olduğunu kabul edecek olsaydık, olgu-değer yanılgısına düşüyor olacaktık. Başka bir yönde de ilerleyebiliriz. Karşılıklı özgecilik kuramı, başkaları size bir şey vermediğinde dahi onlara bir şey verdiğinizde, sömürülme olasılığınızın yüksek olmasını vurgular. Sömürülmek istemediğinizi varsayarsak, "diğer yanağını uzat" ve "kötülüğe direnme" gibi ahlak öğretilerini reddedip, iyiliğin karşılığını vermeyenlere yardım etmemeyi tercih edebilirsiniz. Diğer yandan, herhangi bir nedenden ötürü sömürülmeyi istiyorsanız, karşılığını görüp görmeyeceğinize bakmadan yardım etmeye karar verebilirsiniz. Bundan da iyisi, yardım elinizi uzatmak için karşılık vermeyen kişileri seçebilirsiniz. Evrim kuramı size, sömürülmenin daha iyi olup olmadığını söylemez. Ancak, bu seçimi bir kez yaptığınızda (çok zor bir seçim değildir), nasıl davranmanız gerektiği konusunda aldığınız kararları etkileyebilir.

Evrimci psikolojinin sosyal politikayla ilgili içerimleri de vardır.[40] Psikologlar Martin Daly ile Marko Wilson, evrimsel ilkelerin ışığında, belirli bir bölgedeki cinayet oranları

üzerinde en etkili unsurun, ekonomik eşitsizlik seviyesi olduğunu ortaya çıkarmıştır.[41] Bunun anlamı, en zengin ve en fakir arasındaki uçurum derinleştikçe, cinayet oranının da artmasıdır. Mutlak fakirlik seviyeleri değil; sadece aradaki uçurumun derinliği önemli. Daly ile Wilson, bu bulgudan hareketle yapılabilecek açık bir politika önerisinin, ekonomik eşitsizliği azaltmamız gerektiği olduğunu söyler. (Bu bilginin ışığında, sosyobiyolojinin sağcı siyasi görüşleri bu kadar sık desteklemekle suçlanması ironiktir.) Yine de, politika önerisinin *doğrudan* Daly ile Wilson'ın bulgusundan ortaya çıkmadığını belirtmemiz önemlidir. Ekonomik eşitsizliği azaltmak, ancak cinayet oranını düşürmek istediğimiz ve bunu, yüzmeyi öğrenmeyenin battığı türden bir toplumu sürdürmekten daha önemli saydığımız takdirde önerilmektedir. İntihar oranını düşürmek istemiyorsak veya –daha gerçekçi bir biçimde– yüksek cinayet oranını, yüzemeyenin battığı bir toplum için ödemeye değer bir bedel olarak görüyorsak, Daly ile Wilson'ın bulgusu politikayla ilgili bir şey ifade etmez. Ancak, çoğu kişi, cinayet oranının ne pahasına olursa olsun düştüğünü görmek isteyeceğinden, bu durum açıkça görülmeyebilir. Bir *"–dir" ifadesinden* ("eşitsizlik, cinayet oranının yükselmesine yol açar") *"–meli" ifadesine* ("eşitsizliği azaltmalıyız") sıçramamıza rağmen, bu sıçramanın gerekçesi olabilecek, cinayet oranında artışa katkıda bulunan tüm koşulların ortadan kaldırılmasını istediğimiz türünde ara bir öncül sağlamıyoruz. Olgudan değere sıçramaya bir gerekçe sağlayabildiğimiz sürece, evrimci psikoloji alanındaki araştırmalar, nasıl davranılması ve toplumun nasıl düzenlenmesi gerektiği ile ilgili alacağımız kararları etkileyebilir.

Bu da başka bir konuyu gündeme getirir. Doğrudan evrimsel bir olgudan türetilmiş gibi görünen bir savın, genellikle arka planda gizlenmiş ara bir öncül –sava tümevarım-

sal geçerlilik katan örtük bir öncül– olduğu anlaşılır. E. O. Wilson'ın yazdıklarından birçok örnek çıkarılabilir. Birincisi, Wilson'a göre, evrimle ilgili belirli olgular, temel değerlerimizden birisinin insan yaşamının korunması olduğunu ima eder.

> Yaşamımızın bütün amacı türümüzü ve kişisel genlerimizi korumaksa, gelecek nesiller için hazırlık yapmak, insanın ulaşabileceği en yüksek ahlaki değerdir.[42]

Gelecek nesiller için hazırlık yapmanın oldukça çekici bir değer olduğunda hemfikir olacağımızı düşünüyorum. Bunun nedeni ise, "yaşam süreci"nin bizi kendi grubumuzu veya genlerimizi korumaya yöneltmesi *değil*, uygun bir hazırlığın, bu gezegenin gelecekteki sakinlerine daha iyi ve daha mutlu bir yaşam sağlayacak olmasıdır. Wilson bunu açıkça belirtmese de, gelecek nesiller için hazırlık yapmamız gerekmesinin gerçek nedeninin bu olduğunu varsayıyorum: Bu hazırlık, mutluluğu artırıp acıyı azaltacaktır. Bunu göz önünde bulundurarak, Wilson'ın savı evrimin olgularından yapılmış bir çıkarım değil, faydacı bir savdır.[43] Savının derinine indiğinizde ise, evrim ahlakçılarının birçok savının, belirli kişisel özelliklerin evrilmesi olgusundan veya seçilmiş bir amacın evrimin genel gidişatıyla tutarlı olmasından çok, faydacı kaygılara dayandığı ortaya çıkar.

Başka bir örnek de, Wilson'ın diğer bir savından çıkar: Evrimci biyoloji, biyosferin geri kalanına bağımlı olduğumuzu gösterir ve bu da, insanın gen havuzunu ve gezegen üzerinde bulunan canlıların çeşitliliğini korumamız ve sürdürmemiz gerektiği anlamına gelir.[44] Wilson'ın *çıkarımını* bir kez daha seve seve kabul etmek isterdim, fakat bu çıkarım yine evrimin olgularından hareketle yapılmak yerine, bir biyolojik olgunun

–diğer canlılara bağımlılığımızın– alınıp, insan yaşamının değerli olduğunu ve korunması gerektiğini öngören bir değerle birleştirilmesi sonucunda elde edilmiştir. Bu değer olmadan, sav tümevarımsal yönden geçersiz olacaktır. Evrimci biyoloji, bu gezegen üzerinde yaşayan tüm canlıların birbirlerine karmaşık bir biçimde bağımlı olduğunu kesin bir biçimde ortaya koyar ve bunu yaparken, insan yaşamını sürdürmek istiyorsak, canlı çeşitliliğini de sürdürmemiz gerektiğinin farkına varmamızı sağlar. Ancak bu, canlı çeşitliliğini korumamız *gerektiği* anlamına gelmez. Buna karar vermek bizi ilgilendirir. Hayatta neye değer verdiğimize karar verdiğimizde, evrim kuramı hareketlerimize ve kararlarımıza yol gösterebilir. Ancak, bu kararı verene kadar, evrim kuramı ahlaki konularda etkisiz olmayı sürdürecektir.

Sonuç

İnsanlar, evrim üzerine çalışan herkesin, her şeyi en uygun olanın hayatta kalması şeklinde gördüğünü varsayar. Ancak bu varsayım, buzulları inceleyen herkesin, her şeyin çok çok yavaş yapılmasının gerektiği düşüncesini taşıdığı varsayımından daha mantıklı değildir. Doğanın işleyişini örnek almak ve iyi olan her şeyin evrim nedeniyle iyi olduğunu düşünmek için hiçbir nedenimiz yoktur. Kötü bir şeyin kökenini açıklamak, yapacağımız açıklama doğal seçilime dayansa dahi, o şeyin gerçekte iyi olduğunu göstermek değildir. Hem iyi kabul ettiğimiz, hem de kötü kabul ettiğimiz bazı şeylerin açıklaması doğal seçilime dayanır. Doğal seçilim ahlaki olarak ne bilgelik çeşmesi, ne de öneri kaynağıdır.

Çoğu evrimci psikolog bunun farkındadır ve evrimin ürünü olduğunu öne sürdükleri istenmeyen davranışları (örneğin, rastgele cinsel ilişkiler) yüceltme suçlamasından kaçınmak için elinden geleni yapmıştır. Aslında, bunun için çok

fazla çabaladıkları ve aşırı ahlakçı bir hale gelerek, kendilerini eleştirenler tarafından dünyaya yaymakla suçlandıkları ahlak kurallarının tam tersini öngören kuralların aktif savunuculuğunu yapmak adına, bilimsel tarafsızlığı feda ettikleri öne sürülebilir. Eleştirileri yöneltenler, evrimci psikolojinin haksız olduğunu ve haklı olsa dahi her türlü kötülüğü barındıracağını söylemiştir. İnsanların, evrimci psikoloji karşıtlarının (evrimci psikolojinin haksız olduğunun öne sürüldüğü) ilk hususta yanıldığına kanaat getirmesi, ancak ikinci hususta da yanıldığını anlayamaması durumunda neler olurdu? Burada bekleyen tehlike, insanların evrimci psikoloji karşıtlarının belirttiği çıkarımları kabul edecek olmasıdır. Bu durumda, evrimci psikologların görevi, bu çıkarımların insan davranışının evrimsel açıklamasının ortaya koyduğu bir gerçekten kaynaklanmadığının altını tekrar tekrar çizmek olabilir. Evrim kuramı ne var olan durumu haklı çıkarır, ne de cinsiyetler veya sosyal gruplar arasındaki farklılıkların korunması gerektiğini ima eder. Evrim kuramı, insanların kendi eylemlerinden kesinlikle sorumlu tutulamayacağını veya insan davranışlarının kesinlikle değiştirilemeyeceğini veya iyileştirilemeyeceğini söylemez. Evrim kuramı, kısıtlanmamış kapitalizmin kabul edilebilir tek siyasi sistem olduğunu veya sosyal refahın ortadan kaldırılması gerektiğini öne sürmez. Son olarak, evrim kuramı, saldırganlık gibi istenmeyen özelliklerin, sadece doğal olduğu için kabul edilebileceğini iddia etmez.

Evrim ve ahlak tartışmasının genellikle sona erdiği nokta burasıdır. Ancak, Darwin'in kuramı, ahlaki söylemi birçok önemli yönden etkiler. Daha önce gördüğümüz gibi, dünya ile ilgili olgulara dikkatimizi çeker ve mevcut ahlak değerlerimizle birleştiğinde, bize yeni ahlak anlayışları kazandırır. Bunun da ötesinde, geleneksel bazı ahlak öğretilerini ve özellikle de doğa yasası öğretisini çürütür. Böylece, evrim kuramı

ve evrimci psikologlar, en fazla benimsediğimiz değerlerimizden bazılarını altüst etme tehdidi oluşturur. Kitabın son iki bölümünde bu fikri ele alarak, konunun ne kadar ileri götürülebileceğini göreceğiz.

Bölüm 13

İNSANLIK ONURU İLKESİNİN KÖKÜNÜN KAZINMASI

Köleleştirdiğimiz hayvanların bizimle eşit olduklarını düşünmek istemeyiz. Öyleyse, köle sahipleri siyah insanları ötekileştirmek istemez mi?
— Charles Darwin, alıntı Barrett vdl. (1987), s. 228

Tüm türlerin ortak kökeni olduğu savının şimdiye dek en kapsamlı sonucunun ahlaki doğrultuda olduğunu; "Altın Kural" olarak bilinen kavramın uygulama alanının insanlığı aşıp, hayvanların tümünü kapsayacak düzeye genişleyerek, özgeci ahlak kurallarımızın yeniden düzenlenmesini gerektirdiğini çok az kişi anlamış gibi görünüyor. Muhtemelen Darwin'in kendisi de bunu tamamen anlamamıştır.
İnsanlar diğer tüm yaratılanlardan ayrı tutulurken, ikincil veya üçüncül ahlak yasaları, "aşağı" ırklara uygun görülüyordu. Ancak, bugünlerde bu konuyu düşünen hiç kimse, bu fikrin sürdürülemeyeceği sonucundan uzaklaşamaz.
— Thomas Hardy, 1910, alıntı Millgate (2001), s. 311

İnsanın üstünlüğünü kanıtlayan hiçbir savın ortadan kaldıramayacağı olgu şudur: Hayvanlar, acı çekme konusunda bize denktir.
— Peter Singer (2002b)

Ahlakı yeni bir temel üzerine oturtmak

Darwin'in doğal seçilim yoluyla evrim kuramına karşı ortaya konulan birçok görüş, evrimin geleneksel ahlak kavramını çürüttüğü ve bu nedenle kötü olduğu fikri üzerine kuruludur. Evrim kuramını kabul edenlerin bu fikre verdikleri çeşitli yanıtlar vardır. Bazıları, evrimin ahlak kavramını çürütmesinin gerçekten de kötü bir şey olacağı fikrinde birleşse de, böyle bir şeyin iyi ki söz konusu olmadığını düşünür. Diğerleri ise farklı bir çıkarımda bulunarak, Darwin'in kuramının geleneksel ahlak kavramını ortadan kaldırdığını, fakat bunun potansiyel olarak çok iyi bir şey olduğunu düşünür. Evrim kuramı bizi, Darwin öncesi ahlak yasalarını aşan, yeni ve daha üstün bir ahlak kavramı geliştirmeye yöneltebilir. Önceki bölümde, evrim kuramından ahlaki çıkarımlar türetmekte başarısız olmuş birtakım girişimleri değerlendirdik. Bu bölümde ise, daha başarılı bir girişimi, evrim kuramının daha ileri ve uygulamalı ahlakın çeşitli konularında daha önemli içerimleri olan bir yorumunu ele alacağız. İntihar, ötenazi ve insan-olmayan hayvanlara davranış biçimleri, bunlardan bazılarıdır.

Ancak, bu ateşli meselelere dalmadan önce kısa bir uyarı: On sekizinci yüzyılda felsefeci Edmund Burke, ahlak kurumu da dahil, uzun zamandır süregelen sosyal kurumları fazla kurcalamamak gerektiğini söylemiştir. Bu kurumların çağlar boyunca ayakta kalmış olması, doğru bir şey yaptıkları anlamına gelir. Bu da, Darwin'den önce ortaya atılmış olsa da, Darwinci bir savdır. Açıkça Darwinci mantık üzerine kurulu olan benzer bir sav da da, on dokuzuncu yüzyılda Amerikalı sosyolog William Sumner tarafından ortaya atılmıştır.[1] Burke ile aynı fikri savunan Sumner, gelenek ve göreneklerimizle uğraşmamamız gerektiğini belirterek, bunların sayısız nesil boyunca meydana gelen seçilim benzeri bir sürecin ürünleri olduğunu ve bu yüzden yüzyıllar süren deneme-yanılma tec-

rübelerinin "bilgeliğini" barındırdığını söyler. Bir anlamda, geleneklerimiz –ve bunlarla birlikte ahlakımız– bizden daha yüksek bir bilgeliğe sahiptir. Tıpkı doğal seçilimin bize miras bıraktığından daha iyi bir beden tasarlayamayacak olmamız gibi, geleneklerimizin miras bıraktığından daha iyi bir toplum veya ahlak sistemi tasarlayamayız. Nasıl olduğunu tamamen anlamamamıza rağmen bedenimizin çok iyi işlemesi gibi, nasıl veya neden olduğunu tamamen anlamamamıza rağmen ahlak kurallarımız da oldukça iyi işler. Bazı ahlaki uygulamalarımız ve sosyal kurumlarımız, bize saçma veya amaçsız gelebilir, bunun nedeni, bunların ne işe yaradıklarını tamamen anlayacak kadar bilgili olmamamızdır. Toplumlar son derece karmaşıktır ve sınırlı aklımızla, belirli kurumların toplumun ahengine ve bireyler ile gruplar arasında kurulan barışçıl ilişkilerin korunmasına nasıl katkıda bulunduğunu anlamayabiliriz. Bu ahlak kuralları adaletsiz ve rastgele göründükleri için uygulamamayı seçebiliriz. Ancak, bunu yaparak kendimizi de riske atarız. Bu ahlak kurallarını bir kenara bırakmadan önce uzun uzun düşünmemiz gerekir.

Bu savın doğruluk payı bulunmaktadır. Ancak, göz önünde bulundurmamız gereken üç şey var. İlk olarak, yaygın sosyal düzenlemelerin ve ahlak yasalarının modası geçmiş olabilir. İlk canlıların, şu anda yaşadığımız dünyadan çok daha farklı bir dünyada evrilmiş olması nedeniyle, bu ahlak yasaları ilk amaçlarına hizmet etmiyor olabilir. İkinci olarak, mevcut sosyal kurumlarımız işlevselliğini korumuş olsa dahi, şu soruyu sormamız gerekir: Bu kurumlar kime hizmet eder? Ahlak kurallarımız herkesin işine eşit ölçüde yaramaz. Uzun zamandır ayakta kalan tüm kurumların bunu sağlayan özelliklerinin olması gerekse de, bu durum, söz konusu kurumun herkes için faydalı olduğu anlamına gelmez. Hatta, teknik olarak toplumun *hiçbir* bireyi için faydalı olmayabilir.

Sadece kurumun kendisi için faydalı olan –kurumun sürekliliğini toplum pahasına sağlayan– özellikleri bulunabilir.[2] Bu nedenle ahlak gibi kurumları, inatçı süreklilikleri dolayısıyla haklı görmemiz için herhangi bir neden yoktur. Üçüncü ve son olarak: İnsan bedenini sıfırdan tasarlayamayacak olsak da, ona faydalı değişiklikler yapmayı öğrendik. Örneğin, korneamızı yeniden biçimlendirerek görme bozukluklarını düzeltmek için lazer cerrahisini kullanıyoruz veya sorun çıkaran apandisitimizi alıyoruz. Buradan hareketle, ahlak kurallarımızda da benzer düzenlemeler yapabiliriz. Bunu göz önünde bulundurarak ve yeterince dikkatli davranarak, evrim kuramının bizi geleneksel ahlak kurallarını baştan yazmaya nasıl yönelttiğini ele alalım.

İnsanlık onuru doktrini

Batı'nın geleneksel ahlaki düşüncesinde önemli bir eğilim olan –felsefeci James Rachels'ın tabiriyle– *insanlık onuru öğretisi*,[3] bu bölümün temel konusudur. Temelde aynı şeye atıfta bulunmak için, Peter Singer *insan hayatının kutsallığı* sözünü kullanır.[4] Bu öğreti açıkça dile getirilmese de, Batı ahlak sisteminin kalbi ve ruhu olarak, geleneksel ahlakın destek noktasını oluşturur. İnsanlık onuru öğretisi iki kısımdan oluşur: Birincisi insanlarla, ikincisi ise insan-olmayan varlıklarla ilgilidir. İnsanlarla ilgili kısım, insan yaşamının değerinin her şeyin üstünde olması; hatta bazılarına göre, insan yaşamının sonsuz değerinin olmasıdır. Bu nedenle, her türlü insan yaşamına son verme (veya en azından *masum* bir insanın yaşamına son verme) eylemi kesinlikle yasaklanmıştır. İntihar, ötenazi ve kürtaj da buna dahildir. İnsanlık onuru öğretisinin diğer tarafında ise, insan-olmayan hayvanların hayatının, insanlarınkinden büyük ölçüde daha değersiz olduğu fikri vardır. Aslında, Aydınlanma dönemi Alman düşünürü Immanuel

Kant gibi bazı kişilere göre, hayvanların içkin bir değerinin olması söz konusu değildir. Bunun anlamı, birisinin kedinize eziyet etmesi yanlış olsa da, bunun nedeni, bu davranışın kedinizin hoşuna gitmemesi değil, *sizin* hoşunuza gitmemesidir. Hayvanlar sadece bizim çıkarlarımız için vardır ve bizim faydamız için feda edilebilir. Kant'a göre, insanlar kendi içinde birer amaç iken, hayvanlar insanların seçtikleri amaca ulaşmak için kullandıkları birer araçtır.

Evrim kuramı, insanlık onuru öğretisine doğrudan doğruya karşı çıkmaz. Bunun yerine başka bir şey yapar: Üzerine kurulu olduğu temelleri ve bu kavramı mantıklı kılan dünya görüşünü geçersiz kılar. Nasıl olduğunu açıklayayım. İnsanlık onuru öğretisinin tarihsel kökleri, evrenin Darwin öncesi insanmerkezci anlayışına dayanır. Rachels'a göre, bu düşünceyi iki ideolojik direk ayakta tutar: Tanrı sureti tezi ve akılcılık tezi. Tanrı sureti tezi, Tanrı'nın suretinde yaratılan tek canlılar olarak, ruhumuzun ölümsüz olduğunu ve bunun, diğer hayvanlara karşı sergilediğimiz davranışları haklı çıkaracağı fikridir. Akılcılık tezi ise, akılcılığa –akıl belirtisine– sahip tek canlılar olduğumuzu ve türümüzün üyelerini diğer türlerden üstün kılan farkın bu olduğu fikridir.

Evrim kuramı, bu tezlerin ikisini de çürütür. Tanrı'nın suretinde yaratıldığımız fikriyle başlayalım. Doğal seçilimin işlemesini sağlayan hammaddelerin cinsel üreme sırasında genlerin rastlantısal mutasyonları ve birleşimlerinin ürünü olduğu ve aynı zamanda, evrimsel geçmişimizin kesinlikle öngörülemeyen (dinozorları ortadan kaldıran türden bir gök cisminin gezegene çarpması gibi) dış etkenler tarafından şekillendirildiği göz önünde bulundurulduğunda; bu olguların ve rastlantısallığın evrimi etkilediği varsayıldığında, insanların Tanrı'nın suretinde veya kendisini önceleyen herhangi bir tasarıma uygun olarak yaratıldığı fikrine inanmak oldukça

zorlaşır. Bunun prensipte mümkün olduğunu itiraf etmemiz gerekir. Örneğin, Tanrı'nın evrim sürecini, psikolojik yönden kendisine benzeyen bir tür meydana getirmesi garanti olacak bir biçimde tasarladığı veya bu amaçla süreci doğrudan kendisinin yönettiği öne sürülebilir. Yine de, bu çözüm girişimlerinin maksatlı havasını görmezden gelmemiz durumunda dahi, evrim kuramını Tanrı'nın varlığıyla bağdaştırmanın çok zor olduğunu zaten gördük. İlle de bağdaştırmak istersek, evrim kuramı kötü bir Tanrı'nın (Bölüm 6) veya insana benzemeyen bir "Tanrı"nın (Bölüm 7) varlığıyla tutarlıdır. Ancak, bu Tanrı algılarının hiçbirisi, insanlık onurunu Tanrı'nın sureti savının temeline oturtamaz. Şayet Tanrı kötü ise, onun suretinde yaratılmış olmamız özel bir ahlaki davranışı hak ettiğimiz anlamına gelmez. Bunun ifade ettiği bir şey varsa dahi, bu tam tersi bir davranışı hak ettiğimiz olacaktır. Ayrıca, Tanrı anlaşılmaz ve soyut bir kavram olsaydı, onun suretinde yaratılmış olamazdık. Örneğin, Tüm Varlığın Temeli'nin suretinde yaratıldığımızı söylememiz ne anlama gelir?

Tanrının sureti tezi hakkında yeterince konuştuk. Şimdi de akılcılık tezini, yani akla sahip olmamız dolayısıyla diğer hayvanlardan ahlaki yönden ayrıldığımız fikrini ele alalım. Bölüm 8'de değindiğimiz gibi, uslamlama (dünya hakkındaki şeyleri çözümleme...) yetisi sadece insanlarda bulunmaz. Bunun bize diğer hayvanlara sağladığından daha fazla avantaj sağladığı kesin olsa da, us veya akılcılık, hayvanlar dünyasının tamamına farklı düzeylerde yayılmıştır ve bu nedenle biz ve diğer hayvanlar arasındaki fark, tür farkından çok derece farkıdır. İnsanlar akla sahipse, hayvanların geri kalanı da en azından kısmi bir akla sahiptir.[5] Bu durumda, akıl ahlaki bir değer sağlasa dahi, bunun bir önemi olmaz, çünkü Bölüm 9'da gördüğümüz gibi, evrimsel açıdan baktığımızda, düşünme yetisi, hayvanlar dünyasında evrilmiş milyonlarca uyumdan

birisidir. Aklın en üstün uyum olduğunu; akıllı hayvanların ayrıcalıklı bir davranış hak ettiğini ve akla sahip olmamaları nedeniyle, insan-olmayan hayvanların içkin ahlak değerlerine sahip olmadığını düşünmek isteriz. Ancak, Darwin'den sonra bu düşünce, bir filin, *hortumun* en üst uyum olduğunu; hortumlu hayvanların ayrıcalıklı muamele görmesi gerektiğini ve fil olmayan hayvanların hortumsuz olmalarından dolayı, içsel bir ahlak değerleri bulunmadığını düşünmesinden daha inandırıcı değildir. Böyle bir görüşle karşılaşsak, fillere ayrıcalık tanıyan bir dünya görüşü olduğunu düşünerek, bu görüşü reddederiz. Bunun gibi, aklın en üstün uyum olduğu fikri de, insana eşit derecede ayrıcalık tanıyan veya insanmerkezci bir dünya görüşüdür.

Darwinci dünya görüşü, hem akılcılık tezini, hem de Tanrı'nın sureti tezini çürüterek, insanlık onuru öğretisinin temelini sarsar. Bu durumun ahlak konusunda önemli çıkarımları vardır. İnsan yaşamının –ve yalnızca insan yaşamının– sonsuz derecede değerli olması, dünyanın, özellikle de Batı'nın ahlaki sistemlerinin içine işlemiştir. İnsanlık onuru öğretisinin kökleri, insanlığın dinsel anlayışına dayansa da, filizleri din dışı ahlak kurallarımızın içerisine yayılmıştır. İnsanın kökeninin çeşitli dinsel açıklamalarına şüpheyle yaklaşan veya bunları reddeden ve doğru ile yanlışın dinden bağımsız olduğuna inanan birçok kişinin ahlak inançlarında insanlık onuru öğretisi bulunur. Böylece, Batı'da, Tanrı'nın sureti tezinin ve akılcılık tezinin büyük çapta reddedildiği yarı Hıristiyanlık sonrası bir dünyada yaşıyorsak dahi, bunların ilham kaynağı olduğu ahlaki tavırlar varlığını hâlâ sürdürmektedir. Peki, geleneksel ahlakımızın temellerinin çürüdüğü olgusuyla gerçekten yüzleşmeye kalktığımızda bu tavırlara ne olur? Bu bölümün kalanında ele alacağım konu bu olacaktır.

İntihar ve gönüllü ötenazi

Hüzünlü ve kaygılandırıcı intihar meselesi ve bununla yakından ilgili olan ötenazi (diğer adıyla yardımlı intihar) konusu ile başlayacağız. Felsefeciler, kendini öldürmenin olumlu ve olumsuz yanlarını yıllarca tartışmıştır. Soruları kışkırtıcı niteliktedir. İstemediğimiz halde hayatta kalmak zorunda mıyız? İnsanlar kendilerini öldürme hakkına sahip midir? Bir insanın istediği gerçekten buysa, kendisini öldürmesi engellenmeli mi? Genel bir kural olarak, felsefeciler ve din düşünürleri intihara karşı olagelmiştir. Bu konuda Hıristiyanlık özellikle tutucudur. Örneğin, Aziz Augustine intiharın hiçbir durumda kesinlikle kabul edilemeyecek bir şey olduğunu söylemiştir. Onun görüşünde, intihar sıradan bir günah değil, *tövbe edilemez* bir günahtır: Tanrı'nın kesinlikle affetmeyeceği bir günah. Diğer dinlerde de benzer tavırlar görülür. İntihar, örneğin, İslam dininde genellikle kabul görmese de, bazı tarikatlar intihar saldırıları gibi eylemleri kabul edilebilir bulmaktadır. Çok katı karşılanmadığı veya belirli durumlarda zorunlu tutulduğu kültürlerde ve dönemlerde dahi, intiharın genellikle utanç verici ve ahlaki yönden istenmeyen bir eylem olduğu kabul edilir.[6]

Bu davranışları birçok sav destekler. Bu savların bazıları Darwin'den sonra geçerliliğini yitirmiştir. Bunların arasında, intiharın doğal olmadığı, ölümlerimizin zamanını ve şeklini ancak Tanrı'nın belirleyebileceği ve kendi canımızı almayı bize yasakladığı gibi savlar vardır. Bildiğimiz gibi, evrim kuramı Tanrı'nın varlığına karşıdır. Bu da, Tanrı'nın egemenliği gibi bir kavramı ortadan kaldırır. Aynı zamanda, intiharın doğaya sözde aykırılığı düşüncesini kabul etmemizi de engeller. Geçtiğimiz bölümde gördüğümüz gibi, doğa yasası savları, yalnızca Tanrıcı bir dünya görüşü bağlamında anlamlıdır. İntihara karşı öne sürülen ve mevcut amaçlar için önemli olan

bir sav daha vardır. Bu sav, insanlık onuru öğretisi üzerine kuruludur. İnsan yaşamının sonsuz derecede değerli olmasının doğal bir sonucu, bir insanın –kendisininki de dahil– canını almanın sonsuz derecede ahlaksızca olduğudur. Böylece, intihar ile cinayet aynı nedenden dolayı yanlıştır: Çünkü insan yaşamı kutsaldır.

Benzer bir sav da ötenazi konusunda ortaya atılmıştır. Kant, bir hayvan acı çektiğinde onun acısını sonlandırmamızın doğru olduğuna, fakat insanlara aynısını yapmanın, insan yaşamının sonsuz değerinden dolayı doğru olmadığına dikkat çekmiştir. Benzer biçimde, Haham Moshe Tendler da: "İnsan yaşamının değeri sonsuzdur" diyerek, ötenaziye karşı çıkmıştır. Tendler'a göre, bir insanın yaşamını birkaç gün dahi azaltmamalıyız, çünkü "sonsuzun bir parçası da sonsuzdur ve yaşayacak birkaç dakikası kalan insanın değeri, önünde 60 yıl olan birinden daha az değildir".[7] Kısaca, yardımlı intihara karşı kesin tutum –yardımsız intihara karşı olan gibi– çoğunlukla insanlık onuru öğretisinin imzasını taşır.

Ancak, Darwin'i resmin içine dahil ettiğimizde, tüm bu düşünce sistemi ufalanmaya başlar. Evrim kuramının düzeltici mercekleriyle baktığımızda, insan yaşamının sonsuz derecede değerli olduğu görüşü, insan yaşamına büyük ve gerekçesiz bir değer biçme gibi görünür. İnsan yaşamının değeri her şeyin üstünde değilse, o zaman intihar veya ötenazinin her durumda yanlış olduğunu düşünmek için bir neden yoktur. Aslında, insan yaşamını –yani sadece biyolojik sürekliliği– yaşayan insanın yaşam *kalitesinin* bu kadar üzerine çıkarmamız son derece garip görünür. Yaşamın neden kendi içinde ve başlı başına, o yaşamı süren kişinin mutluluğundan bağımsız olarak değerli görülmesi gerekir? Bu sava, özellikle de intihar konusunda, son derece dikkatli yaklaşmamız gerektiği açıkça ortadadır. Kendini öldüren birçok insan, bu düşüncesini eni-

ne boyuna düşünmemiştir ve intihar krizinden kurtulmayı başarmış olsa, son derece iyi ve mutlu bir yaşam sürecektir. İntihar eğilimli birçok kişinin yaşadığı ağır depresyon, gelecek hakkındaki olumsuz düşüncelerin ve ümitsizliğin sonucudur. Haklı gerekçelere; kişinin kendi durumu ve geleceği hakkında isabetli görüşlere dayanan intiharlar görece daha az meydana gelir. Dahası, intiharın doğruluğunu veya yanlışlığını masaya yatırırken, geride kalanların üzerinde bırakacağı etkileri de hesaba katmak gerekir, çünkü intihar, kişinin sevenlerinin çok acı çekmelerine neden olur. Ne var ki, Darwin'den sonra, intiharı kesin bir biçimde yasaklamayı sürdürmek zordur. İntiharın mantıklı ve ahlaki yönden kabul edilebilir bir eylem olacağı –ender ve mutsuz– durumlar olabilir. Hiçbir durumda, insan yaşamının sonsuz değerine dayanılarak, bu olasılık göz ardı edilemez. Ötenazi söz konusu olduğunda, bu sav daha da geçerlidir. Yaşam çok büyük bir değere sahip değilse, onu koruma görevinin, mutluluğu sağlama veya acıyı önleme gibi kaygıların üzerinde olması gerektiğini her durumda kabul etmek için herhangi bir neden yoktur. Böylece ötenazi artık mutlak kötülük sayılarak göz ardı edilemez. İntihar örneğinde olduğu gibi, toplum olarak, ahlaki yönden kabul edilebilirliğine karar vereceğiniz durumlar söz konusu olabilir. Örneğin, ıstıraplı bir ölümcül hastalığa yakalanmış birisinin, bilinçli olarak ve böyle bir karara zorlanmaksızın ölme isteği duyması durumunda, ötenazinin kabul edilebilir bir eylem olduğuna karar verebiliriz. Bunun anlamı masum bir insanın hayatına son vermek olsa dahi.

Ötenazi karşıtları, bir insan acı çekiyor ve insana yaraşır bir biçimde ölmek istiyor olsa dahi, onun yaşamını sonlandırmanın ahlaksızca olduğunu savunur. Darwin'den sonra ise, yaşamak istemeyen insanları yaşamaya zorlamanın ahlaksızca olacağını düşünmeye daha sıcak bakarız. İşte üzerinde

düşünebileceğimiz bir konu: Diğer hayvanları birçok yönden tedavi ederiz. Ancak, bir at veya köpek ölümcül bir hastalığa yakalandığında veya gelecekteki yaşam kalitesinin fazla sınırlanacağı durumlarda, birçok kişi, o hayvanın acısına son vermenin insanca olacağını düşünür. Bunu yapmamak ise insanlık dışı sayılır. Ancak, insan yaşamına geleneksel olarak yüklenen abartılı değerden dolayı, ıstıraplı bir ölümcül hastalığa yakalanmış insanlara daha az insanca davranırız. Bu durum, insanlık onuru ilkesinin insanlara, insan-olmayan hayvanlara sağladığından daha iyi bir yaklaşım sağlaması kuralının ironik bir istisnasıdır. Bu istisnai durumda, insan yaşamının değeri hakkında sahip olduğumuz batıl inançlar dolayısıyla, insan-olmayan hayvanlara, insanlara davrandığımızdan daha iyi davranırız. İnsanlar ise, hurafeler yüzünden gereksiz bir biçimde acı çekmeye zorlanır. Insan-olmayan hayvanların acılarına son vermek kabul edilebilirse, aynı durum bunu isteyen, hatta bazı durumlarda bunun için yalvaran canlılar (insanlar) için neden geçerli değildir? Diğer hayvanların aksine, üzerinde düşünüp net olarak belirtebildikleri için, ötenazinin insanlarda ahlak yönünden daha az sorunlu olacağı dahi söylenebilir.

Evrimsel bakış açısı, intihar veya ötenazi sorununun tamamını çözmez. Geride birçok soru işareti bırakır. İnsanların birbirlerini öldürmelerini hangi durumlarda önlemeliyiz? Doktor destekli intihar, yaşamdan sıkılan insanların da kullanımına sunulmalı mıdır? Evrim kuramı bu gibi soruları yanıtsız bırakır. Yapabileceği şey ise, intihar ve ötenazi karşıtı geleneksel savlardan bazılarının geçerliliğini sona erdirerek, en azından bazı durumlarda, intihar ve ötenazinin kabul edilebilir eylemler olabilme olasılığının önünü açmaktır. Evrim kuramı bu zor sorulara kutsal kitaplardan veya din otorite-

lerinden bir cevap alamayacağımız gerçeğini fark etmemizi sağlar. Bunları enine boyuna düşünmemiz gerekecektir.

Evrimsel bakış açısı tabii ki intihar veya ötenaziyi hafife almamız gerektiği anlamına gelmez. Tam tersine, bunun karşıtı bir görüş öne sürebilir. Bölüm 6'da gördüğümüz gibi, bize hayat veren evrim süreci, bahsi geçmeyen milyonlarca insan ve diğer hayvanların acı çekmesine yol açmıştır. Bu da, atalarımızın ıstırapları ve çileleriyle farkında olmadan bize miras bıraktığı yaşamdan en iyi şekilde faydalanmak için, başarabildiğimiz ölçüde varlığımızın tadını çıkarmamızı zorunlu kılmaz mı?

Hayvanların köleleştirilmesi

Değineceğimiz ikinci mesele, insan-olmayan hayvanlara doğru bir biçimde davranmakla ilgilidir. Daha önce gördüğümüz gibi, insanlık onuru öğretisi, insan-olmayan canlıları yaşam merdiveninin alt basamaklarına yerleştirir. Aziz Thomas Aquinas'a göre, hayvanlar kendileri için değil, insanlar için var olur ve bu nedenle "insanların, [hayvanları] öldürerek veya herhangi başka biçimlerde kullanması yanlış değildir."[8] Birçok insan, bu anlayışı uygulamıştır. Tarihsel olarak ve hatta günümüzde dahi hayvanlara dehşet verici bir biçimde davranmaktayız. En sevdiğim alıntılardan birisinde tanrıbilimci W. R. Inge şöyle der:

> Hayvanların geri kalanını köleleştirerek, kürklü ve tüylü uzak akrabalarımıza kuşkusuz o kadar kötü davrandık ki, bir din kurabilselerdi, şeytanı insan biçiminde tanımlarlardı.[9]

Karl Marx, on dokuzuncu yüzyılda, yönetici sınıfların tarih boyunca işçi sınıfının emeğini ve enerjisini çaldığını öne sürmüştür. İnsanların da birebir aynı biçimde, kendileri için

çalışmaya zorladıkları hayvanların emeğini ve enerjisini çaldığı söylenebilir. Medeniyet, hayvan kuzenlerimizin kanı, teri ve göz yaşlarının üzerine kuruludur. Bazıları, hayvanlara karşı sergilediğimiz davranışları Nazilerin yaptığı soykırıma[10] benzetecek kadar ileri gitmiştir. Nobel Edebiyat Ödüllü Isaac Bashevis Singer'ın kısa öykülerinden birinde belirttiği gibi:

> Türlerin en günahkârı olan insanlar, tüm yaratılışın baş tacı olduklarına kendilerini inandırdılar. Diğer tüm canlılar, sadece insana yiyecek ve deri sağlamak, eziyet görmek ve yok edilmek için yaratılmıştır. Onlara göre, tüm insanlar Nazi'dir. Dünya, hayvanlar için sonsuz bir Treblinka'dır [Nazi imha kampı].[11]

Hayvanlara karşı sergilediğimiz davranışların Yahudi soykırımına benzetilmesini çoğu insan yanlış ve kırıcı bulur. Ancak, kırıcı olan bir kıyaslama varsa, o da soykırımına uğramış olan insanların hayatını, benzer durumdaki hayvanların hayatından daha önemli görmektir. Zaten bütün tartışma da bundan ibarettir! Bu karşılaştırmanın amacı, Yahudi soykırımını önemsiz göstermek değil, hayvanlara yapılan kötü muamelenin önemsiz gösterildiğine dikkat çekmektir. Bu karşılaştırmanın hatalı veya uygunsuz olduğunu iddia etmek isteyenlerin, bunun nedenini de açıklaması gerekir. Bunun kırıcı olduğundan yakınmak, bir gerekçe öne sürmeksizin hatalı olduğu varsayımında bulunmaktır.

Evrimsel bakış açısının bu tartışmaya yaptığı katkıya göz atalım. Her şeyden önce bazıları, Darwin'in kuramının hayvanlar üzerinde egemenlik kurmamızı haklı çıkardığını –bunun, en uygun olanın hayatta kalmasının, varlığı sürdürme mücadelesinin, orman kanununun sonucu olduğunu– öne sürer. Bu sava göre, hayvanlar üzerinde egemenlik kurabiliyor olmamız, bu hakimiyeti kendi içinde haklı *kılabilir*. Hay-

vanlara iyi davranmak zorunda olmadığımız ve onların bizim insafımıza kaldığı doğrudur. Ancak, eylemlerimizin sadece yanımıza kalacağı için ahlaki yönden kabul edilebilir olacağını öne sürmek pek mümkün değildir. Buradan hareketle, diğer hayvanlar üzerinde hakimiyet kurmamızın onlara karşı sergilediğimiz tavırları haklı çıkarmakta yeterli olacağını düşünüyorsanız ve hayvanların çektiği acı sizi pek ilgilendirmiyorsa, fikrinizi değiştirmek için yapabileceğim pek bir şey yoktur. Yine de, savınızın temelinde yatan yapının, zorbaların kurbanları üzerinde hakimiyet kurmasının zorbalığı haklı çıkaracağı savının yapısıyla aynı olduğunun farkında olmanız gerekir. Sadece bu kadar da değil. Aynı sav, İkinci Dünya Savaşı'nı kazanmış olmaları durumunda Nazilerin hakimiyetini haklı çıkarmak için de kullanılabilirdi. Böyle bir savı kabul etmek istediğinizden emin misiniz?

Evrim kuramının insan-olmayan hayvanlara kötü davranılmasını haklı çıkardığını kabul eden çok az evrimci olduğunu da unutmamanız gerekir. Aslında, Darwin de en önemli çalışmalarından birinde "daha aşağı hayvanlara insanca davranmak, insanlara bahşedilmiş en asil erdemlerden birisidir"[12] şeklinde bir ifadeye yer vermiştir. Bu, kendisinin de gündelik yaşamında sergilediği bir davranıştı. Darwin'in oğlu Francis, babası hakkında şunları dile getirmiştir:

> Bir gün, yürüyüşü sırasında atına kötü davranan bir adamla tartıştığı için eve solgun ve bitkin geldi. Bir defasında da, oğluna ata binmeyi öğreten bir at terbiyecisi görmüştü. Küçük çocuk korkuyor; adam ise ata kaba davranıyordu. Babam arabadan inip adamı ağza alınmayacak sözlerle azarladı.[13]

Bu da, evrimcilerin de diğer hayvanlara yapılan kötü muameleyi umursamasının mümkün olduğunu gösterir.

Bunun da ötesinde, evrimsel bakış açısı, "kürklü ve tüylü kuzenlerimiz"in ahlaki durumunu gözden geçirmemizi sağlayarak, hayvanların iyiliğinin düşünülmesini aktif bir biçimde teşvik edebilir. Her şeyden önce, evrimsel bakış açısı, insanlar ve diğer tüm canlılar arasında düşüncesizce bir ayrım oluşturan insanlık onuru öğretisine karşıdır. Darwin'in kuramı ise, hayvanlarla olan akrabalığımıza vurgu yaparak, insanların özel canlılar veya ayrı türden bir şey olmadığını ortaya koyar. Şempanzeler, yunuslar ve kurbağalar gerçek anlamda uzak akrabalarımızdır. Bir insan-hayvan ayrımı yapıp, bunu ahlaki olarak yorumlamamız pratikte yeterince kolaydır. Ancak evrim kuramı, bu ayrımın eskiden sanıldığı kadar önemli olmadığını gösterir. Bunun da ötesinde, hayvanların sömürülmesini haklı çıkaran diğer savların da altını oyar. Bunlara, Tanrı'nın hayvanları dünyaya bizim için yerleştirdiği savı da dahildir. Bu sav, bilim insanlarının gezegen üzerinde yaşayan canlıların genel görünümünü belirlemesinden önce mantıklı görünmüş olabilir. Ancak, artık böyle değildir. Hayvanların büyük çoğunluğunun, bizim evrimimizden çok uzun zaman önce bu gezegenden yok olduğunu artık biliyoruz. Zaman içerisinde, diğer hayvanlarla aynı doğal süreç sonucunda meydana geldiğimizi ve sözümona "yaratıcımızın" (yani, doğal seçilimin) bize özel bir sevgisinin olmadığını da biliyoruz. Bu olguların ışığında, hayvanların bizim için burada olduğu fikri, bencil, modası geçmiş ve –açık konuşmak gerekirse– tamamen yanlıştır. Pulitzer Ödüllü Afrika kökenli Amerikalı yazar Alice Walker, insan-olmayan hayvanların "insanlar için yaratılmış olmasının, siyahların beyazlar için veya kadınların erkekler için yaratılmış olmasından aşağı kalır yanı"[14] olmadığını yazmıştır.

Bu hususları göz önünde bulundurduğumuzda, insanları ahlaki bir konumda gösterip diğer hayvanları bunun dışın-

da tutmak keyfi ve gerekçesiz gibi görünmeye başlar. Yine de, bu fikri savunmanın çeşitli yolları vardır ve bunların en önemlisini ele almamız gerekir. İnsanın üstünlüğü savunucuları arasında yaygın olan bir yaklaşım, insan-olmayan hayvanların ortak ahlakın dışında kaldığı ve bu nedenle ahlaki değerlendirmelerden ayrı tutulduğudur. Bu sav, ahlakın, bireylerin ortak faydaları çerçevesinde katıldığı hak ve yükümlülüklerin üstü kapalı bir sözleşmesi olduğu fikri üzerine kuruludur.[15] Ahlaklı bir toplumun üyeleri olarak, bizlere bazı haklar verilmiştir (örneğin yaşam hakkı) fakat aynı zamanda buna karşılık gelen yükümlülükleri de (örneğin öldürmeme yükümlülüğü) üzerimize alırız. Hakları olanlar, başkalarına belirli haklar verebilen bireylerdir. Hayvanların, hakları doğuran bir ahlak sözleşmesinin içine giremeyeceği ve bu nedenle haklarının olmayacağı söylenir.[16] Bence, bu savın büyük bir kusuru vardır: Hakların yükümlülükleri doğurması dünya ile ilgili nesnel bir olgu değil, kararlara bağlı bir konudur. Haklar aslında gerçek değildir; sadece birbirimize nasıl davranmamız gerektiği konusunda aldığımız kararları temsil eder. Dilediğimiz herkese haklar verebiliriz. Sonuç olarak, bu bir zevk meselesidir ve mantık bizi herhangi özel bir konumu benimsemeye zorlayamaz. Yine de "gereksiz acıyı azalt" veya "iyiliğin karşılığını veremeyenlere hak bağışlama" ilkelerinden birisini dünyanın en temel ahlak ilkesi olarak seçmem gerekse, hangisini seçeceğimi biliyorum.

Oldukça yaygın olan diğer bir sav da insanların sadece diğer insanlara karşı ahlaki yükümlülüklere sahip olduğu; diğer bir deyişle, "kendi başımızın çaresine bakmamız" gerektiğidir. Felsefeci Robert Nozick, bu konuyu şu şekilde dile getirmiştir:

> Herhangi bir türün üyeleri, kendi türlerinin üyelerine, diğer türlerin üyelerine verdiğinden (veya en azından tarafsız bir

> görüşün vereceğinden) daha fazla önem verebilir. Ahlak kavramına sahip olsalar, aslanlar da diğer aslanlara öncelik tanıdıkları için eleştirilemezdi.[17]

Ancak Rachels, aynı savın, ırk ayrımını haklı çıkarmak için kullanılabileceğine dikkat çeker. Bu savın biraz değiştirilmiş halinde gördüğümüz gibi:

> Herhangi bir türün üyeleri, kendi türünden olanlara diğer türlerin üyelerine verdiğinden (veya en azından, tarafsız bir görüşün vereceğinden) daha fazla önem verebilir. Öyleyse beyazlar ... diğer beyazlara öncelik tanıdığı için eleştirilemez.[18]

Bu iki görüşün temelinde aynı sav bulunmaktadır. Bu yüzden, birinciyi kabul etmeniz durumunda –belirli bir ilkeye dayanan bir neden bulup, istisnai bir durum tanımlayamıyorsanız– tutarlı olmak adına, ikinciyi de kabul etmeniz gerekir. Bu savların sadece türler için geçerli olduğunu öne süremezsiniz. Peki, neden ırklar için de geçerlidir? Farklı ırk grupları arasındaki sınırlar, insanlar ve diğer türler arasındaki sınırlardan daha bulanık ve gevşektir. Ancak, Darwin türler ile ırklar arası farklılıkların niteliksel değil niceliksel olduğunu göstermiştir.[19] Ahlaksal ayrım hattında türlerin olduğunu düşünmek keyfi bir seçimdir. "Kendimiz" kavramı neden türümüzle sınırlıdır? Bu kavramın neden, örneğin taksonomik sınıfımız (memeliler) yerine türümüzle sınırlanması gerekir?

Bu yüzden, ahlak özelliğinin sadece insanlarda olduğunun söylenmesi, kendi başına haklı çıkarılamaz. Bu önemli bir çıkarımdır, fakat bizi zor bir soruyla karşı karşıya bırakır: İnsanlık onuru öğretisinin geçerliliğini yitirmesinden sonra ahlak özelliğini nasıl değerlendirebiliriz? Ahlaklılık çizgisini nereden çizeriz? Tüm hayvanlara eşit biçimde davranamayız. Bir karıncanın hayatının bir insanın veya şempanzenin haya-

tı kadar önemli olmasını veya bir sineği avlamanın cinayet sayılması gerektiğini kimse kabul etmez. Ancak, bu durum, ahlak çizgisinin sadece insanlarla diğer tüm hayvanların arasına çizilebileceği anlamına gelmez. İyi ki bu iki seçenek arasında seçim yapmak zorunda değiliz. Bireylerin, bilinç ve acı çekme kapasitesine göre bir ahlak konumuna dahil edilmesi fikri, bu noktada kullanışlı bir ilke olur. Neden insanlara eziyet etmenin ahlaka aykırı olduğunu düşünürüz? İnsanların akıllı canlılar, ortak bir ahlakı benimsemiş bireyler veya bizimle aynı türe dahil olmasından değil. Böyle düşünmemizin nedeni, acı ve travmaya neden olunmasıdır. Böyle olmasaydı, ortada kaygılanmamızı gerektirecek bir şey kalmazdı. Şimdi, dünya üzerindeki acının miktarını azaltmanın iyi bir ahlak ilkesi olduğuna karar versek –ve bu tamamen bizim kararımız olsa; dış etkilere maruz kalmadan– bu ilkeye, acı çekme kapasitesine sahip diğer hayvanları dahil etmemek tamamen haksız ve keyfi bir hal alır. İnsan-olmayan canlıların acı çekmesi neden insanların acı çekmesinden daha önemsiz olsun? Daha az acı barındıran bir evren, daha fazlasını barındıran bir evrenden kesinlikle daha iyi olurdu. Acıyı çekenin bir insan, akıllı bir varlık veya ahlak kurallarına uyan birisi olup olmaması önemli değil. Acı acıdır ve diğer değişkenler ahlaki yönden gereksizdir.[20]

Acıdan kaçınmayı rehber ilkemiz olarak belirlediğimizde, ahlaki sezgilerimizin birçoğu için elle tutulur ve mantıklı bir gerekçemiz olur. İnsanların, sineklerden çok daha fazla acı çekme kapasitesine sahip olduğu varsayılır. Bu yüzden, bir insana zarar vermek, bir sineğe zarar vermekten çok daha kötüdür. İnsanlar, muhtemelen şempanzelerden de daha fazla acı çekme kapasitesine sahiptir –daha sıkı duygusal bağları olan bizler, daha uzun süre yas tutarız– ve bu yüzden, bir insana zarar vermek, bir şempanzeye zarar vermekten, bir anlamda

daha kötüdür. (Bu savı kabul ettiğimiz takdirde, acı çekme kapasitesinin bizimkinden daha fazla olduğu varsayılan bir türün üyesine zarar vermenin daha kötü olacağını da kabul etmemiz gerekeceğini de göz önünde bulundurun.) Bu gibi değişken ölçekli bir ahlak kavramının uygulanması, insanlar ve diğer tüm hayvanlar arasında basit, keskin bir ayrıma dayalı bir ahlak kavramının uygulanmasından çok daha zordur. Örneğin, öldürülmesi kabul edilebilir ve kabul edilemez hayvanlar arasındaki ayrımı tam olarak nereden yaparız? Bir şempanzenin veya yunusun öldürülmesinin de cinayet olarak kabul edilmesi gerekir mi? Ya bir filin öldürülmesi? Bir akvaryum balığına kötü davranan birisini cezalandırmalı mıyız? Değişken bir ölçü kullanmak, yaptığımız şeyin yanlış olduğunun şiddetli ve rahatsız edici bir biçimde farkına varmamızı sağlar. Yine de, kaba bir insan - insan-olmayan ayrımına dayalı bir ahlak anlayışını tercih ettiğimizde, yanılgıya düştüğümüzü, bazı hayvanların, olması gerekenden daha kötü bir muamele göreceğini *biliriz*. Yanılıp yanılmadığımız konusunda emin olmamak, en azından doğru yönde atılmış bir adımdır.

Birçok kişi, bu noktaya kadar benimle aynı fikirde olacaktır. Ancak, bu ahlak anlayışı yaklaşımının tartışmalı ve sezgilerimize aykırı bazı anlamları vardır. Milyonlarca insanın hayatını kurtarmak için birkaç farenin veya maymunun hayatı feda edilmeli midir? Fazla düşünmek dahi gerekmez, değil mi? Böyle olması gerektiği açıktır. Peki, milyonlarca farenin veya maymunun hayatını kurtarmak için neden birkaç insan feda edilmesin? Farelerin veya maymunların hayatının ahlaksal bir değeri varsa, yeterli sayıda (bin veya bir milyon) fare veya maymunun çıkarı, tek bir insanınkinden ağır basar. Neden olmasın? Tartışmalı başka bir çıkarım ise, bir insanın hayatının değerinin bazen insan-olmayan bir hayvanın haya-

tından daha düşük olmasıdır. Örneğin, çağımızın en büyük felsefecilerinden Peter Singer, ciddi bir beyin hasarına sahip bir bebeğin hayatının, sağlıklı bir yetişkin şempanzenin hayatından daha az değerli olduğunu ve şempanzeyi öldürmenin, bebeği öldürmekten daha kötü olacağını öne sürmüştür. Aynı şekilde, anansefalik (çok az beyin zarıyla veya beyin zarı olmadan doğan) bir bebek üzerinde deney yapmak, sağlıklı ve zeki bir şempanze ve hatta sağlıklı bir fare üzerinde deney yapmaktan daha insancıl olur. Bunun nedeni, anansefalik bebeğin, muhtemelen acı (veya başka bir şey) hissetmeyecek olmasına rağmen, şempanze ve farenin hissetmesidir.[21] İnsanlık onuru öğretisiyle taban tabana zıt olan bu görüşler size yanlış geliyorsa, nedeni, muhtemelen Darwin öncesi ahlak görüşünün, sizin düşünce tarzınızda etkinliğini hâlâ sürdürüyor olmasıdır. Yine de, bunu haklı çıkarabilir misiniz?

Şimdi birçok kişi, insan-olmayan hayvanların acı çekebilen bilinçli varlıklar olduğunu reddedecektir; haklı olmaları durumunda, gereksiz acıdan kaçınma ilkemiz bizi sadece insanların ahlak değerleri olduğu sonucuna geri götürür. Ancak, evrimsel bakış açısı, Descartes'ın insan-olmayan hayvanların bilinçsiz otomatlar olduğu görüşüne olan inancımızı büyük ölçüde azaltır. Sonuç olarak, *bizler* bilinçli varlıklarız (belki de bilinçli otomatlar) ve diğer hayvanlar gibi belirli bir süreçten geçerek meydana geldik. Buradan yola çıktığımızda, türümüzün dışındaki türlerin bilincinin olduğunu reddetmek mantıklı görünmez. Bu bize hâlâ inandırıcı gelmiyorsa, diğer hayvanlarla aramızda bulunan mevcut sömürü ilişkisini koruma isteğimizi ve bunun konu hakkındaki düşüncelerimizi etkileyebileceğini kendimize hatırlatmamız gerekir. Tıpkı bir köle sahibinin, kölelerini alt düzeyde görmesi ve onların özgür yaşayamayacağını düşünmesi gibi, biz de beslendiğimiz, tarımda kullandığımız ve bizim için çalışmaya zorladığımız

(insan-olmayan kölelerimiz) canlıların hislerden ve ahlak değerlerinden yoksun olduğunu düşünmeyi tercih edebiliriz. Aksi yönde çok güçlü bir sav olmadıkça, en azından diğer hayvanların bazılarının tıpkı bizim gibi acı çekebildiği ve gerekli ahlaki saygıyı hak ettiği olgusu temel varsayımımız olmalıdır.

Bu gibi düşünceler, birçok modern ahlak felsefecisinin, diğer hayvanların yaşamına hak ettiği değeri vermediğimiz yönündeki düşüncesini destekler. İnsan-olmayan hayvanlara hak ettikleri ahlak değerlerini bağışladığımızda, onlarla aramızdaki ilişki değişikliğe uğrar. Her şeyden önce, diğer türlere karşı önyargılı olmanın (*tür ayrımcılığı*), ırk, cinsiyet gibi ayrımcılık biçimleri kadar tiksinti uyandırıcı olduğunu görürüz. Singer'ın belirttiği biçimde:

> Irkçılar, farklı bir ırkla çıkar çatışmaları olduğunda, kendi ırklarının çıkarlarını daha üstün tutarak eşitlik ilkesini ihlal ederler. Cinsiyet ayrımcıları ise, kendi cinslerinin çıkarlarını savunarak eşitlik ilkesini ihlal ederler. Aynı şekilde, tür ayrımcıları da, kendi türlerinin çıkarlarının, diğer türlerin üyelerinin daha önemli çıkarlarına ağır basmasına izin verir. Her durumda karşımıza çıkan görüntü aynıdır.[22]

Tür ayrımcılığı o kadar yaygındır ve o kadar az reddedilir ki, bir önyargı olduğunu dahi gözden kaçırmak çok kolaydır. Örnek olarak: Evrim kuramının bazı dindar karşıtlarına göre, insanlara hayvan olduklarını söylersek, hayvan gibi davranmaya başlarlar. Beyaz insanlara, siyah insanlarla aynı türden birer canlı olduklarını söylesek, siyah insanlar gibi davranmaya başlayacaklarından kaygılananları düşünün! Bu fikri taşıyan birisi, haklı bir biçimde bağnaz olarak yaftalanırdı. Hayvanlar hakkındaki ifade ile siyah insanlar hakkındaki ifade arasındaki tek fark, önyargının odağıdır. Nazilerin Arileri

üstün ırk sayması gibi, birçok kişi insanları üstün tür sayar. Bunu yaptığımızın farkında dahi olmuyoruz.[23] Singer'ın dikkat çektiği son derece ilginç bir nokta, insanların diğer hayvanlara zulmederek (özellikle de gıda üretiminde) meydana getirdiği acı miktarı, cinsiyet ayrımcılığı, ırk ayrımcılığı ve mevcut diğer ayrımcılık türlerinin meydana getirdiğinden çok fazladır ve bu nedenle, *hayvan özgürlüğü hareketi günümüz dünyasındaki en önemli özgürlük hareketidir*. Kadınlar ve ayrıcalıksız etnik gruplar ne çiftlik hayvanı olarak kullanılmış, ne spor amacıyla avlanmış, ne de insan-olmayan hayvanlar kadar yüksek miktarlarda denek olarak kullanılmıştır. Bunlara ek olarak, kadınların ve kölelerin aksine, insan-olmayan hayvanlar ne konuşabilir, ne de özgürlükleri için mücadele edebilir; oy veremezler ve çoğu politikacı için öncelikli değildirler. Bu da, hayvan özgürlüğü hareketinin önemini daha fazla vurgular.

Burada ele aldığımız hiçbir ahlaki çıkarım, evrim kuramının mantıksal olarak gerekli tuttuğu çıkarımlardan değildir ve evrim kuramını kabul eden herkesin bu fikirleri de kabul etmesi gerekmez. Evrim kuramının önemli olmasının nedeni, bu tür fikirlerin Darwin öncesi bakış açılarıyla kesinlikle düşünülemeyecek olmasıdır. Darwin, bize bu fikirlerin düşünülebilir olduğunu gösterir. Darwin'in kuramı, insan yaşamının sonsuz değere sahip olmasına rağmen, insan-olmayan hayvanların hiçbir değerinin olmadığını öngören dogmalardan sıyrılarak, bu konuların tartışılmasına zemin hazırlar.

Sonuç

İnançlı olanlar kadar inançlı olmayanlar arasında da rastladığımız yaygın bir görüş mevcuttur: İnsanlık onuru öğretisi yanlış olsa bile en azından zararsızdır. İnsanlık onuru öğretisi, sağlıklı insan-olmayan hayvanların acı çekmesine ilgisiz

kalınmasını tereddütsüz bir biçimde onaylarken, çaresiz bir hastanın kendi isteğiyle öldürülmesini cinayet olarak sınıflandıran bir ahlak sisteminin düşünsel temellerini oluşturur. İnsanlık onuru öğretisinin en büyük etkisi, dünyadaki acı toplamını artırmaktır. Evrim kuramı, bu öğretiyi geçersiz kılar ve bunu yaparken, geleneksel ahlakın çoğunluğunu silip süpürür. Modern evren anlayışımızla ve gereksiz acıyı önleme gibi aydınlanmacı hedeflerimizle daha iyi örtüşür. Yine de, birçok kişinin aklına gelen, Darwin'in kuramının ardından herhangi bir şeyin ahlaksal olarak doğru veya yanlış kabul edilip edilemeyeceği; diğer bir deyişle, evrim kuramının sadece insanlık onuru ilkesini mi; ahlakın tümünü mü geçersiz kıldığı sorusudur. Bu da, kitabın bir sonraki, yani son bölümünün konusudur.

Bölüm 14

EVRİM VE DOĞRU İLE YANLIŞIN ÖLÜMÜ

En kurnaz cadı avcıları ve hatta bizzat cadılar cadılık diye bir suçun varlığına inanmış olsalar bile, böyle bir suç hiçbir zaman olmadı. Bu durum tüm suçlar için geçerlidir.
— Friedrich Nietzsche (1974), s. 216

Ahlak, genlerin toplu halde yanılsamaya düşmesidir. Ahlaka inanma ihtiyacı hissederiz ve bu yüzden, biyolojimiz sağ olsun, ahlaka inanırız. "Orada bir yerde" insan doğasından başka bir temel yoktur.
— Michael Ruse (1995), s. 250

Rastgele iyiliklerde bulunun ve anlamsız güzellikler yapın.
— Motorlu taşıt yazısı

Abartacak ne var?

Evrim kuramının abartılacak neyi var? Yaratılışçıları bu kadar sinirlendiren nedir? Bir bakıma cevap açıkça ortadadır: Daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, evrim kuramı Genesis'in kelime anlamına ters düşer ve bu nedenle Yaratılışçı dünya görüşüne doğrudan bir tehdittir. Yine de sorumuzun yanıtı tam olarak bu değildir. Yaratılışçılık –en azından Genç Dünya Yaratılışçılığı– jeoloji, levha tektoniği, Büyük

Patlama kuramı, arkeoloji, dilbilim ve aslında üzerinde çalıştığı her ne ise onu 6.000 veya 10.000 yıldan daha geriye doğru takip edebilen tüm bilim alanlarıyla tutarsızdır.[1] Evrim kuramına karşı bu kadar güçlü bir hareket olmasına karşın, jeolojiyi veya Büyük Patlama kozmolojisini ortadan kaldırmayı amaçlayan bir hareket yoktur.[2] İnsanları gerçekten küplere bindiriyor gibi görünen bilimsel devrim, Darwinci evrimdir. Bu durumda soracağımız soru, Yaratılışçılar neden özellikle evrim konusunda kaygılar taşır?

Karşıtlığın çoğu, evrim kuramının insanların davranışlarını ve ahlaki eylemlerini nasıl etkileyeceği kaygılarından ortaya çıkar. Darwin, yaşadığı dönemde İngiltere'de en tehlikeli adam ilan edilmişti. Bugünün Yaratılışçılarının birçoğu bunu yetersiz bulurdu. Yaratılışçılar, Darwin'in fikirlerinin gezegen üzerindeki en zararlı felsefeyi oluşturduğuna inanır. Bu fikirler yaygınlaşırsa, insanın iyiliğinin sonunu getireceğini; ahlakı yıpratacağını ve medeniyetin çöküşünü hızlandıracağını düşünürler.

Bu olasılık, Darwin'in çağdaşlarının birçoğunun uykusunu kaçırmıştır. 1871'de *İnsanın Türeyişi*'nin yayımlanmasının hemen ardından kaygılı bir editör, *Edinburgh Review* dergisinde, Darwin'in ahlakın evrimi konusundaki fikirlerinin kabul edilmesi durumunda şunların olacağını belirtmiştir: "Dürüst fikirli birçok kişi, soylu ve erdemli bir yaşam sürmelerini sağlayan güdülerinin bir yanlış üzerine kurulduğunu düşünerek, bunları terk edecektir. Ahlak kavramımızın ise gelişmiş bir içgüdüden başka bir şey olmadığı ortaya çıkacaktır."[3] Modern jeolojinin kurucularından Charles Lyell, evrim doğru ise "tüm ahlak boşunadır" demiştir.[4] Başka bir jeolog Adam Sedwick ise, evrimin doğru olması durumunda, ahlakın "laf salatasından ibaret" olacağını öne sürmüştür.[5] Aynı korkular (Lyell veya Sedwick ayarında entelektüeller tarafından olma-

sa da) günümüzde de dile getirilmektedir. Yaratılışçıların ve diğer evrim karşıtlarının evrim kuramından korkmasının ve kuramın yayılmasını önlemek istemesinin temel nedenlerinden birisi budur. Bu bölüm, Darwinizm'in ahlakı yok etme olasılığını ele alır. Yanıt bulmaya çalışacağımız sorulara şunlar dahildir: Bazı eylemlerin ahlaki yönden doğru olduğunu düşünmemizin nedeni gerçekten de doğru olması mıdır? Yoksa bu eylemler, atalarımızın, aksini düşünen kişilerden daha fazla çocuk sahibi olmasını sağladığı için mi bunların doğru olduğunu düşünürüz? Ahlaki inançlarımızın kökeninin evrimsel olması, bu inançlarımızın yanlış olduğu anlamına mı gelir? Diğer bir deyişle, ahlakın "laf salatasından ibaret" olduğu ve insanların istedikleri her şeyi yapabileceği anlamına mı gelir?

Bu soruları yanıtlarken, adımlarımı dikkatli atarak, bulunduğum konumu mümkün olduğunca açık bir biçimde dile getirmem gerekir. Evrimin ahlakı çürüttüğünde, evrim karşıtlarıyla bazı yönlerden hemfikir olsam da, onlara katılmadığım önemli bir konu da vardır. Evrim kuramının ahlakı çürütmesinin iki yolu bulunur. Birincisi, insanların Tanrı'ya olan inancını yok ederek ve sadece birer hayvan veya kimyasalların birleşimi olduğunu söyleyerek, toplumun ahlak yasalarına uymayı bırakmasını sağlayabilir. İkincisi ise, ahlakın nesnel bir temelinin olduğu fikrini çürütebilir. İkinci sav, birincisinin doğruluğunu ima etmez ve aslında, ikinci savın doğru, birincisinin ise yanlış olduğunu düşünürüm. Diğer bir deyişle, evrim kuramı ahlakın nesnel bir temelinin olduğu görüşünü geçersiz kılsa da bizi ahlaksız, bencil birer kişi veya katil haline getirmez.

Tanrı olmadan da iyi olabilir miyiz?

Evrim kuramının zehirli ve bozucu bir etki olarak; insanların yoldan çıkıp ahlak kurallarını hiçe saymasına yol açan bir

dünya görüşü olduğu fikriyle başlayacağız. Bu sav, Amerikan Yaratılışçıları arasında aksiyomatik bir niteliğe sahiptir. Birçokları, evrim kuramının, maddecilikten bencilliğe, rasgele cinsel ilişkiden şiddete ve hatta soykırıma kadar toplumsal bozuklukların arkasında yatan neden olduğuna inanır. Yaratılış "Bilimcisi" Henry Morris, evrimin "ateizmin, komünizmin, Nazizm'in, davranışçılığın, ırkçılığın, ekonomik emperyalizmin, militarizmin, ahlaksızlığın, anarşizmin ve Hıristiyanlık karşıtı tüm inançların ve eylemlerin kökeninde"[6] yattığını öne sürmüştür. (Bu önermenin, Nuh'un Gemisi öyküsünün tarihsel bir gerçeklik olduğunu öne süren bir kitapta geçtiğini göz önünde bulundurmamız gerekir.) Daha genel olarak, Yaratılışçıların öne sürdüğü, evrim kuramının daha geniş kapsamlı bir biçimde anlaşılması durumunda, insanlar güvenilmezliğe ve ahlaksızlığa sürüklenecek, toplumlar kanunsuzluğun ve kaosun pençesine düşecektir. Yani medeniyet tamamen yerle bir olacaktır.

Bu gibi savların somut verilerden çok kuramsal çıkarımlara dayanması şaşırtıcı değildir. Darwin'in kuramının ahlakı bozacağını düşünmenin en bilinen kuramsal nedeni, Tanrı'ya ve ölümden sonra yaşama olan inancı ortadan kaldırmasıdır. Bu savın yapısı şu biçimde kurulabilir. Ahlak, tanrısı gereği, kişisel çıkarlara karşı koymayı gerektirir. Ahlak yasalarımız, bize bir faydası olmasa dahi diğer insanlara yardım etmeyi, bize fayda sağlayacak olması durumunda bile yalandan, sahtekârlıktan ve hırsızlıktan uzak durmayı emreder. İnsanın kendi çıkarlarına bu şekilde karşı koymasının bir nedeni yoktur. Ahlak savına göre, insan kendiliğinden değil, Tanrı için bunlardan uzak durur. Çıkarlarımıza tam olarak uymayan bir biçimde davranmamızın nedeni Tanrı'dır, çünkü sonuç olarak Tanrı'nın müdahalesi sayesinde çıkarlarımıza en fazla uyan davranışlar bunlardır. Cennet ve cehenneme inanan insanlar

(gerçekten inanıyorlarsa) hiçbir iyiliğin ödülsüz, hiçbir kötülüğün de cezasız kalmayacağını düşünür. Bu da onlara, ahlaklı olmaları için kişisel çıkarlarına uygun bir neden sağlar.[7] Sonsuz mutluluk ve sonsuz lanetin ödülüne ve cezasına inanmayan ateistlerin kötülük yapma olasılığı, inananlarınkinden daha fazladır. Ateizm, tabii ki ahlaki davranışları tamamen yok etmez. Aydınlanmış kişisel çıkar, içinde bulunduğumuz toplumun ahlak ilkelerine uygun davranmamız gerektiğini sıklıkla vurgular. Ne var ki, ahlak ve kişisel çıkar düşünüldüğünden daha sık birbirlerinden ayrılır. İnsanların, kuralları esnetmenin veya çiğnemenin yanına kâr kalacağını düşüneceği durumlar her zaman olacaktır. Böyle durumlarda ahlaklı olmak neden gerekir? İnsanların korktuğu yanıt, Darwin'den sonra ahlaklı olmak için hiçbir nedenin *olmamasıdır*.

Bütün sorun cennet ve cehennemden ibaret değildir. Evrimin ahlakı çürüttüğünü düşünmenin bir diğer kuramsal nedeni de, evrim kuramının kim olduğumuzla ve büyük resmin neresinde bulunduğumuzla ilgili karamsar ve aşağılayıcı bir görüntü çizmesidir (bkz. Kısım II) Darwinci dünya görüşü içerisinde insanlar sadece evrilmiş birer hayvandır. Bu düşüncenin bazı karşıtları, bunun insanlara "hayvan gibi davranma"; diğer bir deyişle, diğer bütün türlerin yaptığının varsayıldığı biçimde rastgele cinsel davranışlar sergileme hakkı verdiğini öne sürer. (Bu arada, bu varsayım yanlıştır. Bu durum sadece bazı hayvanlar için geçerlidir.) Dahası, evrim kuramını yorumlayan birçok kişiye göre, müşfik bir Tanrı'nın hünerli yaratımları olmak yerine, doğal seçilimin ortaya koyduğu ürünlersek, cansız nesnelerden daha değerli olamayız. Bu durumda, insan yaşamı değersiz bir hale gelir ve insanlara kötü davranmanın veya onları öldürmenin yanlış bir tarafı olmaz. Bu görüşü savunanlara göre, vahşet ve cinayete karşı olan ateist evrimciler (ki çoğunluğu açıkça böyledir), kendi inanç

sistemlerinin gerçek içerimlerini anlayamamıştır. Buna göre, ateistler ne yardan geçer, ne serden: Tanrı'yı yok etmeye çalışıp, aynı zamanda ancak Tanrı'nın varlığının kabul edilmesi durumunda mantıklı olacak ahlaki kavramlara bağlanırlar. Burada asıl sorun, herkesin bunu yapacak olmamasıdır. Bazıları, Darwin'in kuramının gerçek çıkarımlarını anlayacak ve buna göre davranacaktır. Aslında, bunun kanıtını her gün haberlerde görürüz. Birçok Yaratılışçı, son yıllarda toplumda artan (veya arttığı düşünülen) şiddeti evrim öğretisine bağlar. Örneğin, ABD Temsilciler Meclisi üyesi Thomas DeLay, Columbine lisesi katliamı gibi şiddet suçlarının kilit unsurlarından birisinin, eğitim sistemimizin "çocuklarımıza çok eski bir balçık bulamacından evrilmiş maymunların gelişmiş halinden başka bir şey olmadığımızı"[8] öğretmesi olduğunu iddia etmiştir. Buna benzer savların uzun bir geçmişi vardır. 1900 yılında, *L'Univers* gazetesinden bir editör şuna dikkat çekmiştir:

> Evrim tarafından ele geçirildiğinden bu yana, dünyada barış kalmadı. Geçmiş yıllarda barış, gücünü ilahi doğaya ve insanın ilahi kökenine olan inançtan almıştır. O zamanlar, insanlar tek bir Baba'nın çocukları olarak görülürdü ve bu sebepten, savaş kardeş katli anlamına gelirdi. Ancak şimdi, insanlar maymunların çocukları olarak görüldüğüne göre, öldürülüp öldürülmemeleri ne fark eder?[9]

Maymunların öldürülmesinin önemli olmadığı imasını görmezden gelip, bu fikirleri incelemeye başlayalım. Görüldüğü gibi, evrim karşıtları, Darwinizm'in bencilliği, rastgele cinsel ilişkiyi, şiddeti ve genel olarak ahlaksızlığı teşvik ettiğini öne sürer. Bu suçlamalara verilen iki temel yanıt vardır. Birincisi, evrim karşıtları, evrim kuramının zararlı etkileri olduğunda haklı olsa dahi, bu durumun evrim kuramının

yanlış olduğunu göstermeyeceğidir. İkincisi ise, zaten haklı olmadıklarıdır. Tanrı'nın yokluğunda, ahlaklı olmak için varlığında olduğundan daha az neden olduğunu kabul etmek gerekir. Sonuç olarak, insanların davranışlarını etkilemeyecek olsaydı, cennet ve cehennemi vaat etmenin bir nedeni olmazdı.[10] Ancak, Tanrı'nın olmaması durumunda insanların iyi olmak için gerçekten daha az nedeni olacaksa, bunun Noel Baba olmaması durumunda çocukların iyi olmak için daha az nedeninin olmasından farkı yoktur. Tanrı'nın yokluğunda da iyi olmak için *yeterli* neden olabilir. Hatta iyi olmanın daha iyi nedenleri dahi olabilir.[11]

Her durumda, evrim kuramının ahlaki çöküntüye yol açmasının kuramsal temelleri ne kadar inandırıcı olursa olsun, elimizdeki kanıtlar bu görüşle bağdaşmaz. Evrimi öğretmenin toplumdaki şiddetin seviyesini artırdığı savını ele alalım. Dünya üzerinde evrim kuramının yaygın bir biçimde öğretildiği yerlerde görülen şiddet oranının, öğretilmediği yerlerde görülenden *daha az* olduğu anlaşılmıştır.[12] Amerika Birleşik Devletleri, evrim kuramı karşıtlığının en yoğun olduğu gelişmiş ülke olarak, Batı dünyasının en dindar ülkesidir, fakat aynı zamanda, Batı dünyasında açık ara farkla en fazla şiddet suçunun işlendiği ülkedir. Dahası, Amerikan eyaletleri içerisinde en kökten dinci ve dolayısıyla evrime en az inanan eyaletler –örneğin Güney eyaletleri– en fazla şiddet olayının görüldüğü yerlerdir. Bu durumu evrimin öğretilmesinin şiddeti artırdığı fikriyle bağdaştırmak oldukça zordur. Bir şeyden bahsedilecekse, ters etki yarattığı söylenebilir!

Yaratılışçıların buna verdiği yanıt, evrim kuramının, şiddet ve cinayet gibi büyük ahlak kuralı ihlallerini teşvik etmemesine karşın, bundan daha önemsiz ihlallere yol açabileceğidir. Bu bağlamda, yaratılışçılar, insanların Tanrı'ya inanmayı bıraktıkları takdirde, gündelik yaşamlarında daha bencil ve

toplum düzenine zararlı hale gelip gelmeyeceğini sorgular. Bu durumda ele almamız gereken ilk konu, bu fikrin, insanların doğası gereği böyle davranmaya eğilimli olduğu varsayımıyla anlamlı bir hale geldiğidir. Tanrı'nın olmaması durumunda insanların bencilce ve toplumun yapısına karşı tavırlar sergileyeceğini varsayanlar, yalnızca insanların doğal eğilimlerinin bencilce ve topluma zararlı olduğunu düşünenlerdir. Diğer bir deyişle, bu görüş insan doğasının reddedilmesi fikrine ihanet eder. Bu durum, söz konusu görüşün yanlış olduğu anlamına gelmese de, gerçekte yanlış gibi görünür. İnsan doğasını fazla karamsar bir biçimde ele alır. İnsan doğasının karanlık *sayılabilecek* bir biçimde görülmesi, daha çok olgularla bağdaşır. Bölüm 11'de gördüğümüz gibi, bencil bir yönümüz olsa da, tamamen bencil olmayıp, kesinlikle özgeci özellikleri de bünyemizde barındırırız. Diğer insanlarla (veya en kötü ihtimalle, ait olduğumuz toplulukların üyeleriyle) empati kurma konusunda doğal bir yetimiz vardır ve yardıma ihtiyacı olan insanlara yardım ederiz. Ahlak anlayışımız, insan doğasının bir parçasıdır. Bu anlayış, İsa'dan, Musa'dan, Konfüçyüs'ten ve bu çağların diğer tüm ahlak hocalarından önce de vardı. Aslında, insanlık öncesi geçmişimize kadar takip edilebilir ve bu davranışlarımızın ipuçları diğer türlerde de bulunabilir. Değindiğimiz son nokta, önemli bir konuyu daha ortaya çıkarır: İnsan-olmayan birçok hayvan, Tanrı'ya veya ruhun ölümsüz olduğu inancına sahip olmamasına karşın, birleşik sosyal gruplar halinde yaşar. Bizim türümüzün bunlardan farklı olduğunu düşünmemizin nedeni nedir?

Zeki bir Tanrıcı Evrimci'nin bu soruya vereceği bir yanıt olabilir. Çoğu hayvanın aksine modern insanlar, uyum sağladığımız koşullarla birçok yönden benzerlik göstermeyen koşullarda yaşar. İnsan doğası, her şeyden önce evrimimizin önemli bir kısmının meydana geldiği, avcı-toplayıcı toplum-

larda yaşamak üzere şekillenmiştir ve günümüzün birbirlerini tanımayan insanlardan oluşan büyük ölçekli toplumlarında artık yetersiz kalabilir. Modern koşullarda barış içinde yaşamak için fazladan bir şeye, doğamızı sınırlayarak kontrol altına alacak ve doğal iyiliğimizin kapsamını genişletecek türden bir unsura ihtiyacımız olabilir. Bu, bana mantıklı bir fikir gibi geliyor. Ancak, büyük topluluklar halinde yaşayan insanlar, doğal iyilik düzeylerini yükseltecek sosyal kurumlara ihtiyaç duysa dahi, bunların *dinsel* kurumlar olması gerektiğini düşünmemizi sağlayan nedir? Bu kurumların, yanlış olduğu apaçık şekilde ortaya çıkmış bir evren görüşü üzerine oturtulması gerektiğini düşünmemizi ne sağlar? Örneğin, okullarda zorbalıkla başa çıkmanın tek yolu, diğerlerinin başına bela olan öğrencilere, her şeye gücü yeten bedensiz bir ruhun kendilerini izlediğini ve tüm kötü davranışlarını büyülü bir biçimde cezalandıracağını söylemek midir? Yapılması gereken bu değildir. Eğitimciler zorbalığa karşı her türlü müdahaleyi denemiş ve bu çabaların ampirik değerini göstermiştir. Çocuklara, akla ters düşen metafizik öğelere bağlamadan da, ahlakı öğretebiliriz. Aslında böyle yapmak, muhtemelen daha güvenli ve daha etkindir. Ahlakı dine bağlamak, değerli bir yükün sevkiyatını batan bir gemiyle yapmaya benzer. Çocuk büyüdüğünde dinin olgusal savlarından şüphe etmeye başlarsa ne olacak? Bu durumda, gemiyle birlikte yük de kaybedilebilir.[13]

Şimdiye dek, ateizmin insanı kötüleştirip kötüleştirmeyeceği sorusunu sorduk. Ancak, bunu takip eden bir soru daha sormamız gerekir: Din, insanları iyi bir hale getirir mi? Çoğu kişi –dindar olmayan insanlar dahi– iyileştirdiğine inanır. Ne yazık ki bu sav düşünüldüğü kadar güçlü değildir. Cennet ve cehennemin dinsel yaptırımlarını daha önce tartıştık. Şimdi ise bu yaptırımların ne kadar etkin olduğunu sorgulayacağız.

Dinsel yaptırımların etkinliğini sorgulamanın en az üç nedeni vardır. İlk olarak, Tanrı ile cennet ve cehennem insanları iyi hale getirmek için yeterliyse, polis ve hapishane gibi kurumlar sadece ateistler için gereklidir. Ancak böyle değildir. Aslında ateistlerin hapse atılma olasılığının inançlı insanlarınkinden daha *düşük* olduğunun öne sürüldüğü durumlar olsa da, bu savı destekleyen, yeterince iyi kontrol edilmiş bir araştırmaya rastlamadım. İkinci olarak, Cennet ve cehenneme inandığı sanılan insanlar dahi, bu uzak olasılıklardan çok –ateistleri de ilgilendiren– toplum baskısı ve hapis cezası gibi dolaysız ödül ve cezalardan etkilenir. Üçüncü olarak ise, çok kötü olduğunu düşündüğümüz birçok insan, yaptığı şeyin doğru olduğuna inanır ve cehenneme gitme tehdidi bu kişileri durdurmaya yetmez. Tam tersine, cennet vaadi bu kişileri, geri kalanımızın kesinlikle yanlış bulduğu şeyleri yapmaya teşvik edebilir. Tipik bir örnek: 11 Eylül 2001'de yolcu uçaklarını kaçırıp, Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a saldıran İslamcı teröristler, yaptıklarının onurlu ve doğru olduğuna, kendilerinin ve sevdiklerinin cennetin apayrı güzellikte bir köşesine girmesini sağlayacağına gönülden inanıyordu. Önceki yüzyıllarda da din adına korkunç şeylerin yapıldığını biliyoruz: Haçlı Seferleri, Engizisyon, cadı olduğu düşünülen kişilerin yakılması gibi.[14] Tarih boyunca ve günümüzde dahi, insanlar yalnızca batıl inançlar uğruna birbirlerine acı çektirmiştir.

İnananlar genellikle dinin asıl ruhundan ve asıl öğretilerinden sapma olduğunu düşünerek, bu olayları görmezden gelir.[15] Bu eylemleri yapanlar da, tabii ki aynı şeyleri bu inananlar için söylerdi ve kimin haklı olduğunu anlamanın nesnel bir yolu yoktur. Ancak, dinsel ahlaka karşı örnekler, bu istisnai durumlarla sınırlı değildir. Sıradan inananların davranışlarını geniş çaplı bir biçimde incelediğimizde, ateistlerin

inananlardan birçok yönden daha ahlaklı olduğunu görürüz. Ateistler genel olarak daha önyargısız, daha az ırkçı, daha az homofobik (eşcinsellerden nefret eden); daha fazla hoşgörülü ve şefkatli olup, yasalara daha saygılıdır.[16] Bunun, ateistlerin ahlaka daha bağlı olduğu anlamına gelip gelmeyeceği, kişisel yargılarınıza bağlıdır. Örneğin, homofobinin bir erdem olduğunu düşünüyorsanız, dindar olmayan insanlardan daha çok sayıda dindar insanın sizinle aynı erdemi paylaştığı sonucuna varmanız gerekir. Buna rağmen, dindarlıkla bağdaştırılmayan ahlak kurallarının, çoğu kez, bağdaştırılan ahlak kurallarından üstün olduğu yönünde güçlü bir sav ortaya atılabilir. Peter Singer'ın en önemli üç ahlak tavsiyesini ele alalım: Dünyadaki fakirler için bir şey yapın; insan-olmayan hayvanlar için bir şey yapın; çevre için bir şey yapın. Bunlar, yaşamın evrildiğini ve herhangi bir anlam veya amaçtan yoksun olduğunu kabul eden bir ateistin ahlak anlayışıdır. Bana göre bu anlayış, evlilik öncesi cinsel ilişki, küfür ve benzeri gibi herkesin bildiği konuları (veya üzerinde durmaya değmeyecek kadar önemsiz konuları) vurgulayan ahlak sistemlerinden büyük ölçüde üstündür. Ahlak sadece neyin doğru neyin yanlış, neyin iyi neyin kötü olduğuyla değil, ahlaki önceliklerinizi doğru anlamanızla ilgilidir.

Adil olmak gerekirse, bazı dindar insanlar ahlaki önceliklerini doğru anlamıştır. Birçoğu ise anlamamıştır. Örneğin, ne yapmaya çabaladıklarına ve zamanlarını neye kaygılanarak geçirdiklerine göre yargıladığımızda, birçok muhafazakâr Hıristiyan, evlilik öncesi cinsel ilişkiyi insan hakları ihlallerinden; eşcinselliği ise hayvanlara veya doğaya kötü davranmaktan daha büyük bir sorun olarak görür. Diğer bir deyişle, belirli bir grup bireyin *hazlarını* ortadan kaldırmayı, başka bir grubun *acılarını* ortadan kaldırmaktan daha önemli sayar. Konunun özü ise, bu ahlaki öncelik listesini liberal dincilerin ön-

celiklerinden çok, kutsal kitap ile haklı çıkarmanın daha kolay olmasıdır.[17] Örneğin İncil ve Kuran eşcinsellik karşıtlığında oldukça kesindir[18] fakat hayvanların iyiliğiyle ilgili fazla kesin bir yol gösterici değildir. Bu antik metinlerin öyküleri ve ahlaki öğretileri ahlak için gerçek birer yol gösterici ise, modern Tanrıcılar da dahil olmak üzere modern insanlar, eşitlik, kadınlara saygı ve hemcinslerine cinsel ilgi duyan insanlara hoşgörü ideallerine tiksindirici bağlılığımız yüzünden, doğruluk yolundan tehlikeli bir biçimde sapmıştır. Dindar insanların ahlaki önceliklerinin doğru düzende olması ölçüsünde, bunlar genellikle din nedeniyle olmaktan çok, dine rağmen olan şeylerdir. Hatta bu kişilerin, önce laik ahlak kuralları benimseyip, sonra bunu kendi dinlerine –oldukça farklı öğretileri olan bir dine– mal ettiği dahi söylenebilir. Bunların tümünü göz önünde bulundurduğumuzda, yanıtlamamız gereken bir soru kalır: Din insanları iyi kılmıyorsa, böyle yaptığının düşünülmesinin nedeni nedir? Cevap basittir: Çünkü din, bunların insanı iyi kıldığını *öğretir*. Bu, dinin satış promosyonunun bir parçası olsa da, doğru olmama olasılığı oldukça yüksektir.

Buradan hareketle, hem dindarların, hem de ateistlerin hem iyi, hem de kötü şeyler yaptığını; bunun sorumlusunun bu inanç sistemleri değil, büyük ölçüde insan doğası olduğunu mu söylemek gerekir? Din olsa da olmasa da çoğu insanın iyi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. İnsanlar *muhteşem* olmasa da iyidir.

Ahlak miti

Daha önce bahsettiğimiz gibi, evrim kuramının ahlakın sonunu getirmesinin iki yolu vardır. Birincisini şimdi tartıştık: Evrim kuramı, Tanrı inancını ve insanlık onurunu çürüterek böylece, bencilliği, şiddeti ve genel olarak kötü davranışları

teşvik ederek ahlakı geçersiz kılabilir. Bu savın eksik kaldığına karar verdik. Darwin'in kuramının ahlakı geçersiz kılmasının ikinci yolu ise, ahlakın nesnel doğrularının –insanın aklından, hislerinden ve sosyal sözleşmelerinden bağımsız var olan doğrular– olduğu fikrini çürütmesi olabilir. Bu kitabın kalan kısmında, evrim kuramının bu fikri gerçekten çürüttüğünü ve ahlakın, bir bakıma insan icadı (veya daha kesin olarak, insanların ve doğal seçilimin ortak bir projesi) olduğunu öne süreceğim. Diğer bir deyişle, son tahlilde hiçbir şey doğru veya yanlış değildir. Bu bakış açısı (ben dahil) çoğu kişinin sezgilerine aykırıdır. Felsefedeki birçok temel konu gibi, aksi bir görüş de (*ahlaki gerçekçilik*) insan sezgilerine aykırıdır. Ahlaki gerçekçilik, neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda nesnel olguların bulunduğu ve doğru ahlak inançlarının, evrenin ahlak olgularına bir şekilde uygun olduğu görüşüdür. Konunun bu şekilde dile getirilmesi çoğu kişiye biraz garip gelir. Ancak, sezgisel görüşlerimizle, ahlaki yargılarımızın hiçbir gerçeklik payı olmadığı fikrini savunan ahlaki gerçeklik *karşıtlığından* daha yakından ilişkilidir. Örneğin, insanlar kimin ne düşündüğüne ve daha genel olarak, ahlak ilkelerimizin bizim uydurduğumuz şeyler olmaktan çok, bildiğimiz şeyler olması gerektiğine bakmadan, "cinayet yanlıştır" ifadesinin doğru olduğunu düşünür. Bu nedenle, nesnel ahlaki gerçeklerden bahsetmek ne kadar alışılmadık gelirse gelsin, insanlar bunlara inanırmışçasına davranır.

Ahlakın nesnelliği sorununu ele almanın bir yolu, Bölüm 11'de sorduğumuz bir soruya geri dönmektir: Ahlaki gerçeklik bilgilerimiz nereden gelir? Bu soruya, aklı başına gelmiş insanların kafasında tehlike çanlarını çalan bazıları mantıklı çeşitli yanıtlar verilmiştir. Bazı kişiler, Tanrı'nın usumuza ahlak bilgisini doğuştan yerleştirdiğini öne sürer. Bazıları ise, insanlarda sağduyu diye bir şeyin –Tanrı'nın, neyin doğ-

ru, neyin yanlış olduğunu bildirdiği bir iç sesin– olduğunu söyler. (Tanrı'nın ilettiği doğru ve yanlışlar, ebeveynlerin ve akranların benimsediği değerlerle neredeyse aynı olup, diğer kültürlerde bulunan değerlerden oldukça farklıdır.) Bununla ilişkili bir fikir de, görme duyumuz sayesinde fiziksel dünya hakkındaki olguları doğrudan algılamamız gibi, nesnel ahlaki doğruları doğrudan algılamamızı sağlayan gizemli bir ahlak sezgisine sahip olduğumuzdur.[19] Diğer bir önemli yanıt ise, bilim ile dinin farklı ve birbirine karışmayan alanlarının olmasıdır. Bu düşünceye göre, bilim ampirik bilgiler vermekle sınırlıyken, dinin rolü, ilahi vahiy yoluyla inen kutsal metinlerle ve dinsel liderlerin sözleriyle ahlaki doğruların bilgisini sağlamaktır. Burada, evrim kuramının ışığında tüm bu görüşlerin reddedilmesinin keşfedilmesi gerekir. Bu sav, bilimin ahlak bilgisi sağlama gücünden yoksun olduğu savının yanında değildir. Herhangi bir eylemin veya niyetin doğruluğunu veya yanlışlığını doğrudan algılayacak deneysel bir işlemin olamayacağını kimse düşünmez. Buradaki sav, dinin veya sezgilerimizin bize ahlaki doğruları sağlamasından çok, ahlaki doğruluk bilgisinin mümkün olmadığı, *çünkü ahlaki doğruların olmadığıdır*.

Bu görüş, tüm ahlaki inançların, en azından inanıldığı kültür içerisinde tutarlı olduğu *ahlaki görelilik* ile karıştırılmamalıdır. Tartıştığımız görüş, tüm ahlaki inançların, eşit derecede temelsiz olmasından dolayı *yanlış* olduğu *ahlaki nihilizm* görüşüdür. Ahlaki nihilistlere[20] göre, doğal olarak ahlaki ifadelerin bizim icat ettiğimiz şeyler olmasından çok, nesnel doğruluğa sahip önermeler olduğuna inanırız. Nietzsche'nin belirttiği gibi: "'Bu, benim tuttuğum yol; seninki nerede?' Bana 'yol' soranlara böyle cevap verdim. Çünkü, yol diye bir şey yok!"[21]

Ahlaki nihilizmin akla en yatkın alternatifi *biliş-dışıcılık*tır. Biliş-dışıcılara göre, ahlaki nihilistlerin tüm ahlakın yanlış olduğunu düşünmesi yanlıştır. Hiçbir ahlaki inanç yanlış değildir, fakat doğru da değildir. Biliş-dışıcılar, ahlak önermelerinin dünya hakkındaki olguları bildirmeyi kesinlikle amaçlamamasından dolayı, ahlaki inançların doğru ya da yanlış olmadığını öne sürer. Bazı biliş-dışıcılar, ahlaki ifadelerin, bunları dile getirenlerin tercihlerini veya davranışlarını yansıttığını iddia eder. Örneğin "cinayet işlemek yanlıştır" demek, gerçekte "cinayet işlemekten hoşlanmam" demektir. Diğer bir görüş ise, ahlaki ifadelerin üstü kapalı birer emir olduğu yönündedir.[22] Yani "insan öldürmek yanlıştır" ifadesi, gerçekte "insan öldürmeyin" anlamına gelir. Her iki durumda da, ahlaki ifadeler "yaşasın çikolata" veya "çikolatamı çalma" gibi ifadelerden ne daha doğru, ne de daha yanlıştır. Bunlar, doğru veya yanlış *olabilecek* türden ifadeler değildir.

Ahlaki nihilistler, biliş-dışıcılığı birkaç nedenden ötürü reddeder.[23] Bunlardan ilki, "yaşasın çikolata" veya "çikolatamı çalma" gibi bir şey söylemek istediğimizde, dilin olguları bildirirken kullandığımız biçimini kullanmak yerine, neden bunu sadece *söylemeyi* denemeyiz? İkincisi, insanların ahlaki konularda fikir ayrılığına düşmesi, farklı ahlak ilkelerinin birbirleriyle çatıştığı anlamına gelir ve bu da –doğru tahmin ettiniz– bunların olguları ifade etmek amacıyla kullanıldığını gösterir. Ben "keşkül lezzetlidir" desem ve siz de "hayır, iğrençtir" deseniz, çözülmesi gereken hiçbir mantıksal çatışma kalmaz; sadece zevklerimiz farklıdır. Ancak, ben kürtajın onaylanabilir olduğunu düşünürsem ve siz bunun cinayet olduğunu düşünürseniz, açık bir biçimde fikir ayrılığına düşeriz. Bu da, insanların ahlaki ifadeleri doğru ya da yanlış gördüğünü gösterir.[24] Birisinin "X yanlıştır" demesinden, o kişinin X eylemini onaylamadığı ve kimsenin X yapmasını

istemediği sonucunu kesinlikle çıkarabiliriz. Ancak, o kişinin "X yanlıştır" derken kastettiği bu değildir. İnsanlar ahlaki ifadeleri dile getirirken "olduğu gibi anlatır" veya daha doğrusu, yaptıkları şeyin bu olduğunu düşünür. Ahlaki nihilistler, söyledikleri şeyin doğru olduğunu reddeder. Bunun nedenine bir bakalım.

Ateizm ve ahlakın ölümü

Evrimsel bakış açısının, ahlaki nihilizmi desteklemesinin ve nesnel ahlaki gerçekleri çürütmesinin iki yolu vardır. Bunlardan birincisi, Tanrı'nın varlığını geçersiz kılmaktır. (Bu noktada, ateizmin insanları ahlaksız davranmaya nasıl yönelttiğinden değil, ahlakın nesnelliğini nasıl geçersiz kıldığından bahsettiğimizi göz önünde bulundurmak gerekir.) Birçok kişi, Tanrı'nın olmaması durumunda doğru ve yanlışın gerçekliğinin olmayacağını düşünür. Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler* romanında İvan Karamazov karakteri şu sözleri söyler: "Eğer Tanrı yoksa, her şey yapılabilir." Bu sözler, ahlakın Tanrı'dan kaynaklandığı ve Tanrı'ya bağlı olduğu görüşünü yansıtır. Bu görüşün bilinen adı *İlahi Buyruk Kuramı*'dır. İlahi Buyruk Kuramı'nı savunanlara göre, ahlak ilkeleri birer buyruktur ve tıpkı tasarlayanı olmayan bir tasarımın mümkün olmaması gibi, bu ilkeleri emreden bir varlık olmadan, bunların var olması mümkün değildir. Tanrı'sız ahlak, nedensiz ve temelden yoksun bir hal alır. Böyle bir durumda herkes herhangi bir ölçütün ahlak yasası olduğunu öne sürebilir ve bunun doğruluğunu veya yanlışlığını ispatlamak için nesnel bir ölçütten bahsedilemez. Tüm ahlaki görüşler eşit derecede iyi (veya isteğe göre kötü) olabilir. Bu görüş –ahlakın kaynağının ve gerekçesinin Tanrı olması– doğruysa, evrim kuramı, Tanrı'nın varlığıyla tutarsız olduğu ölçüde, ahlakın kaynağını ve gerekçesini de ortadan kaldırır.

İnsanlar, Tanrı olmadan nesnel bir ahlakın mümkün olmayacağı fikrini genellikle kanıksar ve Tanrı'nın varlığı hakkındaki tartışmalarda bu konu her zaman ele alınır. Bu tartışmaların heves kırıcı bir tarafı ise, felsefecilere göre bu sorunun 2.000 yılı aşkın zaman önce çözümlenmiş olmasıdır. Ahlakın Tanrı'ya bağımlı olmasına karşı yöneltilen en eski eleştirilerden birisi –ve hâlâ en iyisi– *Euthyphron ikilemi* olup, Platon tarafından ortaya atılmıştır. Platon'un (sözcüsü Sokrates yoluyla) sorduğu soru şudur: "İyi şeyler iyi oldukları için mi Tanrı tarafından sevilir, yoksa Tanrı tarafından sevildiği için mi iyidir?" Tektanrılı bir inanca çevrildiğinde, bu soru: "İyi şeyler Tanrı tarafından buyrulduğu için mi iyidir, yoksa iyi olduğu için mi Tanrı tarafından buyrulmuştur?" şeklinde olur. Başta zararsız görünen bu küçük soru, İlahi Buyruk Kuramı'nda büyük bir karışıklığa yol açar.

Her şeyden önce, Tanrı'ya inananların, belirli bir eylemin sadece Tanrı tarafından emredildiği için ahlaki yönden doğru olduğu yanıtını düşünün. Bu düşüncenin en açık zorluğu, Tanrı'nın çocuklara eziyet etmemizi veya eğlence amacıyla cinayet işlememizi emretmiş olması durumunda, sadece Tanrı öyle emrettiği için bu davranışların iyi ve doğru olacağını kabul etmemiz gerektiğidir. Bu, (en başta Tanrı tarafından verildiğine inanılan) ahlaki sezgilerimize tamamen karşıt bir durumdur. Tanrı'ya inananlar, iyi olan Tanrı'nın bunları asla emretmeyeceğini, sadece iyiliği emredeceğini söyleyerek, bu düşünceye karşı çıkabilir. Ancak, bu itiraz hiçbir şeyi değiştirmez, çünkü Tanrı'nın buyruklarından bağımsız bir iyilik standardının olduğunu önceden kabul eder. Tanrı'nın emrettiği her şey iyiyse, "Tanrı iyiliği emreder" demek, "Tanrı, Tanrı'nın emrettiklerini emreder" demekten farksızdır. Aaa! Rahatsız edici bir diğer çıkarım da, Tanrı'nın iyi dediği her şeyin iyi olması durumunda, ahlakın keyfi bir temele, Tanrı'nın

keyfine dayandığıdır. Bazı Tanrıcılar bu sorunu kabullenerek, ahlak yasalarımızın keyfi olduğunu kabul etmeye razı gelir. Ancak çoğunluğu bunu yapmaz. Sonuç olarak, laik ahlaka yöneltilen ilk şikâyetlerden birisi, bu kavramın nesnel olmamasıdır.

Bu savları ölçüp biçen çoğu Tanrıcı, ağız değiştirerek, iyi edimlerin sadece tanrı emrettiği için iyi olduğu görüşünü terk eder. Bunun yerine, Tanrı'nın belirli edimleri, iyi olmasından dolayı emrettiğine karar verir. Bu hamlenin sonuçları nelerdir? Şimdiye kadar ele aldığımız sorunlardan kurtulur. Ancak, ödenmesi gereken bir bedel vardır: Ahlak, Tanrı'dan bağımsız bir hale gelir. Tanrı artık ahlakın kaynağı veya temeli değildir. Bazı şeyleri iyi olduğu için emreder ve emretmese de –veya var olmasa da– o şeyler iyi olacaktır. Buradaki anlaşılması gereken en önemli nokta şudur: Nesnel ahlakın Tanrı'dan bağımsız var olabileceğini kabul ettiğimizde, ateizmin kendiliğinden ahlakın sonunu getirdiğini de kabul etmemiz gerekir.[25] Böylece evrim kuramı ahlakın doğrularının nesnel olduğu fikrini geçersiz kılıyorsa bunun nedeni Tanrı'ya inancı çürütmesi değildir.

Nihilizm ve ahlakın evrimi

Evrim kuramı, ahlaki gerçekler hakkındaki şüpheciliği bir yolla daha teşvik eder. Bölüm 11'de gördüğümüz gibi, en temel ahlaki eğilimlerimizin ve hislerimizin bazılarının inandırıcı evrimsel açıklamaları yapılmıştır. Bu şeylerin birçoğu, doğal seçilimin şekillendirdiği köklü tercihlerdir. Michael Ruse ve Richard Joyce[26] gibi bazı felsefecilere göre bu sonuçlar, ahlaki inançlarımızın, doğru olduğu için değil, hayli sosyal bir hayvanın toplumsal yaşamını düzenlemekte faydalı olduğu için benimsenen birer yanılsama olduğunu gösterir. Ahlak, doğal seçilimin bir ürünü olması ölçüsünde, bizi ahlaklı olmaya iten

genleri çoğaltmak için bize zorla kabul ettirilen bir yanılsamadır.

Bu savın ayrıntılı bir hale getirilmesinin birçok yolu vardır. Bunlardan birisi, tutuculuk yasasıdır (Occam'ın usturası). Birisinde nesnel ahlaki değerler olan, diğerinde ise olmayan iki evren hayal edin. Bu evrenlerin madde yasalarının ve maddenin başlangıç düzeninin birebir aynı olduğunu düşünün. Ahlakın evrimi bu iki evren arasında farklılık gösterir miydi? Göstermezdi. Akrabalara karşı özgecilik, karşılıklılık ilkesi ve ensest ilişkiden kaçınma iki evrende de seçilecektir. Kısacası, Bölüm 11'de tartışıldığı gibi, aynı seçim kuvvetleri iki evrende de aynı ahlaki psikolojiyi ortaya çıkaracaktır. Öyleyse, nesnel ahlak değerlerinin varlığını neden kabul edelim? Occam'ın güvenilir usturası bize gösterir ki, ahlaki yargılarımız aynı olursa, ahlakın nesnel doğrularının olup olmamasına bakmaksızın, böyle doğruların olmadığını kabul etmemiz gerekir. Michael Ruse ve E. O. Wilson'ın sözleriyle:

> Evrimin getirdiği açıklama, nesnel ahlakı geçersiz kılar, çünkü dışarıdan gelen ahlaki öncüller var olmasa dahi, doğru ve yanlış hakkında düşünmeye bildiğimiz biçimde devam ederiz. Ayrıca geçersizlik, nesnel bir ahlakın dayanacağı son esastır.[27]

Felsefeci Richard Joyce, ahlaki doğruların nesnelliğine karşı, benzer nitelikte fakat tutuculuk ilkesine dayanmayan bir sav daha öne sürmüştür. Joyce'a göre asıl önemli nokta, nesnelliğin tutucu olmaması değil, *gerekçesiz* olmasıdır.

> Ahlaki yargılara, bu yargıların doğru olup olmamasına bakmaksızın ulaşacak biçimde evrildiysek, bu yargıların herhangi bir *gerekçesinin* olduğunu kimse iddia edemez. Bu nedenle, ahlaki yargıların kendi içinde bir gerekçeye sahip olması,

> doğruluğunu ortadan kaldırır. Ahlaki yargılar gerekçesiz olduğunda, bu yargıların doğru olması söz konusu olsa dahi, bu doğruluk şüpheli kalır.[28]

Ahlakın kendi içinde doğru olmayıp, insanın tercihi ve amaçları doğrultusunda icat ettiği bir kavram olduğu çıkarımını daha önce yaptık. Ahlak, hem biyolojik, hem de kültürel evrimin bir ürünüdür. Yine de, birkaç genel konu açıklığa kavuşmayı bekler. Ahlakın doğalcı açıklamasını aklımızda bulundurduğumuzda, ahlaki yargılarımızı ve sezgilerimizi açıklamak için nesnel ahlaki değerlere veya ilahi bir yasa koyucunun buyruklarına ihtiyacımız kalmaz. Ahlaki inançlarımız, bu inançların doğru olmasını gerektirmeyen bir sürecin ürünüdür. Bunu fark ettiğimiz anda, tamamen bağımsız bir dayanak bulmadığımız sürece, bu inançları barındırmamızın bir gerekçesi yoktur. Bu inançları benimsememiz –hatta, kaçınılmaz bir biçimde zorlayıcı görünmeleri dahi– onları doğru kabul etmemizin başlı başına bir nedeni olarak görülemez.

Ahlaki doğrulara karşı çıkan evrimsel savlara karşı da, belirli standartlar dahilinde öne sürülmüş birçok sav vardır. Bunlardan en yaygın olanı, *genetik yanılgı* olarak bilinir. Genetik yanılgının genlerle veya kalıtımla bir ilgisi yoktur. Bir inancın kökenine (veya türeyişine) değinir. Buradaki fikir şöyledir: Birisinin bir şeye neden inandığını açıklayabiliyor olmamız, o inancın yanlış olduğu anlamına gelmez. Hayat hikâyenizi tüm ayrıntılarıyla bilseydim, çocukluk döneminizde dünyanın güneş çevresinde döndüğüne nasıl inanmaya başladığınızı muhtemelen açıklayabilirdim. Ancak, bunu yaptığımda dünyanın güneş çevresinde *dönmediğini* ispatlamış olmazdım. Benzer bir biçimde, evrim kuramcıları, sahip olduğumuz ahlaki inançları nasıl edindiğimizi açıklasa dahi, bu inançların yanlış olduğunu ispatlamamıştır. Ahlakın nes-

nel doğrularının olması hâlâ söz konusu olabilir. Basitçe ele alırsak, ahlaki inançların evrimsel açıklamasının doğruluğu, bizi ahlakın nesnel doğrularının olmadığı sonucuna götürmez.

Şimdi bu savı kabullenmeye razıyım. Ancak, bu çok büyük bir ödün değildir. Sonuç olarak, örneğin yiyecek tercihlerinin evrimsel açıklamasının, hangi yiyeceklerin lezzetli, hangilerinin lezzetsiz olduğu konusunda nesnel doğruların olmaması sonucuna götürmemesi de eşit derecede doğrudur. Peki, nesnel aşçılık doğrularının *olduğunu* kabul etmemizin nedeni nedir? Ahlakın nesnel doğruları olduğuna inanmanın olumlu nedenleri öne sürülmedikçe, savımız şu anlama gelir: "Ahlakın nesnel doğruları olabilir; mantıksal olarak olanaksız değildir." Bunun, ahlaki doğruların varlığını açıklamanın yeterli bir nedeni olduğunu kabul etmek isteyen birisi olsaydı, bu kişinin, tutarlı olmak adına Noel Baba'nın varlığını da kabul etmesi gerekirdi. Ne de olsa Noel Baba'nın varlığı mantıksal olarak olanaksız değildir. Bu da sadece bir başlangıçtır. Bu kişinin, mantıksal olarak mümkün olan tüm varlıkları veya koşulları kabul etmesi gerekirdi. Öyleyse, ahlakın nesnel doğrularının varlığını desteklemek için söylenebilecek tek şey buysa, ikna olmamamız bağışlanabilir. Bir sorun daha vardır: Ahlaki doğruların olması mantıksal olarak mümkünse, olmaması da mümkündür. Bu iki olasılık birbirlerini sıfırlar ve başladığımız noktaya geri döneriz. Yapacağımız en iyi şey, bir öncülün mantıksal olarak mümkün olmasına başvurmaksa, söz konusu öncüle inanmak için iyi bir nedenimiz olmadığını kabul etmemiz gerekir. Boşuna çabalamış oluruz.

Yine de bu savı geçersiz kılmakta aceleci davranmış olabiliriz. Evrimin ahlakı çürüttüğü önermesiyle ilişkili, fakat bu önermeye karşı olan daha nitelikli bir görüş vardır.[29] Evrilmiş diğer yetilerimizi –örneğin görme yetisini– düşünün. Bu

yetimizin evrimsel bir kökeni olduğunu biliriz. Bu durum, gördüğümüz hiçbir şeyin gerçek olmadığı anlamına mı gelir? Tabii ki hayır! Diğer yandan, nesnelerin hareketi (halk fiziği) veya zihin (halk psikolojisi) üzerine akıl yürütme yetimizi ele alalım. Evrimin, bu yetilerimizin gelişmesine de katkıda bulunduğu söylenebilir.[30] Bunun anlamı, bir fizikçinin veya psikoloğun söylediği her şeyin yanlış olduğu mudur? Hayır! Bu ikinci sav akla uygun bile değildir. Öyleyse, ahlakın kökeni evrime dayanıyorsa, ahlaki inançlarımızın yanlış olması gerektiğini neden düşünelim? Diğer bir deyişle, bu savın ahlaki inançlarımız için geçerli olması durumunda, görsel imgeler, nesneler ve diğer zihinler hakkındaki inançlarımız için de geçerli olması gerekir. Ancak, diğer alanlardaki inançlarımızın da yanlış olduğu sonucuna varmak saçma olur ve böylece, bu savın ahlaki inançlarımıza uygulanmış halinden de güvenle vazgeçebiliriz.

Yoksa yapamaz mıyız? Yukarıda söz ettiğimiz karşı görüş, ahlaki inançlarımızın fiziksel dünyadan ve diğer zihinlerden önemli bir farkını görmezden gelir. Görme duyusunun, halk fiziğinin ve halk psikolojisinin evrimsel işlevi, dünya anlayışımızın tutarlılığıyla ilişkilidir. Ahlaki inançlarımızın evrimsel işlevi ise, nesnel doğruluk veya yanlışlık ile değil, *tamamen* bu inançların birbirimize karşı sergilediğimiz davranış biçimlerine olan etkisi ile ilgilidir. Ahlakın nesnel doğruları olsa dahi, evrimsel açıdan baktığımızda, ahlaki inançlarımızın bu doğrularla ne kadar çok veya ne kadar az uyum içinde olduğunun hiçbir önemi yoktur. Şu soruyu sorabiliriz: Nesnel olgular farklı olsaydı, doğal seçilim aynı inanç eğilimini yine seçer miydi? Bunun cevabı "hayır" ise, söz konusu inanç en azından aşağı yukarı doğrudur. Diğer taraftan, cevap "evet" ise, evrimsel bakış açısı, inancın doğru olduğunu düşünmemiz için hiçbir neden sunmaz. Prensipte böyle olabilir, fakat

bunun doğru olduğunu düşünme eğilimi geliştirmiş olmamız, gerçekten böyle olduğunu ispatlamaz.[31] Bazı inançlar uyarlanabilir, çünkü dünya hakkındaki nesnel olgulara karşılık gelir. Ahlaki inançlar bu inanç türüne dahil değildir. Bunlar nesnel ahlak doğrularına uygun *olsa da olmasa da* uyarlanabilirlik niteliğine sahip olur. Bu nedenle, bu doğruların var olduğunu düşünmek için hiçbir nedenimiz yoktur.

Ahlaki gerçekçiler buna ne tepki verebilir? Seçeneklerden birisi, savı, algısal yetilerimiz yerine matematik becerilerimize odaklanacak biçimde yeniden geliştirmektir. Sayıları kullanabilme özelliğimizin evrimsel bir kökene dayandığı söylenebilir.[32] Ancak bu, 1+1=2 gibi matematiksel ifadelerin yanlış olduğu sonucuna varmamıza yol açmaz. Ahlak ifadelerinde de buna yol açmaması gerekir. Bu savın daha önceki halinden farkı, ahlaki ifadelerin –ampirik olgulara algısal inançlar kadar uygun olmasa da– nesnel doğruluğunun nasıl mümkün olacağının anlaşılmasında matematiğin iyi bir model oluşturabilecek olmasıdır. Matematiksel ifadeler de böyledir, fakat nesnel olarak doğru olabileceğini memnuniyetle kabul ederiz. Bunun mantıklı bir görüş olup olmadığını tabii ki sorgulayabiliriz. Belki de, matematiksel ifadelere doğruluk değeri verebileceğimizi düşünmek bir hatadır. Bazı felsefeciler bunu benimsese de birçok nedenden ötürü haklı olduklarından şüphelenirim. Birincisi, matematikte kaydedilen ilerlemeler icat biçiminde değil, keşif biçimindedir. Yani, matematik bir şeyler uydurmaktan çok, mevcut doğruları ortaya çıkarmakla ilgilidir. Farklı kültürler, matematiğin temel doğruları üzerinde birleşir. Bu da, matematiksel doğruların gerçekten doğru olduğu anlamına gelir. Tabii ki soyut veya kavramsal doğrulardır, fakat ne olursa olsun doğrudurlar; mümkün olan bütün evrenlerde kanıtlanabilecek bir biçimde doğrudurlar.

Bazıları, ahlakın da aynı şekilde olduğunu öne sürer. Buna göre, farklı kültürlerin aynı matematiksel inançlar üzerinde uzlaşmasına benzer biçimde, Altın Kural gibi ahlaki buyruklar üzerinde de uzlaşması söz konusudur. Evrenin herhangi bir köşesinde bulunan tüm akıllı sosyal türler, Altın Kural'ı ve diğer temel ahlak ilkelerini er ya da geç keşfedecektir. Belki de doğru ahlak inançları, akıllı varlıkların oluşturduğu toplumları en iyi ve en etkin biçimde düzenlemeyen soyut veya "Platoncu" doğrulardır. Ahlaki davranış ise, Daniel Denett'in İyi Numara olarak adlandırdığı, çok faydalı olduğundan doğal seçilimin, gerek biyolojik gerekse kültürel evrim yoluyla tekrar tekrar "keşfetmek" zorunda olduğu tasarımlar olabilir.[33] Bu gibi fikirlere dayanarak, Robert Nozick'in durumu özetlemesine katılmak isteyebiliriz:

> Ahlaki doğruları nasıl bildiğimizi, kabaca da olsa henüz açıklayamayız. Ancak, *bu* doğruları nasıl bildiğimizi açıklamak için yeterli bir matematiksel epistemoloji geliştirememiş olmamız, söz konusu doğruların olmadığını düşünmemize yol açmamıştır. Bu durum ahlakta neden farklı olsun?[34]

Bu iyi bir soru olsa da, buna iyi bir yanıtımın da olduğunu düşünüyorum. Bir kez daha göz önünde bulundurmamız gereken kilit unsur, psikolojimizin farklı yönlerinin gelişim amaçlarıdır. Temel matematik becerimizin evrimsel kökeninin, 1+1=2 gibi matematiksel ifadelerin yanlış olduğu anlamına geldiğini iddia etmek istemeyiz. Ancak, matematiksel ifadeler ile ahlaki yargılar arasında önemli bir fark vardır. Evrimin, matematik becerisinin kökenleri hakkında anlattığı öykü, matematiksel ifadelerin, soyut özelliklere sahip olmasına karşın bir bakıma doğru olduğu ve gerçek dünyaya uygulanabileceği varsayımına dayanır. Ruse, sayı anlayışının

evrimsel başarıya nasıl katkıda bulunacağının basit bir örneğini vermiştir: "Mağaraya iki kaplanın girdiği görülmüştür. Mağaradan sadece birisi çıkmıştır. Mağara güvenli midir?"[35] Kabul etmek gerekir ki, matematiksel ifadelerin dünyada nelere karşılık geldiğinde doğru olacağını söylemek zordur. Ancak, "matematiğin bilimdeki açıklanamaz etkinliği"[36] matematiğin soyut doğrularının gerçekle ilgili olduğunu belirtir.[37] Ahlak ise farklıdır. Ahlakın evrimi hakkındaki öykümüzün, ahlaki inançlarımızın doğruluğuyla herhangi bir biçimde ilişkili olması gerekmez. Gerekli olan tek şey, geçmişte bu inançların gelişimine katkıda bulunmuş tüm genlere faydalı olacak biçimde davranmamızdır. Evrim savının ahlaki inançlar için geçerli olup, matematiksel inançlar için geçerli olmamasının nedeni budur.

Ahlak ile matematiksel inançlar arasında önemli bir fark daha vardır. Herhangi bir gezegen üzerindeki akıllı yaşam biçimleri, muhtemelen aynı matematik anlayışına erişecektir. Bunun ahlak için de böyle olacağını varsaymamızın nedeni nedir? Ahlaki sezgilerimiz, evrimsel bir kökene dayandığı ölçüde, görece kendine has bir biçimde, türümüzü evrilmiş yaşam tarzı içerisine yerleştirebilir. İçinde bulunduğumuz koşullardan başkası mümkün değil gibi görünüyorsa, bunun nedeni hayal gücümüzün başarısızlığı olabilir. Yamyamlık ve ensest ilişki, çoğu insan için ahlaki birer tabu olmasına karşın, diğer türlerin üyeleri bu eylemleri zevkle yerine getirir. Böyle alternatif bir yaşam biçimine sahip bir hayvanın, bu eğilimlerinden vazgeçmeden evrilerek, akıllı ve ahlaklı bir hayvan olmasının mümkün olduğundan şüphe edebilir miyiz? Darwin, konu hakkında şunları yazmıştır:

> Düşünsel yetilerinin insanınki kadar etkin ve gelişmiş bir hale gelmesi durumunda, sıkı bir biçimde sosyal olan her

> hayvanın bizimkiyle tamamen aynı ahlaki hislere sahip olacağını iddia etmek istemiyorum. Güzellik anlayışına sahip farklı hayvanların farklı şeyleri beğenmesi gibi, doğru ile yanlış anlayışı ortak olmasına karşın, birbirlerinden çok farklı davranışlara karşılık gelmesi de mümkündür. Uç bir örneği ele almamız gerekirse, insanlar arılarla bire bir aynı koşullarda gelişmiş olsaydı, bekâr dişiler, işçi arılar gibi, erkek kardeşlerini öldürmeyi kutsal bir görev sayardı. Anneler ise, doğurgan kızlarını öldürmeye gayret eder ve kimse buna engel olmayı aklından bile geçirmezdi. Buna karşın, bana öyle geliyor ki arı veya herhangi diğer bir sosyal hayvan, bizim konumumuzda olması durumunda, belirli bir doğru-yanlış veya vicdan kavramına sahip olur.[38]

Ahlak konusunda anlaşmazlıklar arıyorsak, diğer türlere bakmamız gerekmez. Kelimelerin anlamını anlayan herkes için 1+1=2 ifadesi doğrudur. Ancak, insanlar neyin doğru neyin yanlış olduğunda sürekli anlaşmazlığa düşer. Farklı kültürlerin ahlak yasaları arasında çarpıcı benzerlikler kesinlikle vardır ve akıllı varlıkların oluşturduğu toplumların nasıl düzenleneceğini gösteren soyut, Platoncu doğrular da bulunabilir. Bunun bir örneği şu olabilir: "Büyük güç asimetrileri olmadığı sürece, karşılıklılık ilkesi iyi işleyebilir, çünkü herkes fayda sağlar ve kimse durumdan fazla şikâyetçi olmaz." Ancak, bu özelliklere sahip soyut doğruların olduğunu söylemek, nesnel ahlak doğrularının olduğunu söylemekten çok farklıdır. Karşılıklılığın iyi olduğunu düşünecek biçimde evrilmiş olmamızın nedeni, bunun bizi karşılıklılığın iyi olmasının soyut doğruluğuna güdülemesi değil; karşılıklılığın, bu ilkeye dahil olanlara fayda sağlamasının soyut doğruluğuna güdülemesidir. Benzer biçimde, "insanların sana iyi davranma veya toplumun iyi işleme olasılığını artırmak istiyorsan, onlara, sana davranmalarını istediğin gibi davranman gere-

kir" önermesi, nesnel olarak doğru olabilir. Ancak, bu tür bir nitelik olmadan ifade edildiğinde, Altın Kural nesnel olarak doğru değildir. Teknik olarak yanlıştır.

Değineceğimiz son konu şudur: Başta Kant olmak üzere birçok düşünür, tıpkı matematikte olduğu gibi saf mantıkla, hiçliğin ahlaka dönüştürülebileceğini öne sürmüştür. Usun, ahlak alanına uygulanmasının yeni çıkarımlar –daha önce öngörmediğimiz ve bizi şaşırtacak bazı çıkarımlar– yapmamızı sağlayacağı doğrudur.[39] Ancak, bu sadece bir veya daha fazla temel ahlak ilkesi (bkz. Bölüm 12) üzerinde uzlaştığımızda geçerlidir. Bunu zihnimizde canlandırmak için, daha az acının olduğu bir evrenin, daha fazla acının olduğu bir evrenden daha iyi olduğunu ve bu yüzden acıyı azaltmamız gerektiği ilkesini benimsediğimizi düşünelim. Daha sonra bu ahlak ilkesini dünyanın olgularıyla birleştirerek, yeni ve daha özgün ahlak yasaları elde edebiliriz. Örneğin, insan-olmayan hayvanların bizim kadar acı çekmesinden hareketle, bizim acımızın yanı sıra, onların acısını da azaltmayı amaçlayabiliriz. Usumuz –baştaki ahlaki öncülü kabul etmemizin ardından– bu ahlaki çıkarımı benimsememizi sağlayacaktır. Usun yapamayacağı, ahlak sistemimizi üzerine kurduğumuz bu veya başka bir ilkeyi kabul etmemizi sağlamaktır. Herhangi bir gerekçesi olmayan bir yerden başlamamız gerekir. Başlangıç noktamız her zaman, bir şeyin ahlaki yönden kabul edilebilir olduğunu söyleyen bir kural, his veya keyfi bir varsayımdır ve bunun bir dayanağı yoktur. Temel ahlak yükümlülüklerimiz saf mantıktan veya mantık ve olguların harmanlanmasından türetilemez.

Tahmin edebileceğimiz gibi, "evlilik öncesi cinsel ilişki yanlıştır" gibi ahlaki bir görüşte ahlaki doğruların olmadığını kabul etmek, "cinayet yanlıştır" gibi, herkesin hemfikir olduğu bir görüşte olduğundan daha kolaydır. Cinayetin ahlaki

yönden onaylanabilir olduğunu iddia etmiyorum. Benim iddiam, cinayete izin verilebileceğiyle ilgili nesnel bir doğrunun olmadığıdır. Cinayetin affedilemez olması ile ilgili nesnel bir doğrunun varlığından söz edilememesine rağmen, cinayetin affedilemez bir suç olarak görülmesi gerektiğinde ısrar etmek akla aykırı değildir. Bu önemli bir konu, bu nedenle ele almamız gerekiyor.

Evrimci psikoloji ve yararcılık

İster inanın ister inanmayın, yukarıda söylediklerimin hiçbirisi ahlakın düşünsel geçmişimizin çöplüğüne atılması gerektiği anlamına gelmez. Tek söylediği, insanların ulaşmak için can attığı türden bir gerekçenin olmadığıdır. Ahlaka sahip olabiliriz, ancak bunun metafizik temellerden arınmış bir ahlak olması gerekir.[40] Bunu kabul ettiğimizde ise, evrimsel ilkelerin bu iş tanımına uygun bir ahlak sistemi inşa edip gerekçelendirmemizi sağladığını görebiliriz. Kitabın bu bölümünde, evrimci psikolojinin yararcılığa temel hazırladığını öne süreceğim.

Yararcılık, bir eylemin iyi ya da kötü olduğunun belirlenmesinde esas olanın, o eylemden etkilenenlerin tümü üzerindeki etkisi olduğu fikri üzerine kuruludur. Bu, genellikle mutluluk veya hazza ulaşma, tercihlerin yerine getirilmesi veya acının azaltılması açısından değerlendirilir. Yararcılığın karşıtı, belirli eylemlerin, sağladığı etkiden bağımsız olarak doğru veya yanlış olduğunu savunan *deontolojik ahlak*tır. Deontolojik ahlak genellikle ahlaki sezgilerimize dayanır. Örneğin, yalancılığın ve hırsızlığın yanlış olduğunu *biliriz* ve kabul edilebilir yanlarının olması durumunda dahi bunlar yanlış olacaktır. Ancak, ahlaki sezgilerimiz Darwinci bir süreçten geçtiğine göre, kabul etsek de, etmesek de bu sezgilere uygun davrandığımızda, belirli amaçlara göre davranmış oluruz.

Ahlak kavramımızın gen seçilimiyle şekillenmesi ölçüsünde, ahlak anlayışının gelişimine katkıda bulunan genlerin yararına olacak biçimde davranırız. Ahlakın, kültürel uygulamaların seçilimiyle şekillenmesi ölçüsünde (yani, kültürümüzdeki en uygun "kültürel uygulamalar" veya kültürel birimlerin varlığını sürdürmesi),[41] ahlaki uygulamalarımızın yararına olacak biçimde davranırız. Ahlakın, üst sınıfın çıkarları doğrultusunda şekillenmesi ölçüsünde, üst sınıfların yararına olacak biçimde davranırız... Ahlaki edimlerimizin etkisini düşünmeden edemeyiz, çünkü ahlaki edimlerimiz, sahip oldukları etkilerin *sonucunda* var olur. Buradan hareketle, bu etkileri doğru kabul edip etmediğimize kendimiz karar vermek adına, bunların farkında olmamaya çalışmak ahlaki bir kusur olur. Ahlaki inançlarımızın, içinde bulunulan zaman süresince yöneldiği amaçları açıkça belirtmemiz gerekir. Böylece, farklı amaçları tercih ettiğimizde, ahlaki inançlarımızı uygun bir biçimde değiştirebiliriz.

Bunu düşünmenin başka bir yolu da şöyledir: Felsefeciler, koşullu buyruklar ile sınıflandırılmış buyrukları birbirlerinden ayırır. Koşullu buyruğun bir örneği "Hapse girmek istemiyorsan, kimseyi öldürmemelisin" ifadesidir. Sınıflandırılmış buyruğun örneği ise: "Kimseyi öldürmemelisin" ifadesidir. Sınıflandırılmış buyruklar koşul cümleleri içermez; ne yapmanız veya yapmamanız gerektiğini kesin ifade eder. Hapse girmekten hoşnut olsanız dahi, kimseyi öldürmemeniz gerekir. Kimseyi öldürmemelisiniz, nokta. Ahlak ifadeleri sınıflandırılmış buyruklardır. Ne olursa olsun, bu buyrukları çözümlemenin geleneksel yolu budur. Ancak, sınıflandırılmış ahlak ifadelerimizin içerisinde bulunan koşullu buyruklar da vardır. Ahlak biyolojik evrimin bir ürünü olduğu ölçüde, herhangi bir ahlak kuralı içerisinde yer alan koşullu buyruk, "genlerini çoğaltmak istiyorsan, X yap" biçimindedir. Ah-

lak, memetik (kültürel) evrimin bir ürünü olduğu ölçüde ise, koşullu buyruk "bu ahlaki uygulamayı yaygınlaştırmak istiyorsan, Y yap" biçiminde olacaktır. Ana fikri anladınız mı? Ahlaki yargıların özünün dayandığı esasın da faile sağladığı faydaların ve zararların değerlendirilmesi olmadığının söylendiğini sık sık duyacaksınız. Ancak, işin aslı, doğal seçilim sürecinin bizim yerimize kâr-zarar analizi yapmış olmasıdır. Bir eylemi yerine getirirken, o eylemin etkilerini göz ardı etmek, nesnel ve tarafsız bir iyilik ilkesine uyulduğu anlamına gelmez. Sadece, ahlaklı olmayan doğal bir süreç tarafından belirlenmiş, sözsüz bir koşullu buyruğa uymak anlamına gelecektir. Sonuçların farkında olsak da olmasak da, ahlak sonuçlarla ilgilenir. Bunu anladığımız anda, doğal seçilimin "kararlarını" doğrudan kabul etmek yerine, hangi sonuçların bizim için daha önemli olduğuna kendimiz karar vermeye başlayabiliriz.

Evrilmiş doğamız, verdiğimiz kararları tabii ki etkiler ve ahlaki yasalarımız evrimsel kökenlerimizden (veya bu bağlamda, sosyal koşullanmamızın katkısından) kesinlikle tamamen kurtulamaz. Öyleyse, yararcıların amaçlarının iyi olduğunu veya diğer bir deyişle, yararcılığın iyi ve benimsememiz gereken bir ahlak kuramı olduğunu nasıl kanıtlayabiliriz? Aslında, iş bu noktaya geldiğinde bunu kanıtlayamayız. Yararcı değer sistemi, dünyadaki keyif ve acı miktarının, biyolojik ve kültürel evrimin kuvvetlerinin birbirleriyle rekabetinden kaynaklanan ahlak ilkelerine sorgusuz bir bağlılıktan daha önemli olduğuna karar verenler tarafından kabul edilecektir. Bu arada, bu türden bir ahlaki bağlılık, bu kitapta bahsettiğimiz tanrısız ve doğalcı evren görüşünün kabul edilmesiyle kusursuz bir tutarlılık gösterir. Amaçsız bir evrende dahi, amaçsız mutluluklar ve hazlar, amaçsız acıya tercih edilir. Ne var ki, zor çıkarımlardan kaçınmamamız gerekir ve asıl önemli olan,

yararcı amaçların –acıdan uzak durup, mutluluğu artırmak– haklı çıkarılamamasıdır. Bana göre ve muhtemelen size göre de haklı çıkarılabilir gibi görünse de, ahlaki yükümlülükleri bu şekilde haklı çıkarmanın mümkün olmadığını düşünmediğimden, bunu yapmaya çalışmayacağım.

Sonsöz

Bunun ahlak için yeterli bir temel oluşturması beklenir mi? Bu soruyu kime sorduğunuza bağlı. Bana göre yeterlidir, fakat birçok kişi için yeterli değildir. Ancak buradaki sorun, Tanrı'nın dünya için bir dizi ahlak kuralı belirlemesi fikrinden daha güçlü bir temel oluşturmasıdır. Bazılarına göre, bu kitapta vurguladığım görüş, ahlakın sonunu getirir. Bana göre ise, hurafelerden arınmış bir ahlakı temsil eder. Ahlak kuralları, nesnel ahlaki doğruları, (gişenin önündeki kuyruğun sonuna geçmek gibi) sosyal uzlaşıların nesnel toplumsal doğruları yansıtmasından daha fazla yansıtmaz. Sıraya girmenin kuralları, olası çıkar çatışmasının olduğu durumları düzenleyen uzlaşılardan başka bir şey değildir. Ahlak da aynıdır. Satranç kuralları gibi olduğunu düşünün. Hırsızlığın –ve hatta cinayetin– yanlış olması, filin satranç tahtasında çapraz kareler üzerinde hareket edebilmesinden daha evrensel bir kural değildir. Buna rağmen, ahlak kurallarını, satranç kurallarını uygulamamızla aynı nedenden ötürü uygularız: Tanrı'nın zihninde veya Platoncu bir dünyada yer alan zamansız doğruları yansıttığı için değil, istenilen sonuçları sağladığı için. Daha basitçe tanımlamak gerekirse, bu kurallar, oyunu daha oynanabilir hale getirir. Ahlakın da başka bir gerekçesi yoktur.

Bazıları bu çıkarımları korkutucu bulabilir ve belki de bu uygun bir tepkidir. Tabii, uygun bir tepki olmayabilir de, çünkü Darwinci dünya görüşüyle tutarlı bir ahlak oluştur-

mak kesinlikle mümkündür. Tanrı'nın, ölüm sonrası yaşamın ve ruhun muhtemelen olmadığını; ahlakın nesnel bir temele dayanmadığını ve çektiğimiz acıların arkasında daha yüksek bir gayenin olmadığını; büyük ve insansız bir evrende son derece önemsiz olduğumuzu; varlığın bir amacının veya anlamının olmadığını ve eylemlerimizin yarattığı etkilerin hiçbir iz bırakmadan silinip gideceğini kabul edecek dürüstlük ve cesareti gösterme erdemini böyle bir ahlak vurgulayabilir. Bu sevimsiz doğruları kabul edip, buna rağmen yaşamın bir anlamı *varmışçasına*, bir ödül veya zafer kazanma ümidi olmaksızın, dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek için mücadele etmek ve çabalamaktır hayranlık verici olan. Ancak bu, ahlakı en başta ortaya çıkaran fikirlerle tutarsız olacağından, insanların bu ahlakı kabul etmeye ahlaki yönden zorunlu olduğu söylenemez. Böyle bir ahlak benimsenecekse, yalnızca, ödülü olmayan iyilikte, amacı olmayan neşede ve kalıcı bir başarı sağlamayacak ilerlemede kesin ve saf bir güzellik bulanlar tarafından benimsenecektir.

NOTLAR

1. Darwin ve Büyük Sorular

1. Bryan (1925).
2. Evrim kuramının, bilginin felsefi analizi olan epistemoloji için de önemli anlamları vardır, fakat bu konuyu burada ele almayacağım. Bkz. Boulter (2007); Bradie (1986); Campbell (1974); Carruthers (1992); Hahlweg ve Hooker (1989); Hull (2001); Lorenz (1941); O'Hear (1997); Plotkin (1993); Radnitzky ve Bartley III (1987); Ruse (1986); Stewart-Williams (2005).
3. Wittgenstein (1921), 4.1122.
4. Russell (1950), s. 146. *Pithecanthropus erectus*un (veya Java adamı) *homo erectus*un bir örneği olarak sınıflandırıldığını göz önünde bulundurun. *Homo pekinesis* (veya Pekin insanı), *homo erectus*un bir alt türü olarak *Homo erectus pekinesis* adıyla sınıflandırılır.
5. Alıntı: Barrett *vdl.* (1987), s. 539.
6. Alıntı: White (1896), s. 103.
7. Royce (1892), s. 286.
8. Cunningham (1996).
9. Bu bölümün bazı kısımlarında Stewart-Williams (2004c) temel alınmıştır.
10. Alıntı: F. Darwin ve Seward (1903), s. 94.
11. Bu bölümün bazı kısımlarında Stewart-Williams (2002, 2004a) temel alınmıştır.

12. Bu bölümün bazı kısımlarında Stewart-Williams (2004b) temel alınmıştır.
13. Singer (2002b).

2. Titanların Savaşı

1. Her şeye gücü yeten bir Tanrı'nın kötülük yapma gücüne de sahip olup olmadığı, mükemmel olmayan bir şey yapıp yapmayacağı veya kendi varlığına son verip vermeyeceği gibi kayda değer sorular hâlâ vardır. Teolojinin Tanrısı için, bkz. Swinburne (1993).
2. Bu düşünce hakkında en iyi bilinen söylemleri, ölümünden sonra *The Temple of Nature* (Doğa Tapınağı) (E. Darwin, 1803) başlığıyla, bilim tarihinde belki de uyaklı beyitler halinde ortaya konulan tek eser olarak, şiir halinde yayımlanmıştır.
3. Chambers (1844).
4. Dennett (1995), s. 21.
5. Darwin'in genler veya mutasyon hakkında hiçbir şey bilmediğini; doğal seçilim fikrini genetik bilimiyle birleştirmesinin yirminci yüzyılın başıyla ortası arasında bir zamana kadar mümkün olmadığını göz önünde bulundurun.
6. Evrimi savunan çalışmaların erişilebilir özetleri için bkz. Coyne (2009); Dawkins (2009); Fairbanks (2007); Miller (1999); Prothero (2007); Theobald (2007).
7. Genel bir bilgi: Birçok hayvanbilimci, kuşların gerçekten birer dinozor olduğunu (altmış beş milyon yıl önce soyu tükenmekten kurtulan bir dinozor grubu içinde bulunduğunu) öne sürer.

8. Grant ve Grant (2008). Bu çalışmanın (Pulitzer Ödülü kazanmış) ulaşılabilir ve zevkli bir anlatımı için, bkz. Weiner (1994).
9. Doğanın yaptıkları hakkında ortaya atılmış tek sav bu değildir. Nazi liderlerinden Heinrich Himmler, Ari halkının evrimsel sürecin bir ürünü olmadığını; Ariler dışında tüm ırkların evrildiğini savunuyordu. Himmler'in çılgınca savı ile bu sav arasındaki tek gerçek fark, Himmler'in ayrım çizgisini türlerin sınırları yerine ırkların sınırları üzerinden çizmesidir. İnsanın farklı olduğu savı –yanlış olduğunu düşünerek dikkate almasak da– Himmler'in savının yol açtığı dehşeti yaratmaz.
10. Bkz. örneğin, McKee *vdl.* (2005).
11. Dennett (1995), s. 46.
12. AT savunucusu ve karşıtı en önemli çalışmalardan bazıları: Behe (1996); Brockman (2006); Dembski (1998); Dembski and Ruse (2004); Forrest ve Gross (2004); Johnson (1993); Kitcher (2007); Pennock (1999); Shermer (2006).
13. Kitcher (2007).
14. Bugünlerde AT savları, komik bir biçimde, insanların dünya dışı varlıklar tarafından yaratıldığını öne süren Raëlciler gibi insanlar arasında kabul görür. Şiirsel adalet diye buna denilir!
15. Örneğin, Behe (2007).
16. Bunun nedeninin önemli bir açıklaması Forrest ve Gross (2004) tarafından yapılmıştır.
17. Behe (1996).
18. Bkz. *Evolution: Education and Outreach, 1(4), 2008* özel sayısı.
19. Behe (1996), s. 232–233.

20. Kamçı-motor için, bkz. Doolittle ve Zhaxybayeva (2007); bağışıklık sistemi için, Inlay (2002); kan pıhtılaşması sistemi için, Inlay (2002).
21. Bkz. Swinburne (2004); Ward (1996).
22. Konuyla ilgili ama karmaşıklık/olasılıksızlığa odaklanan bir sav için, bkz. Dawkins (2006).
23. Alıntı: White (1896), s. 93.

3. Darwin'den Sonra Tasarım Savı

1. Hume (1777), Kısım II.
2. Paley (1802), s. 16.
3. Paley (1802), s. 229.
4. Alıntı: F. Darwin (1887b), s. 219.
5. Ocak 1836, alıntı: Keynes (2001), s. 402.
6. Hume (1777), Kısım V. Bu fikir, ilginç bir biçimde, Darwin evrimine ve Bölüm 5'te ele alacağımız bir düşünceye –Lee Smolin'in evrenlerin evrimi kuramına– kayda değer bir benzerlik gösterir.
7. Darwin (2002), s. 50.
8. Paley (1802), s. 23.
9. Kimseye, örneğin, yirmi yaşına kadar dinin öğretilmemesi durumunda, dinlere inananların ne kadar azalacağını düşünün. Çoğu dindar kişi, dünyada bu şartlar altında dinlere inanan çok daha az kişi olacağını, böylece, dini inançların mantığa aykırı olduğunu da, üstü kapalı bir biçimde kabul ederdi.

4. Darwin'in Tanrısı

1. Alıntı: F. Darwin (1887b), s. 23.
2. Ruse (2001).
3. Alıntı: White (1896), s. 103.
4. Brooke (2003).

5. İlk alıntı: Darwin (1859), s. 452. İkinci alıntı: Desmond ve Moore (1991), s. 636.
6. Son araştırmalara göre, evren 13,7 milyar yıl; Dünya ve Güneş Sistemi 4,6 milyar yıl; Dünya üzerindeki canlılar 3,5-4 milyar (4 milyara yakın) yıl önce oluşmaya başlamıştır.
7. Fisher (1947), s. 1001; Dobzhansky (1973), s. 127, 129; Collins (2006), s. 200–1.
8. Ruse (2001) bu konuyu aydınlatıcı bir biçimde tartışmıştır.
9. Gariptir ki, bu metinleri mecazi anlamlarıyla okuyanlar genellikle eğitimli insanlardır.
10. Darwin (1859), s. 452.
11. Gray (1888), s. 148.
12. Behe (2007).
13. Bunların arasında Ayala (2007); Collins (2006); Conway Morris (2003); Dobzhansky (1973); Dowd (2007); Fisher (1947); Haught (2000); McGrath (2005); Miller (1999); Peacocke (2004); Polkinghorne (1994); Roughgarden (2006); Swinburne (2004); Teilhard de Chardin (1959); Ward (1996) bulunur.
14. Gould (1999).
15. En azından, bu öykülerin, kelime anlamı dışında olsa da, evrim kuramıyla çatışan bir okumasını gerektirmiştir. Ancak, bu durum İncil'in tamamında geçerli değildir. Örneğin, birçok Hıristiyan, İsa'nın öyküsünün gerçekten doğru olduğuna inanır. Bu arada, biri size kutsal kitaplarda geçen öykülerin mecazi olduğunu söylerse, mecazi anlamın ne demek olduğunu açıklamasını isteyin. Yüzde doksan cevap veremeyecektir.
16. Benzer bir biçimde, Tanrı'nın gerçek bilgisine ulaşmanın yolunun akıl değil, iman olduğu görüşüne, Darwin'in

kuramını yayımlamasından uzun zaman önce inanılıyordu. Ancak evrim kuramı, insanların aklı ve mevcut kanıtları bir kenara bırakıp, inançlarını tamamen iman üzerine kurması (yani hiçbir şey üzerine kurmaması) için daha iyi bir sebep sunmuştur.

17. Ayala (1977), s. 9.
18. Kapsayıcı uygunluk kuramı / evrimin genlerin gözünden görünüşü için, bkz. Cronin (1991); Dawkins (1982, 1989); Hamilton (1963, 1964); Williams (1966). Ayrıca, 11. Bölüm'de ele alınan akraba seçilimi tartışmasını da inceleyin.
19. Bkz. Gould (1980); Miller (1999); Shubin (2008).
20. Behe (1996), s. 223.
21. Alıntı: F. Darwin (1887b), s. 312.

5. Boşluk Doldurucu Olarak Tanrı

1. Bu bölümün bazı kısımlarında Stewart-Williams (2003) temel alınmıştır.
2. *Kendiliğinden türeme* ile ilgili çok iyi birkaç çalışma vardır. Bunlardan bazıları: Cairns-Smith (1985); Davies (1999); Hazen (2005); Maynard Smith ve Szathmáry (1999).
3. Darwin (1859), s. 459.
4. Alıntı F. Darwin (1887b), s. 18.
5. Haldane (1929); Oparin (1924); Schrödinger (1944).
6. Bu alanda ilk araştırma, kimyager Harold Urey ile çalışan lisansüstü öğrencisi Stanley Miller (1953) tarafından yapılmıştır. İlk deneyler birçok yönden hatalı olsa da, daha sonra yaptığı araştırmalar, doğru şartlar oluşturulduğunda, canlıların temel moleküllerinin birçoğunun doğal yollarla ve kaçınılmaz bir biçimde oluştuğunu ortaya koymuştur.
7. Bkz. örneğin, Cairns-Smith (1985).

8. Dawkins (2006).
9. Alıntı: F. Darwin (1887a), s. 324.
10. Wilson (1998).
11. Tanrıcıların benimseyeceği bir yaklaşım, kusursuz bir şeyin (Tanrı'nın) varlığının açıklamasının olmamasının, kusursuz olmayan bir şeyin (evrenin) varlığının açıklamasının olmamasından daha mantıklı olduğu olabilir. Ancak ben, bunu kabul etmek için bir neden göremiyorum.
12. Bkz. örneğin, Atkins (1993); Craig ve Smith (1993); Stenger (2003, 2007); Tryon (1973); Vilenkin (1982, 2006).
13. Hawking (1988), s. 129.
14. Bkz. örneğin, Barrow ve Tipler (1986); Davies (2006); Leslie (1989); Rees (1999).
15. Gonzalez ve Richards (2004); Ross (2001).
16. Richard Dawkins (2006) bu konunun ilgi çekici ve daha ayrıntılı bir tartışmasını sunar.
17. Bu tespite herkesin katıldığı söylenemez. Fizikçi Victor Stenger (2003), evrenin canlılara uygunluğunu ortadan kaldırmadan, bu sabit değerlerin büyük ölçüde değiştirilebileceğini öne sürer.
18. Bkz. Barrow ve Tipler (1986).
19. Russell (1935), s. 216.
20. Bkz. Rees (1997); Susskind (2006); Vilenkin (2006).
21. Stenger (2007).
22. Smolin (1992, 1997).
23. Sorulması gereken bir soru, tüm sürecin işlemesini en başta neyin sağladığıdır. Kozmolojik evrimin şu anda sürdüğünü kabul etsek dahi, süreci başlatmak için en az bir kara deliği olan bir başlangıç evrenine ihtiyacımız olur. Başlangıç evrenini kozmolojik evrime başvurmadan (örneğin, nedensiz bir kuantum dalgalanmasının bir

sonucu olarak) açıklayabiliyorsak, neden kendi evrenimizi aynı şekilde açıklayamayalım? Kozmolojik evrimin açıklaması yetersiz gibi görünür. Ancak, Smolin, kuramının, evrenin geçmişinde canlıların neden bu kadar erken (olabilecek en kısa zamanda) ortaya çıktığı gibi, başka türlü açıklanamayacak birçok olgunun açıklanmasına yardımcı olduğunu öne sürerek, buna karşı çıkar. Bu konuda hâlâ bir karara varılmamıştır.

24. Bkz. örneğin, Polkinghorne (1994); Roughgarden (2006); Wallace (1870).
25. Bkz. örneğin, Lewis (1940); Maritain (1997); Mivart (1871).
26. Wallace (1870), s. 343, 356.
27. Wallace (1870), p. 359.
28. Polkinghorne (1994).
29. Estetik açıdan, bkz. Thornhill (1998). Dil açısından, bkz. Deacon (1997); Pinker (1994); Pinker ve Bloom (1992). Sayıları temel kullanabilme becerimiz için, bkz. Butterworth (1999); Dehaene (1997); Geary (1995).
30. Wallace (1870), p. 365.
31. Swinburne (1997).
32. Bilincin evrimsel açıklaması girişimleri için, bkz. Dennett (1991); Humphrey (2000, 2006).
33. *Nature* (2007), s. 753.
34. Davies (1992).

6. Darwin ve Kötülük Sorunu

1. Kötülük sorunu için, bkz. Adams ve Adams (1990); Howard-Snyder (1996).
2. Dawkins (2006), s. 135.
3. Tanrı kötü olsa dahi, ona tapınmaya ve koyduğu kurallara uymaya devam etmemizin bir nedeni, böylesine güçlü

bir varlığın öfkesinden kaçınıp, sunacağı iyilikleri elde etmek olurdu. Ancak, bunun zorba bir krala veya lidere bağlılık duymaktan bir farkı yoktur. Tanrı var olsaydı, tıpkı her güçlü bireyin, özellikle de zorbalığıyla tanınanların buyruklarına uymamızın yararımıza olması gibi, Tanrı'nın buyruklarına uymamız da yararımıza olurdu. Ancak, bunun pek takdir edilecek bir yanı olmazdı. Tanrı'nın iyi olduğunu düşünmemiz için bir neden olmasaydı, buyruklarına uymamız *ahlaki* bir zorunluluk olmazdı.

4. Alıntı: Haught (2000), s. 21.
5. Alıntı: F. Darwin (1887b), s. 311-12.
6. Williams (1993).
7. Dawkins (1995), s. 131-2.
8. Schaller (1972).
9. Bkz. örneğin, de Waal (1996).
10. Williams (1966), s. 255.
11. Benim önerim; hayvanlarla ortak özelliklerimizin gerçekte olmadığını savunmanın, *hayvan-dışılaştırma* anlamına geldiğidir.
12. Barrett and Gruber (1980).
13. Diğer hayvanlarda bilinç sorusu hakkında, bkz. Marion Stamp Dawkins (1993).
14. Weisberger (2007).
15. Smith (1980).
16. Rachels (1990).
17. Russell (1950), s. 84.
18. Bkz. örneğin, Plantinga (1974); Swinburne (1998).
19. Özgür iradenin evrimsel açıklaması için yapılmış bir çalışma için, bkz. Dennett (2003).
20. Bkz. örneğin, Radcliffe Richards (2000); Strawson (1986). Daha açık olmak gerekirse, bu, özgür iradenin özel bir

halidir: Liberal özgür irade. Bu düşünceye göre, eylemlerimiz veya kararlarımız, tamamen bunları önceleyen nedenler tarafından belirlenmez; yaptıklarımızın sorumlusu yine bizizdir. Özgür iradenin bu biçimine odaklanmanın mantıklı olmasının birinci nedeni, konu hakkındaki yaygın görüşü temsil etmesidir. İkinci nedeni ise, özgür irade savunmasının en başta bu görüşü kabul etmesidir.

21. Hick (2007).
22. Ayrıca, bkz. Swinburne (2004).
23. Schellenberg (1993) ve Drange (1998) çok farklı bir sav ortaya atarak, müşfik bir Tanrı'nın, içtenlikle doğruluğu arayanlara varlığını bildirmesi gerektiğini söyleyerek, yokluğunun, varlığı konusundaki belirsizliğin kanıtı olduğunu öne sürer.
24. Bkz. Zuckerman (2007). Dinin, tam da geçerliliğini sorgulamanıza neden olan kötülüklerin var olduğu ortamlarda gelişmesi ironiktir.
25. Kişinin inancını yok edenin genellikle *kişisel* bir trajedi olması çarpıcı bir olgudur. Diğer insanların benzer olaylar yaşadığının Darwin de farkındaydı. Bu durum, birisinin başına kötü bir şey gelmesinin sorun teşkil etmemesine karşın, kendi başına kötü bir şey geldiğinde Tanrı'nın varlığını reddetmek gerektiğinin düşünülmesi gibidir.
26. Lewis (1940), s. 91.
27. Darwin (2002), s. 52.
28. Bkz. örneğin, Ayala (2007); Hunter (2001); Ruse (2001).
29. E. Darwin (1803), 66. dize.

7. Dinin Paketlenmesi

1. Antropolog Stewart Guthrie (1994), dini inançların kökeninin, insanların insan niteliği kazanma eğilimi gösterme

konusundaki evrimsel eğiliminde yattığını; dinlerin bu eğilimin birer yan ürünü olduğunu öne sürer. Dini inançların diğer evrimsel açıklamaları için, bkz. Atran (2002); Barrett (2004); Barrett ve Keil (1996); Bering (2005); Boyer (2001); Darwin (1871); Dennett (2006); Hamer (2004); Kelemen (2004); Kirkpatrick (2005); D. S. Wilson (2002).

2. Moore (1891), s. 73.
3. Drummond (1894), s. 334.
4. Küng (1980), s. 185.
5. Haught (2000), s. 120.
6. Bkz. örneğin, Barbour (1997).
7. Pascal (1910), s. 84.
8. Dowd (2007), Goodenough (1998) ve Kaufman (2008) bana bu durumun örnekleri gibi gelse de, böyle düşünmediklerinden eminim.
9. Freud (1927), s. 28–9.
10. Bu aslında Tillich'in görüşüydü. Ona göre, kalabalıkların Tanrısı hurafeden ibaretti. Beklendiği gibi, Tillich'in gerçekten ateist olduğunu öne süren birçok kişi vardır (örneğin, Hook, 1961).
11. Russell (1935), s. 215.

8. İnsanlar ve İnsanın Evrendeki Yeri

1. Descartes (1986).
2. Dennett (1995).
3. Bergson (1911).
4. Darwin (1871), s. 678.
5. Bkz. örneğin, Barkow ve ark. (1992); Betzig (1997); Buss (1995); Daly ve Wilson (1988); Dunbar ve Barrett (2007); Kenrick ve Luce (2004); Miller (2000); Pinker (1997); Ridley (1994); Trivers (2002); Wright (1994).
6. Marcus (2008).

7. Bunu söylerken, zihinlerimizin temelde buzul çağında yaşamış atalarımızın avcı-toplayıcı doğasına uygun bir biçimde "tasarlandığını" öne süren "Taş Devri Zihni savı"nın hiçbir biçimini onaylamıyorum. Bu savın mantıklı bir çeşidini oluşturmanın mümkün olduğunu düşünmesem de, mevcut amaçlarımız için iddia ettiğim tek şey, psikolojimizin *bazı yönlerinin* artık ortadan kalkmış seçilim baskılarına bir tepki olarak evrilmiş olması ve bu nedenle modern dünyamıza pek uyumlu olmamasıdır.
8. Zihnin bir beyinsel etkinlik türü olmaktan çok, çevre-organizma ilişkisi olarak anlaşılacağını öngören alternatif bir doğalcı zihin görüşü için, bkz. Clark (2008), Fish (2009) ve Noë (2009).
9. Yine de, bkz. Dennett (2003).
10. Alıntı: F. Darwin (1887a), s. 277.
11. Hume (1777), III. x. 33.
12. Nozick (2001), s. 360.
13. Nabokov (1967), s. 17.
14. Parfit (1984), s. 177.
15. Dennett (1991).
16. Alıntı: Munz (1993), s. 185.
17. Teilhard de Chardin (1959); ayrıca, bkz. Tipler (1994).
18. Nadiren de olsa yaparız. Avrupalılar on altıncı yüzyılda büyük maymunlarla ilk karşılaştıklarında, bu yaratıkları insan olarak sınıflandırıp sınıflandırmamakta kararsız kalmışlardır. Kendilerininkinden çok farklı bir kültüre sahip olan diğer ırklarla karşılaştıklarında da, bu insanları insan olarak sınıflandırıp sınıflandırmamaya da karar verememişlerdir.
19. Konu hakkında başlangıç seviyesindeki görüşler için, bkz. Dupré (1992), Pigliucci ve Kaplan (2006), Sober

(2000) ve Sterelny ve Griffiths (1999). Daha derinlemesine tartışmalar için ise Sober (2006) ve Stamos (2004).

20. Lyell (1835), s. 325.

9. İnsanın Hayvanlar Arasındaki Yeri

1. Bu fikrin (açıkça yanlış olması dışındaki) sorunu, daha aşağı yaşam biçimleri olarak bilinen türlerin, insanlardan genellikle daha mutlu ve daha sıkıntısız olmalarıdır. İnsan olmayı diğer türlerin bir üyesi olmaya tercih eden, sadece insanın kendi kibridir.
2. Konu hakkında klasik bir çalışma için, bkz. Lovejoy (1936); ayrıca, bkz. Bowler (2003).
3. Augustine (2003), s. 359.
4. Lovejoy (1936), s. vii.
5. Ruse (1986), s. 274.
6. Evrimsel geçmişin, bizim tarafımızdan öngörülemez olmasından dolayı değişken bir halde olduğu, fakat Tanrı'nın her şeyi bilmesinden dolayı, olacak şeyleri önceden bileceği öne sürülebilir (aslında, birçok kişi bunu yapmıştır). Bu savın değerlendirmesini okuyucuya bırakacağım.
7. Daha açık olmak gerekirse, organizmalar ve yaşadıkları ortamlar birlikte evrilir (Sterelny, 2003).
8. Nietzsche (1982), s. 32.
9. Nietzsche (1982), s. 32.
10. Nietzsche (1993), s. 44.
11. Evrimsel ilerlemenin iyi tartışıldığı çalışmalar için, bkz. Ayala (1988); Dawkins (1998a); Gould (1996); Mayr (2001); Nitecki (1988); Ruse (1997); Williams (1966).
12. Lynn (1996).
13. Gould (1996).
14. Gould (1996).

15. Bkz. örneğin, Wilson (1999).
16. Williams (1966).
17. Makalowski (2007).
18. Dawkins (1998a), s. 1017.
19. Darwin (1871), s. 151.
20. Whiten (1997).
21. Tomasello ve Call (1997), s. 3.
22. Van den Berghe (1990), s. 428.
23. Diamond (1992, 1997a).
24. Twain (1924), s. 7.
25. Gray (2002), s. 151.
26. Russell (1953), s. 48–9.

10. Hayatın Anlamı Huzur İçinde Yatmak mı?

1. Konu hakkındaki ilginç bazı çalışmalar için, bkz. Baggini (2004); Cottingham (2002); Klemke (2000); Maisel (2009).
2. Adil olmak gerekirse, büyüklüğün neden önemli olmadığı konusunda ilginç şeyler yazılmıştır. Örneğin, Başpiskopos William Temple şöyle demiştir: "Ben yıldızlardan yüceyim, çünkü ben yıldızların orada olduğunu biliyorum, fakat onlar benim burada olduğumu bilmiyor." Ayrıca, matematikçi ve düşünür Frank Ramsey şunları yazmıştır: "Gökyüzünün sonsuzluğu karşısında kendimi kesinlikle küçük görmem. Yıldızlar büyük olsa dahi, ne düşünebilirler, ne de sevebilirler. Bu nitelikler de beni büyüklükten çok daha fazla etkiler ... Dünyayı görüşüm, ölçüm yapacağım bir model gibi değil, benim bakışıma göre şekillenir. Ön planda insanlar vardır ve yıldızlar kum taneleri kadar küçüktür." (Ramsey, 2001, s. 291.)
3. Bkz. örneğin, Warren (2002).
4. Popper (1987), s. 141.

5. Klemke (2000), s. 195.
6. Tennesen (1973), s. 408.

11. İyinin Evrilmesi

1. Bu konunun erişilebilir ve keskin bir tartışması için, bkz. Kitcher (2006).
2. Darwin (1871). Ayrıca, bkz. Alexander (1987); Axelrod (1984); de Waal (2006); Haidt (2001); Hauser (2006); Krebs (1998); Ridley (1996); Trivers (1971, 1985).
3. Alıntı: Brooke (2003), s. 202.
4. Wilson (1975), s. 3.
5. Wilson (1996), s. 97-9.
6. Bu durumun bir örneği, sosyal psikoloji alanında tanınmış bir kitabın (Latané ve Darley, 1970) adıdır: *Tepkisiz seyirci: Neden yardım etmez?*
7. Wilson (1975).
8. Hamilton (1963, 1964).
9. Maynard-Smith (1964).
10. Trivers (1985), s. 47.
11. Wilson (1996), s. 315.
12. Sherman (1977).
13. Bkz. örneğin, Burnstein *vdl.* (1994); Daly ve Wilson (1988); Krupp *vdl.* (2008); Stewart-Williams (2007, 2008).
14. Yeşil maymun için bkz. Seyfarth ve Cheney (1984); vampir yarasalar için, bkz. Wilkinson (1984).
15. Trivers (1971).
16. Axelrod (1984).
17. Trivers (1971, 1985).
18. Miller (2000); Zahavi (1975).
19. Darwin (1871); Fehr ve Gaechter (2002); Sober ve Wilson (1998); Wilson ve Sober (1994).
20. Boyd ve Richerson (1985); Richerson ve Boyd (2004).

21. Lewis (1952); Collins (2006).
22. Bu konudaki en önemli çalışmalardan bazıları: Darwin (1871); Westermarck (1921); Wolf (1995).
23. Bkz. Bevc ve Silverman (2000); Fox (1967); Lieberman ve ark. (2003, 2007); Shepher (1971, 1983); Westermarck (1921).
24. İnsanın anne-babasını onurlandırmamasına önerilen cezanın ölüm olduğunu biliyor muydunuz? Bana inanmıyorsanız, kitaplardan araştırın! Örneğin, Exodus 21:15, 17; Leviticus 20:9 ve Deuteronomy 21:18-21. Bunların Pazar Okulu'nda öğretilmemesi de yeterince tuhaftır.
25. Alıntı: Pratt (1994), s. 106.
26. Bu davranışların evrimsel açıklamalarına iyi bir giriş için, bkz. Buss (2007); Pinker (1997); Ridley (1994); Wright (1994).
27. Wilson ve ark. (2003).
28. Singer (1981).

12. Ahlakı Yeniden İnşa Etmek

1. Sosyal Darwinizm hakkında klasikleşmiş bir çalışma: Hofstadter (1944).
2. Bkz. Segerstrale (2000).
3. Halk İçin Sosyobiyoloji Çalışma Grubu (1975), s. 43.
4. Wilson (1978, 1984, 1999).
5. Evrim kuramının yaptığı iddia edilen diğer çıkarımlar için bkz. Arnhart (1998); Hursthouse (1999); Railton (1986); Richards (1986); Rosenberg (2000, 2003); Singer (2000).
6. Moore (1903).
7. Hume (1739), III. Cilt, I. Bölüm, I. Kısım.

8. Hume, adı çeşitli fikirlere verilmiş şanslı insanlardan birisidir. Bunun en tanınmış örneği *Hume'un Çatalı*'dır.
9. Nelkin (2000), s. 22.
10. Kadınlarda ebeveynlik dürtüsünün erkeklerden daha güçlü olduğu savı bazen cinsiyetçi bir genelleme olarak görülür. Ancak, bu sav yalnızca söz konusu dürtüyü bulanık bir biçimde ele almamız durumunda cinsiyetçidir. Bu suçlama tersinden anlaşılabilir: Asıl cinsiyetçi olan, evrimcilerin (kadınların ebeveynlik dürtüsünü erkeklerden daha fazla taşıdığı) savını cinsiyetçi görenlerdir, çünkü kadınlarda erkeklerden daha fazla bulunan bir özelliği olumsuz olarak değerlendirirler. Böylece, erkeklere özgü özellikleri kadınlara özgü özelliklerden daha üstün tutarlar.
11. Thornhill ve Palmer (2000).
12. Rose (1978).
13. Garip bir biçimde, evrimci psikologlar –kadın olanların birçoğu dahi– kesinlikle kadının sadakatsizliğini haklı çıkarmakla suçlanmamaktadır. İşler şu şekilde yürüyormuş gibi görünür: Evrimci psikologların vardığı sonuçlar kadınların lehine olmadığında cinsiyet ayrımcısıdır. Ancak, bu sonuçlar erkeklerin lehine olmadığında –örneğin, erkeklerin zamparalık yapmaya, şiddet kullanmaya veya tecavüze meyilli olduğu iddia edildiğinde– erkeklerin bunları yapmasına izin verildiği anlamına gelir. Bu, kadınların avantajlı konumda olduğu bir çifte standarttır.
14. Bkz. örneğin, Buss (1994); Buss ve Schmitt (1993); Clark ve Hatfield (1989); Diamond (1997b); Ellis ve Symons (1990); Kenrick ve ark. (1990); Schmitt (2005); Symons (1979).

15. Strawson (1986). Bu konuya mükemmel bir giriş için, bkz. Radcliffe Richards (2000), 6. Bölüm.
16. Paul (2003). Evrim kuramının çok farklı bir siyasi gündemi haklı çıkarmak için de kullanıldığını göz önünde bulundurun. Evrim kuramını bazıları (bunun doğanın kanunu olduğu ve sonunda insan türü veya medeniyet için iyi olacağı temeline dayanarak) savaşı haklı çıkarmak için kullanırken, bazıları da (evrimsel yönden daha uygun birçok erkeğin savaş sırasında ölerek, üremesinin önlenmesine karşın, fiziksel olarak daha alt düzeyde olanların kadınlarla evde beklemesi temeline dayanarak) barışı savunmak ve militarizmi reddetmek için kullanmıştır (Jordan, 1915). Benzer bir biçimde, Darwin'in kuramını bazıları (erkeklerin kadınlardan fiziksel ve zihinsel yönden daha üstün olacak biçimde evrildiği sanrısına dayanarak) ataerkilliği haklı çıkarmak için kullanırken, bazıları da (kadınların erkek egemenliği altına girmesinin, kadının cinsel seçilim hakkını ortadan kaldırarak, türün kalitesine tehdit oluşturmasına dayanarak) feminizmi desteklemek için kullanmıştır. Bu savların hiçbirisi diğerlerinden daha inandırıcı değildir. Varmak istediğim nokta; evrim kuramı çok geniş bir ideoloji yelpazesini haklı çıkarmak için kullanılmaktadır ve bu durum da bu ideolojilerden şüphe duyulmasına yol açmaktadır.
17. Bkz. örneğin, Spencer (1874); Sumner (1883).
18. Spencer (1874), s. 345.
19. Alıntı: Hofstadter (1944), s. 45.
20. Carnegie (2006), s. 3.
21. Bencil gen kuramı veya evrimin genlerin gözünden görünüşü için bkz. Dawkins (1982, 1989); Hamilton (1963, 1964); Williams (1966).
22. Dawkins (1998b).

23. Platon (1992), 459D.
24. Darwin (1871), s. 159. Darwin'in, tüm kaygılarına karşın, hasta ve düşkünlere yardım etmekten vazgeçmemiz gerektiğini düşünmemesini göz önünde bulundurun. Böyle yapmak, insanlığın en iyi tarafından kendimizi soyutlamak anlamına gelirdi.
25. Bu savın son hali için bkz. Lynn (1996).
26. Bu düşüncenin karşıtları genellikle soy ıslahının işe yaramayacağını düşünür. Ancak, soy ıslahı tarımın ortaya çıkışından bu yana uygulanmaktadır: İnsanlar, istedikleri özelliklere sahip hayvanları seçerek yetiştirmiş ve büyük ölçüde başarılı olmuştur. Bunun insanlarda işe yaramayacağını düşünmek için hiçbir neden yoktur. Günümüzün düşünsel ortamı göz önünde bulundurulduğunda, Batı'da etkin bir soy ıslahı programı uygulamak *siyasi* yönden olanaksız olsa da, biyolojik yönden değildir (Lynn, 2001).
27. Lynn (2001).
28. Weikart (2004), s. 233.
29. Alıntı: Trevor-Roper (1963), s. 39, 51.
30. Farklılıklar her ne kadar kısmen genlerden de kaynaklansa, aklımızda bulundurmamız gereken iki şey vardır. Birincisi, bir grubun tümünü veya çoğu üyesini başka bir grubun tümünden veya çoğu üyesinden ayıran farklardan değil, gruplar arasında görece daha önemsiz *ortalama* farklardan bahsediyor olurduk. İkincisi ise, bireyleri ait oldukları grupların basit, istatistiksel tanımları üzerinden değil, sahip oldukları asıl özellikler üzerinden değerlendirmemiz gerekir. Örneğin, birinin IQ puanının 100 olması durumunda, bu kişinin üyesi olduğu ırk grubunun ortalama IQ puanının daha yüksek veya daha düşük olması bir şey ifade eder mi?

31. Isaac (2005).
32. Bkz. örneğin, Aquinas (1948).
33. Doğa kanunu savının eşcinselliğe karşı temel mantığını kabul etsek dahi, gerçekte nasıl kötü bir günah olduğunu sorgulamamız gerekir. İnsanlar bazen metal elbise askılarını kullanım amacı dışında, geçici televizyon anteni olarak kullanır. Bu gibi eylemler ahlak yasasının iğrenç bir biçimde çiğnenmesi veya elbise askılarını tasarlayanlara hakaret anlamına mı gelir?
34. İlk savın en kötü örneğiyle, *Time* dergisine yazılan bir mektupta karşılaştım: "Hayvanlar yenmek için tasarlanmamışsa, neden etten yapılmış?" Soruyu soranın ciddi olup olmadığından emin değilim.
35. Huxley (1894).
36. Huxley (1894), s. 83.
37. Richards (1999).
38. Aslında, modern dünyada seçilme uygunluğunu (şansını) artırmak isteyen bir erkeğin yapabileceği en iyi şey, uyumadığı saatlerin mümkün olduğunca fazlasını dünya üzerindeki sperm bankalarına sperm bağışlayarak geçirmek olurdu. Ancak, böyle bir eylemin benimsenmesini sağlayan yasa garip görünürdü. Bu da, evrim kuramının uygunluğumuzu artırmamızı öğütlediği fikrini reddetmek için iyi bir neden daha teşkil eder.
39. Trivers (1985), s. 392.
40. Konunun genel görünümü için bkz. Crawford ve Salmon (2004).
41. Daly ve ark. (2001).
42. Wilson (1984), s. 121.
43. Faydacıların temel görüşü şu şekilde özetlenebilir: Birisinin belirli bir zamanda yapabileceği herhangi iki eylemin ahlaki yönden daha üstün olanı, bu eylemden

etkilenecek olanlar için en iyi sonuçları sağlayacağını düşündüğümüz eylemdir. Bu da genellikle, en fazla mutluluk veya hazzı ortaya çıkaran veya en fazla gereksiz acıyı ortadan kaldıran eylem anlamına gelir.

44. Wilson (1984).

13. İnsanlık Onuru İlkesinin Kökünün Kazınması

1. Sumner (1883).
2. Karşılaştır: Mem kuramı, bkz. Blackmore (1999); Dawkins (1989); Dennett (1995, 2006).
3. Rachels (1990).
4. Singer (2002a).
5. *Homo sapiens*ten daha mantıklı bir evrilmiş varlık düşünmenin oldukça kolay olduğunu ve bu varlığın karşısında sadece kısmen mantıklı kalacağımızı göz önünde bulundurmamız gerekir.
6. Çoğu düşünür intihara karşı çıkmış olmasına rağmen, ilginç birkaç istisna vardır: Yerleşik tabuları her zaman yıkan Friedrich Nietzsche (2003) şunları yazmıştır: "İntihar düşüncesi güçlü bir avuntudur: Sayesinde kâbus dolu geceleri epeyce geçiştirir insan" (s. 103). Ayrıca, pek bilinmeyen eski Yunanlı filozof Kyreneli Hegesias, birçok kişinin yaşamında ıstırabın hazları bastırdığını ve bu nedenle, hepimizin intihar etmesi gerektiğini öne sürmüştür. Bu düşüncesi ona *Peisithanatos* (ölüme zorlayıcı) mahlasını kazandırmıştır. Kendi tavsiyesini tutup tutmadığı bilinmemektedir. Ancak, felsefesinin bugün çok az biliniyor olması pek şaşırtıcı değildir. En ateşli savunucularının intihar ederek, düşüncelerini yayamayacağı bir felsefenin kaderinin yok olup gitmek olması kesin gibidir.
7. Alıntı: Rachels (1990), s. 204.

8. Aquinas (1928), III, II, s. 112.
9. Inge (1922), s. 166-7.
10. Patterson (2002).
11. I. B. Singer (1968), s. 270.
12. Darwin (1871), s. 101.
13. F. Darwin (1887c), s. 200.
14. Spiegel (1996) önsöz, s. 14.
15. Ahlaki ve politik felsefeye Sosyal Sözleşme yaklaşımı olarak bilinir. Hobbes (1651) ile Rawls (1971) bu yaklaşımın en önemli savunucuları arasındadır.
16. Scruton (2000).
17. Nozick (1983), s. 29.
18. Rachels (1990), s. 184.
19. Bu size ırkçı mı geliyor? Öyleyse diğer türlere karşı da önyargılarınız var demektir!
20. Hayvanlara iyi davranmanın farklı bir gerekçesi için bkz. Regan (1983).
21. Singer (1993).
22. Singer (2002b), s. 9.
23. Dipnotları okuyacak kadar gayretli okurlar için bir örnek daha. Birkaç yıl önce Biyomedikal Araştırma Derneği, insan-olmayan hayvanlar üzerinde tıbbi deneyler yapılmasını destekleyen bir reklam kampanyası başlattı. Reklamda gösteri yapan bir grup hayvan hakları savunucusu fotoğrafının altında şunlar yazıyordu: "Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar sayesinde 20,8 yıl daha gösteri yapabilecekler." Şimdi de tıbbi araştırmaların siyah insanlar üzerinde yapıldığı bir paralel evrende aynı reklamı hayal edin: "Siyahlar üzerinde yapılan araştırmalar sayesinde beyaz göstericiler, siyahlar üzerinde yapılan deneyleri 20,8 yıl daha fazla protesto edebilecek"! Bu, siyahlar üzerinde yapılan deneyleri haklı

çıkarır mıydı? Açıkçası, çıkarmazdı. Irkçı bir varsayıma; siyahlara "yalnızca siyah oldukları için" verilen zararın, beyazlara fayda sağladığı için haklı çıkarılmasına dayandığından, bu savı hemen reddederdik. Asıl sav da eşit bir derecede *tür ayrımcılığı* varsayımına dayanmaktadır: Hayvanlara "sadece hayvan oldukları için" verilen zarar, bize yarar sağladığı için haklı çıkarılmaktadır. Varmak istediğim nokta, bu varsayımın yanlış olduğu değildir. İnsanlarla hayvanlar arasında, hayvanları insanlar adına feda etmemizi haklı çıkaracak farklar olabilir (veya olmayabilir). Asıl savım, çoğu insanın, haklı çıkarmaya çalışmak bir yana, bu savın altında yatan önyargılı varsayımların dahi *farkında olmamasıdır*.

14. Evrim ve Doğru ile Yanlışın Ölümü

1. Bkz. örneğin, Pennock (1999).
2. Aslında, bu tür hareketler yeni yeni ortaya çıkmaya başlamıştır.
3. W. B. Dawkins (1871), s. 195-6.
4. Alıntı: Lyell (1881), s. 186.
5. Alıntı: Clark ve Hughes (1890), s. 84. Lyell ve Sedgwick'in, Darwin'in çalışmasına değil, evrimin var olduğunu öne süren daha eski bir esere, Robert Chambers'ın *Yaratılışın Doğal Tarihinden İzler* (1884) kitabına yanıt olarak yazıldığını göz önünde bulundurmak gerekir.
6. Morris (1972), s. 75.
7. Aynısı, Doğu'nun karma ve reenkarnasyon öğretisi için de geçerlidir.
8. DeLay ve Dawson (1999).
9. Alıntı: Bryan (1922), s. 124.
10. Bunun, cevabı açık bir soru olarak görülmesi gerekmez. İnsanlar, gerçekte kimse etkilenmeyecek olsa dahi, baş-

kalarının davranışlarını etkileyeceğini *düşünerek* cennet ve cehennemi vaat edebilir. İleride konu hakkında daha fazla şey söyleyeceğim.

11. Tanrı'sız iyilik hakkında bkz. Buckınan (2002); Nielsen (1973).
12. Isaac (2005).
13. Tanrı'yı kullanmadan da ahlaklı çocuklar yetiştirme hakkında bkz. Dale McGowan'ın (2007) toplu makaleleri.
14. Ellerbe (1995).
15. Ward (2006).
16. Bkz. Batson ve ark. (1993); Beit-Hallahmi (2007); Paul (2005); Zuckerman (2008).
17. Harris (2004).
18. İncil'de eşcinselliğin kınandığı bölümler için bkz. örneğin, Levililer 18:22, 20:13; Romalılar 1:26–7. Kuran'da geçtiği bölümler için, bkz. 7:80-1, 26:165-6, 27:54-5, 29:28-9. Sureler.
19. Moore (1903).
20. Örneğin, Joyce (2001); Mackie (1977); Williams (1972).
21. Nietzsche (2005), s. 169.
22. Hare (1989).
23. Bu paragrafta geçen savlar, Joyce (2001) üzerine kuruludur.
24. Laiklik savunucusu felsefeci Austin Dacey (2008), ahlaki anlaşmazlık olgusunun, ahlakın nesnelliğini gösterdiğini öne sürer. Ancak, ahlakı sadece bizim nesnel gördüğümüzü de gösterir.
25. Brink (2007).
26. Ruse (1995); Joyce (2001).
27. Ruse and Wilson (2006), s. 566.
28. Joyce (2001), s. 159.
29. Bkz. örneğin, Dacey (2008).

30. Pinker'da (1997) özetlendiği haliyle Baron-Cohen (1995).
31. Karşılaştır: Stewart-Williams (2005).
32. Butterworth (1999); Dehaene (1997); Geary (1995).
33. Dennett (1995).
34. Nozick (1981), s. 343.
35. Ruse (1986), s. 162.
36. Wigner (1960).
37. Matematiğin doğası ve fiziksel dünya ile ilişkisi, aslında oldukça zor bir felsefi konudur. Ancak, insanlar genellikle bunu anlayamaz. Matematikçi R. W. Hamming (1980) şunları söylemiştir: "Sayma amacıyla tam sayıların soyutlanmasının hem mümkün, hem de işe yarar olması karşısındaki şaşkınlığımı bazı arkadaşlarıma anlatmaya çalışsam da, başarılı olamadım" (s. 81).
38. Darwin (1871), s. 122–3.
39. Singer (1981).
40. Joyce (2001); Maisel (2009).
41. Blackmore (1999); Dawkins (1989); Dennett (1995, 2006).

OKUMA ÖNERİLERİ

Evrim Kuramı

Darwin, C. (1859). *On the origin of the species by means of natural selection.* Londra: Murray. (*Türlerin Kökeni*, çev. Sevim Belli, Onur Yayınları, Ankara, 1996.)

Dawkins, R. (1989). *The selfish gene.* New York: Oxford University Press. (*Gen Bencildir*, çev. Asuman Ü. Müftüoğlu, Tübitak Yayınları, Ankara, 2007.)

Evrim ve Din

Brockman, J. (ed.) (2006). *Intelligent thought: Science versus the intelligent design movement.* New York: Vintage.

Dawkins, R. (2006). *The God delusion.* New York: Houghton Mifflin. (*Tanrı Yanılgısı*, çev. Tunç Tuncay Bilgin, Kuzey Yayınları, İstanbul 2012.)

Kurtz, P. (ed.) (2003). *Science and religion: Are they compatible?* New York: Prometheus.

Ruse, M. (2001). *Can a Darwinian be a Christian? The relationship between science and religion.* Cambridge: Cambridge University Press.

Shermer, M. (2006). *Why Darwin matters: The case against intelligent design.* New York: Times.

Evrim ve Felsefi Antropoloji

Dennett, D.C. (1991). *Consciousness explained.* New York: Little, Brown.

Pinker, S. (1997). *How the mind works.* Londra: Penguin.

Radcliffe Richards, J. (2000). *Human nature after Darwin.* Londra: Routledge.

Williams, G. C. (1966). *Adaptation and natural selection: A critique of some current evolutionary thought.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Wright, R. (1994). *The moral animal: The new science of evolutionary psychology.* New York: Pantheon.

Evrim ve Ahlak

Joyce, R. (2001). *The myth of morality.* Cambridge: Cambridge University Press.

Pinker, S. (2002). *The blank slate: The modern denial of human nature.* New York: Viking. (*Boş Sayfa: İnsan Doğasının Modern İnkârı*, çev. Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.)

Rachels, J. (1990). *Created from animals: The moral implications of Darwinism.* Oxford: Oxford University Press.

Ruse, M. (1986). *Taking Darwin seriously: A naturalistic approach to philosophy.* Oxford: Blackwell.

Singer, P. (1990). *Animal liberation.* Londra: Jonathan Cape. (*Hayvan Özgürleşmesi*, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.)

KAYNAKLAR

Adams, ML M. and Adams, R. M. (edl.) (1990). *The problem of evil* Oxford: Oxford University Press.

Alexander, R. D. (1987). *The biology of moral systems.* Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.

Anon. (2007). Evolution and the brain. *Nature*, 447, 753.

Aquinas, T. (1948). *Summa contra gentiles* (Fathers of the English Dominican Province, çev.). New York: Benziger (eserin orijinalinin yayım yılı y. 1264).

—— (1928). *Summa theologica* (Fathers of the English Dominican Province, trans.). New York: Benziger (eserin orijinalinin yayım yılı y. 1274).

Arnhart, L. (1998). *Darwinian natural right: The biological ethics of human nature.* Albany: State University of New York Press.

Atkins, P. (1993). *Creation revisited: The origin of space, time and the universe.* Londra: Penguin.

Atran, S. (2002). *In Gods we trust: The evolutionary landscape of religion.* Oxford: Oxford University Press.

Augustine (2003). *City of God* (H. Bettensen, çev.). Londra: Penguin (eserin orijinalinin yayım tarihi 413-26).

Axelrod, R. (1984). *The evolution of cooperation.* New York: Basic Books.

Ayala, F. (1977). Nothing in biology makes sense except in the light of evolution. *Journal of Heredity*, 68, 3-10.

—— (1988). Can progress be defined as a biological concept? M. H. Nitecki (ed.), *Evolutionary progress* içinde (s. 75-96). Chicago: University of Chicago Press.

—— (2007). *Darwin's gift: To science and religion.* Washington, DC: Joseph Henry Press.

Baggini, J. (2004). *What's it all about? Philosophy and the meaning of life.* Oxford: Oxford University Press. Barbour, I. G. (1997). Religion*and science: Historical and contemporary issues.* New York: HarperCollins.

Barkow, J. H., Cosmides, L. ve Tooby, J. (edl.) (1992). *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture.* Oxford: Oxford University Press.

Baron-Cohen, S. (1995). *Mindblindness: An essay on autism and theory of mind.* Cambridge, MA: MIT Press.

Barrett, J. L. (2004). *Why would anyone believe in God?* Lanham, MD: AltaMira Press.

Barrett, J. L. and Keil, F. C. (1996). Conceptualizing a nonnatural entity: Anthropomorphism in God concepts. *Cognitive Psychology*, 31, 219-47.

Barrett, P. H., Gautrey, P. J., Herbert, S., Kohn, D. and Smith, S. (1987). *Charles Darwin's notebooks 1836-1844: Geology, transmutation of species, metaphysical enquiries.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

Barrett, P. H. and Gruber, H. E. (edl.) (1980). *Metaphysics, materialism, and the evolution of mind: The early writings of Charles Darwin.* Chicago: University of Chicago Press.

Barrow, J. D. and Tipler, F. J. (1986). *The anthropic cosmological principle.* Oxford: Oxford University Press.

Batson, C. D., Schoenrade, P. and Vends, W. L. (1993). *Religion and the individual: A social-psychological perspective.* Oxford: Oxford University Press.

Behe, M. J. (1996). *Darwin's black box: The biochemical challenge to evolution.* New York: Free Press.

—— (2007). *The edge of evolution: The search for the limits of Darwinism.* New York: Free Press.

Beit-Hallahmi, B. (2007). Atheists: A psychological profile. M. Martin (ed.), *The Cambridge companion to atheism* içinde (s. 300-17). Cambridge: Cambridge University Press.

Bering, J. (2005). The evolutionary history of an illusion: Religious causal beliefs in children and adults. B. J. Ellis ve D. F. Bjorklund (edl.), *Origins of the social mind: Evolutionary psychology and child development* içinde (s. 411-37). New York: Guilford Press.

Bergson, H. (1911). *Creative evolution* (A. Mitchell, çev.). New York: Henry Holt (original work published 1907).

Betzig, L. (ed.) (1997). *Human nature: A critical reader.* Oxford: Oxford University Press.

Bevc, I. ve Silverman, I. (2000). Early separation and sibling incest: A test of the revised Westermarck theory. *Evolution and Human Behavior,* 21, 151-61.

Blackmore, S. (1999). *The meme machine.* New York: Oxford University Press.

Boulter, S. (2007). *The rediscovery of common sense philosophy.* Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Bowler, P. B. (2003). *Evolution: The history of an idea* (3. bas.). Londra: University of California Press.

Boyd, R. ve Richerson, P. J. (1985). *Culture and the evolutionary process.* Chicago: University of Chicago Press.

Boyer, P. (2001). *Religion explained: The evolutionary origins of religious thought.* New York: Basic Books.

Bradie, M. (1986). Assessing evolutionary epistemology. *Biology and Philosophy,* 1, 401-59.

Brink, D. O. (2007). The autonomy of ethics. M. Martin (ed.), *The Cambridge companion to atheism* içinde (s. 149-65). Cambridge: Cambridge University Press.

Brockman, J. (ed.). (2006). *Intelligent thought: Science versus the intelligent design movement.* New York: Vintage.

Brooke, J. H. (2003). Darwin and Victorian Christianity. J. Hodge ve G. Radick (edl.), *The Cambridge companion to Darwin* içinde (s. 192-213). Cambridge: Cambridge University Press.

Browne, J. (2006). *Darwin's 'Origin of Species': A biography.* Londra: Atlantic.

Bryan, W. J. (1922). *In* His *image.* New York: Fleming H. Revell.

—— (1925/2008). Closing statement of William Jennings Bryan at the trial of John Scopes. B. Hankins (ed.), *Evangelicalism and fundamentalism: A documentary reader* içinde (s. 85-95). New York: New York University Press.

Buckman, R. (2002). *Can we be good without God? Biology, behavior, and the need to believe.* New York: Prometheus.

Burnstein, E., Crandall, C. and Kitayama, S. (1994). Some neo-Darwinian decision rules for altruism: Weighing cues for inclusive fitness as a function of the biological importance of the decision. *Journal of Personality and Social Psychology, 67,* 773-89.

Buss, D. M. (1994). *The evolution of desire: Strategies of human mating.* New York: Basic Books.

—— (1995). Evolutionary psychology: A new paradigm for psychological science. *Psychological Inquiry, 6,* 1-30.

—— (2007). *Evolutionary psychology: The new science of the mind* (3. bas.). Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.

Buss, D. M. ve Schmitt, D. P. (1993). Sexual strategies theory: An evolutionary perspective on human mating. *Psychological Review,* 100, 204-32.

Butterworth, B. (1999). *The mathematical brain.* Londra: Macmillan.

Cairns-Smith, A. G. (1985). *Seven clues to the origin of life.* Cambridge: Cambridge University Press.

Campbell, D. T. (1974). Evolutionary epistemology. P. A. Schilpp (ed.), *The philosophy of Karl Popper* içinde (s. 413-63). La Salle, IL: Open Court.

Carnegie, A. (2006). *The "gospel of wealth" essays and other writings.* New York: Penguin.

Carruth, W. H. (1909). *Each in his own tongue, and other poems.* New York: Putnam's.

Carruthers, P. (1992). *Human knowledge and human nature: A new introduction to an ancient debate.* Oxford: Oxford University Press.

Chambers, R. (1844). *Vestiges of the natural history of creation.* Londra: Churchill.

Clark, A. (2008). *Supersizing the mind: Embodiment, action, and cognitive extension.* Oxford: Oxford University Press.

Clark, J. W. and Hughes, T. M. (edl.) (1890). *The life and letters of the Reverend Adam Sedgwick,* c. II. Cambridge: Cambridge University Press.

Clark, R. ve Hatfield, E. (1989). Gender differences in receptivity to sexual offers. *Journal of Psychology and Human Sexuality,* 2, 39-55.

Collins, F. S. (2006). *The language of God: A scientist presents evidence for belief.* New York: Free Press.

Conway, Morris, S. (2003). *Life's solution: Inevitable humans in a lonely universe.* Cambridge: Cambridge University Press.

Cottingham, J. (2002). On *the meaning of life.* Londra: Routledge.

Coyne, J. A. (2009). *Why evolution is true.* New York: Viking.

Craig, W. L. ve Smith, Q. (1993). *Theism, atheism, and Big Bang cosmology.* Oxford: Clarendon Press.

Crawford, C. B. ve Salmon, C. (edl.) (2004). *Evolutionary psychology, public policy, and private decisions.* Mahwah, NJ: Erlbaum.

Cronin, H. (1991). *The ant and the peacock: Altruism and sexual selection from Darwin to today.* Cambridge: Cambridge University Press.

Cunningham, S. (1996). *Philosophy and the Darwinian legacy.* New York: University of Rochester Press.

Dacey, A. (2008). *The secular conscience: Why belief belongs in public life.* New York: Prometheus.

Daly, M. ve Wilson, M. (1988). *Homicide.* Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.

Daly, M., Wilson, M. ve Vasdev, S. (2001). Income inequality and homicide rates in Canada and the United States. *Canadian Journal of Criminology,* 43, 219-36.

Darwin, C. (1859). *On the origin of the species by means of natural selection.* Londra: Murray.

—— (1871). *The descent of man and selection in relation to sex.* Londra: Murray.

—— (2002). *Autobiographies.* Londra: Penguin.

Darwin, E. (1803). *The temple of nature, or The origin of society: A poem with philosophical notes.* Londra: Johnson.

Darwin, F. (ed.) (1887a). *The life and letters of Charles Darwin,* vol. I. New York: Appleton.

—— (1887b). *The life and letters of Charles Darwin,* vol. II. New York: Appleton.

—— (1887c). *The life and letters of Charles Darwin,* vol. III. New York: Appleton.

Darwin, F. and Seward, A. C. (edl.) (1903). More *letters of Charles Darwin. A record of his work in a series of hitherto unpublished letters,* vol. I. Londra: Murray.

Davies, P. (1992). *The mind of God: Science and the search for ultimate meaning.* Londra: Penguin.

—— (1999). *The fifth miracle: The search for the origin and meaning of life.* New York: Simon and Schuster.

—— (2006). *The Goldilocks enigma: Why is the universe just right for life?* Londra: Penguin.

Dawkins, M. S. (1993). *Through our eyes only? The search for animal consciousness.* Oxford: Oxford University Press.

Dawkins, R. (1982). *The extended phenotype: The long reach of the gene* (göz. geç. bas.). Oxford: Oxford University Press.

—— (1989). *The selfish gene* (2. bas.). Oxford: Oxford University Press.

—— (1995). *River out of Eden: A Darwinian view of life.* Londra: Weidenfeld and Nicolson.

—— (1998a). Human chauvinism. *Evolution,* 51, 1015-20.

—— (1998b). *Unweaving the rainbow: Science, delusion, and the appetite for wonder.* Londra: Penguin.

—— (2006). *The God delusion.* New York: Houghton Mifflin.

—— (2009). *The greatest show on earth: The evidence for evolution.* New York: Bantam Press.

Dawkins, W. B. (1871). Darwin on the Descent of Man. *Edinburgh Review,* 134, 195-235.

de Waal, F. (1996). Good *natured: The origins of right and wrong in humans and other animals.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

—— (ed.) (2006). *Primates and philosophers: How morality evolved.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Deacon, T. W. (1997). *The symbolic species: The co-evolution of language and the brain.* New York: Norton.

Dehaene, S. (1997). *The number sense: How the mind creates mathematics.* Londra: Penguin.

DeLay, T. and Dawson, A. (1999). Congressional Record 6/16, H4366.

Dembski, W. A. (1998). *The design inference: Eliminating chance through small probabilities.* Cambridge: Cambridge University Press.

Dembski, W. A. and Ruse, M. (edl.) (2004). *Debating design: From Darwin to* DNA. Cambridge: Cambridge University Press.

Dennett, D. C. (1991). *Consciousness explained.* New York: Little, Brown.

—— (1995). *Darwin's dangerous idea: Evolution and the meanings of life.* New York: Simon and Schuster.

—— (2003). *Freedom evolves.* New York: Viking.

—— (2006). *Breaking the spell: Religion as a natural phenomenon.* New York: Viking.

Descartes, R. (1986). *Meditations on first philosophy* (J. Cottingham, çev.). Cambridge: Cambridge University Press (eserin orijinalinin yayım tarihi 1641).

Desmond, A. and Moore, J. (1991). *Darwin: The life of a tormented evolutionist.* New York: Norton.

Diamond, J. (1992). *The third chimpanzee: The evolution and future of the human animal.* New York: Harper Perennial.

—— (1997a). Guns, *germs, and steel: The fates of human societies.* New York: Norton.

—— (1997b). *Why is sex fun? The evolution of human sexuality.* Londra: Weidenfeld and Nicolson.

Dobzhansky, T. (1973). Nothing in biology makes sense except in the light of evolution. *American Biology Teacher,* 35, 125-9.

Doolittle, R. F. (1997). A delicate balance. *Boston Review,* 22, 28-9.

Doolittle, W. F. and Zhaxybayeva, O. (2007). Reducible complexity: The case for bacterial flagella. *Current Biology,* 17, 510-12.

Dowd, M. (2007). *Thank God for evolution: How the marriage of science and religion will transform your life and our world.* New York: Viking.

Drange, T. M. (1998). *Nonbelief and evil: Two arguments for the nonexistence of God.* New York: Prometheus.

Drummond, H. (1894). *The Lowell lectures on the ascent of man.* New York: J. Pott.

Dunbar, R. I. M. and Barrett, L. (edl.) (2007). *The Oxford handbook of evolutionary psychology.* Oxford: Oxford University Press.

Dupre, J. (1992). Species: Theoretical contexts. E. Fox Keller and E. A. Lloyd (edl.), *Keywords in evolutionary biology* içinde (s. 312-17). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Durant, W. (1931). *Great men of literature.* New York: Doubleday.

Ellerbe, H. (1995). *The dark side of Christian history.* New York: Morningstar.

Ellis, B. J. and Symons, D. (1990). Sex differences in sexual fantasy: An evolutionary approach. *Journal of Sex Research,* 4, 527-55.

Fairbanks, D. J. (2007). Relics *of Eden: The powerful evidence of evolution in* DNA. New York: Prometheus.

Fehr, E. and Gaechter, S. (2002). Altruistic punishment in humans. *Nature*, 415, 137-40.

Fish, W. (2009). *Perception, hallucination, and illusion.* Oxford: Oxford University Press.

Fisher, R. A. (1947). The renaissance of Darwinism. *Listener*, 37, 1001.

Forrest, B. and Gross, P. R. (2004). *Creationism's Trojan Horse: The wedge of intelligent design.* Oxford: Oxford University Press.

Fox, R. (1967). *Kinship and marriage.* Harmondsworth: Penguin.

Freud, S. (1927). *The future of an illusion.* New York: Classic House.

Geary, D. C. (1995). Reflections of evolution and culture in children's cognition: Implications for mathematical development and instruction. *American Psychologist*, 50, 24-37.

Gonzalez, G. and Richards, J. (2004). *The privileged planet: How our place in the cosmos is designed for discovery.* Washington, DC: Regnery Publishing.

Goodenough, U. (1998). *The sacred depths of nature.* Oxford: Oxford University Press.

Gould, S. J. (1980). *The panda's thumb: More reflections in natural history.* New York: Norton.

—— (1996). *Full house: The spread of excellence from Plato to Darwin.* New York: Harmony.

—— (1999). *Rocks of ages: Science and religion in the fullness of life.* New York: Ballantine.

Grant, P. R. and Grant, B. R. (2008). *How and why species multiply: The radiation of Darwin s finches.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Gray, A. (1888). *Darwiniana: Essays and reviews pertaining to Darwinism.* New York: Appleton.

Gray, J. (2002). *Straw dogs: Thoughts on humans and other animals.* Londra: Granta.

Guthrie, S. E. (1994). Faces in *the clouds: A new theory of religion.* Oxford: Oxford University Press.

Hahlweg, K. and Hooker, C. A. (edl.) (1989). *Issues in evolutionary epistemology.* Albany: State University of New York Press.

Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108, 814-34.

Haldane, J. B. S. (1929). The origin of life. *Rationalist Annual*, 148, 3-10.

Hamer, D. H. (2004). *The God gene: How faith is hardwired into our genes.* New York: Anchor.

Hamilton, W. D. (1963). The evolution of altruistic behavior. *American Naturalist*, 97, 354-6.

—— (1964). The genetical evolution of social behaviour: I and II. *Journal of Theoretical Biology*, 7, 1-52.

Hamming, R. W. (1980). The unreasonable effectiveness of mathematics. *American Mathematics Monthly*, 87, 81-90.

Hare, R. M. (1989) *Essays in ethical theory.* Oxford: Oxford University Press.

Harris, S. (2004). *The end of faith: Religion, terror, and the future of reason.* New York: Norton.

Haught, J. F. (2000). God *after Darwin: A theology of evolution.* Boulder, CO: Westview Press.

Hauser, M. D. (2006). Moral *minds: How nature designed our universal sense of right and wrong.* New York: HarperCollins.

Hawking, S. W. (1988). A *brief history of time: From the Big Bang to black holes.* New York: Bantam.

Hazen, R. M. (2005). Genesis: *The scientific quest for* life's *origins.* Washington, DC: Joseph Henry Press.

Hick, J. (2007). *Evil and the God of love* (rev. edn). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Hobbes, T. (1651). *Leviathan.* Oxford: Oxford University Press.

Hodge, C (1874). *What is Darwinism?* New York: Scribner, Armstrong.

Hofstadter, R. (1944). *Social Darwinism in American thought.* Boston: Beacon Press.

Hook, S. (1961). The atheism of Paul Tillich. S. Hook (ed.), *Religious experience and truth: A symposium* içinde (s. 59-64). New York: New York University Press.

Howard-Snyder, D. (ed.). (1996). The *evidential argument from evil.* Bloomington: Indiana University Press.

Hull, D. L. (1991). God of the Galapagos. *Nature,* 352, 485-6.

—— (2001). *Science and selection: Essays on biological evolution and the philosophy of science.* Cambridge: Cambridge University Press.

Hume, D. (1980). *Dialogues concerning natural religion* (2. bas.). Indianapolis: Hackett (eserin orijinalinin yayım tarihi 1777).

—— (2000). A *treatise of human nature.* Oxford: Oxford University Press (eserin orijinalinin yayım tarihi 1739).

Humphrey, N. (2000). *How to solve the mind-body problem.* Bowling Green, OH: Imprint Academic.

—— (2006). Consciousness: The Achilles heel of Darwinism? Thank God, not quite. J. Brockman (ed.), *Intelligent thought: Science versus the intelligent design movement* içinde (s. 50-64). New York: Vintage.

Hunter, C. (2001). *Darwin's God: Evolution and the problem of evil.* Grand Rapids, MI: Brazos Press.

Hursthouse, R. (1999). *On virtue ethics.* Oxford: Clarendon Press.

Huxley, T. H. (1894). *Evolution and ethics, and other essays.* Londra: Macmillan.

Inge, W. R. (1922). *Outspoken essays,* Series 2. New York: Longmans, Green.

Ingersoll, R. G. (2007). *The works of Robert G. Ingersoll,* vol. II: *Lectures.* New York: BiblioBazaar.

Inlay, M. (2002). *Evolving immunity.* Retrieved 9 June 2009, from Talk Design. org. website: www.talkdesign.org/faqs/Evolving_Immunity.html.

Isaac, M. (2005). *The counter-creationism handbook.* Berkeley: University of California Press.

Johnson, P. E. (1993). *Darwin on trial.* Downers Grove, IL: InterVarsity Press.

Jordan, D. S. (1915). *War and the breed: The relation of war to the downfall of nations.* Boston, MA: Beacon Press.

Joyce, R. (2001). *The myth of morality.* Cambridge: Cambridge University Press.

Kaufman, S. (2008). *Reinventing the sacred: A new view of science, reason, and religion.* New York: Basic Books.

Kelemen, D. (2004). Are children intuitive theists? Reasoning about purpose and design in nature. *Psychological Science*, 15, 295-301.

Kenrick, D.T. and Luce, C. L. (edl.) (2004). *The functional mind: Readings in evolutionary psychology.* Boston: Allyn and Bacon.

Kenrick, D. T., Sadalla, E. K., Groth, G. and Trost, M. R. (1990). Evolution, traits, and the stages of human courtship: Qualifying the parental investment model. *Journal of Personality*, 58, 97-116.

Keynes, R. D. (ed.). (2001). Charles *Darwin's Beagle diary.* Cambridge: Cambridge University Press.

Kirkpatrick, L. A. (2005). *Attachment, evolution, and the psychology of religion.* New York: Guildford Press.

Kitcher, P. (2006). Four ways of 'biologizing' ethics. E. Sober (ed.), *Conceptual issues in evolutionary biology* içinde (s. 575-86). Cambridge, MA: MIT Press.

—— (2007). *Living with Darwin: Evolution, design, and the future of faith.* Oxford: Oxford University Press.

Klemke, E. D. (ed.). (2000). *The meaning of life* (2nd edn). Oxford: Oxford University Press.

Krebs, D. L. (1998). The evolution of moral behaviors. C. B. Crawford and D. L. Krebs (edl.), *Handbook of evolutionary psychology: Ideas, issues, and applications* içinde (s. 337-68). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Krupp, D. B., DeBruine, L. M. and Barclay, P. (2008). A cue to kinship promotes cooperation for the public good. *Evolution and Human Behavior*, 29, 49-55.

Küng, H. (1980). Does God *exist? An answer for today.* Londra: Collins.

Latane, B. and Darley, J. M. (1970). *The unresponsive bystander: why doesn't he help?* New York: Appleton/Century-Croft.

Leslie, J. (1989). *Universes.* New York: Routledge.

Lewis, C. S. (1940). *The problem of pain.* New York: HarperCollins.

—— (1952). Mere *Christianity.* New York: HarperCollins.

Lieberman, D., Tooby, J. and Cosmides, L. (2003). Does morality have a biological basis? An empirical test of the factors governing moral sentiments relating to incest. *Proceedings of the Royal Society of London, Series B: Biological Sciences*, 270, 819-26.

—— (2007). The architecture of human kin detection. *Nature*, 445, 727-31.

Lorenz, K. (1982). Kant's doctrine of the a priori in the light of contemporary biology. H. C. Plotkin (ed.), *Learning, development, and culture: Essays in evolutionary epistemology* içinde (s. 121-43). Chichester, UK: Wiley (eserin orijinalinin yayım tarihi 1941).

Lovejoy, A. O. (1936). *The Great Chain of Being: A study of the history of an idea.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Lyell, C. (1835). *Principles of geology*, vol. II (3rd edn). Londra: Murray.

Lyell, K. M. (ed.). (1881). *Life, letters, and journals of Sir Charles Lyell*, vol. I. Londra: Murray.

Lynn, R. (1996). *Dysgenics: Genetic deterioration in modern populations.* Westport, CT: Praeger.

—— (2001). *Eugenics: A reassessment.* Westport, CT: Praeger.

Mackie, J. L. (1977). *Ethics: Inventing right and wrong.* New York: Penguin.
Maisel, E. (2009). *The atheist's way: Living well without God.* Novato, CA: New World Library.
Makalowski, W. (2007). What is junk DNA, and what is it worth? Retrieved 29 September, 2009, from Scientific American website: www.scientificamerican.com/article.cfm?id=what-is-junk-dna-and-what.
Marcus, G. (2008). *Kluge: The haphazard construction of the human mind.* New York: Houghton Mifflin.
Maritain, J. (1997). *Untrammelled approaches* (B. E. Doering, çev.). Notre Dame: University of Notre Dame Press (eserin orijinalinin yayım tarihi 1973).
Maynard-Smith, J. (1964). Group selection and kin selection. *Nature,* 201, 1145-7.
Maynard Smith, J. and Szathmary, E. (1999). *The origins of life: From the birth of life to the origins of language.* Oxford: Oxford University Press.
Mayr, E. (2001). *What evolution is.* New York: Basic Books.
McGowan, D. (ed.). (2007). *Parenting beyond belief: On raising ethical, caring kids without religion.* New York: AMACOM.
McGrath, A. (2005). *Dawkin's God: Genes, memes, and the meaning of life.* Oxford: Blackwell.
McKee, J. K., Poirer, F. E., and McGraw, W. S. (2005). *Understanding human evolution* (5th edn). Upper Saddle River, NJ: Pearson.
Mill, J. S. (1874). *Nature, the utility of religion, and theism.* Londra: Longmans, Green, Reader, and Dyer.
Miller, G. F. (2000). *The mating mind: How sexual choice shaped the evolution of human nature.* Londra: Vintage.
Miller, K. R. (1999). *Finding Darwin s God: A scientist's search for the common ground between God and evolution.* New York: Harper Perennial.
Miller, S. L. (1953). Production of amino acids under possible primitive earth conditions. *Science,* 117, 528-9.
Millgate, M. (ed.). (2001). *Thomas Hardy's public voice: The essays, speeches, and miscellaneous prose.* Oxford: Oxford University Press.
Mivart, St G. J. (1871). On *the genesis of the species.* New York: Appleton.
Monk, R. (1996). *Bertrand Russell: The spirit of solitude 1872-1921.* New York: Free Press.
Moore, A. (1891). The Christian doctrine of God. C. Gore (ed.), *Lux Mundi* (12. bas.) içinde (s. 41-81). Londra: Murray.
Moore, G. E. (1903). *Principia ethica.* Cambridge: Cambridge University Press.
Morris, H. (1972). *The remarkable birth of planet Earth.* San Diego, CA: Creation Life.
Munz, P. (1993). *Philosophical Darwinism: On the origin of knowledge by means of natural selection.* Londra: Routledge.
Nabokov, V. (1967). *Speak, memory: An autobiography revisited.* Londra: Penguin.
Nelkin, D. (2000). Less selfish than sacred? Genes and the religious impulse in evolutionary psychology. H. Rose and S. Rose (edl.), *Alas poor Darwin: Arguments against evolutionary psychology* içinde (s. 17-32). Londra: Jonathan Cape.

Nielsen, K. (1973) *Ethics without God.* Buffalo: Prometheus.
Nietzsche, F. (1974). *The gay science: with a prelude of rhymes and an appendix of songs* (W. Kaufman, trans.). New York: Vintage (eserin orijinalinin yayım tarihi 1887).
—— (2005). *Thus spoke Zarathustra: A book for everyone and nobody* (Graham Parkes, trans.). Oxford: Oxford University Press (eserin orijinalinin yayım tarihi 1892).
—— (1982). *Daybreak: Thoughts on the prejudices of morality* (R. J. Hollingdale, çev.). Cambridge: Cambridge University Press (eserin orijinalinin yayım tarihi 1881).
—— (1993). *Sayings of Nietzsche.* Londra: Duckworth.
—— (2003). Beyond *good and evil* (R. J. Hollingdale, çev.). Londra: Penguin (eserin orijinalinin yayım tarihi 1886).
Nitecki, M. H. (ed.) (1988). *Evolutionary progress?* Chicago: University of Chicago Press.
Noe, A. (2009). *Out of our heads: Why you are not your brain, and other lessons from the biology of consciousness.* New York: Hill and Wang.
Nozick, R. (1981). *Philosophical explanations.* Oxford: Clarendon Press.
—— (1983). About mammals and people. *New York Times Book Review, II.*
(2001). *Invariances: The structure of the objective world.* Cambridge, MA: Belknap Press.
O'Hear, A. (1997). Beyond *evolution: Human nature and the limits of evolutionary explanation.* Oxford: Clarendon Press.
Oparin, A. I. (1924). *The origin of life.* Moscow: Moscow Worker.
Paley, W. (1802). *Natural theology: Or, evidences of the existence and attributes of the deity, collected from the appearances of nature.* Oxford: Oxford University Press.
Parfit, D. (1984). *Reasons and persons.* Oxford: Clarendon Press.
Pascal, B. (1910). *Thoughts, letters, and minor works.* The Harvard Classics, vol. XLCVIII. New York: Collier.
Patterson, C. (2002). *Eternal Treblinka: Our treatment of animals and the Holocaust.* New York: Lantern.
Paul, D. B. (2003). Darwin, social Darwinism and eugenics. J. Hodge and G. Radick (edl.), *The Cambridge companion to Darwin* içinde (s. 214-39). Cambridge: Cambridge University Press.
Paul, G. S. (2005). National correlations of quantifiable societal health with popular religiosity and secularism in the prosperous democracies. A first look. *Journal of Religion and Society, 7,* 1-17.
Peacocke, A. (2004). *Evolution: The disguised friend of faith?* Philadelphia, PA: Templeton Foundation Press.
Pennock, R. T. (1999). Tower of *Babel: The evidence against the new creationism.* Cambridge, MA: MIT Press.
Pigliucci, M. and Kaplan, J. (2006). Making *sense of evolution: The conceptual foundations of evolutionary biology.* Chicago: University of Chicago Press.
Pinker, S. (1994). *The language instinct: The new science of language and mind.* Londra: Penguin.
—— (1997). *How the mind works.* Londra: Penguin.

Pinker, S. and Bloom, P. (1992). Natural language and natural selection. J. H. Barkow, L. Cosmides and J. Tooby (edl.), *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* içinde (s. 451-93). New York: Oxford University Press.

Plantinga, A. (1974). God, *freedom, and evil.* New York: Harper and Row.

Plato (1992). *Republic* (G. M. A. Grube, çev.). Indianapolis, IN: Hackett.

Plotkin, H.C. (1993). *Darwin machines and the nature of knowledge.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Polkinghorne, J. (1994). *Science and Christian belief: Theological reflections of a bottom-up thinker.* Londra: SPCK.

Popper, K. (1987). Natural selection and the emergence of mind. G. Radnitzky and W. W. Bartley III (edl.), *Evolutionary epistemology, rationality, and the sociology of knowledge* içinde (s. 139-55) La Salle, IL: Open Court.

Pratt, A. R. (ed.) (1994). *The dark side: Thoughts on the futility of life from the ancient Greeks to the present.* New York: Citadel Press.

Prothero, D. R. (2007). *Evolution: What the fossils say and why it matters.* New York: Columbia University Press. Rachels, J.

—— (1990). *Created from animals: The moral implications of Darwinism.* Oxford: Oxford University Press.

Radcliffe Richards, J. (2000). *Human nature after Darwin.* Londra: Routledge.

Radnitzky, G. and Bartley III, W. W. (edl.) (1987). *Evolutionary epistemology, rationality, and the sociology of knowledge.* La Salle, IL: Open Court.

Railton, P. (1986). Moral realism. *The Philosophical Review,* 95, 163-207.

Ramsey, F. P. (2001). *The foundations of mathematics, and other logical essays.* Londra: Routledge.

Rawls, J. (1971). A *theory of justice.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Rees, M. (1997). *Before the beginning: Our universe and others.* Londra: Free Press.

—— (1999). *Just six numbers: The deep forces that shape the universe.* Londra: Phoenix.

Regan, T. (1983). *The case for animal rights.* California: University of California Press.

Richards, R. (1986). A defense of evolutionary ethics. *Biology and Philosophy,* 1, 265-93.

Richards, R. J. (1999). Darwin's romantic biology: The foundation. J. Maienschein and M. Ruse (edl.), *Biology and the foundation of ethics* içinde (s. 113-53). Cambridge: Cambridge University Press.

Richerson, P.J. and Boyd, R. (2004). *Not by genes alone: How culture transformed human evolution.* Chicago: University of Chicago Press.

Ridley, ML (1994). *The red queen: Sex and the evolution of human nature.* Londra: Penguin.

—— (1996). *The origins of virtue: Human instincts and the evolution of cooperation.* New York: Penguin. Rose, S. (1978). Pre-Copernican sociobiology? *New Scientist,* 80, 45-46.

Rosenberg, A. (2000). *Darwinism in philosophy, social science, and policy.* Cambridge: Cambridge University Press.

—— (2003). Darwinism in moral philosophy and social theory. J. Hodge and G. Radick (edl.), *The Cambridge companion to Darwin* içinde (s. 310-32). Cambridge: Cambridge University Press.

Ross, H. (2001). *The creator and the cosmos: How the latest scientific discoveries reveal God.* Colorado Springs, CO: NavPress.

Roughgarden, J. (2006). *Evolution and Christian faith: Reflections of an evolutionary biologist.* Washington, DC: Island Press.

Royce, J. (1955). *The spirit of modern philosophy.* Boston: Houghton Miffin (eserin orijinalinin yayım tarihi 1892).

Ruse, M. (1986). *Taking Darwin seriously: A naturalistic approach to philosophy.* Oxford: Blackwell.

—— (1988). *Philosophy of biology today.* Albany: State University of New York Press.

—— (1995). *Evolutionary naturalism: Selected essays.* Londra: Routledge.

—— (1997). Monad to man: *The concept of progress in evolutionary biology.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

—— (2001). *Can a Darwinian be a Christian? The relationship between science and religion.* Cambridge: Cambridge University Press.

Ruse, M. and Wilson, E. O. (2006). Moral philosophy as applied science. E. Sober (ed.), *Conceptual issues in evolutionary biology* içinde (s. 555-73). Cambridge, MA: MIT Press.

Russell, B. (1935). *Religion and science.* Londra: Oxford University Press.

—— (1950). *Unpopular essays.* Londra: Routledge.

—— (1953). *Satan in the suburbs, and other stories.* New York: Simon and Schuster.

—— (1957). *Why I am not a Christian, and other essays on religion and related subjects.* New York: Simon and Schuster.

Sagan, C (1985). *Contact.* New York: Simon and Schuster.

Schaller, G. B. (1972). *The Serengeti lion: A study of predator-prey relations.* Chicago: University of Chicago Press.

Schellenberg, J. L. (1993). *Divine hiddenness and human reason.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

Schmitt, D. P. (2005). Sociosexuality from Argentina to Zimbabwe: A 48-nation study of sex, culture, and strategies of human mating. *Behavioral and Brain Sciences*, 28, 247-75.

Schrödinger, E. (1944). *What is life?* Cambridge: Cambridge University Press.

Scruton, R. (2000). *Animal rights and wrongs.* Londra: Demos.

Segerstrale, U. (2000). *Defenders of the truth: The sociobiology debate.* Oxford: Oxford University Press.

Seyfarth, R. M. and Cheney, D. L. (1984). Grooming alliances and reciprocal alliances in vervet monkeys. *Nature*, 308, 541-3.

Shepher, J. (1971). Mate selection among second generation kibbutz adolescents and adults: Incest avoidance and negative imprinting. *Archives of Sexual Behavior*, 1, 293-307.

—— (1983). *Incest: A biosocial view.* New York: Academic Press.

Sherman, P. W. (1977). Nepotism and the evolution of alarm calls. *Science*, 197, 1246-53.

Shermer, M. (2006). *Why Darwin matters: The case against intelligent design.* New York: Times.

Shubin, N. (2008). *Your inner fish: A journey into the 3.5 billion-year history of the human body.* New York: Pantheon.

Simpson, G. G. (1967). *The meaning of evolution: A study of the history of life and of its significance for man.* New Haven, CT: Yale University Press.

Singer, I. B. (1968). *The seance and other stories.* New York: Farrar, Straus and Giroux.

Singer, P. (1981). *The expanding circle: Ethics and sociobiology.* New York: Farrar, Strauss and Giroux.

—— (1993). *Practical ethics* (2nd edn). Cambridge: Cambridge University Press.

—— (2000). A *Darwinian left* New Haven, CT: Yale University Press.

—— (2002a). *Unsanctifying human life: Essays on ethics.* Oxford: Blackwell.

—— (2002b). *Animal liberation.* New York: HarperCollins.

Smith, G. H. (1980). *Atheism: The case against God.* New York: Prometheus.

Smolin, L. (1992). Did the universe evolve? *Classical and Quantum Gravity,* 9, 173-91.

—— (1997). *The life of the cosmos.* Oxford: Oxford University Press.

Sober, E. (2000). *Philosophy of biology* (2nd edn). Boulder, CO: Westview.

—— (ed.) (2006). *Conceptual issues in evolutionary biology.* Cambridge, MA: MIT Press.

Sober, E. and Wilson, D. S. (1998). *Unto others: The evolution and psychology of unselfish behavior.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Sociobiology Study Group for the People (1975). Against sociobiology. *New York Review of Books,* 22, 43-44.

Spencer, H. (1868). *Essays: Scientific, political, and speculative,* vol. II. Londra: Williams and Norgate.

—— (1874). *The study of sociology.* Londra: Williams and Norgate.

Spiegel, M. (1996). *The dreaded comparison: Human and animal slavery.* New York: Mirror.

Stamos, D. M. (2004). *The species problem: Biological species, ontology, and the metaphysics of biology.* Lanham, MD: Lexington.

Stenger, V. J. (2003). *Has science found God? The latest results in the search for purpose in the universe.* New York: Prometheus.

—— (2007). *God, The failed hypothesis: How science shows that God does not exist.* New York: Prometheus.

Sterelny, K. (2003). *Thought in a hostile world: The evolution of human cognition.* Oxford: Blackwell.

Sterelny, K. and Griffiths, P. E. (1999). *Sex and death: An introduction to philosophy of biology.* Chicago: University of Chicago Press.

Stewart-Williams, S. (2002). Life after death. *Philosophy Now,* 39, 22-5.

—— (2003). Life from non-life: Must we accept a supernatural explanation? *The Skeptic,* 16, 12-16.

—— (2004a). Life after Darwin: Human beings and their place in the universe. *Anthropology and Philosophy,* 5, 37-47.

—— (2004b). Darwin meets Socrates: The implications of evolutionary theory for ethics. *Philosophy Now*, 45, 26-9.
—— (2004c). Can an evolutionist believe in God? *Philosophy Now*, 47, 19-21.
—— (2005). Innate ideas as a naturalistic source of metaphysical knowledge. *Biology and Philosophy*, 20, 791-814.
—— (2007). Altruism among kin vs. nonkin: Effects of cost of help and reciprocal exchange. *Evolution and Human Behavior*, 28, 193-8.
—— (2008). Human beings as evolved nepotists: Exceptions to the rule and effects of cost of help. *Human Nature*, 19, 414-425.
Strawson, G. (1986). *Freedom and belief*. Oxford: Clarendon Press.
Sumner, W. G. (1883). *What social classes owe to each other*. New York: Harper.
Süsskind, L. (2006). *The cosmic landscape: String theory and the illusion of intelligent design*. New York: Little, Brown.
Swinburne, R. (1993). *The coherence of theism* (rev. edn). Oxford: Clarendon Press.
—— (1997). *The evolution of the soul*. Oxford: Clarendon Press.
—— (1998). *Providence and the problem of evil*. Oxford: Clarendon Press.
—— (2002). *The justification of theism*. Retrieved 20 October 2009, from Leadership University: Truth Journal website: www.leaderu.com/truth/3truth09.html.
—— (2004). *The existence of God*. Oxford: Clarendon Press.
Symons, D. (1979). *The evolution of human sexuality*. Oxford: Oxford University Press.
Teilhard de Chardin, P. (1959). *The phenomenon of man* (B. Wall, çev.). New York: HarperCollins (eserin orijinalinin yayım tarihi 1955).
Tennessen, H. (1973). Knowledge versus survival. *Inquiry*, 16, 407-14.
Theobald, D. (2007). *29+ evidences for macroevolution: The scientific case for common descent, Version* 2.87. Retrieved 20 October 2009, from TalkOrigins Archive: Exploring the Creation/Evolution Controversy website: www.talkorigins.org/faqs/comdesc/.
Thornhill, R. (1998). Darwinian aesthetics. C. B. Crawford and D. L. Krebs (edl.), *Handbook of evolutionary psychology: Ideas, issues, and applications* içinde (s. 543-72). Mahwah, NJ: Erlbaum.
Thornhill, R. and Palmer, C.T. (2000). *A natural history of rape: Biological bases of sexual coercion*. Cambridge, MA: MIT Press.
Tipler, F. J. (1994). *The physics of immortality: Modern cosmology, God, and the resurrection of the dead*. New York: Doubleday.
Tomasello, M. and Call, J. (1997). *Primate cognition*. Oxford: Oxford University Press.
Tooby, J. and Cosmides, L. (1992). The psychological foundations of culture. J. H. Barkow, L. Cosmides and J. Tooby (edl.), *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* içinde (s. 19-136). New York: Oxford University Press.
Trevor-Roper, H. (ed.) (1963). *Hitler's table-talk*. Londra: Weidenfeld and Nicolson.
Trivers, R. L. (1971). The evolution of reciprocal altruism. *Quarterly Review of Biology*, 46, 35-57.

—— (1985). *Social evolution.* Menlo Park, CA: Benjamin/Cummings.
—— (2002). *Natural selection and social theory: Selected papers of Robert Trivers.* Oxford: Oxford University Press.
Tryon, E. P. (1973). Is the universe a vacuum fluctuation? *Nature,* 246, 396-7.
Twain, M. (1924). Mark *Twain's autobiography,* vol. II. New York: Harper.
—— (1992). *Collected tales, sketches, speeches, and essays,* vol. II: 1891-1910. New York: Library of America.
Van den Berghe, P. L. (1990). From the Popocatepetl to the Limpopo. B. M. Berger (ed.), *Authors of their own lives: Intellectual autobiographies by twenty American sociologists* içinde. Berkeley: University of California Press.
Vilenkin, A. (1982). The creation of universes from nothing. *Physical Letters,* 117B, 25-8.
—— (2006). *Many worlds in one: The search for other universes.* New York: Hill and Wang.
Wallace, A. R. (1870). *Contributions to the theory of natural selection: A series of essays.* Londra: Macmillan.
Ward, K. (1996). God, *chance, and necessity.* Oxford: Oneworld.
—— (2006). *Is religion dangerous?* Oxford: Lion Hudson. Warren, R.
—— (2002). *The purpose-driven life: What on earth am I here for?* Grand Rapids, MI: Zondervan. Weikart, R.
—— (2004). From *Darwin to Hitler: Evolutionary ethics, eugenics, and racism in Germany.* New York: Palgrave Macmillan.
Weiner, J. (1994). *The beak of the finch: A story of evolution in our time.* New York: Vintage.
Weisberger, A. M. (2007). The argument from evil. M. Martin (ed.), *The Cambridge companion to atheism* içinde (s. 166-81). Cambridge: Cambridge University Press.
Westermarck, E. A. (1921). *The history of human marriage.* Londra: Macmillan.
White, A. D. (1896). A *history of the warfare of science with theology in Christendom.* New York: Appleton.
Whiten, A. (1997). The Machiavellian mindreader. A. Whiten and R. W. Byrne (edl.), *Machiavellian intelligence IT. Extensions and evaluations* içinde (s. 144-73). Cambridge: Cambridge University Press.
Wigner, E. P. (1960). The unreasonable effectiveness of mathematics in the natural sciences. *Communications on Pure and Applied Mathematics,* 13, 1-14.
Wilkinson, G. S. (1984). Reciprocal food sharing in the vampire bat. *Nature,* 308, 181-4.
Williams, B. (1972). *Morality: An introduction to ethics.* New York: Harper and Row.
Williams, G. C. (1966). *Adaptation and natural selection: A critique of some current evolutionary thought.* Princeton, NJ: Princeton University Press.
—— (1993). Mother Nature is a wicked old witch. M. H. Nitecki and D. V. Nitecki (edl.), *Evolutionary ethics* içinde (s. 217-31). Albany: State University of New York Press.
Wilson, D. S. (2002). *Darwin's cathedral: Evolution, religion, and the nature of society.* Chicago: University of Chicago Press.

Wilson, D. S., Dietrich, E., and Clark, A. B. (2003). On the inappropriate use of the naturalistic fallacy in evolutionary psychology. *Biology and Philosophy*, 18, 669-82.

Wilson, D. S. and Sober, E. (1994). Reintroducing group selection to the human behavioral sciences. *Behavioral and Brain Sciences*, 17, 585-654.

Wilson, E. O. (1975). *Sociobiology: The new synthesis.* Cambridge, MA: Belknap Press.

—— (1978). On *human nature.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

—— (1984). *Biophilia.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

—— (1996). *In search of nature.* Londra: Penguin.

—— (1998). *Consilience: The unity of knowledge.* New York: Knopf.

—— (1999). *The diversity of life* (rev. edn). New York: Norton.

—— (2002). *The future of life.* New York: Knopf.

Wittgenstein, L. (1921). *Tractatus logico-philosophicus.* Londra: Routledge.

Wolf, A. P. (1995). *Sexual attraction and childhood association: A Chinese brief for Edward Westermarck.* Stanford, CA: Stanford University Press.

Wright, R. (1994). *The moral animal: The new science of evolutionary psychology.* New York: Pantheon.

Zahavi, A. (1975). Mate selection: A selection for a handicap. *Journal of Theoretical Biology*, 53, 205-14.

Zuckerman, P. (2007). Atheism: Contemporary numbers and patterns. M. Martin (ed.), *The Cambridge companion to atheism* içinde (s. 47-65). Cambridge: Cambridge University Press.

—— (2008). *Society without God: What the least religious nations can tell us about contentment.* New York: New York University Press.

DİZİN

A

Acı, 7, 18, 25, 28, 83, 104, 118, 119, 120, 121, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 161, 189, 204, 223, 261, 264, 283, 291, 292, 293, 294, 296, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 316, 333, 336

Ahlaki nihilizm, 320, 321, 322

Akraba seçilimi, 344

Anarşizm, 310

Anti-semitizm, 269

Aquinas, Thomas, 294, 358, 360, 367

Ateizm, 10, 11, 31, 35, 63, 78, 86, 120, 122, 123, 132, 145, 151, 152, 310, 311, 315, 322, 324

Axelrod, Robert, 231, 353, 367

Aziz Augustine, 71, 182, 290

B

Behe, Michael, 50, 51, 52, 55, 74, 82, 341, 343, 344, 368

Bencil gen, 356

Bencillik, 125, 239, 241, 246, 247, 275, 310, 312, 318

Bergson, Henri, 162, 349, 368

Bilim, 7, 10, 11, 13, 17, 37, 40, 41, 42, 44, 46, 50, 52, 55, 60, 63, 71, 74, 75, 78, 84, 88, 89, 94, 100, 108, 116, 147, 148, 158, 169, 177, 189, 195, 198, 208, 213, 221, 297, 308, 320, 340

Bilinç, 17, 113, 117, 126, 127, 128, 135, 168, 169, 170, 300, 347

Bilinçli evren, 20, 168, 169

Biliş-dışıcılık, 321
Boş Tahta Darwincileri, 27, 246, 247
Buda, 170
Budizm, 160, 181
Burke, Edmund, 284
Büyük Patlama, 76, 98, 101, 107, 168, 169, 307, 308

C

Cainizm, 181
Cinsel ahlak, 227, 236
Cinsel davranış, 12, 22, 256, 270, 311
Cinsel seçilim, 356
Collins, Francis, 71, 233, 234, 343, 354, 369, 374
Columbine lisesi, 312

Ç

Çevre, 10, 14, 33, 38, 40, 43, 45, 51, 67, 79, 94, 99, 113, 116, 174, 184, 187, 191, 197, 203, 208, 216, 223, 243, 258, 263, 275, 317, 326, 350
Çokeşlilik, 236, 256, 257
Çoklu evren, 105, 106, 107

D

Dalai Lama, 209
Daly, Martin, 7, 221, 277, 278, 349, 353, 358, 370
Darwin, Annie, 138, 139
Darwin, Charles, 10, 13, 67, 179, 283, 368, 370, 374
Darwin, Emma, 69, 223
Darwin, Erasmus, 37, 141
Darwinizm, 14, 19, 24, 87, 111, 145, 148, 175, 245, 246, 259, 264, 267, 268, 269, 309, 312, 354
Davies, Paul, 344, 345, 346, 370
Davranışçılık, 310
Dawkins, Richard, 92, 122, 124, 196, 263, 340, 342, 344, 345, 346, 347, 351, 352, 356, 359, 361, 363, 365, 370
Dennett, Daniel C., 14, 38, 48, 340, 341, 346, 347, 349, 350, 359, 363, 365, 371
Descartes, Rene, 126, 161, 172, 302, 349, 371
Din, 14, 18, 26, 29, 32, 33, 50, 58, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 69, 70, 74, 75, 76, 77, 85, 86, 89, 96, 123, 139, 145,

146, 147, 148, 150, 152, 153, 154, 181, 183, 209, 242, 289, 290, 293, 294, 315, 316, 318, 320, 342, 348, 349, 365
Dobzhansky, Theodosius, 71, 77, 343, 371
Doğal seçilim, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 37, 38, 40, 41, 45, 50, 51, 57, 63, 65, 67, 72, 73, 74, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 86, 88, 89, 91, 107, 109, 110, 111, 113, 119, 123, 124, 125, 126, 129, 133, 138, 140, 141, 144, 154, 164, 167, 176, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 194, 202, 211, 213, 216, 222, 223, 224, 227, 228, 232, 234, 235, 236, 238, 244, 245, 246, 259, 260, 263, 264, 268, 274, 280, 284, 285, 287, 297, 311, 319, 324, 328, 330, 336, 340
Doors, the, 189
Dostoyevski, Fiyodor, 322

E

Einstein, Albert, 38, 52, 77, 84, 121, 170, 193
Emerson, Ralph Waldo, 209
Eşcinsellik, 236, 248, 270, 272, 317, 318, 358, 362
Euthyphron, 323
Evlilik öncesi cinsel ilişki, 226, 317, 333
Evrim kuramı, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 41, 42, 43, 45, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 86, 88, 89, 97, 100, 102, 111, 113, 117, 119, 120, 123, 135, 136, 140, 142, 144, 147, 150, 151, 153, 154, 158, 159, 162, 163, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 178, 183, 184, 185, 195, 203, 205, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 218, 221, 222, 223, 224, 227, 229, 233, 234, 245, 246, 248, 249, 252, 253, 259, 262, 264, 266, 267, 268, 269, 274, 276, 277, 280, 281, 284, 286, 287, 288, 290, 291, 293, 296, 297, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 318, 319,

320, 322, 324, 339, 343, 344, 354, 356, 358, 365

F

Feminizm, 356
Fisher, Ronald, 71, 343, 372
Frankenstein, 135
Freud, Sigmund, 152, 153, 349, 372

G

Galton, Francis, 264, 265
Genç Dünya Yaratılışçılığı, 36, 307
Genesis, 35, 68, 70, 71, 72, 76, 246, 307, 373
Genetik mühendisliği, 252, 267
Görelilik Kuramı, 11, 55, 110, 112
Gould, Stephen Jay, 38, 75, 179, 190, 191, 248, 343, 344, 351, 372
Gray, Asa, 74, 77, 78, 85, 123, 372
Gray, John, 204, 372

H

Haeckel, Ernst, 187
Hamilton, William D., 229, 230, 344, 353, 356, 372
Haught, John, 149, 343, 347, 349, 373
Hawking, Stephen, 98, 345, 373
Hayvan hakları, 171, 360
Hick, John, 137, 138, 348, 373
Hinduizm, 146, 181
Hitler, Adolf, 134, 135, 170, 266, 267, 268, 269, 380, 381
Hıristiyanlık, 85, 269, 289, 290, 310
HMS Beagle, 62
Homo erectus, 46, 135, 186, 192, 339
Homofobi, 317
Homo habilis, 46, 135
Hume, David, 16, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 80, 96, 111, 135, 165, 249, 250, 251, 252, 262, 342, 350, 354, 355, 373
Huxley, Thomas, 67, 272, 274, 358, 373

I

Irkçılık, 23, 25, 247, 260, 310

İ

İlk Neden Savı, 94, 96, 97
İncil, 11, 31, 35, 56, 57, 60, 71, 72, 75, 76, 86, 150, 239, 318, 343, 362
İnsanbiçimcilik, 127
İnsan doğası, 222, 238, 239, 243, 247, 307, 314, 318, 365
İnsan hakları, 171, 248, 317
İnsanın Türeyişi, 198, 265, 308
İnsanmerkezcilik, 170, 184, 193, 196, 198, 201, 204, 287, 289
İntihar, 22, 24, 270, 278, 284, 286, 290, 291, 292, 293, 294, 359
İsa, 72, 169, 269, 275, 314, 343

J

James, William, 7, 13, 245, 286
Johnson, Phillip, 49, 341, 370, 373
Joyce, Richard, 325, 362, 363, 365, 373

K

Kant, Immanuel, 287, 291, 333, 374
Kapitalizm, 23, 248, 260, 281
Kara delik, 107, 345
Karma, 181, 209, 210, 239, 361
Katolik Kilisesi, 78
Kendiliğinden türeme, 90, 344
Komünizm, 310
Konfüçyüs, 314
Kötülük sorunu, 18, 119, 120, 122, 126, 129, 132, 134, 136, 139, 140, 142, 143, 144, 150, 154, 346
Kozmolojik evrim, 107, 345, 346
Ku Klux Klan, 172
Kültürel evrim, 240, 326, 330, 336
Küng, Hans, 148, 149, 150, 349, 374
Kuran, 318, 362
Kürtaj, 236, 286, 321

L

Lamarck, Jean-Baptiste, 37, 53, 185, 186
Leibniz, Gottfried, 133

Lewis, C. S., 139, 233, 346, 348, 354, 374
Lewontin, Richard, 248

M

Marx, Karl, 294
Mill, John Stuart, 119, 142, 375
Monty, Python, 207, 209
Moore, G. E., 249, 343, 349, 354, 362, 375
Morris, Desmond, 20
Morris, Henry, 310, 375
Morrison, Jim, 21, 189

N

Nabokov, Vladimir, 166, 350, 375
Nazizm, 267, 268, 269, 310
Neanderthal, 12, 199
Newton, Isaac, 8, 13, 38, 52, 69, 85, 177, 188
Nietzsche, Friedrich, 14, 187, 188, 307, 320, 351, 359, 362, 376
Nozick, Robert, 166, 298, 330, 350, 360, 363, 376

Ö

Ölüm, 10, 13, 25, 33, 36, 41, 58, 63, 70, 77, 79, 115, 116, 125, 132, 139, 160, 165, 166, 167, 169, 176, 178, 208, 210, 269, 273, 290, 310, 322, 338, 340, 354, 359, 361
Önyargı, 127, 172, 179, 303, 317, 360, 361
Ösosyal böcekler, 228, 229
Ötenazi, 22, 24, 266, 284, 286, 290, 291, 292, 293, 294
Özgecilik, 22, 125, 224, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 241, 260, 263, 264, 275, 277, 325

P

Paley, William, 57, 59, 60, 63, 342, 376
Panteizm, 147
Papa II. Jean Paul, 28, 78, 79, 161
Papa XVI. Benedict, 79
Parfit, Derek, 166, 350, 376
Pascal, Blaise, 149, 151, 349, 376

Plantinga, Alvin, 79, 347, 377
Platon, 28, 33, 161, 173, 264, 323, 357
Polkinghorne, John, 110, 111, 343, 346, 377
Popper, Karl, 193, 213, 352, 369, 377

R

Rachels, James, 245, 286, 287, 299, 347, 359, 360, 366, 377
Reenkarnasyon, 160, 166, 209, 210, 361
Ruse, Michael, 14, 157, 183, 221, 307, 324, 325, 330, 339, 341, 342, 343, 348, 351, 362, 363, 365, 366, 371, 377, 378
Russell, Bertrand, 8, 9, 12, 103, 119, 134, 153, 204, 339, 345, 347, 349, 352, 375, 378

S

Sagan, Carl, 168, 378
Saldırganlık, 240, 241, 256, 271, 275, 281
Shakespeare, William, 180
Simpsons, The, 207
Singer, Isaac Bashevis, 295
Sıcak ölüm, 169
Sosyal Darwinizm, 259, 264, 267, 269, 354
Sosyobiyoloji, 157, 227, 246, 247, 248, 253, 254, 256, 259, 278, 354
Soykırım, 25, 203, 266, 267, 268, 295, 310
Spencer, Herbert, 245, 260, 261, 262, 356, 379
Stenger, Victor, 105, 345, 379
Sumner, William, 284, 356, 359, 380
Swinburne, Richard, 87, 113, 137, 340, 342, 343, 346, 347, 348, 380

Ş

Şempanze, 21, 25, 48, 170, 179, 187, 198, 199, 297, 299, 300, 301, 302
Şeytan, 35, 62, 131, 132, 274, 294
Şiddet, 23, 26, 147, 193, 194, 310, 312, 313, 318, 355

T

Taoizm, 181
Teilhard de Chardin, Pierre, 169, 343, 350, 380
Tekeşlilik, 241, 256, 257
Teleolojik sav, 58
Tillich, Paul, 148, 150, 349, 373
Trivers, Robert, 229, 230, 232, 277, 349, 353, 358, 380, 381
Tür, 11, 12, 13, 17, 22, 25, 26, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 55, 60, 62, 63, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 90, 92, 94, 96, 99, 102, 103, 104, 108, 109, 110, 115, 116, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 133, 134, 135, 136, 139, 140, 142, 144, 145, 149, 151, 153, 157, 158, 160, 161, 167, 169, 171, 173, 174, 175, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 211, 212, 213, 214, 217, 218, 225, 228, 229, 230, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 241, 242, 243, 246, 247, 250, 252, 254, 257, 261, 263, 264, 265, 267, 269, 272, 278, 279, 283, 287, 288, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 311, 314, 315, 321, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 339, 341, 351, 356, 360, 361, 365
Türlerin Kökeni, 13, 37, 40, 60, 62, 63, 68, 70, 72, 79, 84, 87, 89, 90, 123, 185, 246, 265, 365
Twain, Mark, 157, 179, 203, 352, 381

V

Vonnegut, Kurt, 34, 209

W

Walker, Alice, 297
Wallace, Alfred Russell, 38, 109, 110, 111, 113, 346, 381
Williams, George C., 124, 125, 365, 381

Wilson, Edward O., 9, 31, 85, 95, 145, 157, 221, 223, 227, 229, 248, 279, 325, 378, 382
Wilson, Margo, 7, 221
Wittgenstein, Ludwig, 12, 87, 149, 339, 382
Wright, Robert, 245, 349, 354, 365, 382

Y

Yaratılışçılık, 35, 36, 40, 43, 49, 50, 52, 53, 74, 307
Yaşlı Dünya Yaratılışçılığı, 36

Z

Zihin, 9, 17, 19, 20, 99, 104, 110, 112, 142, 159, 160, 163, 164, 165, 167, 175, 177, 182, 188, 198, 201, 328, 350

Hem evrim kuramını benimseyip hem de Tanrı'ya inanabilir misiniz? İnsanlar diğer hayvanlardan üstün mü, yoksa bu düşünce sadece bir insan önyargısı mı? Evrim bize yaşamın amacının ne olduğunu söylüyor mu, yoksa yaşamın nihai bir amacı olmadığını mı ima ediyor? Evrim, ahlaki bakımdan neyin doğru, neyin yanlış olduğunu gösteriyor mu, yoksa son tahlilde yanlış ya da doğru diye bir şey olmadığını mı ima ediyor?

Bu etkileyici ve ilgi uyandırıcı kitabında Steve Stewart-Williams evrim kuramı ve evrimci psikoloji tarafından ortaya atılan böylesi temel felsefi sorulara yanıtlar bulmaya çalışıyor. Yazar biyoloji, psikoloji ve felsefeden faydalanarak Darwinci bilimin nihai amaç ya da ahlaki yapıdan yoksun bir tanrısız evren görüşünü desteklediğini öne sürüyor. Fakat insanın hem böyle bir görüşe sahip olması hem de iyi ve mutlu bir yaşam sürmesi mümkün.

"Stewart-Williams dünyanın Darwin'den sonra da anlamlı, harika ve ahlaklı bir yer olarak kalacağını itinalı ve eğlenceli bir dille anlatıyor."

— Stephen Hill, Massey Üniversitesi

"Evrim kuramının insan doğası, ahlak ve din ile ilgili standart görüşleri ne yönde etkilediğini anlamak isteyen herkesin okuyabileceği, önemli, anlaşılması kolay ve tam vaktinde yazılmış bir kitap."

— Stephen Boulter, Oxford Üniversitesi

internet satış:
saykitap.com
27,50 TL
ISBN 978-605-02-0165-9
9 786050 201659
SAY YAYINLARI

f facebook.com/sayyayinlari
t twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayincilik

2. Baskı